

MUSIQA PEDAGOGIKASI

Ma'rufjon Ashurov

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
MAKTABGACHA VA MAKTAB TA’LIMI VAZIRLIGI

Ashurov Ma’rufjon Abdumutalibovich

MUSIQA PEDAGOGIKASI

DARSLIK

UO‘K 37.015.31:78(075.8)

KBK 74.00+85.31ya73

A94

M.A. Ashurov. Musiqa pedagogikasi. [darslik] – “Omadbek print number one” MChJ.
Andijon: 2026. – 341 b.

Mas’ul muharrirlar:

San’atshunoslik fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Faxriddin Meligaliyevich Abduvohidov

Pedagogika fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Mohigul Shaniyazovna Qurbonova

Taqrizchilar:

Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
Qurbonniyoz Berdiyevich Panjiyev

Pedagogika fanlari doktori, professor
Shohidaxon Jaloliddinovna Yusupova

Ushbu darslik oliy ta’lim muassasalarining “Musiqa ta’limi va san’at” magistratura yo’nalishida tahsil olayotgan talabalar uchun mo’ljallangan bo’lib, musiqa pedagogikasining nazariy, metodologik va amaliy asoslarini zamonaviy ilmiy yondashuvlar asosida kompleks yoritishga qaratilgan. Darslikda musiqa pedagogikasining mustaqil fan sifatida shakllanishi, uning pedagogika, psixologiya, estetika va musiqashunoslik bilan uzviy aloqasi, shuningdek, predmeti, maqsadi va vazifalari tizimli ravishda tahlil etilgan.

Darslik musiqiy-ta’limiy jarayonning qonuniyatlarini ochib berish bilan birga, musiqa badiiy-obrazli tabiati asosida ta’limni tashkil etish, nazariya va amaliyot birligini ta’minlash masalalariga alohida e’tibor qaratadi. Unda musiqa shaxs rivojiga estetik, emotsional va ma’naviy ta’siri ilmiy asosda yoritilib, musiqiy idrok, tafakkur, eshitish xotirasi va ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishning pedagogik mexanizmlari keng tahlil qilinadi.

Mazkur darslikda kompetensiyaviy yondashuv, shaxsga yo’naltirilgan ta’lim va fanlararo integratsiya tamoyillarining mazmuni ochib berilib, ularni musiqiy ta’lim jarayonida qo’llash bo’yicha aniq metodik tavsiyalar keltirilgan. Jumladan, musiqiy asarlarni boshqa fanlar bilan bog’liq holda tahlil qilish, jamoaviy ijrochilik va ijodiy topshiriqlar orqali talabalarda mustaqil fikrlash, hamkorlik va ijodiy tashabbuskorlikni rivojlantirish imkoniyatlari asoslab berilgan.

Shuningdek, darslikda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, multimedia vositalari va raqamli platformalardan foydalanishning didaktik afzalliklari yoritilib, musiqiy-ta’limiy faoliyatni rejalashtirish, tashkil etish va baholash masalalari izchil bayon etilgan. Bu esa magistrantlarda ilmiy tafakkur, pedagogik refleksiya va mustaqil tahlil qilish kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Ushbu darslik nafaqat magistrantlar, balki musiqa pedagoglari, ilmiy tadqiqotchilar va musiqa ta’limi sohasida faoliyat yuritayotgan mutaxassislar uchun ham muhim ilmiy-uslubiy manba bo’lib, musiqiy ta’limni zamonaviy talablarga mos tashkil etish, pedagogik mahoratni oshirish hamda shaxsni har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiladi.

ISBN : 978-9910-11-966-8

8701

© M.A. Ashurov
© Omadbek print number one

So‘zboshi

Hurmatli magistrantlar, aziz hamkasblar va ilmiy izlanuvchilar!

Qo‘lingizdagi ushbu darslik oliy ta‘lim tizimida “Musika ta‘limi va san‘at” magistratura yo‘nalishi talabalari uchun mo‘ljallangan bo‘lib, “Musika pedagogikasi” fanining nazariy, metodologik va amaliy asoslarini chuqur ilmiy yondashuv asosida yoritishga qaratilgan. Mazkur fan musiqiy ta‘lim tizimining poydevorini tashkil etuvchi, bo‘lajak mutaxassislarning pedagogik tafakkuri, kasbiy kompetensiyasi va ijodiy salohiyatini shakllantiruvchi yetakchi fanlardan biri hisoblanadi. Chunki musika pedagogikasi nafaqat musiqani o‘rgatish metodlarini, balki musiqaning shaxs ruhiyati, tafakkuri va ma‘naviy kamolotiga ko‘rsatadigan ta‘sir mexanizmlarini ham ilmiy asosda tadqiq etadi.

Musika pedagogikasi san‘at va pedagogika integratsiyasi asosida rivojlanib, shaxsning estetik didi, emotsional sezgirliigi va ijodiy tafakkurini shakllantirishga xizmat qiladi. Masalan, musiqiy asarni ongli tinglash va tahlil qilish jarayonida talaba nafaqat badiiy obrazni angelaydi, balki undagi hissiy holatlarni tahlil qilish, musiqiy g‘oyani pedagogik nuqtayi nazardan talqin etish ko‘nikmalarini ham egallaydi. Xuddi shuningdek, jamoaviy ijrochilik — xor, ansambl yoki orkestr faoliyati orqali talabalarda hamkorlik, mas‘uliyat, o‘zaro tinglash madaniyati va pedagogik yetakchilik sifatleri shakllanadi. Bu holat musiqiy faoliyatning nafaqat san‘at, balki kuchli tarbiyaviy va pedagogik vosita ekanligini yaqqol namoyon etadi.

Bugungi globallashuv, madaniy integratsiya va raqamli transformatsiya sharoitida musika pedagogikasining ahamiyati yanada ortib bormoqda. Zamonaviy ta‘lim muhitida musiqani o‘qitish jarayoni faqat an‘anaviy usullar bilan cheklanib qolmay, balki innovatsion texnologiyalar, multimedia vositalari, raqamli platformalar va interfaol metodlar bilan boyitilmoqda. Masalan, raqamli audio va video tahlil vositalari orqali musiqiy asarlarni solishtirma tahlil qilish, onlayn platformalar yordamida masofaviy ijrochilik mashg‘ulotlarini tashkil etish yoki virtual ansambl loyihalarini yaratish bugungi musika pedagogining kasbiy faoliyatida muhim o‘rin egallamoqda. Shu bois

mazkur darslik zamonaviy ta'lim paradigmalari, milliy musiqa pedagogikasi an'analari hamda jahon tajribalarining uyg'unligi asosida ishlab chiqildi.

Darslikning mazmuni O'zbekiston Respublikasida musiqa ta'limini takomillashtirishga qaratilgan islohotlar bilan uzviy bog'liq bo'lib, ayniqsa, musiqa madaniyati fanini o'qitish sifati va o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini oshirishga doir ustuvor vazifalarni ro'yobga chiqarishga xizmat qiladi. Unda musiqa pedagogikasining fan sifatidagi mohiyati, maqsad va vazifalari, musiqiy-ta'limiy jarayonni loyihalash va tashkil etish, shuningdek, talabalarning musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirish masalalari ilmiy izchillikda yoritilgan. Mazkur darslik magistrantlarni nafaqat nazariy bilimlar bilan qurollantiradi, balki ularni ilmiy-tadqiqot faoliyatiga yo'naltiradi, zamonaviy pedagogik muammolarni tahlil qilish, musiqiy ta'lim jarayonida yuzaga keladigan murakkab vaziyatlarga ilmiy asoslangan yechimlar topish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Shuningdek, darslik musiqiy pedagogikaning amaliy jihatlariga alohida e'tibor qaratgan holda, bo'lajak mutaxassislarning kasbiy refleksiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi. Masalan, musiqiy mashg'ulotlarni rejalashtirish, dars jarayonida individual va differensial yondashuvni qo'llash, talabalarning musiqiy qobiliyatlarini diagnostika qilish va baholash kabi masalalar pedagogik amaliyot bilan uyg'un holda yoritiladi. Bu esa magistrantlarning nazariy bilimlarini real ta'lim muhitida samarali qo'llashga imkon yaratadi.

Ishonchim komilki, mazkur darslik musiqa pedagogikasi sohasida chuqur bilimga ega, pedagogik jihatdan yetuk, mustaqil fikrlaydigan, ijodiy va mas'uliyatli mutaxassislarni tayyorlashga munosib hissa qo'shadi. Ushbu darslik orqali talabalarda musiqaga ilmiy-pedagogik munosabat shakllanib, ular kelgusida nafaqat bilimdon pedagog, balki yosh avlodning estetik tarbiyachisi va ma'naviy yo'l boshchisi sifatida faoliyat yuritish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Muallif

KIRISH

“Musika pedagogikasi” fani zamonaviy oliy ta’lim tizimida musiqiy-ta’limiy jarayonni ilmiy asosda tashkil etish, musikaning shaxs rivojiga ko‘rsatadigan ko‘p qirrali ta’sir mexanizmlarini chuqur anglash hamda ularni pedagogik amaliyotga effektiv implementatsiya qilishga xizmat qiluvchi muhim ilmiy-amaliy yo‘nalish sifatida e’tirof etiladi. Mazkur fan musika san’atini ta’lim va tarbiya jarayonining faol vositasi sifatida talqin etib, uni faqat ijrochilik yoki estetik zavq manbai sifatida emas, balki shaxsning kognitiv (cognitive), affektiv (affective) va aksiologik rivojlanishini ta’minlovchi kompleks pedagogik resurs sifatida o‘rganadi. Shu jihatdan musika pedagogikasi fanlararo integratsiya (interdisciplinary integration) va san’at-pedagogika sintezi asosida shakllangan ilg‘or ilmiy yo‘nalish hisoblanadi.

Fan doirasida magistrantlar musiqani o‘qitish va tarbiyalashning nazariy asoslari bilan bir qatorda, musiqiy faoliyatning psixologik, estetik, ijtimoiy va madaniy jihatlarini tizimli va konseptual yondashuv asosida o‘zlashtiradilar. Xususan, musiqiy idrok (musical perception), eshitish xotirasi (auditory memory), musiqiy tafakkur (musical thinking), emotsional sezgirlik va ijodiy tasavvur (creative imagination) kabi jarayonlarning shakllanish mexanizmlari ilmiy tahlil qilinadi. Bu esa bo‘ljak mutaxassislarda metakognitiv (metacognitive) ko‘nikmalarni, ya’ni o‘z o‘quv va pedagogik faoliyatini anglash, baholash va boshqarish kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Hozirgi globallashuv (globalization) va raqamli transformatsiya (digital transformation) sharoitida musika ta’limining mazmuni innovatsion paradigmalariga asoslanib yangilanmoqda. Endilikda musika ta’limi faqat texnik ijrochilik ko‘nikmalarini shakllantirish bilan cheklanmay, balki shaxsning kreativ fikrlashi (creative thinking), estetik didi (aesthetic taste), emotsional intellekti (emotional intelligence) va ijtimoiy mas’uliyatini rivojlantirishga qaratilgan kompleks pedagogik tizim sifatida talqin etilmoqda. Masalan, musiqiy asarni ijro etishda talabaning nafaqat texnik aniqligi, balki interpretatsiya (interpretation), badiiy talqin va emotsional ifoda

darajasi ham muhim didaktik mezon sifatida qaraladi. Musiqa pedagogikasi aynan shu jarayonlarning ichki qonuniyatlarini ochib berib, samarali metodologiyalarni ishlab chiqadi.

Mazkur fan ta'lim jarayonida learner-centered approach (shaxsga yo'naltirilgan yondashuv) va competency-based education (kompetensiyaviy ta'lim) tamoyillarini musiqiy faoliyat bilan uyg'unlashtiradi. Har bir talabaning individual xususiyatlarini inobatga olgan holda, musiqiy idrok, ritm hissi (rhythmic sense), musiqiy tafakkur va ijodiy tasavvur bosqichma-bosqich rivojlantiriladi. Masalan, ritmik mashqlar kinestetik o'rganish (kinesthetic learning) orqali ritm hissini mustahkamlasa, musiqiy asarlarni tahlil qilish va turli interpretatsiyalar yaratish analitik va kreativ fikrlashni rivojlantiradi. Jamoaviy ijrochilik esa collaborative learning (hamkorlikda o'rganish) muhitini yaratib, talabalarda kommunikativ kompetensiya, ijtimoiy moslashuv va pedagogik liderlik (leadership) sifatlarini shakllantiradi.

Shuningdek, musiqa pedagogikasi musiqani estetik va ma'naviy tarbiya vositasi sifatida qo'llashning samarali mexanizmlarini ham ochib beradi. Musiqiy obrazlar orqali shaxsning ichki dunyosiga ta'sir etish, unda estetik qadriyatlar va axloqiy me'yorlarni shakllantirish jarayoni aksiologik yondashuv (axiological approach) asosida talqin etiladi. Shu bilan birga, zamonaviy pedagogik texnologiyalar — multimedia learning, blended learning, audio-video analiz vositalari va onlayn platformalar (e-learning) imkoniyatlaridan foydalanish musiqa ta'limining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Bu esa ta'lim jarayonining interaktivligi (interactivity), vizualligi va individualizatsiyasini ta'minlaydi.

“Musiqa pedagogikasi” fanining o'qitilishi magistrantlarni kelgusida professional pedagogik faoliyatga tayyorlash bilan birga, ularni ilmiy-tadqiqot faoliyatiga yo'naltiradi. Fan orqali ularda critical thinking (tanqidiy fikrlash), pedagogik refleksiya (reflection), innovatsion yondashuv va kasbiy mas'uliyat kabi muhim kompetensiyalar shakllanadi. Natijada ular musiqa ta'limi tizimida nafaqat yuqori malakali pedagog, balki kreativ mutaxassis, estetik

tarbiyachi va ma'naviy yetakchi sifatida faoliyat yuritish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Shu bois "Musiqqa pedagogikasi" fani zamonaviy ta'lim tizimida strategik ahamiyat kasb etuvchi, shaxsning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiluvchi hamda ilmiy va amaliy jihatdan muhim bo'lgan fundamental pedagogik yo'nalish sifatida namoyon bo'ladi.

1-mavzu: MUSIQA PEDAGOGIKASINING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI

Reja:

1-§. Musiqa pedagogikasining fan sifatida shakllanish bosqichlari va ilmiy yo‘nalishlari

2-§. Musiqa pedagogikasining predmeti, obyekti va asosiy funksiyalarining mazmuni

3-§. Zamonaviy metodologik yondashuvlar (tizimli, kompetensiyaviy, shaxsga yo‘naltirilgan)

4-§. Musiqa pedagogikasining ilmiy apparati: kategoriya, tushuncha va tamoyillar tizimi

5-§. Musiqa pedagogikasida qo‘llaniladigan ilmiy tadqiqot metodlari tavsifi

6-§. XXI asrda musiqa pedagogikasining rivojlanish tendensiyalari va muammolari

Annotatsiya: Ushbu mavzuda musiqa pedagogikasining nazariy-metodologik asoslari keng qamrovda tahlil qilinib, uning fan sifatida shakllanish bosqichlari, predmeti, obyekti hamda funksional xususiyatlari ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, tizimli, kompetensiyaviy va shaxsga yo‘naltirilgan metodologik yondashuvlar integratsiyasi orqali zamonaviy musiqa ta’limining mazmuni ochib beriladi. Mavzu doirasida musiqa pedagogikasining ilmiy apparati — kategoriya, tushuncha va tamoyillar tizimi izohlanib, ilmiy tadqiqot metodlarining ahamiyati asoslanadi. XXI asr kontekstida musiqa pedagogikasining rivojlanish tendensiyalari va dolzarb muammolari tahlil qilinib, ushbu fan zamonaviy ta’lim paradigmasida kompleks pedagogik tizim sifatida talqin etiladi.

Kalit so‘zlar: Musiqa pedagogikasi, Nazariy asoslar, Metodologiya, Pedagogik tizim, Musiqiy ta’lim, Musiqiy tarbiya, Predmet va obyekti, Pedagogik funksiyalar, Tizimli yondashuv, Kompetensiyaviy yondashuv, Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, Ilmiy apparat, Kategoriya, Tushuncha, Tamoyillar, Ilmiy tadqiqot metodlari,

Musiqiy idrok, Estetik tarbiya, Pedagogik texnologiyalar, Zamonaviy tendensiyalar

Kirish

Musiqqa pedagogikasining nazariy-metodologik asoslarini o'rganish zamonaviy ta'lim tizimi sharoitida alohida dolzarflik kasb etadi. Chunki bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya davrida ta'limdan faqat bilim berish emas, balki shaxsning estetik, ijodiy va madaniy kompetensiyalarini kompleks rivojlantirish talab etilmoqda. Ayniqsa, musiqqa san'ati insonning emotsional-intellektual rivojiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi muhim omil sifatida pedagogik jarayonda o'ziga xos o'rin egallaydi. Shu sababli musiqqa pedagogikasining nazariy va metodologik asoslarini ilmiy jihatdan anglash, uni zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan uyg'unlashtirish zarurati ortib bormoqda.

Musiqqa pedagogikasi pedagogika fanlari tizimida integrativ xarakterga ega bo'lib, u nafaqat ta'lim jarayonini, balki shaxsning estetik didi, musiqiy tafakkuri va ijodiy qobiliyatlarini shakllantirish qonuniyatlarini o'rganadi. Ushbu fan umumiy pedagogika, psixologiya, estetika va san'atshunoslik bilan uzviy bog'liq holda rivojlanadi. Uning ilmiy-pedagogik ahamiyati shundaki, u musiqiy ta'lim va tarbiya jarayonining nazariy asoslarini ishlab chiqish, samarali metod va texnologiyalarni aniqlash hamda amaliy pedagogik faoliyatni ilmiy jihatdan asoslash imkonini beradi. Shu jihatdan musiqqa pedagogikasining nazariy-metodologik bazasi pedagogning kasbiy kompetensiyasini shakllantirishda muhim poydevor vazifasini bajaradi.

Mazkur mavzuning asosiy maqsadi musiqqa pedagogikasining nazariy va metodologik asoslarini tizimli ravishda yoritish, uning ilmiy apparatini ochib berish hamda zamonaviy pedagogik yondashuvlar kontekstida tahlil qilishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar amalga oshiriladi: musiqqa pedagogikasining fan sifatida shakllanish bosqichlarini tahlil qilish; uning predmeti, obyekti va funksiyalarini aniqlash; zamonaviy metodologik yondashuvlarning mazmunini ochib berish; ilmiy apparat — kategoriya, tushuncha va tamoyillar tizimini izohlash; ilmiy tadqiqot metodlarini tavsiflash

hamda XXI asrda musiqa pedagogikasining rivojlanish tendensiyalari va muammolarini tahlil qilish.

Mavzuni yoritishda zamonaviy metodologik yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, tizimli yondashuv musiqa ta'limini o'zaro bog'langan komponentlar majmui sifatida ko'rib chiqib, uning yaxlitligini ta'minlaydi. Kompetensiyaviy yondashuv o'quvchilarning bilimni amaliy faoliyatda qo'llay olish qobiliyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan bo'lsa, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv ta'lim jarayonida individual xususiyatlarni hisobga olish va ijodiy salohiyatni ochishga xizmat qiladi. Ushbu yondashuvlarning integratsiyasi musiqa pedagogikasining zamonaviy metodologik modelini tashkil etadi.

Shunday qilib, mazkur mavzu musiqa pedagogikasining nazariy asoslarini chuqur anglash, uni zamonaviy ta'lim talablari asosida qayta talqin etish hamda kelajakdagi pedagogik faoliyat uchun mustahkam metodologik poydevor yaratishga qaratilgan.

1-§. Musiqa pedagogikasining fan sifatida shakllanish bosqichlari va ilmiy yo'nalishlari.

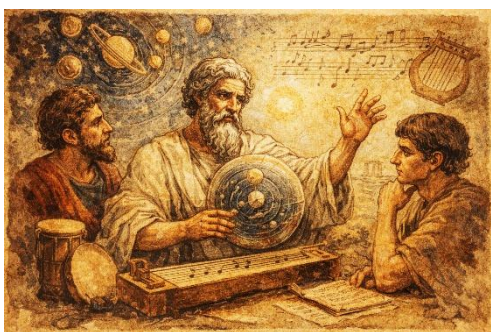
Musiqa pedagogikasi insoniyat madaniy taraqqiyotining ajralmas tarkibiy qismi sifatida uzoq tarixiy evolyutsiyani bosib o'tgan murakkab va ko'p qatlamli ilmiy soha hisoblanadi. U dastlab amaliy-tarbiyaviy tajriba shaklida yuzaga kelib, keyinchalik nazariy jihatdan asoslangan mustaqil pedagogik fan sifatida shakllangan. Mazkur jarayonni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, musiqa pedagogikasining rivoji jamiyatning ijtimoiy-madaniy ehtiyojlari, estetik qarashlari hamda ta'lim tizimidagi o'zgarishlar bilan uzviy bog'liq holda kechgan.

Tarixiy jihatdan qaralganda, musiqa pedagogikasining dastlabki bosqichi empirik-amaliy xarakterga ega bo'lib, unda musiqa bilim va ko'nikmalari ustoz-shogird an'analari orqali avloddan-avlodga o'tkazilgan. Bu bosqichda musiqiy ta'lim tizimlashtirilmagan bo'lsa-da, u aniq didaktik tamoyillarga —

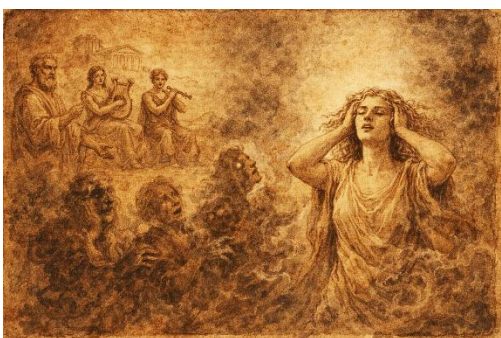
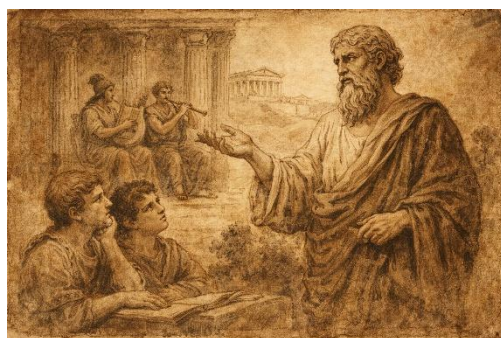
takrorlash, eshitish orqali o‘zlashtirish, bevosita kuzatish va taqlidga asoslangan. Masalan, Sharq musiqa madaniyatida maqom ijrochiligi yoki xalq og‘zaki ijodi an‘analarida bilimlar yozma emas, balki og‘zaki va amaliy yo‘l bilan o‘zlashtirilgan. Bu holat musiqa pedagogikasining dastlabki metodik asoslari — eshitish orqali o‘rganish, xotira va takrorlashning ustuvorligini ko‘rsatadi.

Keyingi bosqich — nazariy-falsafiy shakllanish davri bo‘lib,

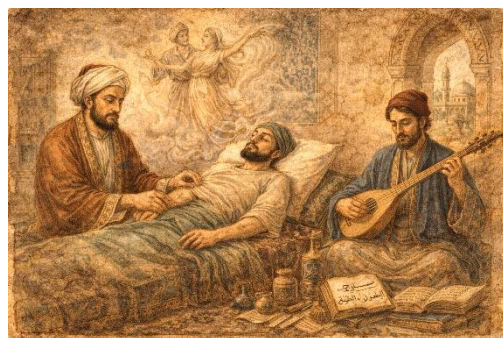
bunda musiqa ta‘limi va tarbiyasiga oid qarashlar falsafa va estetika doirasida umumlashtirila boshlaydi. Antik davr mutafakkirlari, xususan, Pifagor musiqa va matematik uyg‘unlik o‘rtasidagi bog‘liqlikni

asoslab, musiqani kosmik tartibning ifodasi sifatida talqin etgan. Platon esa musiqaning tarbiyaviy ahamiyatini alohida ta‘kidlab, uni davlat fuqarolarini ma‘naviy jihatdan shakllantiruvchi

muhim vosita sifatida baholagan. Aristotelning qarashlarida esa musiqa katarsis — ya‘ni ruhiy poklanish vositasi sifatida izohlanadi. Ushbu g‘oyalar musiqa pedagogikasining nazariy asoslari shakllanishida muhim rol o‘ynagan.

Sharq uyg‘onish davrida musiqa pedagogikasi yanada chuqurlashib, ilmiy-nazariy asosga ega bo‘la boshlaydi. Abu Nasr Forobiy musiqani ilmiy tizim asosida tahlil qilib, uning nazariy va amaliy jihatlarini ajratib ko‘rsatadi hamda musiqaning inson ruhiyatiga ta‘sirini ilmiy jihatdan asoslaydi. Ibn Sino esa musiqaning shifobaxsh xususiyatlarini, uning psixofiziologik ta‘sir mexanizmlarini izohlab, musiqa pedagogikasiga tibbiy-psixologik yondashuvni kiritadi. Bu davrda musiqa ta‘limi faqat

amaliy emas, balki nazariy bilimlar bilan ham boyitila boshlaydi, bu esa fanning ilmiylashuv bosqichini boshlab beradi.

Musika pedagogikasining keyingi rivojlanish bosqichi Yevropa uygʻonish davri va undan keyingi yangi davr bilan bogʻliq boʻlib, bu davrda umumiy pedagogika fanining shakllanishi musika taʼlimiga ham bevosita taʼsir koʻrsatadi. Yan Amos Komenskiyning didaktik qarashlari, xususan, taʼlimning tizimliliigi, ketma-ketligi va ongli oʻzlashtirish tamoyillari musika taʼlimiga ham tatbiq etila boshlaydi. Bu davrda musika asta-sekin umumiy taʼlim tizimining tarkibiy qismiga aylanadi va maktablarda alohida fan sifatida oʻqitila boshlaydi.

XIX–XX asrlarga kelib musika pedagogikasi mustaqil ilmiy yoʻnalish sifatida shakllanadi. Bu jarayonda psixologiya va pedagogika fanlarining rivoji muhim omil boʻlib xizmat qiladi. Musika idroki, eshitish qobiliyati, ritm hissi kabi tushunchalar ilmiy jihatdan oʻrganila boshlaydi. Shu davrda musika taʼlimining maxsus metodik tizimlari yaratiladi. Masalan, Zoltan Kodaly metodikasi milliy musika

materiallariga tayanib, eshitish va kuy-lash orqali taʼlim berishni taklif etadi. Karl Orff tizimi esa musika, harakat va nutqni integratsiyalashgan holda oʻqitishga asoslanadi. Shinichi Suzuki esa “ona tili metodi” asosida musika oʻrgatishni

ilgari surib, bolalarning tabiiy rivojlanish mexanizmlariga tayanadi.

Ushbu metodikalar musika pedagogikasining amaliy yoʻnalishini boyitib, uni tizimli fan darajasiga olib chiqdi.

Sobiq sovet pedagogikasi doirasida musika taʼlimi ilmiy-metodik jihatdan chuqur ishlab chiqildi. Bu davrda musika

taʼlimining mazmuni, metodlari va shakllari tizimlashtirildi, davlat taʼlim standartlari ishlab chiqildi. Biroq ideologik yondashuvning

kuchli bo'lishi ayrim cheklovlarni ham yuzaga keltirgan. Shunga qaramay, bu davr musiqa pedagogikasining institutsional rivojlanishida muhim bosqich hisoblanadi.

Mustaqillik davrida esa musiqa pedagogikasi milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida qayta ko'rib chiqildi. Milliy musiqa merosi — maqom, xalq qo'shiqlari, an'anaviy ijrochilik maktablari ta'lim jarayoniga keng joriy etildi. Shu bilan birga, xalqaro tajribalar bilan integratsiya jarayoni kuchaydi, bu esa musiqa pedagogikasining zamonaviy ilmiy yo'nalishlarini shakllantirishga xizmat qildi.

Hozirgi bosqichda musiqa pedagogikasi ko'p yo'nalishli fan sifatida rivojlanmoqda. Uning asosiy ilmiy yo'nalishlari qatoriga quyidagilarni kiritish mumkin: musiqa ta'limi nazariyasi, musiqa o'qitish metodikasi, musiqa psixologiyasi, etnomusiqashunoslik asosidagi pedagogika, hamda raqamli musiqa ta'limi. Ayniqsa, kompetensiyaviy yondashuv, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, integrativ va interaktiv metodlar zamonaviy musiqa pedagogikasining ustuvor yo'nalishlariga aylanmoqda.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, musiqa pedagogikasining fan sifatida shakllanishi uch asosiy omil bilan belgilanadi: birinchidan, musiqa san'atining ijtimoiy-madaniy ahamiyati; ikkinchidan, pedagogika va psixologiya fanlarining rivoji; uchinchidan, ta'lim tizimining modernizatsiyasi. Ushbu omillar o'zaro uyg'unlashgan holda musiqa pedagogikasini mustaqil ilmiy soha sifatida shakllantirgan.

Metodik jihatdan esa bu tarixiy tajriba zamonaviy musiqa ta'limi uchun muhim xulosalarni beradi. Xususan, amaliy va nazariy bilimlar uyg'unligi, milliy va global yondashuvlarning integratsiyasi, shuningdek, individual va ijodiy rivojlanishga yo'naltirilgan ta'lim modeli samarali hisoblanadi. Shu bois musiqa pedagogikasining shakllanish bosqichlarini chuqur o'rganish nafaqat nazariy, balki amaliy pedagogik faoliyat uchun ham muhim metodik asos vazifasini bajaradi.

2-§. Musiqa pedagogikasining predmeti, obyekti va asosiy funksiyalarining mazmuni.

Musiqa pedagogikasi zamonaviy pedagogik fanlar tizimida alohida o'rin egallovchi, o'ziga xos predmet va obyektga ega bo'lgan

kompleks ilmiy yo‘nalish hisoblanadi. Ushbu fanning mohiyatini to‘laqonli anglash uchun, avvalo, uning predmeti va obyektini aniq ilmiy asosda belgilash, shuningdek, bajaradigan funksiyalarini tizimli tahlil qilish zarur. Chunki aynan shu komponentlar har qanday ilmiy fanning chegarasi, mazmuni va amaliy ahamiyatini belgilab beradi.

Ilmiy metodologiyada “obyekt” tushunchasi tadqiqot yo‘naltirilgan real hodisa yoki jarayonni anglatadi, “predmet” esa aynan shu obyektning muayyan jihati, ya’ni ilmiy tadqiqot nuqtai nazaridan o‘rganiladigan tomonidir. Shu nuqtai nazardan qaralganda, musiqa pedagogikasining obyekti — bu musiqa ta’limi va tarbiyasi jarayonidir. Mazkur jarayon o‘z ichiga o‘quvchilarning musiqiy bilim, ko‘nikma va malakalarni egallashi, ularning estetik didi, ijodiy qobiliyati hamda shaxsiy fazilatlarining shakllanishini qamrab oladi. Boshqacha aytganda, musiqa pedagogikasi insonning musiqiy rivojlanishiga yo‘naltirilgan pedagogik jarayonni yaxlit tizim sifatida o‘rganadi.

Biroq obyektning o‘zi hali fanning mohiyatini to‘liq ochib bermaydi. Musiqa pedagogikasining predmeti — bu musiqa ta’limi va tarbiyasi jarayonining mazmuni, qonuniyatlari, metodlari, shakllari hamda vositalarini ilmiy asosda o‘rganishdan iboratdir. Ya’ni, bu fan nafaqat “musiqani qanday o‘rgatish” masalasiga javob beradi, balki “nima uchun aynan shunday o‘rgatish kerak”, “qanday pedagogik sharoitda samaradorlik oshadi” kabi fundamental savollarni ham hal etadi. Shu jihatdan musiqa pedagogikasi umumiy pedagogikadan farqli ravishda san’atga xos bo‘lgan idrok, emotsional ta’sir, ijodiy faoliyat kabi komponentlarni ham o‘z predmetiga kiritadi.

Masalan, oddiy bilim berish jarayonida o‘quvchi ma’lumotni

mantiqiy tushunish orqali o‘zlashtirsa, musiqa ta’limida idrok qilish ko‘proq emotsional va eshitish tajribasiga asoslanadi. Bu esa musiqa pedagogikasining predmetini murakkablashtiradi va uni psixologiya, estetika hamda san’atshunoslik bilan uzviy bog‘liq holda o‘rganishni taqozo etadi. Shu sababli, ko‘plab xorijiy olimlar, xususan, B. Asafyev musiqani “intonatsion

tafakkur” sifatida talqin qilib, uni o‘rganish jarayoni ham maxsus metodik yondashuvni talab qilishini ta’kidlaydi. Z. Kodaly esa musiqa ta’limining asosini eshitish va kuylash faoliyatida ko‘rib, predmetni amaliy faoliyat bilan bog‘laydi.

Musiqa pedagogikasining predmeti va obyektni aniqlash bilan bir qatorda, uning asosiy funksiyalarini belgilash ham muhim ilmiy ahamiyatga ega. Chunki funksiyalar fanning jamiyatdagi vazifalarini, uning amaliy va nazariy ahamiyatini ochib beradi. Musiqa pedagogikasining funksiyalari ko‘p qirrali bo‘lib, ular o‘zaro uzviy bog‘langan holda namoyon bo‘ladi.

Avvalo, ta’limiy (didaktik) funksiya musiqa pedagogikasining eng muhim vazifalaridan biridir. Bu funksiya orqali o‘quvchilarda musiqiy bilimlar tizimi shakllantiriladi, ya’ni musiqa savodi, ritm, intonatsiya, janr va uslublar haqidagi tushunchalar o‘zlashtiriladi. Masalan, solfeggio mashg‘ulotlarida o‘quvchi tovush balandligini farqlashni, ritmik naqshlarni o‘qishni o‘rganadi. Bu jarayon faqat nazariy bilim emas, balki amaliy ko‘nikmalarni ham shakllantiradi.

Tarbiyaviy funksiya esa musiqa orqali shaxsning ma’naviy-axloqiy sifatlarini rivojlantirishga qaratilgan. Musiqa inson ruhiyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatish xususiyatiga ega bo‘lgan san’at turi sifatida o‘quvchining estetik didini, hissiy madaniyatini, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga bo‘lgan munosabatini shakllantiradi. Masalan, milliy kuy va qo‘shiqlarni o‘rganish orqali talabada milliy identitet va madaniy merosga hurmat hissi kuchayadi.

Rivojlantiruvchi funksiya musiqa pedagogikasining yana bir muhim jihatini tashkil etadi. Bu funksiya doirasida o‘quvchilarning musiqiy qobiliyatlari — eshitish, ritm hissi, musiqiy xotira, ijodiy tafakkur rivojlantiriladi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, musiqa bilan muntazam shug‘ullanish kognitiv jarayonlarga, xususan, diqqat, xotira va tafakkur rivojiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli musiqa ta’limi umumiy intellektual rivojlanish bilan ham chambarchas bog‘liqdir.

Kommunikativ funksiya ham alohida e’tiborga loyiqdir. Musiqa — bu universal til bo‘lib, u insonlar o‘rtasida emotsional va madaniy

muloqotni ta'minlaydi. Xor jamoasida kuylash, ansambl ijrochiligi jarayonida o'quvchilar o'zaro hamkorlik qilishni, tinglashni va uyg'unlikda ishlashni o'rganadilar. Bu esa ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirishda muhim omil hisoblanadi.

Estetik funksiya orqali esa musiqa pedagogikasi insonda go'zallikni his etish, san'atni qadrlash va estetik baho berish qobiliyatini rivojlantiradi. Bu jarayon nafaqat musiqa bilan, balki umumiy san'atni idrok etish madaniyati bilan ham bog'liq. Masalan, klassik asarlarni tinglash va tahlil qilish orqali talabalar musiqiy shakl, ifoda vositalari va badiiy obrazni anglashni o'rganadilar.

Shuningdek, zamonaviy musiqa pedagogikasida innovatsion va integrativ funksiyalar ham ajralib turadi. Innovatsion funksiya yangi pedagogik texnologiyalar, raqamli vositalar va metodlarni joriy etishni nazarda tutsa, integrativ funksiya musiqa ta'limini boshqa fanlar bilan bog'lashni ta'minlaydi. Masalan, musiqa va matematika o'rtasidagi ritm va proporsiya bog'liqligi yoki musiqa va adabiyot integratsiyasi orqali badiiy tafakkurni rivojlantirish mumkin.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, musiqa pedagogikasining predmeti, obyekti va funksiyalari o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, ular yagona pedagogik tizimni tashkil etadi. Obyekt — bu jarayonning umumiy maydoni bo'lsa, predmet — uning ilmiy o'rganiladigan jihat, funksiyalar esa ushbu jarayonning amaliy natijalarini ifodalaydi. Shu bois, musiqa pedagogikasini samarali o'rganish va amaliyotga tatbiq etish uchun ushbu uch komponentni kompleks tarzda anglash zarur.

Metodik jihatdan esa bu bilimlar o'qituvchiga ta'lim jarayonini ongli ravishda tashkil etish, maqsad va vazifalarni to'g'ri belgilash, mos metod va vositalarni tanlash imkonini beradi. Ayniqsa, magistratura bosqichida bu tushunchalarni chuqur o'zlashtirish kelajakdagi pedagogik va ilmiy faoliyat uchun muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

3-§. Zamonaviy metodologik yondashuvlar (tizimli, kompetensiyaviy, shaxsga yo'naltirilgan).

Zamonaviy musiqa pedagogikasi rivojlanishining muhim xususiyatlaridan biri — ta'lim jarayonini tashkil etishda metodologik

yondashuvlarning ilmiy asosda qayta ko‘rib chiqilishi va takomillashtirilishidir. Bugungi kunda musiqa ta’limi faqat bilim berish bilan cheklanib qolmay, balki shaxsning kompleks rivojlanishini ta’minlashga yo‘naltirilgan ko‘p qirrali pedagogik tizim sifatida qaraladi. Shu nuqtai nazardan, tizimli, kompetensiyaviy va shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlar musiqa pedagogikasining metodologik asosini tashkil etadi va ular o‘zaro integratsiyalashgan holda qo‘llanilgandagina yuqori samaradorlikka erishiladi.

Tizimli yondashuv musiqa ta’limini yaxlit pedagogik tizim sifatida ko‘rib chiqishni nazarda tutadi. Ushbu yondashuvga ko‘ra, ta’lim jarayoni alohida elementlar yig‘indisi emas, balki o‘zaro bog‘langan komponentlardan — maqsad, mazmun, metod, shakl va natijadan iborat murakkab struktura sifatida talqin etiladi. Tizimli yondashuvning nazariy asoslari umumiy tizimlar nazariyasiga borib taqaladi va pedagogikada u ta’lim jarayonining barcha tarkibiy qismlarini o‘zaro uyg‘unlikda tashkil etishni talab qiladi.

Musiqa ta’limi misolida bu yondashuv quyidagicha namoyon bo‘ladi: agar o‘qituvchi dars maqsadini faqat nazariy bilim berish bilan cheklasa, lekin amaliy faoliyat (kuylash, tinglash, ijro)ni e’tibordan chetda qoldirsa, tizim buziladi va kutilgan natijaga erishib bo‘lmaydi. Masalan, maqom asarini o‘rganishda faqat uning tarixini tushuntirish yetarli emas; o‘quvchi uni tinglashi, tahlil qilishi va imkon qadar ijro etishi lozim. Bu esa tizimli yondashuvning amaliy ifodasidir. Demak, musiqa pedagogikasida bilim, ko‘nikma va estetik idrok bir butun tizim sifatida shakllantirilishi zarur.

Kompetensiyaviy yondashuv esa zamonaviy ta’lim paradigmasining asosiy yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u o‘quvchining faqat bilim egallashini emas, balki ushbu bilimlarni amaliy faoliyatda qo‘llay olish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan. Bu yondashuvda asosiy e’tibor “nima biladi?” savolidan ko‘ra “nima qila oladi?” savoliga qaratiladi. Musiqa ta’limi kontekstida bu, masalan, o‘quvchining musiqa nazariyasini bilishi emas, balki uni ijro, tahlil va ijodiy faoliyatda qo‘llay olishi bilan baholanadi.

Zamonaviy pedagogik tadqiqotlar, xususan, Yevropa ta'lim tizimlarida ishlab chiqilgan kompetensiyalar modeli, musiqa ta'limida bir nechta asosiy kompetensiyalarni ajratib ko'rsatadi: musiqiy-ijrochilik kompetensiyasi, tinglash va tahlil qilish kompetensiyasi, ijodiy (kreativ) kompetensiya hamda kommunikativ kompetensiya. Masalan, xor mashg'ulotlarida talaba nafaqat to'g'ri kuylashni, balki jamoa bilan uyg'unlikda ishlashni, dirijyor ishoralarini tushunishni va umumiy badiiy obrazni yaratishni o'rganadi. Bu esa kompetensiyaviy yondashuvning kompleks xarakterini ko'rsatadi.

Metodik jihatdan kompetensiyaviy yondashuvni amalga oshirish uchun interaktiv va faol metodlardan foydalanish muhimdir. Loyiha usuli, muammoli vaziyatlar yaratish, ijodiy topshiriqlar berish kabi metodlar o'quvchining mustaqil fikrlashini va amaliy faoliyatini rag'batlantiradi. Masalan, talabalarga ma'lum bir xalq kuyini zamonaviy aranjirovka qilish topshirig'i berilishi ularning nazariy bilimlarini amaliy ijod bilan uyg'unlashtirishga xizmat qiladi.

Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv esa pedagogik jarayon markaziga o'quvchi shaxsini qo'yadi va uning individual xususiyatlarini, qiziqishlarini, ehtiyojlarini hisobga olishni talab qiladi. Ushbu yondashuvning nazariy asoslari gumanistik pedagogika vakillari — K. Rogers, A. Maslou kabi olimlarning qarashlariga borib taqaladi. Ularning fikricha, ta'lim jarayoni shaxsning o'zini namoyon etishi va rivojlantirishiga xizmat qilishi kerak.

Musiqa ta'limida shaxsga yo'naltirilgan yondashuv ayniqsa muhim ahamiyatga ega, chunki har bir o'quvchining musiqiy qobiliyati, didi va qiziqishi o'ziga xosdir. Masalan, ba'zi talabalar vokal ijroga moyil bo'lsa, boshqalari cholg'u ijrochiligiga yoki kompozitsiyaga qiziqadi. Shuning uchun o'qituvchi bir xil metod bilan barcha o'quvchilarga ta'sir ko'rsatishga urinmasdan, differensial yondashuvni qo'llashi lozim. Bu jarayonda individual topshiriqlar, tanlov asosidagi repertuar, ijodiy erkinlik muhim rol o'ynaydi.

Pedagogik amaliyot shuni ko'rsatadiki, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv o'quvchining ichki motivatsiyasini kuchaytiradi va uning ta'lim jarayoniga faol jalb etilishini ta'minlaydi. Masalan, talaba o'zi qiziqqan musiqa asarini o'rganayotganida, uning o'zlashtirish darajasi va ijodiy yondashuvi ancha yuqori bo'ladi. Bu esa ta'lim samaradorligini oshiradi.

Zamonaviy musiqa pedagogikasida ushbu uch yondashuv — tizimli, kompetensiyaviy va shaxsga yo'naltirilgan — alohida-alohida emas, balki o'zaro integratsiyalashgan holda qo'llanilishi zarur. Tizimli yondashuv ta'lim jarayonining strukturaviy yaxlitligini ta'minlasa, kompetensiyaviy yondashuv uning natijaviyligini belgilaydi, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv esa bu jarayonni insonparvarlik va individuallik asosida tashkil etishga xizmat qiladi.

Nazariy jihatdan bu uch yondashuvning uyg'unligi musiqa pedagogikasining zamonaviy metodologik modelini tashkil etadi. Metodik jihatdan esa bu model o'qituvchidan yuqori darajadagi kasbiy kompetensiya, ijodiy yondashuv va pedagogik refleksiyani talab qiladi. Shu sababli magistratura bosqichida ushbu yondashuvlarni chuqur o'zlashtirish kelajakdagi pedagogik faoliyatning samaradorligini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi.

4-§. Musiqa pedagogikasining ilmiy apparati: kategoriya, tushuncha va tamoyillar tizimi.

Har qanday ilmiy fanning rivojlanganlik darajasi, avvalo, uning ilmiy apparati mukammalligi bilan belgilanadi. Ilmiy apparat — bu fanning nazariy asoslarini tashkil etuvchi kategoriya, tushuncha, qonuniyat va tamoyillar tizimi bo'lib, u ilmiy tafakkurning mantiqiy aniqligini, metodologik izchilligini va tadqiqot natijalarining ishonchliligini ta'minlaydi. Musiqa pedagogikasi ham mustaqil fan sifatida aynan o'ziga xos ilmiy apparatga ega bo'lib, bu apparat musiqa ta'limi jarayonini ilmiy asosda anglash, tahlil qilish va tashkil etish imkonini beradi.

Musiqa pedagogikasining ilmiy apparatida markaziy o'rin tutuvchi elementlardan biri — kategoriyalardir. Kategoriya ilmiy bilishning eng umumlashgan tushunchasi bo'lib, u voqelikning muhim,

barqaror va takrorlanuvchi xususiyatlarini aks ettiradi. Musiqa pedagogikasida bunday kategoriyalar qatoriga “musiqa ta’limi”, “musiqa tarbiyasi”, “musiqiy faoliyat”, “musiqiy idrok”, “musiqiy qobiliyat”, “musiqiy kompetensiya” kabi tushunchalar kiradi. Ushbu kategoriyalar nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham ega, chunki ular orqali pedagogik jarayonning mazmuni va yo‘nalishi belgilanadi.

Masalan, “musiqiy idrok” kategoriyasi o‘quvchining musiqa asarini eshitish, anglash va hissiy jihatdan qabul qilish jarayonini ifodalaydi. Bu tushuncha faqat eshitish bilan cheklanmay, balki intonatsiyani sezish, ritmni anglash, badiiy obrazni tasavvur qilish kabi murakkab psixologik jarayonlarni ham o‘z ichiga oladi. B. Asafyevning intonatsiya nazariyasiga ko‘ra, musiqa idroki — bu passiv tinglash emas, balki faol tafakkur jarayoni bo‘lib, unda tinglovchi musiqiy mazmunni “ichki eshitish” orqali qayta yaratadi. Shu nuqtai nazardan, musiqa pedagogikasida idrokni rivojlantirish asosiy vazifalardan biri sifatida qaraladi.

Ilmiy apparatning navbatdagi muhim komponenti — tushunchalar tizimidir. Tushuncha kategoriyaga nisbatan aniqroq va konkretroq bo‘lib, u muayyan hodisaning mohiyatini ifodalaydi. Musiqa pedagogikasida “intonatsiya”, “ritm”, “lad”, “tembr”, “ijrochilik malakasi”, “musiqiy xotira”, “improvizatsiya” kabi tushunchalar keng qo‘llaniladi. Ushbu tushunchalar o‘quv jarayonida nafaqat nazariy bilim sifatida beriladi, balki amaliy faoliyat orqali mustahkamlanadi.

amaliy mashg‘ulotlar zarur. Bu esa musiqa pedagogikasida tushun-

chalar tizimi amaliy faoliyat bilan uzviy bog‘liqligini ko‘rsatadi. Z. Kodaly metodikasida aynan shu jihat — eshitish va kuylash orqali tushunchalarni o‘zlashtirish — asosiy prinsip sifatida ilgari suriladi.

Musiqqa pedagogikasining ilmiy apparatida tamoyillar tizimi ham alohida ahamiyatga ega. Tamoyillar — bu pedagogik faoliyatni tashkil etishda yo‘naltiruvchi asosiy qoidalar bo‘lib, ular ta‘lim jarayonining samaradorligini ta‘minlaydi. Musiqqa pedagogikasida umumdidaktik tamoyillar bilan bir qatorda, san‘atga xos maxsus tamoyillar ham mavjud.

Umumdidaktik tamoyillar qatoriga tizimlilik, izchillik, ongli va faol o‘zlashtirish, ko‘rgazmalilik, nazariya va amaliyot birligi kiradi. Masalan, izchillik tamoyiliga ko‘ra, musiqa ta‘limida murakkab asarlar oddiy elementlardan boshlab o‘rgatiladi. Avval ritm va intonatsiya elementlari, so‘ngra murakkab kompozitsiyalar o‘zlashtiriladi. Bu esa bilimlarning bosqichma-bosqich shakllanishini ta‘minlaydi.

Musiqaga xos maxsus tamoyillar esa ushbu fanning o‘ziga xosligini belgilaydi. Ular orasida eshitish va ijro birligi, emotsional va ongli idrok uyg‘unligi, ijodiy faoliyatning ustuvorligi kabi tamoyillar muhim o‘rin tutadi. Masalan, eshitish va ijro birligi tamoyiliga ko‘ra, o‘quvchi faqat musiqa tinglabgina qolmasdan, uni ijro etish orqali chuqurroq anglaydi. Bu jarayon musiqiy tafakkurni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, zamonaviy musiqa pedagogikasida shaxsga yo‘naltirilganlik va kompetensiyaviylik tamoyillari ham muhim o‘rin egallaydi. Bu tamoyillar o‘quvchining individual xususiyatlarini hisobga olish, uning ijodiy imkoniyatlarini ochish va amaliy faoliyatga tayyorlashni nazarda tutadi. Masalan, talabalarga bir xil repertuarni majburan o‘rgatish o‘rniga, ularning qiziqishiga mos asarlarni tanlash pedagogik samaradorlikni oshiradi.

Nazariy tahlil shuni ko‘rsatadiki, kategoriya, tushuncha va tamoyillar tizimi o‘zaro uzviy bog‘langan holda musiqa pedagogikasining ilmiy apparatini tashkil etadi. Kategoriyalar umumiy nazariy asosni belgilasa, tushunchalar bu asosni konkretlashtiradi, tamoyillar esa uni amaliyotga tatbiq etish mexanizmini ko‘rsatadi. Shu

sababli, bu tizimni chuqur o‘zlashtirish pedagogning ilmiy tafakkurini rivojlantiradi va uning kasbiy faoliyatini samarali tashkil etishga xizmat qiladi.

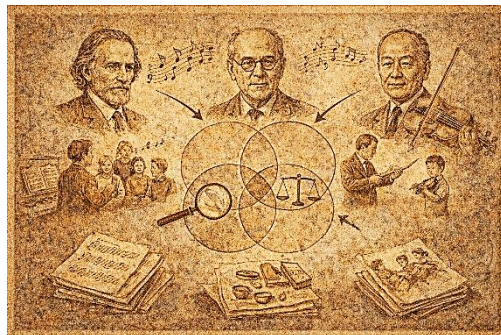
Metodik nuqtai nazardan, musiqa pedagogikasining ilmiy apparatini egallash o‘qituvchiga dars jarayonini ilmiy asosda rejalashtirish, aniq maqsad qo‘yish, mos metod va vositalarni tanlash imkonini beradi. Bu esa nafaqat ta’lim sifatini oshiradi, balki o‘quvchilarning musiqiy rivojlanishini ham tizimli ravishda ta’minlaydi. Shu bois, magistratura bosqichida ushbu masalani chuqur o‘rganish kelajakdagi ilmiy-pedagogik faoliyat uchun zarur metodologik poydevor hisoblanadi.

5-§. Musiqa pedagogikasida qo‘llaniladigan ilmiy tadqiqot metodlari tavsifi.

Musiqa pedagogikasi fanining nazariy va amaliy rivoji, avvalo, unda qo‘llaniladigan ilmiy tadqiqot metodlarining puxtaligi va ilmiy asoslanganligi bilan belgilanadi. Har qanday pedagogik hodisa yoki jarayonni chuqur o‘rganish, uning ichki qonuniyatlarini aniqlash va samarali ta’lim texnologiyalarini ishlab chiqish ilmiy metodlar tizimiga tayanadi. Shu bois musiqa pedagogikasida tadqiqot metodlari masalasi metodologik jihatdan muhim o‘rin egallaydi va u umumiy pedagogika, psixologiya hamda san’atshunoslik metodlari bilan uzviy aloqada rivojlanadi.

Ilmiy tadqiqot metodlari — bu obyektiv borliqni, xususan, musiqa ta’limi jarayonini o‘rganish, tahlil qilish va nazariy jihatdan umumlashtirishga xizmat qiluvchi usullar majmuidir. Musiqa pedagogikasida qo‘llaniladigan metodlar turli mezonlarga ko‘ra tasniflanadi, biroq eng maqbul yondashuv ularni nazariy, empirik va eksperimental metodlar tizimi sifatida ko‘rib chiqishdan iborat.

Nazariy tadqiqot metodlari musiqa pedagogikasining konseptual asoslarini ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega. Bu metodlar orqali mavjud ilmiy manbalar tahlil qilinadi, pedagogik qarashlar umumlashtiriladi va yangi

nazariy xulosalar shakllantiriladi. Tahlil va sintez metodlari bu jarayonda keng qo'llaniladi. Masalan, turli xorijiy metodik tizimlar — Kodaly, Orff yoki Suzuki metodikalarini o'rganishda ularning alohida komponentlari tahlil qilinadi, so'ngra ular o'zaro taqqoslanib, umumiy pedagogik xulosalar chiqariladi.

Abstraksiyalash va umumlashtirish metodlari ham nazariy tadqiqotning muhim vositalaridan hisoblanadi. Masalan, turli musiqa darslari tajribasini o'rganish orqali "samarali musiqa darsi modeli" haqidagi umumiy nazariy tushuncha shakllantiriladi. Modellash metodi esa real pedagogik jarayonning soddalashtirilgan, nazariy modelini yaratishga xizmat qiladi. Bu metod orqali, masalan, musiqa ta'limida kompetensiyaviy yondashuvni amalga oshirish modeli ishlab chiqilishi mumkin.

Empirik tadqiqot metodlari bevosita pedagogik amaliyotni o'rganishga qaratilgan bo'lib, ular musiqa ta'limi jarayonida yuz berayotgan real holatlarni aniqlash imkonini beradi. Kuzatish metodi bu borada eng ko'p qo'llaniladigan metodlardan biridir. Masalan, o'qituvchi dars jarayonida o'quvchilarning musiqa idroki, faolligi yoki ijrochilik darajasini tizimli kuzatish orqali muhim pedagogik xulosalar chiqarishi mumkin. Kuzatish metodining ilmiy ahamiyati shundaki, u tabiiy sharoitda sodir bo'layotgan jarayonni buzmasdan o'rganish imkonini beradi.

Suhbat va intervyu metodlari o'quvchilar va o'qituvchilarning fikr-mulohazalarini aniqlashda muhim vosita hisoblanadi. Masalan, talabalardan musiqa darslarining qaysi shakllari samaraliroq ekanligi haqida fikr olish orqali ta'lim jarayonini takomillashtirish mumkin. Anketa (so'rovnoma) metodi esa katta hajmdagi ma'lumotlarni qisqa vaqt ichida yig'ish imkonini beradi. Bu metod, ayniqsa, magistrlik tadqiqotlarida keng qo'llaniladi.

Test metodi musiqa ta'limida bilim va ko'nikmalar darajasini aniqlashda muhim ahamiyatga ega. Masalan, ritmni aniqlash, eshitish qobiliyatini baholash yoki nazariy bilimlarni tekshirish uchun maxsus test topshiriqlari tuziladi. Shu bilan birga, musiqa pedagogikasida test

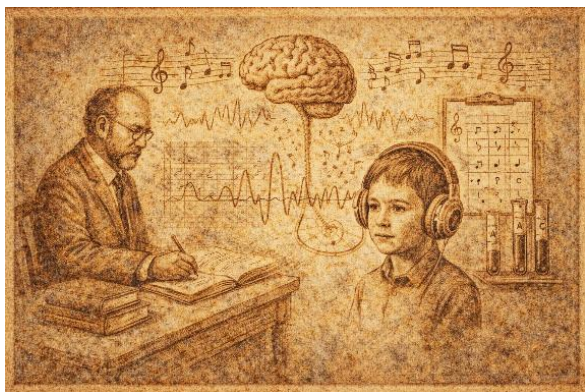
metodini qo'llashda uning faqat bilimni emas, balki amaliy ko'nikmalarni ham qamrab olishi zarurligi e'tiborga olinadi.

Eksperimental metod musiqa pedagogikasida eng muhim va ishonchli metodlardan biri hisoblanadi. Bu metod orqali yangi pedagogik g'oya yoki metodikaning samaradorligi amaliy sinovdan o'tkaziladi. Pedagogik eksperiment odatda uch bosqichda amalga oshiriladi: aniqlovchi (diagnostik), shakllantiruvchi (formativ) va nazorat bosqichlari. Masalan, yangi vokal o'rgatish metodikasini sinab ko'rishda dastlab o'quvchilarning boshlang'ich darajasi aniqlanadi, so'ngra yangi metod qo'llaniladi va oxirida natijalar taqqoslanadi.

Statistik tahlil metodlari eksperiment natijalarini ilmiy asosda baholash imkonini beradi. Bu metodlar yordamida olingan ma'lumotlar miqdoriy jihatdan tahlil qilinadi va xulosalarning ishonchliligi ta'minlanadi. Zamonaviy tadqiqotlarda bu jarayon ko'pincha kompyuter texnologiyalari yordamida amalga oshiriladi.

Musiqa pedagogikasida maxsus metodlar ham mavjud bo'lib, ular ushbu fanning o'ziga xosligini aks ettiradi. Masalan, musiqiy faoliyat mahsulotlarini tahlil qilish metodi orqali o'quvchining ijrosi, kompozitsiyasi yoki improvizatsiyasi o'rganiladi. Bu metod nafaqat natijani, balki ijodiy jarayonning o'zini ham tahlil qilish imkonini beradi. Yana bir muhim metod — eshitish diagnostikasi bo'lib, u orqali o'quvchining musiqiy eshitish qobiliyati darajasi aniqlanadi.

Xorijiy tadqiqotchilar, xususan, E. Gordonning musiqiy

qobiliyatni o'lchashga doir ishlari musiqa pedagogikasida diagnostik metodlarning ilmiy asoslarini boyitdi. Uning "audiation" konsepsiyasi musiqiy fikrlashni o'lchash va rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, zamonaviy tadqiqotlarda keng qo'llanil-

moqda.

Nazariy jihatdan qaralganda, musiqa pedagogikasida tadqiqot metodlari bir-birini to'ldiruvchi xarakterga ega. Faqat bitta metod bilan cheklanib qolish tadqiqotning biryoqlama bo'lishiga olib keladi. Shu

sababli kompleks yondashuv — ya'ni bir nechta metodlarni uyg'unlashtirib qo'llash eng samarali hisoblanadi. Masalan, kuzatish, so'rovnoma va eksperiment metodlarini birgalikda qo'llash orqali ancha to'liq va ishonchli natijalarga erishish mumkin.

Metodik nuqtai nazardan, ilmiy tadqiqot metodlarini chuqur o'zlashtirish musiqa pedagogiga nafaqat ilmiy faoliyatda, balki kundalik pedagogik amaliyotda ham zarurdir. Chunki har bir o'qituvchi o'z faoliyatini tahlil qila olishi, muammolarni aniqlashi va ularni ilmiy asosda hal etishi lozim. Bu esa pedagogik refleksiya va tadqiqotchilik kompetensiyasining shakllanishini ta'minlaydi.

Shunday qilib, musiqa pedagogikasida qo'llaniladigan ilmiy tadqiqot metodlari fanning nazariy asoslarini mustahkamlash, amaliy faoliyatni takomillashtirish va innovatsion yondashuvlarni joriy etishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Ularni ongli va maqsadga muvofiq qo'llash esa zamonaviy musiqa o'qituvchisining kasbiy kompetensiyasining ajralmas qismi hisoblanadi.

6-8. XXI asrda musiqa pedagogikasining rivojlanish tendensiyalari va muammolari.

XXI asr musiqa pedagogikasi uchun tub o'zgarishlar davri bo'lib, bu jarayon globalizatsiya, raqamli texnologiyalar rivoji, ta'lim paradigmasining yangilanishi hamda madaniy integratsiya jarayonlari bilan chambarchas bog'liqdir. Zamonaviy musiqa ta'limi endilikda faqat an'anaviy bilim berish tizimi doirasida emas, balki shaxsning ijodiy, estetik va kommunikativ salohiyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan ko'p funksiyali pedagogik tizim sifatida qaralmoqda. Shu nuqtai nazardan, musiqa pedagogikasining rivojlanish tendensiyalarini tahlil qilish uning istiqbolini belgilash va mavjud muammolarni aniqlash uchun muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy rivojlanish tendensiyalaridan biri — ta'limning kompetensiyaviy modelga o'tishidir. Bu yondashuvda musiqa ta'limining asosiy maqsadi o'quvchilarga tayyor bilimlarni berish emas, balki ularni musiqiy faoliyatga tayyorlash, ya'ni ijro etish, tahlil qilish, ijod qilish va baholash kabi kompleks kompetensiyalarni shakllantirishdan iborat. Masalan, talaba faqat nota savodini bilishi

emas, balki musiqa asarini mustaqil tahlil qila olishi, uning badiiy mazmunini ifodalay olishi ham muhim hisoblanadi. Bu esa musiqa pedagogikasining mazmuni va metodlarini tubdan yangilashni talab qiladi.

Ikkinchi muhim tendensiya — raqamli texnologiyalar va axborot-kommunikatsiya vositalarining keng joriy etilishidir. Zamonaviy musiqa ta'limi jarayonida turli raqamli platformalar, musiqiy dasturlar (notatsiya dasturlari, audio tahrirlash vositalari), onlayn ta'lim tizimlari keng qo'llanilmoqda. Bu esa ta'lim jarayonini yanada interaktiv, vizual va individual xususiyatga ega qiladi. Masalan, talabalar virtual sintezatorlar yordamida kompozitsiya yaratishi yoki onlayn platformalar orqali dunyo musiqa madaniyati namunalarini o'rganishi mumkin. Biroq bu jarayon o'qituvchidan yangi texnologiyalarni egallashni, ularni metodik jihatdan to'g'ri qo'llashni talab qiladi.

Uchinchi tendensiya — ta'limning shaxsga yo'naltirilgan va individuallashtirilgan xarakter kasb etishidir. Zamonaviy pedagogika talabaning individual qobiliyati, qiziqishi va ehtiyojlarini hisobga olishni ustuvor vazifa sifatida belgilaydi. Musiqa ta'limida bu ayniqsa dolzarb, chunki har bir talabaning musiqiy didi va ijodiy salohiyati o'ziga xosdir. Masalan, bir talaba vokal ijrochiligida muvaffaqiyatli bo'lsa, boshqasi kompozitsiya yoki cholg'u ijrosida yuqori natija ko'rsatishi mumkin. Shu sababli, ta'lim jarayonida differensial yondashuv va individual o'quv trayektoriyalarini yaratish zarurati ortib bormoqda.

To'rtinchi tendensiya — milliy va global madaniyat integratsiyasining kuchayishidir. Musiqa pedagogikasi bugungi kunda bir vaqtning o'zida milliy an'analarni saqlash va jahon musiqa madaniyatiga integratsiyalashish vazifasini bajaradi. Masalan, o'zbek maqom san'atini o'rganish bilan bir qatorda, Yevropa klassik musiqasi yoki zamonaviy jahon musiqa janrlarini ham o'zlashtirish muhim hisoblanadi. Bu jarayon o'quvchilarda keng musiqiy dunyoqarashni shakllantiradi va ularni global madaniy makonga tayyorlaydi.

Shu bilan birga, XXI asr musiqa pedagogikasi qator muammolar bilan ham yuzma-yuz kelmoqda. Eng muhim muammolardan biri —

an'anaviy va zamonaviy yondashuvlar o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash masalasidir. Ko'plab hollarda raqamli texnologiyalar va zamonaviy metodlarga haddan tashqari e'tibor qaratilishi natijasida milliy musiqa an'analari yetarli darajada o'rganilmay qolmoqda. Aksincha, faqat an'anaviy metodlarga tayanish esa ta'lim jarayonining zamonaviy talablarga javob bermasligiga olib kelishi mumkin.

Yana bir muhim muammo — o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasi bilan bog'liqdir. Zamonaviy musiqa o'qituvchisi nafaqat yaxshi ijrochi yoki nazariyotchi, balki pedagog, psixolog va texnolog bo'lishi zarur. Bu esa o'qituvchilarni tayyorlash tizimini takomillashtirishni, ularning uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta'minlashni talab qiladi. Aks holda, zamonaviy ta'lim texnologiyalarini samarali joriy etish qiyinlashadi.

Shuningdek, musiqa ta'limida baholash muammosi ham dolzarb hisoblanadi. An'anaviy baholash tizimlari ko'pincha faqat texnik ijro darajasini hisobga oladi, holbuki musiqa san'atida ijodiylik, emotsional ifoda va individual talqin ham muhim ahamiyatga ega. Shu sababli, zamonaviy musiqa pedagogikasida kompetensiyaviy baholash mezonlarini ishlab chiqish zarurati mavjud.

Nazariy jihatdan qaralganda, XXI asr musiqa pedagogikasining rivojlanish tendensiyalari ta'limning insonparvarlashuvi, texnologiyalashuvi va integratsiyalashuvi bilan xarakterlanadi. Bu jarayonlar o'zaro bog'liq bo'lib, musiqa ta'limining yangi modelini shakllantiradi. Metodik jihatdan esa bu model o'qituvchidan moslashuvchanlik, innovatsion fikrlash va yuqori darajadagi refleksiv faoliyatni talab qiladi.

Xorijiy olimlar, xususan, D. Elliotning "praxial musiqa ta'limi"

konsepsiyasi musiqa ta'limini faoliyatga yo'naltirilgan jarayon sifatida talqin qilib, ijro va amaliyotning ustuvorligini ta'kidlaydi. Bu yondashuv zamonaviy musiqa pedagogikasining asosiy tendensiyalaridan biri bilan hamohangdir. Shu bilan birga, mahalliy pedagogik tajriba milliy qadriyatlar va an'analarni

saqlagan holda innovatsion yondashuvlarni joriy etish zarurligini ko'rsatmoqda.

Xulosa qilib aytganda, XXI asr musiqa pedagogikasi murakkab, dinamik va ko'p qirrali rivojlanish bosqichini boshdan kechirmoqda. Uning asosiy tendensiyalari yangi imkoniyatlar yaratishi bilan birga, qator muammolarni ham yuzaga keltirmoqda. Ushbu tendensiya va muammolarni chuqur anglash esa kelajakdagi musiqa pedagoglarining kasbiy faoliyatini samarali tashkil etishda muhim nazariy va metodik asos bo'lib xizmat qiladi.

Mavzu bo'yicha xulosa

Mazkur mavzuni o'rganish natijasida musiqa pedagogikasining fan sifatida shakllanishi uzoq tarixiy evolyutsiya jarayonida amalga oshgani va u amaliy tajribadan nazariy tizim darajasiga ko'tarilganligi aniqlandi. Uning rivojlanishi ijtimoiy-madaniy omillar, pedagogika va psixologiya fanlarining taraqqiyoti hamda ta'lim tizimidagi modernizatsiya jarayonlari bilan uzviy bog'liq ekanligi ilmiy jihatdan asoslandi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, musiqa pedagogikasining predmeti, obyekti va funksiyalari o'zaro integratsiyalashgan holda yagona pedagogik tizimni tashkil etadi. Musiqa ta'limi jarayoni nafaqat bilim berish, balki shaxsni estetik, emotsional va ijodiy jihatdan rivojlantirishga xizmat qiluvchi ko'p funksiyali jarayon sifatida namoyon bo'ladi. Shu bois musiqa pedagogikasi boshqa pedagogik fanlardan o'zining san'atga xos xususiyatlari bilan farqlanadi.

Zamonaviy metodologik yondashuvlarning tahlili natijasida tizimli, kompetensiyaviy va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlarning uyg'unligi musiqa ta'limi samaradorligini ta'minlovchi muhim omil ekanligi asoslandi. Ushbu yondashuvlar orqali ta'lim jarayonining strukturaviy yaxlitligi, natijaviyligi va insonparvarlik mohiyati ta'minlanadi.

Shuningdek, musiqa pedagogikasining ilmiy apparati — kategoriya, tushuncha va tamoyillar tizimi fanning nazariy asoslarini tashkil etib, pedagogik jarayonni ilmiy jihatdan tashkil etish imkonini berishi aniqlandi. Ilmiy tadqiqot metodlari esa ushbu fanning

rivojlanishida muhim vosita bo‘lib, ular orqali pedagogik jarayonni chuqur tahlil qilish va takomillashtirish imkoniyati yaratiladi.

XXI asr sharoitida musiqa pedagogikasining rivojlanishi kompetensiyaviy yondashuvning kuchayishi, raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi, ta’limning individuallashtirilishi va madaniy integratsiya jarayonlari bilan xarakterlanadi. Shu bilan birga, an’anaviy va zamonaviy yondashuvlar o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlash, o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini oshirish hamda baholash tizimini takomillashtirish kabi muammolar mavjudligi aniqlandi.

Nazariy jihatdan umumlashtirilganda, musiqa pedagogikasi — bu musiqiy ta’lim va tarbiya jarayonining qonuniyatlarini o‘rganuvchi, shaxsning estetik va ijodiy rivojlanishini ta’minlovchi kompleks pedagogik fan sifatida namoyon bo‘ladi. Amaliy jihatdan esa ushbu bilimlar o‘qituvchiga ta’lim jarayonini ilmiy asosda tashkil etish, samarali metodlarni tanlash va o‘quvchilarning musiqiy kompetensiyalarini rivojlantirish imkonini beradi.

Kelgusida musiqa pedagogikasining rivojlanishi innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish, raqamli ta’lim muhitini takomillashtirish, xalqaro tajribalarni milliy an’analar bilan uyg‘unlashtirish hamda ilmiy tadqiqotlarni chuqurlashtirish bilan bog‘liq bo‘lishi kutiladi. Shu jihatdan mazkur mavzu kelajakdagi musiqa pedagoglarining kasbiy va ilmiy faoliyatini shakllantirishda muhim nazariy-metodologik asos vazifasini bajaradi.

2-mavzu: MUSIQA PEDAGOGIKASINING FANLARARO INTEGRATSIYASI VA ILMIY ASOSLARI

Reja:

1-§. Musiqa pedagogikasi va umumiy pedagogika o‘rtasidagi nazariy bog‘liqlik

2-§. Musiqa idroki va faoliyatining psixologik mexanizmlari

3-§. Estetik tarbiya tizimida musiqaning o‘rni va funksiyalari

4-§. Musiqa ta’limida madaniy va sotsiologik yondashuvlar

5-§. Neyropsixologik tadqiqotlarda musiqa va uning ta'limdagi ahamiyati

6-§. Fanlararo integratsiya asosida kompleks ta'lim modelini yaratish

Annotatsiya: Mazkur mavzuda musiqa pedagogikasining fanlararo integratsiyasi masalasi ilmiy jihatdan asoslanib, uning umumiy pedagogika, psixologiya, estetika, sotsiologiya va neyropsixologiya bilan uzviy bog'liqligi tahlil qilinadi. Musiqiy idrok va faoliyatning psixologik mexanizmlari, estetik tarbiya tizimida musiqaning o'rni hamda madaniy yondashuvlar yoritiladi. Shuningdek, neyropsixologik tadqiqotlar asosida musiqaning inson rivojiga ta'siri ochib berilib, fanlararo integratsiya asosida kompleks musiqa ta'limi modeli ishlab chiqish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Fanlararo integratsiya, Musiqa pedagogikasi, Pedagogika, Psixologiya, Estetika, Sotsiologiya, Neyropsixologiya, Musiqiy idrok, Psixologik mexanizm, Estetik tarbiya, Madaniy yondashuv, Ijtimoiy omillar, Musiqiy faoliyat, Kompleks ta'lim, Integrativ yondashuv, Ta'lim modeli, Shaxs rivoji, Musiqiy tafakkur, Emotsional rivojlanish, Ilmiy asoslar

Kirish

Musiqa pedagogikasining fanlararo integratsiyasi va ilmiy asoslarini o'rganish zamonaviy ta'lim tizimi rivojlanishining muhim yo'nalishlaridan biri sifatida alohida dolzarblik kasb etadi. Bugungi kunda ta'lim jarayonida bilimlarni alohida fanlar doirasida emas, balki o'zaro bog'liq, kompleks tizim sifatida o'zlashtirish talabi kuchayib bormoqda. Ayniqsa, san'at ta'limi, xususan musiqa pedagogikasi, o'z tabiatiga ko'ra integrativ xarakterga ega bo'lib, u pedagogika, psixologiya, estetika, madaniyatshunoslik, sotsiologiya va neyropsixologiya kabi fanlar bilan uzviy aloqada rivojlanadi. Shu bois ushbu fanlararo bog'liqlikni ilmiy jihatdan asoslash va pedagogik jarayonga tatbiq etish zarurati dolzarb ilmiy muammo sifatida namoyon bo'ladi.

Musiqqa pedagogikasining ilmiy-pedagogik ahamiyati shundaki, u nafaqat musiqiy bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantiradi, balki shaxsning estetik, emotsional, intellektual va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlaydi. Ushbu jarayonning samaradorligi esa turli fanlar yutuqlarini integratsiyalash orqali yanada oshadi. Masalan, psixologiya musiqiy idrokning mexanizmlarini tushuntirib bersa, estetika musiqaning badiiy mohiyatini ochadi, sotsiologiya esa uning ijtimoiy funksiyalarini izohlaydi. Neyropsixologiya esa musiqqa ta'sirining biologik asoslarini aniqlab beradi. Shu jihatdan musiqqa pedagogikasi fanlararo ilmiy bilimlar tizimiga tayanib rivojlanadigan kompleks fan sifatida namoyon bo'ladi.

Mazkur mavzuning asosiy maqsadi musiqqa pedagogikasining fanlararo integratsiya jarayonlarini ilmiy jihatdan tahlil qilish, uning metodologik asoslarini ochib berish hamda kompleks ta'lim modelini shakllantirish imkoniyatlarini asoslashdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: musiqqa pedagogikasi va umumiy pedagogika o'rtasidagi nazariy bog'liqlikni aniqlash; musiqiy idrok va faoliyatning psixologik mexanizmlarini tahlil qilish; estetik tarbiya tizimida musiqaning o'rnini asoslash; madaniy va sotsiologik yondashuvlarni yoritish; neyropsixologik tadqiqotlar asosida musiqaning ta'limdagi ahamiyatini ochib berish hamda fanlararo integratsiya asosida kompleks ta'lim modelini ishlab chiqish.

Mavzuni yoritishda zamonaviy metodologik yondashuvlar muhim o'rin tutadi. Tizimli yondashuv musiqqa pedagogikasini o'zaro bog'langan elementlardan iborat yaxlit tizim sifatida ko'rib chiqadi. Kompetensiyaviy yondashuv esa o'quvchilarning musiqiy bilimlarini amaliy faoliyatda qo'llash qobiliyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv esa ta'lim jarayonida individual xususiyatlarni hisobga olish, ijodiy salohiyatni rivojlantirish va shaxsning estetik ehtiyojlarini qondirishni nazarda tutadi. Ushbu yondashuvlarning integratsiyasi musiqqa ta'limining zamonaviy modelini shakllantirishga xizmat qiladi.

Shunday qilib, mazkur mavzu musiqqa pedagogikasining fanlararo integratsiyasi orqali uning nazariy va metodologik asoslarini chuqur

anglash, ta'lim jarayonini kompleks tashkil etish hamda zamonaviy pedagogik faoliyat uchun zarur ilmiy poydevor yaratishga qaratilgan.

1-§. Musiqa pedagogikasi va umumiy pedagogika o'rtasidagi nazariy bog'liqlik.

Musiqa pedagogikasi pedagogika fanining tarkibiy qismi sifatida shakllangan bo'lib, u umumiy pedagogikaning nazariy asoslari, qonuniyatlari va tamoyillariga tayanadi. Shu bilan birga, u san'atga xos bo'lgan estetik, emotsional va ijodiy komponentlarni o'zida mujassam etgan holda, umumiy pedagogik nazariyani boyituvchi va uni kengaytiruvchi xususiyatga ega. Mazkur ikki fan o'rtasidagi bog'liqlik dialektik xarakterga ega bo'lib, ular bir-birini to'ldiradi va rivojlantiradi.

Umumiy pedagogika ta'lim va tarbiya jarayonining umumiy qonuniyatlarini o'rganuvchi fan sifatida barcha maxsus pedagogik yo'nalishlar, jumladan musiqa pedagogikasi uchun metodologik asos vazifasini bajaradi. Masalan, ta'limning maqsadi, mazmuni, metodlari, shakllari va natijalariga oid nazariy qarashlar umumiy pedagogika doirasida ishlab chiqilgan bo'lib, musiqa ta'limida ham aynan shu strukturaviy komponentlar asosida pedagogik jarayon tashkil etiladi. Biroq musiqa pedagogikasi bu komponentlarni o'zining predmet xususiyatlariga mos ravishda transformatsiya qiladi.

Nazariy jihatdan qaralganda, musiqa pedagogikasi umumiy pedagogikaning didaktik kategoriyalarini o'zlashtiradi, lekin ularni san'at ta'limiga moslashtiradi. Masalan, umumiy pedagogikada "bilim" tushunchasi asosan mantiqiy va kognitiv faoliyat bilan bog'liq bo'lsa, musiqa pedagogikasida bilim emotsional-idrokiy tajriba bilan uzviy bog'liq holda shakllanadi. Bu holat musiqa ta'limida bilish jarayonining o'ziga xosligini ko'rsatadi. Shuning uchun musiqa pedagogikasida bilim, ko'nikma va malaka bilan bir qatorda "musiqiy idrok", "estetik tajriba", "badiiy tafakkur" kabi kategoriyalar ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Pedagogik qonuniyatlar nuqtai nazaridan ham ushbu ikki fan o'rtasida yaqin bog'liqlik mavjud. Umumiy pedagogikada ta'limning

tizimlilik, izchillik, ongli va faol o‘zlashtirish kabi qonuniyatlari asosiy o‘rin tutadi. Musiqa pedagogikasida ham bu qonuniyatlar amal qiladi, biroq ular amaliy faoliyat orqali yanada konkretlashadi. Masalan, izchillik qonuniyati musiqa ta’limida oddiy ritmik mashqlardan murakkab kompozitsiyalarga o‘tish orqali amalga oshiriladi. Ongli o‘zlashtirish esa nafaqat nazariy tushunishni, balki ijro orqali anglashni ham o‘z ichiga oladi.

Umumiy pedagogikaning muhim tarkibiy qismi bo‘lgan didaktika musiqa pedagogikasining nazariy asosini tashkil etadi. Didaktik tamoyillar musiqa ta’limida o‘ziga xos tarzda namoyon bo‘ladi. Masalan, ko‘rgazmalilik tamoyili musiqa ta’limida nafaqat vizual vositalar, balki eshitish orqali namoyish etish (audio materiallar, jonli ijro) orqali amalga oshiriladi. Bu esa didaktik tamoyillarning san’atga moslashgan shaklidir.

Musiqa pedagogikasi va umumiy pedagogika o‘rtasidagi bog‘liqlik tarbiya nazariyasida ham yaqqol namoyon bo‘ladi. Umumiy pedagogika tarbiyani shaxsning har tomonlama rivojlanishiga yo‘naltirilgan jarayon sifatida talqin etsa, musiqa pedagogikasi bu jarayonda estetik tarbiyani markaziy o‘ringa qo‘yadi. Musiqa orqali tarbiya berish insonning hissiy dunyosiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi va uning axloqiy, estetik hamda ijtimoiy sifatlarini shakllantiradi. Masalan,

klassik musiqa asarlarini tinglash va tahlil qilish orqali o‘quvchilarda go‘zallikni his etish, san’atni qadrlash va estetik baholash qobiliyati rivojlanadi.

Xorijiy pedagogik nazariyalarda ham musiqa ta’limining umumiy

pedagogika bilan bog‘liqligi alohida ta’kidlanadi. Masalan, J. Deweyning pragmatik pedagogikasi ta’limni faoliyat orqali o‘rganish jarayoni sifatida talqin etadi. Bu yondashuv musiqa pedagogikasida ayniqsa muhim, chunki musiqa asosan amaliy faoliyat — kuylash, ijro, tinglash orqali o‘zlashtiriladi.

D. Elliott-ning “praxial musiqa ta’limi” konsepsiyasi ham aynan shu g‘oyani rivojlantirib, musiqani faoliyat jarayoni sifatida o‘rganishni asoslaydi.

Mahalliy pedagogik tajribada ham musiqa pedagogikasi umumiy pedagogikaning ajralmas qismi sifatida qaraladi. O‘zbekiston ta’lim tizimida musiqa darslari umumiy o‘rta ta’limning muhim tarkibiy qismi bo‘lib, u shaxsni har tomonlama rivojlantirish vazifasini bajaradi. Bu esa umumiy pedagogikaning “kompleks rivojlanish” g‘oyasi bilan to‘liq mos keladi.

Metodik jihatdan qaralganda, musiqa pedagogikasi umumiy pedagogikaning metodlarini o‘zlashtirgan holda, ularni san’at ta’limiga moslashtiradi. Masalan, tushuntirish, namoyish, mashq qilish kabi umumiy metodlar musiqa ta’limida ham qo‘llaniladi, lekin ular ijro va eshitish faoliyati bilan boyitiladi. Shu bilan birga, musiqa pedagogikasida improvizatsiya, ijodiy topshiriqlar, musiqiy tahlil kabi maxsus metodlar ham shakllangan bo‘lib, ular umumiy pedagogik metodlar tizimini kengaytiradi.

Nazariy tahlil shuni ko‘rsatadiki, musiqa pedagogikasi va umumiy pedagogika o‘rtasidagi bog‘liqlik ikki yo‘nalishda namoyon bo‘ladi: bir tomondan, musiqa pedagogikasi umumiy pedagogikaning nazariy asoslariga tayanadi; ikkinchi tomondan esa, u o‘zining san’atga xos xususiyatlari orqali umumiy pedagogika nazariyasini boyitadi. Bu o‘zaro ta’sir pedagogik fanlar tizimining yaxlitligini ta’minlaydi.

Shunday qilib, musiqa pedagogikasi va umumiy pedagogika o‘rtasidagi nazariy bog‘liqlikni chuqur anglash pedagogik faoliyatni ilmiy asosda tashkil etish uchun zarur shart hisoblanadi. Bu bilim o‘qituvchiga ta’lim jarayonini tizimli ravishda loyihalash, didaktik tamoyillarni ongli qo‘llash va musiqa ta’limining o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda samarali pedagogik faoliyat yuritish imkonini beradi.

2-§. Musiqa idroki va faoliyatining psixologik mexanizmlari.

Musiqa pedagogikasida musiqiy idrok va faoliyatning psixologik mexanizmlarini o‘rganish alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi, chunki musiqa ta’limining samaradorligi bevosita o‘quvchining psixik

jarayonlari qanday tashkil etilganligi va rivojlanganligiga bog'liqdir. Musiqa — bu nafaqat eshitiladigan tovushlar tizimi, balki inson ongida shakllanadigan murakkab psixologik hodisa bo'lib, u sezgi, idrok, xotira, tafakkur va emotsiya kabi bir qator psixik jarayonlarning o'zaro ta'siri natijasida yuzaga keladi. Shu sababli musiqa idroki va faoliyatini psixologik jihatdan tahlil qilish musiqa pedagogikasining metodologik asoslaridan biri hisoblanadi.

Musiqa idroki, avvalo, eshitish sezgisi orqali boshlanadi. Eshitish analizatori musiqiy tovushlarning balandligi, kuchi, tembri va davomiyligini qabul qiladi. Biroq bu jarayon oddiy fiziologik reaksiyadan iborat emas, balki ongli va faol idrok jarayoniga aylanadi. Psixologiyada idrok — bu predmet va hodisalarni yaxlit obraz sifatida aks ettirish jarayoni sifatida talqin etiladi. Musiqa idrokida esa bu jarayon tovushlarning ketma-ketligi asosida badiiy obrazni anglashni o'z ichiga oladi. Masalan, bir xil notalar ketma-ketligi oddiy eshitish darajasida tovushlar yig'indisi bo'lib tuyulishi mumkin, ammo rivojlangan musiqiy idrokda u muayyan kayfiyat, obraz yoki mazmunni ifodalaydi.

B. Asafyev tomonidan ilgari surilgan intonatsiya nazariyasi musiqa idrokining psixologik mohiyatini chuqur ochib beradi. Unga ko'ra, musiqa — bu intonatsion jarayon bo'lib, u inson nutqi va hissiy tajribasi bilan uzviy bog'liqdir. Demak, musiqa idroki — bu passiv tinglash emas, balki faol “eshitish orqali fikrlash” jarayonidir. Bu g'oya musiqa pedagogikasida muhim metodik xulosaga olib keladi: o'quvchini faol tinglovchiga aylantirish zarur.

Musiqa idrokining psixologik mexanizmlarida e'tibor (diqqat) muhim rol o'ynaydi. Diqqat musiqiy materialni tanlab idrok etish va uni ongda saqlash imkonini beradi. Masalan, murakkab polifonik asarni tinglashda o'quvchi bir vaqtning o'zida bir nechta ovoz yo'nalishlariga e'tibor qaratishi kerak bo'ladi. Bu esa diqqatning taqsimlanishi va

barqarorligini talab qiladi. Pedagogik jihatdan bu qobiliyatni rivojlantirish uchun bosqichma-bosqich tinglash mashqlari qo'llaniladi.

Musika idrokining yana bir muhim komponenti — musiqiy xotiradir. Musiqiy xotira eshitilgan tovushlarni, ritmik naqshlarni va melodik strukturalarni eslab qolish va qayta tiklash qobiliyatini anglatadi. Psixologiyada xotira qisqa muddatli va uzoq muddatli shakllarga bo'linadi. Musika ta'limida bu jarayon, masalan, kuylarni yodlash yoki eshitilgan melodiyaning takrorlash orqali rivojlantiriladi. Z. Kodaly metodikasida aynan eshitish va xotira orqali o'rganish markaziy o'rin tutadi.

Musiqiy tafakkur ham musika idrokining muhim psixologik mexanizmlaridan biridir. Tafakkur — bu musiqiy materialni tahlil qilish, taqqoslash va umumlashtirish jarayonidir. Masalan, talaba musika asarini tinglab, uning janrini, shaklini yoki ifoda vositalarini aniqlashi tafakkur faoliyatining natijasidir. Bu jarayon ayniqsa yuqori bosqichdagi musika ta'limida muhim ahamiyatga ega bo'lib, u analitik va kreativ fikrlashni rivojlantiradi.

Musika idrokining eng muhim xususiyatlaridan biri — uning emotsional xarakteridir. Musika insonning hissiy holatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi va turli emotsiyalarni uyg'otadi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, musika orqali hosil bo'lgan emotsiyalar insonning umumiy psixik holatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, stressni kamaytiradi va motivatsiyani oshiradi. Shu sababli musika pedagogikasida emotsional idrokni rivojlantirish alohida e'tiborga olinadi.

Musiqiy faoliyat esa musika idrokining amaliy davomidir va u ijrochilik, tinglash, ijod qilish kabi faoliyat turlarini o'z ichiga oladi. Psixologik jihatdan bu faoliyatlarning sensor-motor, kognitiv va emotsional komponentlarning birligi asosida amalga oshiriladi. Masalan, cholg'u ijrochiligida o'quvchi nafaqat eshitadi va anglaydi, balki jismoniy harakatlar orqali tovush hosil qiladi. Bu jarayon koordinatsiya, motor xotira va diqqatning uyg'unligini talab qiladi.

Xorijiy psixologik tadqiqotlarda, xususan, E. Gordon tomonidan ishlab chiqilgan "audiation" tushunchasi musika idrokining ichki mexanizmlarini tushuntirishda muhim ahamiyatga ega. Audiation — bu

musiqa tovushlari eshitilmayotgan holatda ham ularni ongda tasavvur qilish va anglash qobiliyatidir. Bu tushuncha musiqa pedagogikasida ichki eshitish (inner hearing)ni rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi.

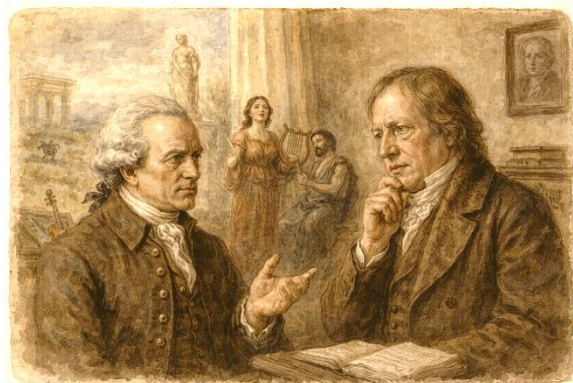
Musiqa idroki va faoliyatining psixologik mexanizmlarini tushunish pedagogik jarayonni samarali tashkil etish uchun muhim metodik asos yaratadi. Masalan, agar o'qituvchi o'quvchilarning diqqat va xotira xususiyatlarini hisobga olsa, darsni shunga mos ravishda tashkil etadi: qisqa, lekin mazmunli tinglash mashqlari, takrorlash, ijodiy topshiriqlar orqali bilimni mustahkamlaydi. Shuningdek, emotsional ta'sirni kuchaytirish uchun turli janrdagi asarlardan foydalanish ham muhim metodik usul hisoblanadi.

Nazariy jihatdan xulosa qilish mumkinki, musiqa idroki va faoliyati ko'p komponentli psixologik tizim bo'lib, unda sezgi, idrok, xotira, tafakkur va emotsiya o'zaro uzviy bog'liq holda faoliyat yuritadi. Ushbu mexanizmlarni chuqur anglash musiqa pedagogikasining ilmiy asoslarini mustahkamlaydi va ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Magistratura bosqichida bu bilimlarni egallash kelajakdagi pedagogning ilmiy va amaliy faoliyatida muhim ahamiyat kasb etadi.

3-§. Estetik tarbiya tizimida musiqaning o'рни va funksiyalari.

Estetik tarbiya shaxsning go'zallikni idrok etish, baholash va yaratish qobiliyatini shakllantirishga qaratilgan murakkab pedagogik jarayon bo'lib, u umumiy tarbiya tizimining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ushbu jarayonda musiqa san'ati alohida o'rin tutadi, chunki u insonning hissiy-ruhiy olamiga bevosita ta'sir ko'rsatish, estetik his-tuyg'ularni uyg'otish va badiiy tafakkurni rivojlantirish imkoniyatiga ega. Shu sababli musiqa pedagogikasi doirasida estetik tarbiya masalasi nazariy va amaliy jihatdan alohida ahamiyat kasb etadi.

Estetik tarbiya nazariyasida san'at, xususan musiqa, insonning emotsional-intellektual rivojlanishi-

ga xizmat qiluvchi asosiy vositalar-dan biri sifatida qaraladi. Estetika fanining asoschilaridan biri hisoblan-gan I. Kant go‘zallikni “manfaatdan xoli zavq” sifatida talqin etgan bo‘lsa, G. Hegel san’atni mutlaq ruhning namoyon bo‘lish shakli sifatida baholaydi. Ushbu nazariy qarashlar musiqa san’atining estetik tarbiyadagi o‘rnini tushunishda muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Musiqa insonda nafaqat estetik zavq uyg‘otadi, balki uning ichki dunyosini boyitadi, hissiy sezgirligini oshiradi va badiiy tafakkurini shakllantiradi.

Musiqaning estetik tarbiya tizimidagi o‘rni, avvalo, uning universalligi va bevosita emotsional ta’sir kuchi bilan belgilanadi. Musiqa tilga bog‘liq bo‘lmagan san’at turi sifatida turli madaniyat va ijtimoiy qatlam vakillariga birdek ta’sir ko‘rsatadi. Masalan, klassik simfonik asar yoki milliy maqom kuylarini tinglash jarayonida tinglovchi musiqaning mazmunini so‘zsiz ham his etadi, uning emotsional ohangini anglaydi. Bu esa musiqaning estetik tarbiya vositasi sifatidagi samaradorligini oshiradi.

Pedagogik nuqtai nazardan qaralganda, musiqa estetik tarbiyaning asosiy komponentlarini — estetik idrok, estetik baho va estetik faoliyatni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Estetik idrok musiqa asarining badiiy mazmunini anglash va his etish qobiliyatini ifodalaydi. Bu jarayon faqat eshitish bilan cheklanmay, balki intonatsiya, ritm, dinamika va tembr kabi ifoda vositalarini sezish orqali amalga oshadi. Masalan, minor ladidagi kuylarni tinglash orqali qayg‘u yoki lirizmni his etish, major ladidagi asarlarda esa quvonch va tantanavorlikni anglash estetik idrokning rivojlanganligini ko‘rsatadi.

Estetik baho esa o‘quvchining musiqiy asarga nisbatan ongli munosabatini shakllantiradi. Bu jarayonda u nafaqat “yoqdi yoki yoqmadi” darajasida fikr bildiradi, balki asarning badiiy qiymatini, ifoda vositalarini va g‘oyaviy mazmunini tahlil qilishga o‘rganadi. Masalan, talaba bir xil mavzudagi ikki xil musiqiy asarni taqqoslab, ularning ifoda uslubi va badiiy ta’sirini baholay olishi estetik baholash qobiliyatining shakllanganligidan dalolat beradi.

Estetik faoliyat esa musiqiy ijro, kompozitsiya va improvizatsiya jarayonida namoyon bo‘ladi. Bu bosqichda o‘quvchi nafaqat tayyor

san'at asarlarini idrok etadi, balki o'zi ham estetik qiymatga ega mahsulot yaratishga harakat qiladi. Masalan, oddiy melodiyani mustaqil ravishda bezash yoki improvizatsiya qilish jarayoni estetik faoliyatning muhim ko'rinishidir. Bu esa ijodiy tafakkurni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Musiqaning estetik tarbiya tizimidagi funksiyalari ko'p qirrali bo'lib, ular o'zaro bog'liq holda namoyon bo'ladi. Avvalo, emotsional-ekspressiv funksiya musiqa orqali insonda turli hissiy holatlarni uyg'otish va boshqarish bilan bog'liqdir. Musiqa inson ruhiyatiga bevosita ta'sir ko'rsatib, unda quvonch, qayg'u, hayajon yoki sokinlik kabi emotsiyalarni yuzaga keltiradi. Bu jarayon psixologik jihatdan muhim bo'lib, shaxsning emotsional madaniyatini shakllantiradi.

Kognitiv (bilish) funksiyasi musiqa orqali estetik bilimlarni egallash jarayonini ifodalaydi. O'quvchi musiqa asarlarini o'rganish orqali janrlar, uslublar, kompozitorlar ijodi haqida bilimga ega bo'ladi. Biroq bu bilimlar oddiy faktlar yig'indisi emas, balki estetik tajriba bilan boyitilgan bilimlardir. Masalan, barokko davri musiqasini o'rganish nafaqat tarixiy ma'lumot berish, balki ushbu davr estetik idealini anglashga xizmat qiladi.

Tarbiyaviy funksiya musiqa orqali shaxsning ma'naviy-axloqiy sifatlarini shakllantirish bilan bog'liqdir. Milliy qo'shiqlar, vatanparvarlik ruhidagi asarlar yoki insoniy qadriyatlarni aks ettiruvchi kuylar o'quvchilarda ijtimoiy va axloqiy qarashlarni shakllantiradi. Masalan, xalq kuylarini o'rganish orqali talabalar milliy madaniyatga hurmat va qiziqish hissini rivojlantiradi.

Kommunikativ funksiya esa musiqaning insonlar o'rtasidagi muloqot vositasi sifatidagi rolini ifodalaydi. Xor yoki ansambl ijrochiligida o'quvchilar birgalikda ijro etish orqali hamkorlik, o'zaro tinglash va uyg'unlikda ishlash ko'nikmalarini egallaydilar. Bu esa ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi.

Metodik jihatdan qaralganda, musiqaning estetik tarbiya tizimidagi o'rnini samarali amalga oshirish uchun o'qituvchi maxsus pedagogik yondashuvlardan foydalanishi lozim. Avvalo, dars jarayonida turli janr va uslublarga mansub asarlardan foydalanish

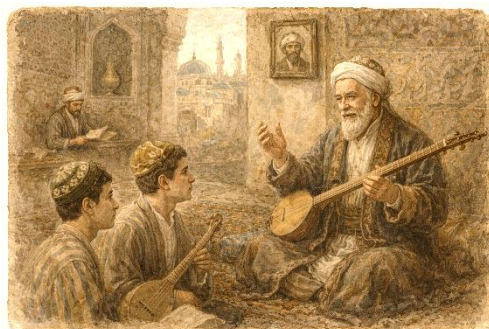
o‘quvchilarning estetik tajribasini boyitadi. Shuningdek, tinglash, tahlil qilish va ijro etish faoliyatlarini uyg‘unlashtirish estetik idrokni chuqurlashtiradi. Masalan, biror asarni tinglab, so‘ngra uning qismlarini ijro etish yoki tahlil qilish orqali o‘quvchi musiqaning ichki tuzilishini yaxshiroq anglaydi.

Nazariy tahlil shuni ko‘rsatadiki, musiqa estetik tarbiya tizimining markaziy komponentlaridan biri bo‘lib, u shaxsning hissiy, intellektual va ijodiy rivojlanishini ta‘minlaydi. Musiqaning estetik, tarbiyaviy, kognitiv va kommunikativ funksiyalari o‘zaro uyg‘unlashgan holda shaxsni har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bois musiqa pedagogikasida estetik tarbiya masalasini chuqur o‘rganish va amaliyotga tatbiq etish zamonaviy ta‘limning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

4-§. Musiqa ta‘limida madaniy va sotsiologik yondashuvlar.

Musiqa pedagogikasining zamonaviy rivojlanishida madaniy va sotsiologik yondashuvlar muhim metodologik asoslardan biri sifatida qaraladi. Chunki musiqa nafaqat estetik hodisa, balki muayyan ijtimoiy-madaniy muhitda shakllanuvchi va rivojlanadigan murakkab ijtimoiy fenomen hisoblanadi. Shu sababli musiqa ta‘limini samarali tashkil etish uchun uni kengroq — madaniy va ijtimoiy kontekstda tahlil qilish zarurati yuzaga keladi. Bu yondashuv musiqa pedagogikasini boshqa ijtimoiy fanlar, xususan madaniyatshunoslik va sotsiologiya bilan uzviy bog‘laydi.

Madaniy yondashuv musiqa ta‘limini insoniyat madaniy merosining ajralmas qismi sifatida ko‘rib chiqadi. Ushbu yondashuvga ko‘ra, musiqa — bu ma‘lum bir xalqning tarixiy tajribasi, qadriyatlari, an‘analari va dunyoqarashini ifodalovchi madaniy koddir. Demak, musiqa ta‘limi jarayonida o‘quvchilar nafaqat musiqiy bilim va ko‘nikmalarni egallaydi, balki ma‘lum bir madaniyatni anglash va o‘zlashtirish jarayonida ishtirok etadi.

Nazariy jihatdan bu yondashuv L. Vygotskiyning madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasiga tayanadi. Unga ko‘ra, insonning psixik rivoji

ijtimoiy-madaniy muhit bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, har qanday bilim va ko‘nikma madaniy vositalar orqali o‘zlashtiriladi. Musiqa esa ana shunday muhim madaniy vositalardan biridir. Masalan, o‘zbek maqom san’atini o‘rganish jarayonida talaba nafaqat musiqiy tizimni, balki Sharqona estetik tafakkur, falsafiy qarashlar va tarixiy an’analarni ham o‘zlashtiradi.

Madaniy yondashuv musiqa ta’limida milliylik va umuminsoniylik uyg‘unligini ta’minlashni talab qiladi. Bu, bir tomondan, milliy musiqa merosini saqlash va rivojlantirishni, ikkinchi tomondan esa jahon musiqa madaniyatiga ochiqlikni nazarda tutadi. Masalan, ta’lim jarayonida milliy xalq qo‘shiqlari bilan bir qatorda Yevropa klassik musiqasi yoki zamonaviy jahon musiqa namunalari ham o‘rganilishi o‘quvchilarning madaniy dunyoqarashini kengaytiradi.

Sotsiologik yondashuv esa musiqa ta’limini jamiyat bilan bog‘liq holda o‘rganadi. Bu yondashuvga ko‘ra, musiqa ijtimoiy munosabatlar tizimining bir qismi bo‘lib, u jamiyatning ijtimoiy tuzilmasi, qadriyatlari va kommunikativ jarayonlari bilan chambarchas bog‘liqdir. Musiqa sotsiologiyasi doirasida musiqaning ijtimoiy funksiyalari, uning ommaviy madaniyatdagi o‘rni, turli ijtimoiy guruhlar orasidagi farqlanishi kabi masalalar o‘rganiladi.

Masalan, zamonaviy yoshlar orasida ommaviy musiqa janrlarining keng tarqalganligi ularning estetik didi va ijtimoiy identitetiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli musiqa pedagogi ta’lim jarayonida o‘quvchilarning musiqiy qiziqishlarini hisobga olishi, ularni ilmiy asosda yo‘naltirishi lozim. Bu esa sotsiologik yondashuvning amaliy ahamiyatini ko‘rsatadi.

chilar jamoaviy ishlash, o‘zaro hamkorlik va ijtimoiy moslashuv

Sotsiologik yondashuv doirasida musiqaning kommunikativ funksiyasi alohida e’tiborga loyiqdir. Musiqa insonlar o‘rtasida ijtimoiy aloqa vositasi sifatida xizmat qiladi. Xor, ansambl yoki orkestr faoliyatida ishtirok etish jarayonida o‘quv-

ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bu esa musiqa ta’limining nafaqat estetik, balki ijtimoiy tarbiyaviy ahamiyatini ham ochib beradi.

Xorijiy tadqiqotchilar, xususan, A. Merriam musiqani “madaniyat ichidagi xulq-atvor shakli” sifatida talqin qilib, uning ijtimoiy funksiyalarini alohida ta’kidlaydi. Uning fikricha, musiqa jamiyatda identitetni shakllantirish, kommunikatsiya, ijtimoiy integratsiya kabi vazifalarni bajaradi. Bu qarashlar musiqa pedagogikasida madaniy va sotsiologik yondashuvlarning ilmiy asosini mustahkamlaydi.

Musiqa ta’limida madaniy va sotsiologik yondashuvlarni amalga oshirish metodik jihatdan muayyan yondashuvlarni talab qiladi. Avvalo, o‘quv materiallarini tanlashda ularning madaniy va ijtimoiy ahamiyati hisobga olinishi zarur. Masalan, dars jarayonida faqat akademik musiqa bilan cheklanib qolmasdan, xalq musiqa namunalarini, zamonaviy janrlarni ham o‘rganish muhimdir. Bu esa o‘quvchilarning musiqiy tajribasini boyitadi va ularni real ijtimoiy muhitga moslashtiradi.

Shuningdek, muhokama, tahlil va refleksiya metodlaridan foydalanish o‘quvchilarning musiqaga nisbatan ongli munosabatini shakllantiradi. Masalan, talabalar bilan ma’lum bir musiqa janrining ijtimoiy kelib chiqishi, uning jamiyatdagi roli va ta’siri haqida munozara o‘tkazish ularning tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi.

Nazariy tahlil shuni ko‘rsatadiki, madaniy va sotsiologik yondashuvlar musiqa pedagogikasining mazmunini kengaytiradi va uni faqat estetik yoki didaktik jarayon sifatida emas, balki ijtimoiy-madaniy fenomen sifatida talqin etishga imkon beradi. Bu yondashuvlar musiqa ta’limining insonparvarlik, madaniy merosni saqlash va ijtimoiy integratsiya kabi muhim vazifalarini amalga oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, musiqa ta’limida madaniy va sotsiologik yondashuvlarni qo‘llash zamonaviy pedagogik jarayonning muhim talabi hisoblanadi. Bu yondashuvlar o‘quvchilarning nafaqat musiqiy bilim va ko‘nikmalarini, balki ularning madaniy ongini, ijtimoiy

faolligini va estetik dunyoqarashini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bois ular musiqa pedagogikasining nazariy va metodik asoslarida muhim o‘rin egallaydi.

5-§. Neyropsixologik tadqiqotlarda musiqa va uning ta’limdagi ahamiyati.

XXI asr ilm-fanining muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lgan neyropsixologiya inson miyasi faoliyati va psixik jarayonlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rganadi. Ushbu fan doirasida olib borilgan tadqiqotlar musiqa san’atining inson miyasiga ta’siri, musiqiy idrok va faoliyatning neyrofiziologik asoslari hamda musiqa ta’limining kognitiv rivojlanishga ta’siri haqida muhim ilmiy xulosalarni shakllantirdi. Bu esa musiqa pedagogikasining metodologik asoslarini boyitib, ta’lim jarayonini ilmiy asosda takomillashtirish imkonini yaratdi.

Neyropsixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, musiqa inson miyasining bir vaqtning o‘zida bir nechta funksional zonalarini faollashtiradi. Eshitish korteksi (temporal soha) tovushlarni qabul qilish va tahlil qilishda ishtirok etsa, frontal sohalar musiqa bilan bog‘liq tafakkur va rejalashtirish jarayonlarini boshqaradi. Motor korteks esa ijro jarayonida harakatlarni muvofiqlashtiradi. Shuningdek, limbik tizim musiqaning emotsional ta’sirini ta’minlaydi. Demak, musiqa idroki va faoliyati murakkab neyropsixologik tizim sifatida namoyon bo‘ladi.

Mazkur ilmiy dalillar musiqa ta’limining ko‘p qirrali rivojlantiruvchi ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi. Masalan,

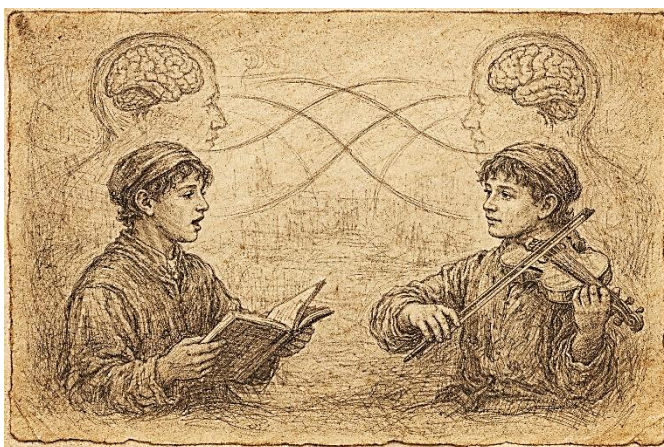

cholg‘u asbobida ijro etish jarayonida o‘quvchi bir vaqtning o‘zida eshitadi, o‘ylaydi va harakat qiladi. Bu esa miyaning turli qismlarini uyg‘un faoliyatga jalb etib, neyron aloqalarning mustah-kamlanishiga olib keladi. Natijada diqqat, xotira va

koordinatsiya kabi kognitiv funksiyalar rivojlanadi.

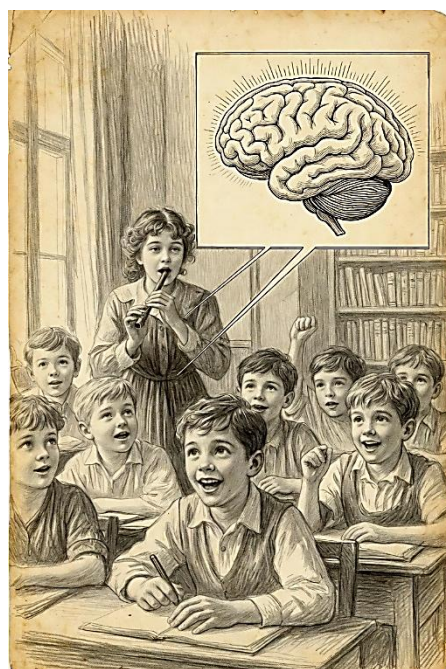
Xorijiy tadqiqotchilar, xususan, N. Weinberger va G. Schlaug tomonidan olib borilgan ilmiy izlanishlar musiqa bilan shug'ullanish miya plastiklik darajasini oshirishini ko'rsatadi. Neyroplastiklik — bu miyaning yangi tajriba asosida o'z tuzilmasini va funksiyasini o'zgartirish qobiliyatidir. Musiqa ta'limi jarayonida aynan shu xususiyat faol rivojlanadi. Masalan, uzoq muddat musiqa bilan shug'ullangan shaxslarda eshitish va motor hududlari orasidagi neyron aloqalar kuchliroq bo'lishi aniqlangan.

Neyropsixologik tadqiqotlar musiqa va nutq o'rtasidagi bog'liqlikni ham asoslab beradi. Miyaning chap yarim shari asosan nutq va mantiqiy tafakkur bilan bog'liq bo'lsa, o'ng yarim shar musiqiy va obrazli tafakkur uchun javob beradi. Musiqa ta'limi jarayonida bu ikki yarim shar o'rtasidagi funksional aloqalar mustahkamlanadi. Bu esa, ayniqsa, bolalarda nutq rivoji, til o'rganish va umumiy intellektual salohiyatning oshishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Masalan, ritmik mashqlar va kuylash faoliyati orqali o'quvchilarda nutqning intonatsion tuzilmasini yaxshiroq anglash qobiliyati shakllanadi. Bu holat ayniqsa maktabgacha va boshlang'ich ta'lim bosqichida muhim ahamiyatga ega. Shu bois ko'plab zamonaviy ta'lim tizimlarida musiqa mashg'ulotlari til rivoji bilan integratsiyalashgan holda olib boriladi.

Musiqaning neyropsixologik ta'siri emotsional sohada ham yaqqol namoyon bo'ladi. Limbik tizim va dopamin tizimi orqali musiqa insonda ijobiy hissiyotlar uyg'otadi, stressni kamaytiradi va motivatsiyani oshiradi. Bu esa ta'lim jarayonining samaradorligiga bevosita

ta'sir ko'rsatadi. Masalan, dars jarayonida musiqa elementlaridan foydalanish o'quvchilarning diqqatini oshiradi va ularning faol ishtirokini ta'minlaydi.

Pedagogik nuqtai nazardan qaralganda, neyropsixologik tadqiqotlar natijalari musiqa ta'limini tashkil etishda muhim metodik xulosalarni beradi. Avvalo, ta'lim jarayonida multimodal yondashuvdan foydalanish zarur. Ya'ni eshitish, ko'rish va harakat faoliyatlarini birlashtirish orqali bilimlar samaraliroq o'zlashtiriladi. Masalan, ritmni nafaqat eshitish, balki qo'l harakatlari yoki tana harakati orqali ifodalash bu jarayonni yanada mustahkamlaydi.

Shuningdek, takrorlash va mashq qilishning neyrofiziologik asoslari ham muhimdir. Takroriy faoliyat natijasida neyron aloqalar mustahkamlanadi va avtomatlashgan ko'nikmalar shakllanadi. Bu esa musiqa ta'limida muntazam mashg'ulotlarning zarurligini ilmiy jihatdan asoslaydi. Masalan, pianino chalishni o'rganishda har kuni bajariladigan texnik mashqlar motor xotirani rivojlantiradi.

Neyropsixologik yondashuv musiqa ta'limida individual farqlarni ham hisobga olish zarurligini ko'rsatadi. Har bir o'quvchining miya faoliyati va qobiliyatlari o'ziga xos bo'lgani uchun ta'lim jarayonida differensial yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. Ba'zi o'quvchilar eshitish orqali tez o'zlashtirsa, boshqalari vizual yoki kinestetik usullar orqali samaraliroq o'rganadi.

Zamonaviy tadqiqotlarda musiqa terapiyasining ham neyropsixologik asoslari keng o'rganilmoqda. Musiqa turli nevrologik va psixologik muammolarni bartaraf etishda qo'llanilmoqda. Masalan, autizm spektridagi bolalarda musiqa orqali kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirish mumkinligi aniqlangan. Bu esa musiqa pedagogikasining inklyuziv ta'limdagi ahamiyatini oshiradi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, musiqa inson miyasining murakkab neyropsixologik faoliyatini

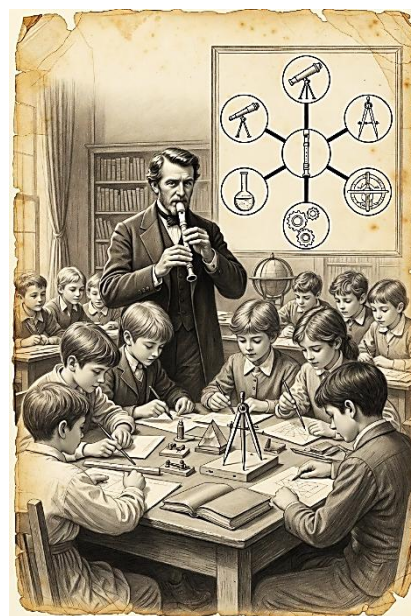
faollashtiruvchi universal vosita hisoblanadi. Uning ta'limdagi ahamiyati nafaqat estetik yoki tarbiyaviy jihat bilan, balki kognitiv va nevrofiziologik rivojlanish bilan ham bog'liqdir. Shu sababli musiqa pedagogikasida neyropsixologik yondashuvni hisobga olish zamonaviy ta'limning muhim talabi hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, neyropsixologik tadqiqotlar musiqa ta'limining ilmiy asoslarini yanada chuqurlashtirib, uning inson rivojidagi ko'p qirrali ahamiyatini isbotlaydi. Ushbu bilimlarni pedagogik amaliyotga tatbiq etish esa ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga va shaxsning har tomonlama rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

6-§. Fanlararo integratsiya asosida kompleks ta'lim modelini yaratish.

Zamonaviy ta'lim tizimida fanlararo integratsiya tamoyili yetakchi metodologik yo'nalishlardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Bu yondashuv alohida fanlar doirasida berilayotgan bilimlarni o'zaro bog'lash, ularni yagona tizimga keltirish va o'quvchining kompleks rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan. Musiqa pedagogikasi nuqtai nazaridan qaralganda, fanlararo integratsiya musiqa ta'limini boshqa fanlar — pedagogika, psixologiya, estetika, madaniyatshunoslik, tilshunoslik va hatto tabiiy fanlar bilan uzviy bog'lash orqali yanada samarali tashkil etish imkonini beradi.

Fanlararo integratsiya tushunchasi didaktikada bilimlarning parchalanib ketishini oldini olish va o'quvchining yaxlit dunyoqarashini shakllantirishga xizmat qiluvchi metodologik tamoyil sifatida talqin etiladi. Ushbu yondashuv J. Deweyning faoliyatga asoslangan ta'lim nazariyasi, L. Vygotskiyning ijtimoiy-madaniy rivojlanish konsepsiyasi hamda zamonaviy STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) modeli bilan uzviy bog'liqdir. Ayniqsa, "Art" komponenti sifatida musiqa ushbu modelda integrativ markaz vazifasini bajaradi.

Musiq ta'limida fanlararo integratsiya, avvalo, mazmuniy uyg'unlik orqali amalga oshiriladi. Bu jarayonda musiqa boshqa fanlarda o'rganilayotgan mavzular bilan bog'lanadi va ularni chuqurroq anglashga xizmat qiladi. Masalan, tarix fanida ma'lum bir davr o'rganilayotgan bo'lsa, shu davrga oid musiqa asarlarini tinglash va tahlil qilish o'quvchining tarixiy tasavvurini boyitadi. Xuddi shuningdek, adabiyot fanida o'rganilayotgan she'riy asarlarni qo'shiq shaklida ijro etish orqali badiiy mazmun yanada chuqurroq anglanadi.

Fanlararo integratsiyaning yana bir muhim yo'nalishi — metodik integratsiyadir. Bu yondashuvda turli fanlarga xos metod va usullar o'zaro uyg'unlashtiriladi. Masalan, muammoli o'qitish, loyiha metodi yoki tadqiqot faoliyati kabi umumiy pedagogik metodlar musiqa ta'limida ham qo'llanilib, o'quvchilarning ijodiy va analitik fikrlashini rivojlantiradi. Talabalarga "milliy kuy asosida zamonaviy kompozitsiya yaratish" kabi topshiriqlar berish orqali ular nafaqat musiqa, balki madaniyat, tarix va texnologiya sohalarini ham o'zlashtiradi.

Kompleks ta'lim modeli aynan mana shu integratsion jarayonlar asosida shakllanadi. Ushbu modelda ta'lim jarayoni ko'p komponentli tizim sifatida qaraladi va unda bilim, ko'nikma, kompetensiya, qadriyat va tajriba bir butun holda rivojlantiriladi. Musiqa pedagogikasida kompleks modelni yaratish uchun bir nechta muhim shartlar mavjud.

Birinchidan, ta'lim mazmunining integrativligi ta'minlanishi zarur. Bu degani, o'quv dasturlari turli fanlar o'rtasidagi bog'liqlikni hisobga olgan holda ishlab chiqilishi kerak. Masalan, musiqa darslarida ritm tushunchasini matematika fanidagi proporsiya yoki ulush tushunchalari bilan bog'lash mumkin. Bu esa o'quvchilarning bilimlarini tizimli ravishda shakllantiradi.

Ikkinchidan, ta'lim metodlari ham integrativ xarakterga ega bo'lishi lozim. Masalan, loyiha asosida o'qitish metodini qo'llash orqali talabalar bir vaqtning o'zida bir nechta fan doirasida faoliyat yuritadi. Ular musiqa asari yaratish jarayonida tarixiy kontekstni o'rganadi, texnologik vositalardan foydalanadi va badiiy ifoda vositalarini qo'llaydi. Bu esa kompleks kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Uchinchidan, ta'lim shakllari ham integratsiyalashgan bo'lishi kerak. An'anaviy dars shakli bilan bir qatorda seminar, loyiha ishlari, ijodiy laboratoriyalar, konsert-mashg'ulotlar kabi shakllardan foydalanish o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlaydi. Masalan, "musiqqa va adabiyot kechasi" yoki "tarixiy davrlar musiqasi" kabi integrativ tadbirlar o'quvchilarning bilimlarini amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtiradi.

Kompleks ta'lim modelining muhim jihatlaridan biri — kompetensiyaviy yondashuv bilan uzviy bog'liqligidir. Bu modelda o'quvchi faqat bilim egallovchi subyekt emas, balki faol ishtirokchi, ijodkor va tadqiqotchi sifatida qaraladi. Masalan, talaba biror xalq kuyini o'rganish jarayonida uning tarixiy kelib chiqishini tahlil qiladi, musiqiy strukturasini o'rganadi va uni ijro etadi. Bu jarayon orqali u bir vaqtning o'zida kognitiv, amaliy va kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantiradi.

Xorijiy pedagogik tajriba ham fanlararo integratsiyaning samaradorligini tasdiqlaydi. Masalan, Orff pedagogikasida musiqa, harakat va nutq integratsiyasi orqali bolalarning kompleks rivoji ta'minlanadi. Kodaly tizimida esa musiqa ta'limi til va madaniyat bilan uzviy bog'lanadi. Ushbu yondashuvlar zamonaviy kompleks ta'lim modelining amaliy namunalari sifatida qaraladi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, fanlararo integratsiya asosida yaratilgan kompleks ta'lim modeli musiqa pedagogikasining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Bu model o'quvchilarning bilimlarini tizimlashtiradi, ularning ijodiy va tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi hamda real hayotiy vaziyatlarda bilimlarni qo'llash imkonini beradi.

Metodik jihatdan esa bunday modelni amalga oshirish o'qituvchidan yuqori darajadagi kasbiy kompetensiya, fanlararo bilim va innovatsion yondashuvni talab qiladi. O'qituvchi turli fanlar o'rtasidagi bog'liqlikni ko'ra olishi, o'quv jarayonini integratsiyalashgan holda loyihalashi va talabalarning faol ishtirokini ta'minlashi zarur.

Xulosa qilib aytganda, fanlararo integratsiya asosida kompleks ta'lim modelini yaratish zamonaviy musiqa pedagogikasining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Ushbu model ta'lim jarayonini yanada samarali, mazmunan boy va shaxsga yo'naltirilgan qilishga xizmat qiladi hamda kelajakdagi mutaxassislarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlaydi.

Mavzu bo'yicha xulosa

Mazkur mavzuni o'rganish natijasida musiqa pedagogikasining fanlararo integratsiyasi uning ilmiy rivojlanishining muhim sharti ekanligi aniqlandi. Musiqa pedagogikasi umumiy pedagogika bilan uzviy bog'liq holda shakllanib, uning nazariy asoslariga tayansa-da, san'atga xos estetik va emotsional komponentlar orqali ushbu nazariyani boyitadi. Bu esa pedagogik fanlar tizimining yaxlitligini ta'minlovchi muhim omil sifatida namoyon bo'ladi.

Musiqa idroki va faoliyatining psixologik mexanizmlarini tahlil qilish natijasida musiqa ta'limi sezgi, idrok, xotira, tafakkur va emotsiya kabi psixik jarayonlarning murakkab integratsiyasi asosida amalga oshishi asoslandi. Bu holat musiqa pedagogikasida psixologik yondashuvlarning zarurligini va ta'lim jarayonini shaxsning individual xususiyatlariga moslashtirish muhimligini ko'rsatadi.

Estetik tarbiya tizimida musiqaning o'rni tahlil qilinarkan, uning emotsional-ekspressiv, kognitiv, tarbiyaviy va kommunikativ funksiyalari shaxsning har tomonlama rivojlanishida muhim rol o'ynashi aniqlandi. Musiqa estetik idrok, baho va ijodiy faoliyatni shakllantirish orqali insonning badiiy tafakkurini rivojlantiruvchi asosiy vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Madaniy va sotsiologik yondashuvlar asosida musiqa ta'limi ijtimoiy-madaniy fenomen sifatida talqin qilinib, uning jamiyatdagi o'rni va funksiyalari kengroq ochib berildi. Bu yondashuvlar musiqa ta'limining milliy va umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirishdagi ahamiyatini asoslab, o'quvchilarning madaniy ongini va ijtimoiy faolligini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Neyropsixologik tadqiqotlar natijalari musiqa ta'limining inson miyasiga kompleks ta'sir ko'rsatishini ilmiy jihatdan isbotladi. Musiqa

orqali miyaning turli funksional zonalari faollashib, kognitiv, emotsional va motor rivojlanish jarayonlari uyg'unlashadi. Bu esa musiqa ta'limining nafaqat estetik, balki ilmiy asoslangan rivojlantiruvchi ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi.

Fanlararo integratsiya asosida kompleks ta'lim modelini yaratish esa musiqa pedagogikasining zamonaviy rivojlanish yo'nalishlaridan biri sifatida asoslandi. Ushbu model bilimlarni tizimlashtirish, kompetensiyalarni shakllantirish va o'quvchilarning ijodiy salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Integrativ yondashuv ta'lim jarayonini yanada samarali, mazmunan boy va amaliy yo'naltirilgan qilish imkonini beradi.

Umumiy ilmiy xulosa sifatida ta'kidlash mumkinki, musiqa pedagogikasi fanlararo integratsiya asosida rivojlanadigan kompleks ilmiy-pedagogik tizim bo'lib, u shaxsning estetik, intellektual va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlaydi. Amaliy jihatdan esa bu bilimlar o'qituvchiga ta'lim jarayonini integratsiyalashgan holda tashkil etish, innovatsion metodlardan foydalanish va samarali pedagogik faoliyat yuritish imkonini beradi.

Kelgusida musiqa pedagogikasining rivojlanishi fanlararo tadqiqotlarni chuqurlashtirish, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, neyropsixologik yondashuvlarni amaliyotga tatbiq etish hamda xalqaro tajribalarni milliy ta'lim tizimi bilan uyg'unlashtirish bilan bog'liq bo'lishi kutiladi. Shu jihatdan mazkur mavzu musiqa pedagogikasining zamonaviy rivojlanish strategiyasini belgilovchi muhim nazariy-metodologik asos hisoblanadi.

3-mavzu: MUSIQA TA'LIMINING TARIXIY EVOLYUTSIYASI (QADIMGI DAVR)

Reja:

1-§. Qadimgi Sharq sivilizatsiyalarida musiqa orqali tarbiya berish shakllari va vositalari

2-§. Misr va Mesopotamiyada musiqa ta'limining diniy va ijtimoiy funksiyalari

3-§. Qadimgi Yunonistonda musiqa ta'limining davlat, tarbiya va estetika bilan bog'liqligi

4-§. Antik faylasuflar (Pifagor, Platon, Aristotel)ning musiqa tarbiyasiga oid qarashlari

5-§. Qadimgi davrda musiqa va axloqiy tarbiya o'rtasidagi munosabat

6-§. Qadimgi davr musiqa pedagogikasining zamonaviy ta'limdagi ahamiyati

Annotatsiya: Ushbu mavzuda musiqa ta'limining qadimgi davrlardagi shakllanishi va evolyutsiyasi tarixiy-pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Qadimgi sivilizatsiyalarda musiqaning tarbiyaviy, diniy va ijtimoiy funksiyalari ochib berilib, musiqa ta'limining dastlabki shakllari — og'zaki an'analar, marosimlar va ustoz-shogird tizimi asosida rivojlanganligi asoslanadi. Antik davr mutafakkirlarining musiqa haqidagi qarashlari orqali musiqaning pedagogik va falsafiy mohiyati yoritiladi.

Kalit so'zlar: Qadimgi davr, Musiqa ta'limi, Tarixiy evolyutsiya, Antik pedagogika, Musiqiy madaniyat, Ustoz-shogird an'anasi, Og'zaki ijod, Marosim musiqasi, Estetik qarashlar, Falsafiy yondashuv, Musiqa tarbiyasi, Ijtimoiy funktsiya, Diniy musiqalar, Musiqiy meros, Tarixiy tajriba, Musiqiy faoliyat, Madaniy taraqqiyot, Musiqiy tafakkur, Ta'lim tizimi, Tarixiy rivoj

Kirish

Musiqa ta'limining tarixiy evolyutsiyasini, xususan uning qadimgi davr bosqichlarini o'rganish zamonaviy musiqa pedagogikasining nazariy asoslarini anglashda muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi. Chunki har qanday pedagogik tizim o'zining tarixiy ildizlari, shakllanish bosqichlari va rivojlanish qonuniyatlari orqali mukammal tushuniladi. Qadimgi davr musiqa pedagogikasi insoniyatning dastlabki estetik va tarbiyaviy tajribalarini o'zida mujassam etgan bo'lib, u bugungi musiqa ta'limi tizimining shakllanishida muhim metodologik poydevor

vazifasini bajaradi. Shu bois ushbu mavzuni o'rganish zamonaviy pedagogik tafakkur nuqtai nazaridan dolzarb hisoblanadi.

Musiqqa pedagogikasining ilmiy-pedagogik ahamiyati shundaki, u shaxsning estetik, emotsional va axloqiy rivojlanishini ta'minlovchi universal vosita sifatida tarixan shakllangan. Qadimgi Sharq sivilizatsiyalari, Misr va Mesopotamiya madaniyatlari hamda Yunoniston pedagogik tafakkurida musiqqa ta'limi nafaqat san'at o'rgatish vositasi, balki insonni har tomonlama kamol toptirish mexanizmi sifatida talqin etilgan. Ayniqsa, antik faylasuflar tomonidan ishlab chiqilgan nazariy qarashlar musiqqa pedagogikasining ilmiy asoslarini shakllantirishda muhim rol o'ynagan. Bu esa musiqqa ta'limining tarixiy rivojlanishini o'rganish orqali uning zamonaviy nazariy mohiyatini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Mazkur mavzuning asosiy maqsadi musiqqa ta'limining qadimgi davrdagi shakllanishi va rivojlanish bosqichlarini ilmiy jihatdan tahlil qilish, uning pedagogik, estetik va ijtimoiy asoslarini ochib berish hamda zamonaviy musiqqa pedagogikasi bilan uzviy bog'liqligini asoslashdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: qadimgi Sharq sivilizatsiyalarida musiqqa orqali tarbiya berish shakllarini tahlil qilish; Misr va Mesopotamiyada musiqqa ta'limining diniy va ijtimoiy funksiyalarini aniqlash; Qadimgi Yunonistonda musiqqa ta'limining davlat va estetika bilan bog'liqligini yoritish; antik faylasuflarning musiqqa tarbiyasiga oid qarashlarini tahlil qilish; musiqqa va axloqiy tarbiya o'rtasidagi munosabatni asoslash hamda qadimgi davr musiqqa pedagogikasining zamonaviy ta'limdagi ahamiyatini aniqlash.

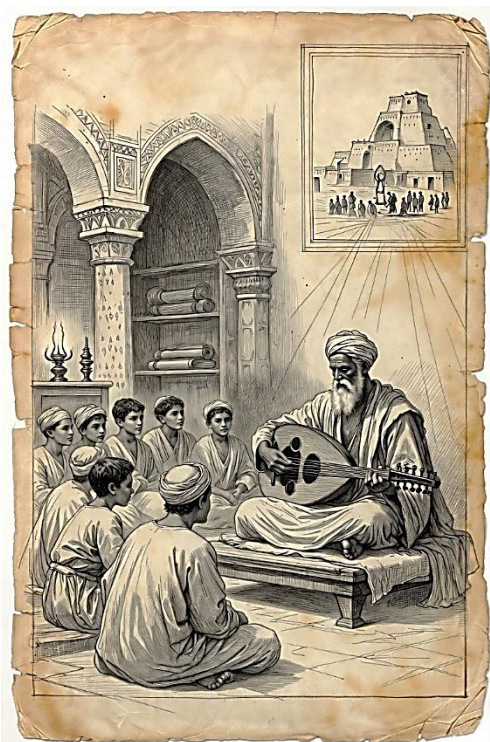
Mavzuni yoritishda zamonaviy metodologik yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etadi. Tizimli yondashuv musiqqa ta'limining tarixiy rivojlanishini yaxlit jarayon sifatida ko'rib chiqib, uning turli bosqichlari o'rtasidagi uzviylikni aniqlashga imkon beradi. Kompetensiyaviy yondashuv esa tarixiy tajribani zamonaviy ta'limda qo'llash orqali o'quvchilarning estetik va madaniy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv esa qadimgi davrda shakllangan musiqiy tarbiya g'oyalarini individual

rivojlanish kontekstida talqin etishga imkon beradi. Ushbu yondashuvlarning uyg'unligi musiqa pedagogikasining tarixiy tajribasini zamonaviy ta'lim jarayoniga integratsiyalash imkonini yaratadi.

Shunday qilib, mazkur mavzu musiqa ta'limining qadimgi bosqichlarini ilmiy tahlil qilish orqali uning nazariy asoslarini chuqur anglash, tarixiy tajribani zamonaviy pedagogik faoliyat bilan uyg'unlashtirish hamda musiqa pedagogikasining rivojlanish qonuniyatlarini aniqlashga qaratilgan.

1-§. Qadimgi Sharq sivilizatsiyalarida musiqa orqali tarbiya berish shakllari va vositalari.

Qadimgi Sharq sivilizatsiyalari insoniyat madaniy taraqqiyotining ilk markazlari sifatida nafaqat ilm-fan va san'at, balki tarbiya tizimining ham shakllanishida muhim o'rin tutadi. Ushbu davrda musiqa jamiyat hayotining ajralmas qismi sifatida shakllanib, u nafaqat estetik zavq manbai, balki tarbiyaviy vosita sifatida ham keng qo'llanilgan. Musiqa orqali tarbiya berish jarayoni diniy, ijtimoiy va ma'naviy qadriyatlar bilan uzviy bog'liq holda rivojlangan bo'lib, bu jarayon o'ziga xos shakllar va vositalar tizimi orqali amalga oshirilgan.

Tarixiy manbalar va arxeologik topilmalar shuni ko'rsatadiki, qadimgi Sharq xalqlarida musiqa asosan og'zaki an'ana orqali uzatilgan va bu jarayonda ustoz-shogird tizimi muhim rol o'ynagan. Bu tizim pedagogik nuqtai nazardan individual ta'lim shakli sifatida qaraladi, unda bilim va ko'nikmalar bevosita kuzatish, takrorlash va taqlid qilish orqali

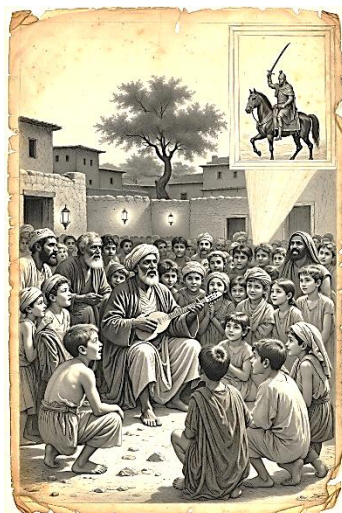
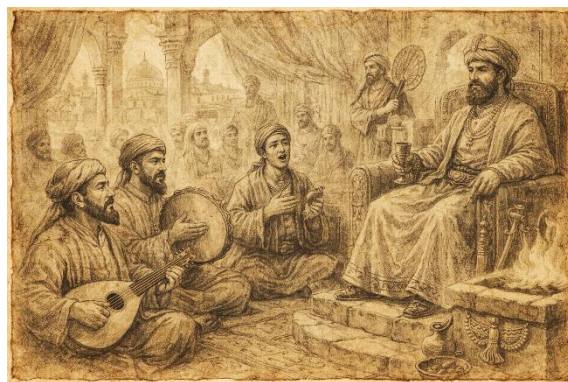
o‘zlashtirilgan. Masalan, qadimgi Mesopotamiya yoki Markaziy Osiyo hududlarida musiqa ijrochiligi ustozdan shogirdga amaliy mashg‘ulotlar orqali o‘rgatilgan. Bu jarayon zamonaviy pedagogikada “imitatsion o‘rganish” deb ataladigan metodning dastlabki ko‘rinishlaridan biri hisoblanadi.

Qadimgi Sharqda musiqa orqali tarbiya berishning asosiy shakllaridan biri diniy marosimlar bilan bog‘liq bo‘lgan. Musiqa ibodat va marosimlarning ajralmas qismi sifatida qo‘llanilib, u orqali insonning ruhiy poklanishi, ma‘naviy kamoloti va ilohiy qadriyatlarga sodiqligi shakllantirilgan. Masalan, zardushtiylik marosimlarida madhiyalar va diniy qo‘shiqlar orqali ezgulik, poklik va adolat g‘oyalari singdirilgan. Bu jarayon musiqa orqali axloqiy tarbiya berishning dastlabki shakllaridan biri sifatida qaraladi.

Musiqa tarbiyasining yana bir

muhim shakli — saroy va ma‘muriy muhitda shakllangan musiqiy ta‘lim tizimidir. Qadimgi Sharq hukmdorlari saroyida musiqachilar va hofizlar muhim ijtimoiy mavqega ega bo‘lgan.

Ular nafaqat san‘atkor, balki

tarbiyachi sifatida ham faoliyat yuritgan. Yosh avlod vakillari, ayniqsa zodagonlar, musiqa orqali estetik did, madaniy muomala va ijtimoiy xulq-atvor qoidalarini o‘zlashtirgan. Bu jarayon zamonaviy pedagogikada “madaniy ijtimoiylashuv” tushunchasi bilan izohlanadi.

Qadimgi Sharqda musiqa orqali tarbiya berishda xalq og‘zaki ijodi ham muhim vosita sifatida xizmat qilgan.

Xalq qo‘shiqlari, afsonalar va dostonlar musiqiy shaklda ijro etilib, ular orqali tarixiy voqealar, qahramonlik namunalari va axloqiy qadriyatlar yosh avlodga yetkazilgan. Masalan, epik qo‘shiqlar orqali jasorat, vatanparvarlik va sadoqat g‘oyalari singdirilgan. Bu esa musiqa orqali tarbiya berishning kollektiv shakli sifatida namoyon bo‘ladi.

Musiqa tarbiyasining vositalari ham turlicha bo‘lgan va ular pedagogik jihatdan muhim ahamiyatga ega. Avvalo, vokal ijrochilik asosiy vosita sifatida keng qo‘llanilgan. Inson ovozi orqali musiqa ijro etish eng tabiiy va qulay vosita bo‘lib, u orqali nafaqat musiqiy, balki nutqiy va emotsional rivojlanish ham ta‘minlangan. Masalan, bolalarga oddiy qo‘shiqlarni o‘rgatish orqali ularning eshitish qobiliyati, xotirasi va ritm hissi rivojlantirilgan.

Cholg‘u asboblari ham muhim vosita sifatida xizmat qilgan.

Qadimgi Sharqda turli torli, zarbli va puflama asboblari mavjud bo‘lib, ular orqali musiqiy ifoda imkoniyatlari kengaytirilgan. Cholg‘u ijrochiligi jarayonida o‘quvchilar nafaqat musiqiy ko‘nikmalarni, balki motor koordinatsiya, diqqat va intizomni ham rivojlantirgan. Bu esa musiqa tarbiyasining kompleks rivojlantiruvchi xususiyatini ko‘rsatadi.

Ritm va harakat uyg‘unligi ham musiqa tarbiyasining muhim vositalaridan biri bo‘lgan. Qadimgi marosimlarda musiqa ko‘pincha raqs va jismoniy harakat bilan birgalikda qo‘llanilgan. Bu jarayon bolalarning jismoniy va estetik rivojlanishini ta‘minlagan.

Zamonaviy pedagogikada bu yondashuv Orff metodikasida o‘z aksini topgan bo‘lib, unda musiqa, harakat va nutq integratsiyasi asosiy o‘rin tutadi.

Nazariy tahlil shuni ko‘rsatadiki, qadimgi Sharq sivilizatsiyalarida musiqa orqali tarbiya berish tizimi kompleks va ko‘p qirrali bo‘lgan.

Unda individual va jamoaviy ta'lim shakllari, diniy va dunyoviy mazmun, amaliy va emotsional komponentlar uyg'unlashgan. Bu esa musiqa pedagogikasining dastlabki shakllari yuqori darajada tizimlashganligini ko'rsatadi.

Metodik jihatdan ushbu tarixiy tajriba zamonaviy musiqa ta'limi uchun muhim xulosalarni beradi. Avvalo, musiqa ta'limida amaliy faoliyatning ustuvorligi, ya'ni "eshitish–ijro–takrorlash" tamoyilining samaradorligi qadimgi davrdayoq isbotlangan. Shuningdek, musiqa orqali axloqiy va estetik tarbiya berish, milliy madaniyatni singdirish kabi yondashuvlar bugungi kunda ham dolzarbdir.

Xulosa qilib aytganda, qadimgi Sharq sivilizatsiyalarida musiqa orqali tarbiya berish shakllari va vositalari insoniyat pedagogik tafakkurining muhim bosqichini tashkil etadi. Ushbu tajriba musiqa pedagogikasining tarixiy ildizlarini anglash, uning nazariy va metodik asoslarini chuqurroq tushunish hamda zamonaviy ta'lim jarayonida samarali qo'llash uchun muhim ilmiy manba hisoblanadi.

2-§. Misr va Mesopotamiyada musiqa ta'limining diniy va ijtimoiy funksiyalari.

Qadimgi Misr va Mesopotamiya sivilizatsiyalari insoniyat tarixida ilk davlat tizimlari va rivojlangan madaniy markazlar sifatida alohida o'rin tutadi. Ushbu hududlarda musiqa san'ati nafaqat estetik hodisa sifatida, balki diniy marosimlar, ijtimoiy hayot va tarbiya tizimi-ning muhim tarkibiy qismi sifatida shakllangan. Musiqa ta'limi esa aynan shu funksiyalar asosida rivojlanib, u diniy va ijtimoiy ehtiyojlarga xizmat qiluvchi vosita sifatida qaralgan.

Qadimgi Misrda musiqa asosan diniy marosimlar bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. Misr madaniyatida musiqa ilohiy kelib chiqishga ega deb hisoblangan va u ibodat jarayonining ajralmas elementi sifatida qo'llanilgan.

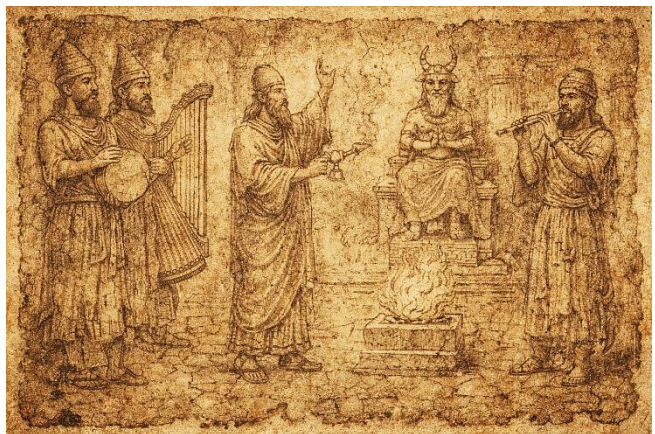
Ma'badlarda xizmat qiluvchi musiqachilar maxsus tayyorgarlikdan o'tgan bo'lib, ular diniy madhiyalarni ijro etish orqali xudolarga murojaat qilishgan. Bu jarayon pedagogik jihatdan qaralganda, musiqa orqali ma'naviy va axloqiy tarbiya berishning dastlabki tizimli shakllaridan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Misrda musiqa ta'limining diniy funksiyasi, avvalo, insonni ruhiy poklanish va ilohiy qadriyatlarga yaqinlashtirishga qaratilgan edi. Madhiyalarni o'rganish va ijro etish jarayonida o'quvchilar muayyan tartib-intizom, eshitish madaniyati va emotsional ifoda ko'nikmalarini egallaganlar.

Masalan, ibodat marosimlarida kuylangan qo'shiqlar qat'iy ritmik va melodik tuzilishga ega bo'lib, ularni to'g'ri ijro etish uchun muntazam mashg'ulot talab etilgan. Bu esa musiqa ta'limining tizimlilik va izchillik tamoyillariga asoslanganligini ko'rsatadi.

Mesopotamiya hududida ham musiqa diniy hayot bilan uzviy bog'liq bo'lgan. Shumer va Bobilda musiqachilar ibodatxonalar tarkibida faoliyat yuritgan va ular jamiyatda muhim ijtimoiy mavqega ega bo'lgan. Arxeologik topilmalar, xususan mixxat yozuvlari va tasviriy san'at namunalari musiqaning diniy marosimlarda keng qo'llanilganligini tasdiqlaydi. Masalan, Shumer madhiyalarida musiqa orqali xudolarga murojaat qilish, ulardan himoya va baraka so'rash an'anasi mavjud bo'lgan.

Diniy funksiyadan tashqari, musiqa Misr va Mesopotamiya jamiyatlarida muhim ijtimoiy funksiyalarni ham bajargan. Musiqa turli ijtimoiy marosimlar — bayramlar, tantanalar, nikoh va harbiy yurishlar jarayonida keng qo'llanilgan. Bu esa musiqaning jamiyatni

birlashtiruvchi va ijtimoiy kommunikatsiyani ta'minlovchi vosita sifatidagi rolini ko'rsatadi. Masalan, tantanali marosimlarda ijro etilgan musiqa jamoaviy ruhni mustahkamlashga xizmat qilgan.

Pedagogik nuqtai nazardan qaralganda, musiqa ta'limining ijtimoiy funksiyasi o'quvchilarning ijtimoiylashuv jarayonini ta'minlash bilan bog'liqdir. Musiqiy faoliyat orqali yosh avlod jamiyat qoidalari, qadriyatlari va madaniy normalarini o'zlashtirgan. Masalan, jamoaviy kuylash yoki cholg'u ijrochiligi orqali hamkorlik, intizom va o'zaro moslashuv ko'nikmalari shakllangan. Bu jarayon zamonaviy pedagogikada "ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirish" tushunchasi bilan izohlanadi.

Misr va Mesopotamiyada musiqa ta'limining yana bir muhim ijtimoiy funksiyasi — status va ijtimoiy tabaqalanish bilan bog'liq bo'lgan. Musiqachilar, ayniqsa saroy va ibodatxona musiqachilari jamiyatda yuqori mavqega ega bo'lib, ularning tayyorgarligi maxsus ta'lim jarayonini talab qilgan. Bu esa musiqa ta'limining kasbiy yo'nalishga ega bo'lganligini ko'rsatadi. Masalan, saroy musiqachilari murakkab asarlarni ijro etish uchun yuqori darajadagi texnik va badiiy tayyorgarlikka ega bo'lishi zarur edi.

Nazariy jihatdan tahlil qilganda, Misr va Mesopotamiyada musiqa ta'limining diniy va ijtimoiy funksiyalari o'zaro uzviy bog'liq holda namoyon bo'ladi. Diniy funksiyalar orqali ma'naviy va axloqiy qadriyatlar shakllantirilgan bo'lsa, ijtimoiy funksiyalar orqali jamiyatning barqarorligi va madaniy yaxlitligi ta'minlangan. Bu esa musiqa pedagogikasining dastlabki bosqichidayoq uning ko'p funksiyali xarakterga ega bo'lganligini ko'rsatadi.

Metodik nuqtai nazardan ushbu tarixiy tajriba zamonaviy musiqa ta'limi uchun muhim xulosalar beradi. Avvalo, musiqa ta'limida ma'naviy va estetik tarbiyaning uyg'unligi ta'minlanishi zarur. Shuningdek, jamoaviy musiqiy faoliyat orqali ijtimoiy ko'nikmalarni

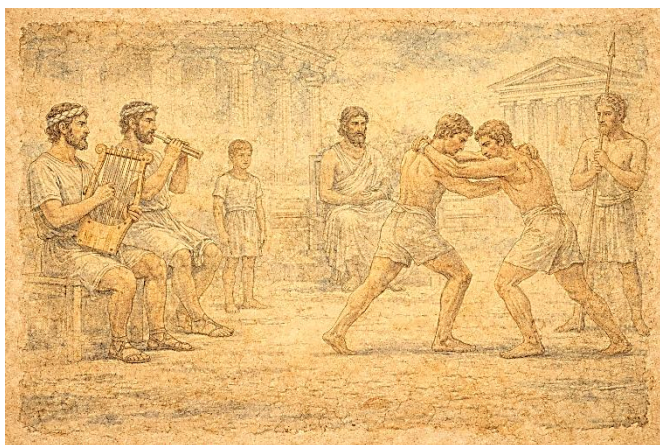
rivojlantirish bugungi kunda ham dolzarb hisoblanadi. Masalan, xor va ansambl mashg'ulotlari orqali talabalar nafaqat musiqiy, balki kommunikativ va ijtimoiy kompetensiyalarni ham rivojlantiradi.

Xorijiy tadqiqotchilar, xususan, K. Sachs va C. Sachs kabi musiqashunoslar qadimgi Sharq musiqasining diniy va ijtimoiy funksiyalarini o'rganib, uning jamiyat hayotidagi universal ahamiyatini ta'kidlaganlar. Ularning fikricha, musiqa insoniyat tarixida dastlab diniy ehtiyojlardan kelib chiqqan bo'lsa-da, keyinchalik u ijtimoiy va madaniy funksiyalarni ham o'z zimmasiga olgan.

Xulosa qilib aytganda, Misr va Mesopotamiyada musiqa ta'limining diniy va ijtimoiy funksiyalari musiqa pedagogikasining tarixiy shakllanishida muhim bosqich hisoblanadi. Ushbu tajriba musiqa ta'limining ko'p qirrali mohiyatini ochib berib, uning nafaqat estetik, balki ma'naviy va ijtimoiy ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Bu esa zamonaviy musiqa pedagogikasida kompleks yondashuvni shakllantirish uchun muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

3-§. Qadimgi Yunonistonda musiqa ta'limining davlat, tarbiya va estetika bilan bog'liqligi.

Qadimgi Yunoniston sivilizatsiyasi musiqa pedagogikasi tarixida alohida bosqichni tashkil etadi, chunki aynan shu davrda musiqa ta'limi ilk bor tizimli, nazariy asoslangan va davlat siyosati darajasida tashkil etilgan. Yunon jamiyatida musiqa (mousikē) tushunchasi faqat tovush san'ati bilan cheklanmay, balki she'riyat, ritm, raqs va umumiy estetik tarbiyani o'z ichiga olgan keng qamrovli madaniy hodisa sifatida talqin etilgan. Shu sababli musiqa ta'limi davlat, tarbiya va estetika bilan uzviy bog'liq holda rivojlangan.

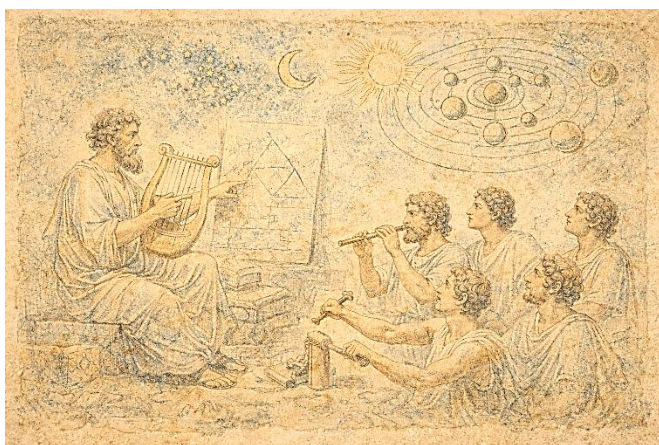

Yunon polislarida, xususan Afina va Sparta shahar-davlatlarida ta'lim tizimi fuqarorni har tomonlama yetuk shaxs sifatida shakllantirishga qaratilgan bo'lib, bunda musiqa muhim tarbiyaviy vosita sifatida e'tirof etilgan. Davlat darajasida tashkil etilgan ta'lim tizimida musiqa

jismoniy tarbiya (gimnastika) bilan bir qatorda asosiy fanlardan biri sifatida o‘qitilgan. Bu yondashuv “kalokagathia” — ya’ni jismoniy va ma’naviy mukammallik uyg‘unligi g‘oyasiga asoslangan edi.

Pedagogik nuqtai nazardan qaralganda, musiqa ta’limining davlat bilan bog‘liqligi uning maqsad va mazmunida yaqqol namoyon bo‘ladi. Yunon jamiyatida musiqa orqali fuqarolarda tartib-intizom, vatanparvarlik, axloqiy poklik va estetik didni shakllantirish ko‘zda tutilgan. Masalan, Spartada musiqa asosan harbiy tarbiya bilan bog‘liq bo‘lib, jangovar ruhni oshiruvchi qo‘shiqlar va ritmik mashqlar ustuvor ahamiyat kasb etgan. Afinada esa musiqa ta’limi ko‘proq estetik va intellektual rivojlanishga yo‘naltirilgan bo‘lib, unda she’riyat va lirika bilan integratsiya kuchli bo‘lgan.

Qadimgi Yunonistonda musiqa ta’limining tarbiyaviy ahamiyati, avvalo, uning axloqiy ta’siri bilan izohlanadi. Yunon mutafakkirlari musiqaning inson ruhiyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatishini ta’kidlab, uni shaxs tarbiyasining asosiy vositalaridan biri sifatida baholaganlar. Bu jarayonda musiqaning lad (modus) tizimi muhim rol o‘ynagan. Har bir lad muayyan emotsional va axloqiy ta’sirga ega deb hisoblangan. Masalan, doriy lad jasorat va qat’iyatni, frigiya lad esa hissiylik va ilhomni uyg‘otadi deb qaralgan. Bu qarashlar musiqa pedagogikasida emotsional ta’sirni ongli boshqarish g‘oyasining dastlabki ilmiy asoslari sifatida muhimdir.

nafaqat musiqiy, balki kosmik va ijtimoiy tartibni ham ifodalagan.

Pifagor maktabi vakillari musiqiy intervallarni matematik nisbatlar orqali tushuntirib, musiqani koinot tartibining aks-sadosi sifatida talqin qilganlar. Bu esa musiqa ta'limining faqat amaliy emas, balki nazariy va ilmiy asosga ega bo'lganligini ko'rsatadi.

Musiqa ta'limi jarayonida qo'llanilgan metodlar ham pedagogik jihatdan ahamiyatlidir. Asosiy metodlar qatoriga eshitish, yodlash, takrorlash va ijro etish kirgan. O'quvchilar she'riy matnlarni musiqa bilan birgalikda yodlash orqali nafaqat musiqiy, balki nutqiy va xotira qobiliyatlarini rivojlantirganlar. Masalan, Gomer asarlarini musiqiy ohangda o'qish yoki kuylash o'quvchilarning estetik va intellektual rivojiga xizmat qilgan.

Shuningdek, musiqa ta'limida cholg'u asboblardan foydalanish ham muhim o'rin tutgan. Lira va kifara kabi torli asboblari asosiy o'quv vositalari hisoblangan. Bu asboblari yordamida o'quvchilar nafaqat musiqiy ko'nikmalarni, balki ritm, koordinatsiya va ijodiy ifoda qobiliyatlarini ham rivojlantirganlar. Bu jarayon zamonaviy pedagogikada sensor-motor rivojlanish bilan bog'liq faoliyat sifatida izohlanadi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, Qadimgi Yunonistonda musiqa ta'limi uch asosiy yo'nalish — davlat siyosati, axloqiy tarbiya va estetik qarashlar asosida shakllangan. Bu uch komponent o'zaro uyg'unlashgan holda musiqa pedagogikasining kompleks modelini yaratgan. Davlat musiqa ta'limini nazorat qilgan va uning mazmunini belgilagan, tarbiya jarayoni orqali shaxsning axloqiy fazilatlari shakllantirilgan, estetika esa ushbu jarayonning nazariy asosini tashkil etgan.

Xorijiy tadqiqotchilar, xususan, W. Jaeger va T. Burkert qadimgi Yunon pedagogikasini tahlil qilib, musiqa ta'limining shaxs shakllanishidagi markaziy rolini alohida ta'kidlaydilar. Ularning fikricha, musiqa yunonlar uchun nafaqat san'at, balki "paideia" — ya'ni shaxsni tarbiyalash tizimining ajralmas qismi bo'lgan.

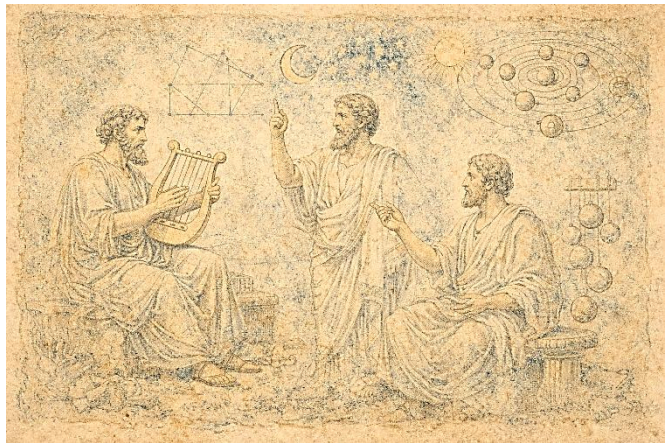
Metodik jihatdan qaralganda, Qadimgi Yunoniston tajribasi zamonaviy musiqa pedagogikasi uchun muhim xulosalar beradi. Avvalo, musiqa ta'limining shaxsni har tomonlama rivojlantirishdagi o'rni alohida e'tiborga olinishi zarur. Shuningdek, emotsional va estetik

tarbiyaning uyg'unligi, nazariya va amaliyot birligi, hamda ta'limning ijtimoiy ahamiyati bugungi kunda ham dolzarb hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, Qadimgi Yunonistonda musiqa ta'limining davlat, tarbiya va estetika bilan uzviy bog'liqligi musiqa pedagogikasining tarixiy rivojida muhim bosqichni tashkil etadi. Ushbu tajriba musiqa ta'limining kompleks va tizimli xarakterini ochib berib, uning zamonaviy pedagogik nazariya va amaliyotdagi ahamiyatini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

4-§. Antik faylasuflar (Pifagor, Platon, Aristotel)ning musiqa tarbiyasiga oid qarashlari.

Qadimgi Yunon falsafasi musiqa pedagogikasining nazariy asoslarini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynagan. Ayniqsa, Pifagor, Platon va Aristotel kabi mutafakkirlarning qarashlari musiqa tarbiyasining mohiyati, uning inson ruhiyati va jamiyat hayotidagi o'rni haqida fundamental g'oyalarni ilgari surgan.

Ushbu qarashlar nafaqat o'z davri uchun, balki zamonaviy musiqa pedagogikasi uchun ham muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Pifagor maktabi musiqani kosmik tartib va matematik uyg'unlikning ifodasi sifatida talqin etgan. Pifagor musiqa tovushlari orasidagi interval munosabatlarini matematik nisbatlar orqali izohlab, musiqani sonlar tizimi bilan bog'lagan. Uning fikricha, musiqiy uyg'unlik (garmoniya) koinotdagi umumiy tartib — “kosmik garmoniya”ning aks-sadosidir. Bu qarash musiqa pedagogikasida muhim nazariy xulosaga olib keladi: musiqa nafaqat estetik hodisa, balki mantiqiy va ilmiy asosga ega tizimdir.

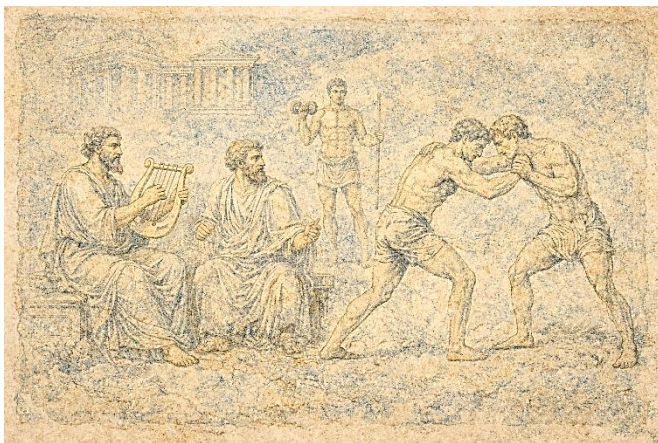
Pifagor musiqaning inson ruhiyatiga ta'sirini ham chuqur tahlil qilgan. U musiqani ruhni poklovchi va tartibga soluvchi vosita sifatida baholab, uni tarbiya jarayonida qo'llash zarurligini ta'kidlagan. Masalan, ma'lum lad va ohanglar insonning ruhiy holatini muvozanatga

keltiradi, deb hisoblangan. Bu g'oya zamonaviy musiqa terapiyasi va emotsional rivojlanish nazariyalari bilan hamohangdir.

Platonning musiqa tarbiyasiga oid qarashlari uning pedagogik-falsafiy tizimida markaziy o'rin tutadi. U musiqani davlat tomonidan nazorat qilinishi zarur bo'lgan muhim tarbiyaviy vosita sifatida ko'radi. Platonning “Davlat” (“Politeia”) asarida musiqa ta'limi yosh avlodni axloqiy jihatdan shakllantirishning asosiy omillaridan biri sifatida ta'riflanadi. Uning fikricha, noto'g'ri musiqa shakllari inson ruhiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, shuning uchun ta'lim jarayonida faqat ma'naviy jihatdan “to'g'ri” musiqiy shakllardan foydalanish lozim.

Platon musiqaning tarbiyaviy ta'sirini “etos nazariyasi” orqali tushuntiradi. Bu nazariyaga ko'ra, har bir musiqiy lad va ritm inson xarakteriga ma'lum darajada ta'sir ko'rsatadi. Masalan, u doriy ladni jasorat va qat'iyatni shakllantiruvchi, lidiya ladni esa yumshoqlik va bo'shashuvga olib keluvchi sifatida baholaydi. Shu sababli Platon ta'lim tizimida qat'iy musiqiy tanlovni taklif qiladi. Bu qarash pedagogik jihatdan musiqaning axloqiy tarbiyadagi rolini asoslab beradi.

Platon uchun musiqa va gimnastika uyg'unligi muhim ahamiyatga ega bo'lib, u insonning jismoniy va ruhiy kamolotini ta'minlovchi ikki asosiy vosita sifatida qaraladi. Bu yondashuv zamonaviy ta'limda ham dolzarb bo'lib, unda shaxsni har tomonlama rivojlantirish g'oyasi ilgari suriladi.

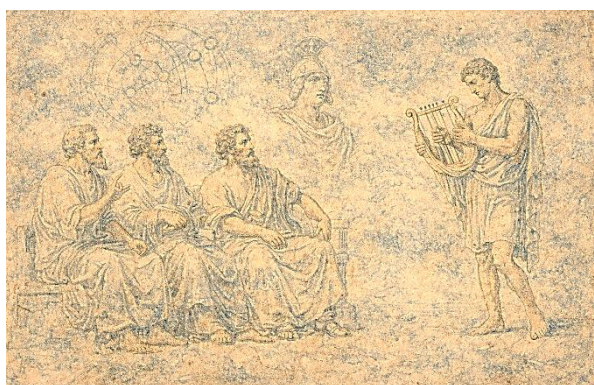
Aristotel esa musiqa tarbiyasiga nisbatan yanada muvozanatli va empirik yondashuvni taklif etadi. U “Siyosat” (“Politika”) asarida musiqaning uch asosiy funksiyasini ajratib ko'rsatadi: tarbiyaviy, estetik va rekreativ (dam olish) funksiyalar. Aristotel musiqaning inson ruhiyatiga ta'sirini tan olgan holda, uni faqat axloqiy vosita sifatida emas, balki estetik zavq manbai sifatida ham baholaydi.

Aristotelning eng muhim g'oyalaridan biri — “katarsis” tushunchasidir. Katarsis — bu musiqaning inson ruhiyatini tozalash,

emotsional bo'shashuv va ichki muvozanatni tiklashga xizmat qiluvchi ta'siridir. Masalan, dramatik yoki qayg'uli musiqani tinglash orqali inson o'z hissiyotlarini boshdan kechiradi va ruhiy yengillikka erishadi. Bu g'oya zamonaviy psixologiya va musiqa terapiyasida keng qo'llanilmoqda.

Aristotel musiqa ta'limida amaliy faoliyatning ahamiyatini ham ta'kidlaydi. Uning fikricha, o'quvchilar musiqa bilan faqat tinglovchi sifatida emas, balki ijrochi sifatida ham shug'ullanishi lozim. Bu yondashuv pedagogik jihatdan faol o'qitish metodlariga mos keladi. Masalan, o'quvchining musiqa asarini ijro etishi uning idrokini chuqurlashtiradi va estetik baholash qobiliyatini rivojlantiradi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, Pifagor, Platon va Aristotel

qarashlari musiqa pedagogikasining turli jihatlarini yoritadi. Pifagor musiqaning ilmiy va kosmik asoslarini ochib bergan bo'lsa, Platon uning axloqiy-tarbiyaviy ahamiyatini asoslagan, Aristotel esa estetik va psixologik jihatlarini tizimlashtirgan.

Bu uch yondashuv birgalikda musiqa pedagogikasining kompleks nazariy modelini shakllantiradi.

Metodik nuqtai nazardan ushbu qarashlar zamonaviy musiqa ta'limi uchun muhim xulosalar beradi. Avvalo, musiqa ta'limida nazariya va amaliyot birligi ta'minlanishi zarur. Shuningdek, musiqaning emotsional va axloqiy ta'sirini hisobga olish, o'quvchilarning estetik didini rivojlantirish va ularni faol ijodiy faoliyatga jalb etish muhimdir. Masalan, turli lad va janrlardagi asarlarni tahlil qilish orqali o'quvchilarda musiqaning emotsional ta'sirini anglash qobiliyatini rivojlantirish mumkin.

Xorijiy tadqiqotchilar, xususan, M. West va T. Mathiesen antik musiqa nazariyasini o'rganib, ushbu faylasuflarning qarashlari G'arb musiqa pedagogikasining shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatganini ta'kidlaydilar. Ularning fikricha, bugungi kunda ham musiqa

ta'limining ko'plab tamoyillari aynan antik falsafa asoslariga borib taqaladi.

Xulosa qilib aytganda, Pifagor, Platon va Aristotelning musiqa tarbiyasiga oid qarashlari musiqa pedagogikasining nazariy poydevorini tashkil etadi. Ularning g'oyalari musiqaning ilmiy, axloqiy va estetik mohiyatini chuqur ochib berib, zamonaviy ta'lim tizimi uchun ham dolzarb ahamiyat kasb etadi.

5-§. Qadimgi davrda musiqa va axloqiy tarbiya o'rtasidagi munosabat.

Qadimgi davr pedagogik tafakkurida musiqa nafaqat estetik hodisa, balki shaxsning axloqiy fazilatlarini shakllantiruvchi muhim tarbiyaviy vosita sifatida talqin etilgan. Turli sivilizatsiyalarda — Qadimgi Sharq, Misr, Mesopotamiya va Yunonistonda — musiqa insonning ichki dunyosiga ta'sir etuvchi, uning xulq-atvori va ma'naviy qiyofasini shakllantiruvchi kuch sifatida qaralgan. Shu bois musiqa va axloqiy tarbiya o'rtasidagi munosabat qadimgi davr pedagogikasining markaziy masalalaridan biri bo'lib xizmat qilgan.

Nazariy jihatdan bu munosabat musiqaning inson ruhiyatiga bevosita ta'sir etish xususiyati bilan izohlanadi. Qadimgi mutafakkirlar musiqani emotsional va ruhiy holatlarni boshqaruvchi vosita sifatida tushunganlar. Musiqa orqali insonda muayyan hissiyotlar uyg'otilishi, bu hissiyotlar esa uning axloqiy xulq-atvoriga ta'sir ko'rsatishi mumkinligi e'tirof etilgan. Masalan, sokin va uyg'un ohanglar insonda xotirjamlik va muvozanat hissini shakllantirsa, keskin va notekis ritmlar bezovtalik yoki agressiv holatlarni keltirib chiqarishi mumkin deb hisoblangan.

Qadimgi Sharq sivilizatsiyalarida musiqa orqali axloqiy tarbiya berish diniy qarashlar bilan uzviy bog'liq bo'lgan. Musiqa ibodat va marosimlar orqali insonni ezgulik, poklik va adolat g'oyalariga yo'naltiruvchi vosita sifatida qo'llanilgan. Masalan, diniy madhiyalarni

kuylash jarayonida inson o'zini ruhiy jihatdan poklash, ilohiy qadriyatlarga yaqinlashish imkoniga ega bo'lgan. Bu esa musiqa orqali axloqiy o'zini anglash va ichki nazorat mexanizmlarining shakllanishiga xizmat qilgan.

Yunon falsafasida esa musiqa va axloqiy tarbiya o'rtasidagi bog'liqlik ilmiy-nazariy jihatdan asoslab berilgan. Ayniqsa, Platon va Aristotel bu masalaga alohida e'tibor qaratganlar. Platonning "etos nazariyasi"ga ko'ra, musiqa inson xarakterini shakllantirishga bevosita ta'sir ko'rsatadi. U musiqiy lad va ritmlarning axloqiy xususiyatlarga ega ekanligini ta'kidlab, noto'g'ri musiqa shakllari jamiyat uchun xavfli bo'lishi mumkinligini uqtiradi. Shu sababli u ta'lim tizimida qat'iy musiqiy tanlovni tavsiya etadi. Bu qarash pedagogik jihatdan musiqa materialini tanlashning axloqiy mezonlarga asoslanishi zarurligini ko'rsatadi.

Aristotel esa bu masalaga yanada muvozanatli yondashib, musiqaning axloqiy ta'siri bilan bir qatorda uning estetik va emotsional ahamiyatini ham e'tirof etadi. Uning "katarsis" nazariyasiga ko'ra, musiqa inson ruhiyatini tozalaydi va emotsional muvozanatni tiklaydi. Bu jarayon orqali inson o'z hissiyotlarini boshqarishni o'rganadi, bu esa axloqiy yetuklikning muhim komponenti hisoblanadi. Masalan, qayg'uli musiqani tinglash orqali inson o'z ichki kechinmalarini anglaydi va ruhiy yengillikka erishadi.

Musiqa va axloqiy tarbiya o'rtasidagi munosabatni pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilganda, musiqaning bir nechta muhim funksiyalarini ajratib ko'rsatish mumkin. Avvalo, musiqa emotsional tarbiya vositasi sifatida xizmat qiladi. Insonning hissiy dunyosi uning axloqiy qarorlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bois musiqa orqali emotsional sezgirlikni rivojlantirish axloqiy tarbiyaning muhim sharti hisoblanadi.

Ikkinchidan, musiqa ijtimoiy xulq-atvorni shakllantiruvchi vosita sifatida namoyon bo'ladi. Jamoaviy musiqiy faoliyat — xor, ansambl

yoki marosim qo'shiqlari — orqali insonda hamkorlik, intizom va o'zaro hurmat kabi axloqiy sifatlar rivojlanadi. Masalan, birgalikda kuylash jarayonida har bir ishtirokchi umumiy uyg'unlikni saqlash uchun o'z harakatlarini boshqarishi zarur bo'ladi. Bu esa ijtimoiy mas'uliyat hissini shakllantiradi.

Uchinchidan, musiqa qadriyatlar tizimini shakllantiruvchi vosita sifatida xizmat qiladi. Qadimgi davrda xalq qo'shiqlari, dostonlar va marosim musiqalari orqali jamiyatning axloqiy normalari yosh avlodga yetkazilgan. Masalan, qahramonlik qo'shiqlari orqali jasorat va sadoqat, diniy qo'shiqlar orqali esa poklik va ezgulik qadriyatlari singdirilgan. Bu jarayon zamonaviy pedagogikada "madaniy transmissiya" tushunchasi bilan izohlanadi.

Metodik jihatdan qaralganda, qadimgi davr tajribasi musiqa orqali axloqiy tarbiya berishning bir qator samarali usullarini ko'rsatadi. Avvalo, musiqa ta'limida asar tanlash muhim ahamiyatga ega. Axloqiy mazmunga ega bo'lgan, ijobiy emotsiyalarni uyg'otuvchi asarlar o'quvchilarning ma'naviy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, tinglash, tahlil qilish va ijro etish faoliyatlarini uyg'unlashtirish orqali musiqaning mazmuni chuqurroq anglanadi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, qadimgi davrda musiqa va axloqiy tarbiya o'rtasidagi munosabat kompleks va tizimli xarakterga ega bo'lgan. Musiqa nafaqat emotsional ta'sir vositasi, balki axloqiy qadriyatlarni shakllantiruvchi, ijtimoiy xulq-atvorni tartibga soluvchi va shaxsning ichki dunyosini boyituvchi omil sifatida qaralgan.

Xorijiy tadqiqotchilar, xususan, E. Reimer va D. Elliott zamonaviy musiqa pedagogikasida ham musiqaning axloqiy va emotsional ta'sirini alohida ta'kidlab, uni shaxs rivojining muhim komponenti sifatida baholaydilar. Ularning fikricha, musiqa orqali inson o'z hissiyotlarini anglaydi, boshqaradi va shu orqali axloqiy qarorlar qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

Xulosa qilib aytganda, qadimgi davrda musiqa va axloqiy tarbiya o'rtasidagi munosabat musiqa pedagogikasining fundamental asoslaridan birini tashkil etadi. Ushbu tarixiy tajriba musiqaning inson ma'naviyati va axloqiy rivojiga ta'sirini chuqur anglashga yordam

beradi va zamonaviy ta'lim tizimida ham o'z dolzarbligini saqlab qolmoqda.

6-§. Qadimgi davr musiqa pedagogikasining zamonaviy ta'limdagi ahamiyati.

Qadimgi davr musiqa pedagogikasi insoniyatning dastlabki

pedagogik tajribasi sifatida nafaqat tarixiy ahamiyatga ega, balki zamonaviy ta'lim tizimi uchun ham muhim nazariy va metodik manba bo'lib xizmat qiladi. Qadimgi Sharq sivilizatsiyalari, Misr va Mesopota-miya, shuningdek, Yunoniston tajribasi

shuni ko'rsatadiki, musiqa ta'limi har doim shaxsning har tomonlama rivojlanishiga qaratilgan kompleks jarayon sifatida qaralgan. Bugungi kunda ham musiqa pedagogikasining ko'plab tamoyillari aynan shu tarixiy ildizlarga borib taqaladi.

Nazariy jihatdan qaralganda, qadimgi davr musiqa pedagogikasi bir nechta fundamental g'oyalarni shakllantirgan. Avvalo, musiqa ta'limining tarbiyaviy xarakteri ustuvor bo'lgan. Musiqa nafaqat bilim va ko'nikmalarni o'rgatish vositasi, balki shaxsning axloqiy, estetik va emotsional rivojlanishini ta'minlovchi omil sifatida qaralgan. Bu g'oya zamonaviy pedagogikada ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Masalan, bugungi musiqa darslarida o'quvchilarning estetik didini shakllantirish, milliy qadriyatlarga hurmat uyg'otish kabi vazifalar aynan qadimgi pedagogik an'analarning davomidir.

Qadimgi davr tajribasining yana bir muhim jhati — musiqa ta'limining kompleksligi va integrativ xarakteridir. Yunon pedagogikasida musiqa gimnastika, she'riyat va falsafa bilan uzviy bog'langan bo'lsa, Sharq an'alarida u diniy va ijtimoiy hayot bilan chambarchas aloqada bo'lgan. Bu esa ta'limning fanlararo integratsiya asosida tashkil etilishining ilk ko'rinishidir. Zamonaviy ta'limda ham STEAM yondashuvi yoki integrativ darslar aynan shu g'oyaga asoslanadi. Masalan, musiqa darsida tarixiy davrga oid asarlarni o'rganish orqali o'quvchilar tarixiy bilimlarni ham chuqurroq anglaydi.

Metodik jihatdan qadimgi davr musiqa pedagogikasi amaliy faoliyatga asoslanganligi bilan ajralib turadi. Ustoz-shogird tizimi, eshitish va takrorlash asosidagi o'rganish, jamoaviy ijro shakllari bugungi kunda ham samarali metodlar sifatida qo'llanilmoqda. Masalan, xor va ansambl mashg'ulotlari orqali o'quvchilar nafaqat musiqiy ko'nikmalarni, balki jamoaviy ishlash, tinglash va uyg'unlikni his etish qobiliyatlarini ham rivojlantiradi. Bu esa qadimgi davr pedagogik tajribasining zamonaviy metodikada davom etayotganini ko'rsatadi.

Qadimgi davrda musiqaning emotsional va axloqiy ta'siriga alohida e'tibor qaratilgan. Platon va Aristotelning qarashlarida musiqa inson xarakterini shakllantiruvchi vosita sifatida talqin etilgan. Zamonaviy psixologik tadqiqotlar ham bu fikrni tasdiqlab, musiqaning emotsional intellektni rivojlantirishdagi rolini ko'rsatmoqda. Masalan, musiqani tinglash va ijro etish orqali o'quvchilarda empatiya, hissiy sezgirlik va o'z-o'zini boshqarish qobiliyatlari rivojlanadi. Bu esa ta'limning insonparvarlik tamoyillariga mos keladi.

Qadimgi davr musiqa pedagogikasining yana bir muhim jihati — musiqaning ijtimoiy funksiyalariga e'tibor qaratilganligidir. Musiqa jamiyatni birlashtiruvchi, ijtimoiy qadriyatlarni shakllantiruvchi vosita sifatida qaralgan. Zamonaviy ta'limda ham musiqa orqali ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Masalan, jamoaviy ijro yoki sahna chiqishlari orqali o'quvchilarda o'zaro hamkorlik, mas'uliyat va kommunikativ ko'nikmalar shakllanadi.

Shu bilan birga, qadimgi davr tajribasi musiqa ta'limida tanlov va mazmun masalasiga ham e'tibor qaratish zarurligini ko'rsatadi. Platonning musiqa materialini tanlashga oid qarashlari bugungi kunda ham dolzarb bo'lib, o'quvchilarga taqdim etilayotgan musiqiy

materialning tarbiyaviy va estetik qiymatini hisobga olish zarurligini ta'kidlaydi. Masalan, o'quvchilarga yuqori badiiy saviyadagi asarlarni tinglatish ularning estetik didini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, qadimgi davr musiqa pedagogikasi zamonaviy ta'lim uchun quyidagi asosiy yo'nalishlarda ahamiyatga ega: birinchidan, ta'limning tarbiyaviy va estetik yo'nalishini belgilashda; ikkinchidan, fanlararo integratsiya va kompleks yondashuvni amalga oshirishda; uchinchidan, amaliy faoliyatga asoslangan metodlarni qo'llashda; to'rtinchidan, musiqaning emotsional va ijtimoiy ta'sirini hisobga olishda.

Xorijiy pedagogik nazariyalarda ham qadimgi davr tajribasining davomiyligi kuzatiladi. Masalan, K. Orff tizimida musiqa, harakat va nutq integratsiyasi qadimgi yunon an'analarini eslatadi, Z. Kodaly metodikasida esa xalq musiqasiga asoslangan ta'lim qadimgi og'zaki an'analar bilan uyg'unlashadi. Bu esa tarixiy tajribaning zamonaviy pedagogik tizimlarda transformatsiyalangan holda davom etayotganini ko'rsatadi.

Metodik nuqtai nazardan qaralganda, qadimgi davr musiqa pedagogikasining zamonaviy ta'limdagi ahamiyati shundaki, u o'qituvchiga ta'lim jarayonini yanada ongli va ilmiy asosda tashkil etish imkonini beradi. Tarixiy tajribani bilgan pedagog musiqa ta'limining mohiyatini chuqurroq anglaydi va uni zamonaviy talablar bilan uyg'unlashtira oladi.

Xulosa qilib aytganda, qadimgi davr musiqa pedagogikasi zamonaviy ta'lim tizimi uchun muhim nazariy va metodik poydevor hisoblanadi. Uning asosiy g'oyalari — shaxsni har tomonlama rivojlantirish, musiqa orqali axloqiy va estetik tarbiya berish, amaliy faoliyatga asoslangan ta'limni tashkil etish — bugungi kunda ham o'z dolzarbligini saqlab qolmoqda.

Shu bois ushbu tarixiy tajribani chuqur o'rganish va zamonaviy pedagogik amaliyotga tatbiq etish musiqa ta'limining samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

Mavzu bo'yicha xulosa

Mazkur mavzuni o'rganish natijasida musiqa ta'limining qadimgi davrdagi shakllanishi insoniyat pedagogik tafakkurining muhim bosqichi ekanligi aniqlandi. Qadimgi Sharq sivilizatsiyalarida musiqa orqali tarbiya berish tizimi ustoz-shogird an'analari, og'zaki ijod va diniy marosimlar asosida shakllanib, u amaliy faoliyatga yo'naltirilgan pedagogik modelni namoyon etganligi asoslandi.

Misr va Mesopotamiya tajribasi tahlili shuni ko'rsatdiki, musiqa ta'limi diniy va ijtimoiy funksiyalarni uyg'unlashtirgan holda rivojlangan. Musiqa ibodat va marosimlarning ajralmas qismi sifatida ma'naviy tarbiyani ta'minlagan bo'lsa, ijtimoiy hayotda esa jamiyatni birlashtiruvchi va kommunikativ vosita sifatida xizmat qilgan. Bu holat musiqa pedagogikasining dastlabki bosqichidayoq uning ko'p funksiyali mohiyatga ega bo'lganligini ko'rsatadi.

Qadimgi Yunoniston tajribasi esa musiqa ta'limining tizimli va nazariy asoslangan shaklini namoyon etdi. Musiqa davlat siyosati, tarbiya va estetika bilan uzviy bog'liq holda tashkil etilib, shaxsni har tomonlama rivojlantirish vositasi sifatida qaraldi. Bu esa musiqa pedagogikasining kompleks modelini shakllantirishda muhim bosqich bo'ldi.

Antik faylasuflar — Pifagor, Platon va Aristotelning qarashlari musiqa pedagogikasining nazariy asoslarini yanada chuqurlashtirdi. Pifagor musiqaning ilmiy va matematik asoslarini ochib bergan bo'lsa, Platon uning axloqiy-tarbiyaviy ahamiyatini asoslab berdi, Aristotel esa estetik va psixologik jihatlarini tizimlashtirdi. Ushbu qarashlar musiqa pedagogikasining fundamental nazariy poydevorini tashkil etadi.

Qadimgi davrda musiqa va axloqiy tarbiya o'rtasidagi munosabatning chuqur o'rganilishi shuni ko'rsatdiki, musiqa insonning emotsional va axloqiy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi muhim omil hisoblanadi. Musiqa orqali axloqiy qadriyatlarni shakllantirish, hissiy madaniyatni rivojlantirish va ijtimoiy xulq-atvorni tartibga solish imkoniyati mavjudligi ilmiy jihatdan asoslandi.

Qadimgi davr musiqa pedagogikasining zamonaviy ta'limdagi ahamiyati esa uning asosiy tamoyillari — tarbiyaviy yo'naltirilganlik,

amaliy faoliyatga asoslanganlik, integrativlik va emotsional ta'sirga e'tibor — bugungi ta'lim tizimida ham dolzarb ekanligi bilan izohlanadi. Ushbu tarixiy tajriba zamonaviy musiqa ta'limini yanada takomillashtirish uchun muhim metodik va nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Umumiy ilmiy xulosa sifatida ta'kidlash mumkinki, musiqa ta'limining qadimgi davrdagi evolyutsiyasi musiqa pedagogikasining shakllanishida hal qiluvchi rol o'ynagan bo'lib, u shaxsni estetik, axloqiy va ijtimoiy jihatdan rivojlantirishga qaratilgan kompleks pedagogik tizim sifatida namoyon bo'ladi. Amaliy jihatdan esa ushbu bilimlar zamonaviy pedagogga tarixiy tajribadan samarali foydalanish, ta'lim jarayonini chuqurroq anglash va innovatsion yondashuvlar bilan boyitish imkonini beradi.

Kelgusida musiqa pedagogikasining rivojlanishi tarixiy merosni zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan integratsiyalash, madaniy merosni saqlash va rivojlantirish hamda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim modelini takomillashtirish bilan bog'liq bo'lishi kutiladi. Shu jihatdan mazkur mavzu musiqa pedagogikasining nazariy va metodologik rivojida muhim o'rin egallaydi.

4-mavzu: SHARQ MUTAFAKKIRLARINING MUSIQA-PEDAGOGIK QARASHLARI

Reja:

1-§. O'rta asr Sharq madaniyatida musiqaning ilmiy va tarbiyaviy ahamiyati

2-§. Forobiy, Ibn Sino va boshqa mutafakkirlarning musiqa haqidagi nazariy qarashlari

3-§. Musiqaning inson ruhiyati va axloqiga ta'siri haqidagi konsepsiyalar

4-§. Musiqa ta'limining nazariy asoslari va tizimlashtirilishi

5-§. Sharq musiqa pedagogik merosining asosiy xususiyatlari

6-§. Ushbu merosning zamonaviy musiqa ta'limidagi talqini

Annotatsiya: Mazkur mavzuda Sharq mutafakkirlarining musiqa-pedagogik qarashlari chuqur tahlil qilinadi. Forobiy, Ibn Sino va boshqa allomalarning musiqa haqidagi ilmiy-falsafiy fikrlari asosida musiqaning tarbiyaviy, psixologik va estetik ahamiyati ochib beriladi. Ularning musiqiy ta'limga oid qarashlari zamonaviy pedagogika nuqtai nazaridan qayta talqin qilinadi.

Kalit so'zlar: Sharq mutafakkirlari, Forobiy, Ibn Sino, Musiqa nazariyasi, Estetik qarashlar, Musiqa tarbiyasi, Ilmiy yondashuv, Musiqiy tafakkur, Psixologik ta'sir, Falsafiy asoslar, Musiqiy bilim, Madaniy meros, Tarbiyaviy ahamiyat, Musiqa pedagogikasi, Ilmiy meros, Musiqiy rivoj, Sharq pedagogikasi, Intonatsiya, Estetik did, Musiqa falsafasi

Kirish

Sharq mutafakkirlarining musiqa-pedagogik qarashlarini o'rganish zamonaviy musiqa pedagogikasining nazariy asoslarini chuqur anglashda alohida ilmiy va amaliy ahamiyatga ega. Chunki Sharq ilmiy-falsafiy tafakkuri doirasida musiqa nafaqat san'at turi, balki insonning ruhiy, axloqiy va intellektual kamolotini ta'minlovchi muhim pedagogik vosita sifatida talqin etilgan.

Ayniqsa, globalizatsiya va madaniyatlararo integratsiya jarayonlari kuchayib borayotgan XXI asrda milliy va tarixiy pedagogik merosni qayta anglash va uni zamonaviy ta'lim tizimiga moslashtirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan Sharq mutafakkirlarining musiqa haqidagi qarashlarini ilmiy asosda tahlil qilish bugungi musiqa ta'limining mazmunini boyitishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Musiqa pedagogikasining ilmiy-pedagogik ahamiyati uning shaxs rivojidagi kompleks ta'siri bilan belgilanadi. Sharq mutafakkirlari — Forobiy, Ibn Sino, Safiuddin Urmaviy, Abdulqodir Marog'iy kabi allomalar musiqani ilmiy, estetik va tarbiyaviy hodisa sifatida o'rganib, uning nazariy asoslarini ishlab chiqqanlar.

Ularning qarashlarida musiqa inson ruhiyati va axloqiga ta'sir etuvchi, estetik didni shakllantiruvchi va ijtimoiy madaniyatni

rivojlantiruvchi vosita sifatida talqin etiladi. Bu esa musiqa pedagogikasining ko'p qirrali mohiyatini ochib beradi va uni mustaqil ilmiy yo'nalish sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Mazkur mavzuning asosiy maqsadi Sharq mutafakkirlarining musiqa-pedagogik qarashlarini tizimli va ilmiy jihatdan tahlil qilish, ularning nazariy g'oyalari va pedagogik konsepsiyalarini ochib berish hamda zamonaviy musiqa ta'limi bilan uzviy bog'liqligini asoslashdan iborat.

Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: O'rta asr Sharq madaniyatida musiqaning ilmiy va tarbiyaviy ahamiyatini yoritish; Forobiy va Ibn Sino kabi mutafakkirlarning musiqa nazariyasiga oid qarashlarini tahlil qilish; musiqaning inson ruhiyati va axloqiga ta'siri haqidagi konsepsiyalarni aniqlash; musiqa ta'limining nazariy asoslari va tizimlashtirilishini o'rganish; Sharq musiqa pedagogik merosining asosiy xususiyatlarini umumlashtirish hamda ushbu merosning zamonaviy ta'limdagi talqinini asoslash.

Mavzuni yoritishda zamonaviy metodologik yondashuvlar muhim o'rin tutadi. Tizimli yondashuv Sharq musiqa pedagogik merosini yaxlit ilmiy tizim sifatida ko'rib chiqish va uning tarkibiy elementlari o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni aniqlashga imkon beradi. Kompetensiyaviy yondashuv esa ushbu tarixiy merosni zamonaviy ta'lim jarayoniga tatbiq etish orqali o'quvchilarning musiqiy, estetik va ijodiy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv esa Sharq pedagogik an'analaridagi individual ta'lim elementlarini zamonaviy pedagogik jarayon bilan uyg'unlashtirish imkonini beradi. Ushbu yondashuvlarning integratsiyasi musiqa ta'limining samaradorligini oshirish va uning mazmunini boyitishga xizmat qiladi.

Shunday qilib, Sharq mutafakkirlarining musiqa-pedagogik qarashlarini o'rganish nafaqat tarixiy-ilmiy ahamiyatga ega, balki zamonaviy musiqa ta'limining metodologik va amaliy asoslarini takomillashtirishda ham muhim o'rin tutadi.

1-§. O'rta asr Sharq madaniyatida musiqaning ilmiy va tarbiyaviy ahamiyati.

O'rta asr Sharq madaniyati insoniyat ilmiy va badiiy tafakkurining yuksak bosqichlaridan biri sifatida musiqa san'atining nazariy va amaliy jihatdan chuqur rivojlanishi bilan ajralib turadi. Bu davrda musiqa nafaqat san'at turi sifatida, balki ilmiy bilish obyekti, tarbiya vositasi va ma'naviy kamolot omili sifatida keng qamrovda o'rganilgan. Sharq mutafakkirlari musiqani inson ruhiyati, tafakkuri va axloqiy sifatlari bilan uzviy bog'liq holda tahlil qilganlar, bu esa musiqa pedagogikasining ilmiy asoslarini shakllantirishda muhim rol o'ynagan.

O'rta asr Sharqida musiqa ilm-fan tizimining tarkibiy qismi sifatida qaralgan. Ayniqsa, u matematika, falsafa va tibbiyot bilan chambarchas bog'langan holda rivojlangan. Musiqa ilmi ko'pincha "ilm al-musiqa" sifatida kvadrivium (arifmetika, geometriya, astronomiya va musiqa) tarkibida o'rganilgan. Bu yondashuv musiqaning tovush tizimi, interval va ritm kabi elementlarini ilmiy asosda tushuntirishga imkon bergan. Masalan, tovushlarning balandligi va ularning o'zaro nisbatlari matematik qonuniyatlar asosida izohlangan, bu esa musiqani aniq fanlar bilan integratsiyalashgan holda o'rganishga olib kelgan.

Nazariy jihatdan bu davr musiqashunosligi musiqani tartibli tizim sifatida tushuntirishga intilgan. Musiqiy ladlar, ritmik tuzilmalar va kompozitsion elementlar ilmiy jihatdan tasniflangan. Bu esa musiqa ta'limining nazariy asoslarini yaratishga xizmat qilgan. Masalan, maqom tizimining shakllanishi nafaqat amaliy ijrochilik natijasi, balki ilmiy tafakkur mahsuli sifatida ham qaraladi. Bu tizimda har bir ladning o'ziga xos emotsional va estetik xususiyatlari aniqlangan.

Musiqaning ilmiy ahamiyati bilan bir qatorda, uning tarbiyaviy funksiyasi ham O'rta asr Sharq tafakkurida alohida o'rin tutadi. Musiqa insonning ma'naviy kamolotiga xizmat qiluvchi vosita sifatida

qaralgan. Mutafakkirlar musiqaning inson ruhiyatiga ta'sirini chuqur anglab, uni axloqiy tarbiya bilan bog'laganlar. Masalan, ma'lum ohang va ladlarning inson kayfiyatiga ta'siri orqali uning ichki dunyosini muvozanatga keltirish mumkinligi ta'kidlangan.

Bu davrda musiqa orqali tarbiya berish, avvalo, estetik didni shakllantirish bilan bog'liq bo'lgan. Estetik tarbiya insonda go'zallikni idrok etish, uni baholash va yaratish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan. Musiqa esa bu jarayonning eng samarali vositalaridan biri sifatida e'tirof etilgan. Masalan, maqom asarlarini tinglash va ijro etish orqali o'quvchilar nafaqat musiqiy bilimlarni, balki estetik sezgirlikni ham rivojlantirganlar.

Pedagogik nuqtai nazardan qaralganda, O'rta asr Sharqida musiqa ta'limi ustoz-shogird an'anasi asosida amalga oshirilgan. Bu tizimda bilim va ko'nikmalar bevosita amaliy faoliyat orqali uzatilgan. Shogird ustozning ijrosini kuzatish, takrorlash va asta-sekin mustaqil ijro etish orqali o'zlashtirgan. Bu jarayon zamonaviy pedagogikada faol o'rganish va tajribaviy ta'lim tushunchalari bilan mos keladi. Masalan, maqom ijrochiligida shogird dastlab oddiy qismlarni o'rganib, keyinchalik murakkab tuzilmalarni egallagan.

Musiqaning tarbiyaviy ahamiyati uning axloqiy ta'siri bilan ham bog'liq bo'lgan. Sharq mutafakkirlari musiqani inson qalbini poklovchi, uni yuksak fazilatlar sari yetaklovchi vosita sifatida talqin qilganlar. Musiqa orqali insonda sabr-toqat, muloyimlik, go'zallikka intilish kabi sifatlar shakllantirilgan. Bu qarashlar zamonaviy pedagogikada ham o'z aksini topib, musiqa orqali emotsional va axloqiy rivojlanish muhim vazifa sifatida qaraladi.

Shuningdek, musiqa ijtimoiy-madaniy tarbiyaning ham muhim vositasi bo'lgan. O'rta asr Sharq jamiyatida musiqa saroy, madrasa va xalq muhitida keng qo'llanilgan. Bu orqali yosh avlod jamiyatning madaniy qadriyatlarini o'zlashtirgan. Masalan, xalq qo'shiqlari va maqomlar orqali tarixiy xotira, milliy an'ana va madaniy identitet shakllantirilgan. Bu jarayon zamonaviy pedagogikada madaniy ijtimoiylashuv tushunchasi bilan izohlanadi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, O'rta asr Sharq madaniyatida musiqa ilmiy va tarbiyaviy jihatdan integrativ xarakterga ega bo'lgan. Musiqa bir vaqtning o'zida ilmiy bilish obyekti, estetik tajriba vositasi va axloqiy tarbiya omili sifatida qaralgan. Bu esa musiqa pedagogikasining kompleks va ko'p qirrali mohiyatini ochib beradi.

Xorijiy tadqiqotchilar, xususan, H. Farmer va O. Wright Sharq musiqa nazariyasini o'rganib, uning ilmiy tizimliliigi va pedagogik ahamiyatini yuqori baholaganlar. Ularning fikricha, Sharq musiqashunosligi o'z davri uchun yuqori darajada rivoj-

langan ilmiy tizim bo'lib, u keyinchalik Yevropa musiqa nazariyasiga ham ta'sir ko'rsatgan. Metodik jihatdan qaralganda, O'rta asr Sharq tajribasi zamonaviy musiqa ta'limi uchun muhim xulosalar beradi. Avvalo, nazariya va amaliyot birligini ta'minlash, ya'ni musiqiy bilimlarni ijro bilan uyg'unlashtirish zarur. Shuningdek, musiqa orqali estetik va axloqiy tarbiyani amalga oshirish, milliy madaniyatni saqlash va rivojlantirish bugungi kunda ham dolzarb vazifalardan biridir.

Xulosa qilib aytganda, O'rta asr Sharq madaniyatida musiqaning ilmiy va tarbiyaviy ahamiyati musiqa pedagogikasining tarixiy rivojida muhim bosqichni tashkil etadi. Ushbu tajriba musiqaning ko'p funksiyali mohiyatini ochib berib, zamonaviy ta'lim tizimida uni samarali qo'llash uchun mustahkam nazariy va metodik asos yaratadi.

2-§. Forobiy, Ibn Sino va boshqa mutafakkirlarning musiqa haqidagi nazariy qarashlari.

O'rta asr Sharq ilmiy tafakkurida musiqa nazariyasi alohida rivojlangan yo'nalishlardan biri bo'lib, u falsafa, matematika, tibbiyot va estetik qarashlar bilan uzviy bog'liq holda shakllangan. Bu jarayonda bu-

yuk mutafakkirlar — Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, shuningdek,

Safiuddin Urmaviy, Abdulqodir Marog‘iy kabi olimlar musiqaning nazariy asoslarini ishlab chiqib, uni ilmiy tizim darajasiga ko‘targanlar. Ularning qarashlari nafaqat o‘z davrining ilmiy yutug‘i, balki zamonaviy musiqa pedagogikasining nazariy poydevorlaridan biri sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Abu Nasr Forobiy musiqa nazariyasini eng mukammal ishlab chiqqan mutafakkirlardan biri hisoblanadi. Uning “Kitob al-musiqa al-kabir” asari Sharq musiqashunosligining fundamental manbalaridan biri bo‘lib, unda musiqa ilmiy jihatdan chuqur tahlil qilingan. Forobiy musiqani matematik va akustik qonuniyatlarga asoslangan holda tushuntirib, tovushlarning balandligi, interval tizimi, ritm va lad tuzilmalarini ilmiy asosda izohlaydi. U musiqani ikki asosiy yo‘nalishda — nazariy va amaliy jihatlarida o‘rganadi, bu esa musiqa ta’limida nazariya va amaliyot birligini ta’minlash zarurligini ko‘rsatadi.

Forobiy nazariyasida musiqaning emotsional ta’siri alohida o‘rin tutadi. U har bir lad va ohangning inson ruhiyatiga ma’lum ta’sir ko‘rsatishini ta’kidlab, musiqaning tarbiyaviy ahamiyatini asoslaydi. Masalan, u ayrim lادلarning xotirjamlik, boshqalari esa jo‘shqinlik yoki qayg‘u hissini uyg‘otishini ilmiy kuzatishlar asosida tushuntiradi. Bu qarashlar musiqa pedagogikasida emotsional-intellektual rivojlanish tamoyillarining dastlabki nazariy asoslari sifatida qaraladi.

Abu Ali ibn Sino ham musiqa nazariyasiga katta hissa qo‘shgan mutafakkirlardan biridir. U musiqani falsafa va tibbiyot bilan bog‘liq holda o‘rganib, uning inson salomatligi va ruhiy holatiga ta’sirini ilmiy jihatdan asoslab beradi. Ibn Sino “Kitob ush-shifo” va “Najot” asarlarida musiqaning akustik xususiyatlari, tovushlarning paydo bo‘lishi va ularning qabul qilinishi jarayonini tahlil qiladi. U tovushni fizik hodisa sifatida tushuntirib, uning tebranishlar bilan bog‘liqligini ko‘rsatadi.

Ibn Sinoning eng muhim g'oyalaridan biri — musiqaning terapevtik ta'siriga oid qarashlaridir. U musiqani inson ruhiyatini

muvozanatga keltiruvchi vosita sifatida baholab, uni davolash amaliyotida qo'llash mumkinligini ta'kidlaydi. Masalan, ma'lum ohanglar orqali insondagi ruhiy tushkunlik yoki bezovtalik holatini kamaytirish mumkinligi haqida fikr yuritadi. Bu qarashlar

zamonaviy musiqa terapiyasining ilmiy asoslari bilan bevosita bog'liqdir.

Forobiy va Ibn Sinoning qarashlari musiqaning ilmiy va tarbiyaviy mohiyatini kompleks tarzda yoritib beradi. Forobiy ko'proq musiqaning nazariy va strukturaviy jihatlarini ishlab chiqqan bo'lsa, Ibn Sino uning psixofiziologik va terapevtik ta'siriga e'tibor qaratadi. Bu ikki yondashuv birgalikda musiqa pedagogikasining ko'p qirrali tabiatini ochib beradi.

Sharq mutafakkirlari orasida Safiuddin Urmaviy ham alohida o'rin tutadi. U musiqa nazariyasini tizimlashtirib, ladlar va intervallarni aniq ilmiy asosda tasniflagan. Uning ishlari maqom tizimining nazariy asoslarini shakllantirishda muhim rol o'ynagan. Urmaviyning yondashuvi musiqani qat'iy tizim sifatida o'rganish zarurligini ko'rsatib, musiqa ta'limida strukturaviy tahlil metodining ahamiyatini asoslaydi.

Abdulqodir Marog'iy esa musiqa nazariyasini yanada rivojlantirib, amaliy ijrochilik bilan bog'lagan. U musiqa asarlarining tuzilishi, ijro uslublari va lad tizimlarini bat afsil tahlil qilgan. Uning qarashlari musiqa ta'limida nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirish zarurligini ko'rsatadi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, Sharq mutafakkirlarining musiqa haqidagi qarashlari bir nechta asosiy yo'nalishlarni qamrab oladi: birinchidan, musiqa matematik va akustik asoslari; ikkinchidan, uning emotsional va psixologik ta'siri; uchinchidan, musiqa tarbiyaviy va axloqiy funksiyalari; to'rtinchidan, musiqiy tizimlarning ilmiy tasnifi. Bu yo'nalishlar musiqa pedagogikasining nazariy asoslarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Pedagogik nuqtai nazardan qaranganda, ushbu qarashlar musiqa ta'limini ilmiy asosda tashkil etish zarurligini ko'rsatadi. Avvalo, ta'lim jarayonida nazariy bilimlar va amaliy ko'nikmalar uyg'unligi ta'minlanishi lozim. Masalan, talabalarga lad tizimini o'rgatishda nafaqat nazariy tushunchalar berilishi, balki ularni amaliy ijro orqali mustahkamlash zarur. Shuningdek, musiqa emotsional ta'sirini hisobga olish orqali o'quvchilarning estetik va ruhiy rivojlanishini ta'minlash mumkin.

Metodik jihatdan bu qarashlar differensial yondashuvni ham asoslaydi. Har bir o'quvchining musiqa idrok etish xususiyatlari turlicha bo'lgani uchun ta'lim jarayonida individual yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, ayrim talabalar nazariy tahlil orqali, boshqalari esa amaliy ijro orqali samaraliroq o'rganadi.

Xorijiy tadqiqotchilar, xususan, H. Farmer va G. Sawa Sharq musiqa nazariyasini o'rganib, Forobiy va Ibn Sinoning ilmiy merosi jahon musiqashunosligining rivojiga katta ta'sir ko'rsatganini ta'kidlaydilar. Ularning fikricha, Sharq mutafakkirlarining musiqa haqidagi qarashlari Yevropa musiqa nazariyasining shakllanishida ham muhim rol o'ynagan.

Xulosa qilib aytganda, Forobiy, Ibn Sino va boshqa Sharq mutafakkirlarining musiqa haqidagi nazariy qarashlari musiqa pedagogikasining ilmiy asoslarini shakllantirgan muhim manba hisoblanadi. Ularning g'oyalari musiqa nazariy, psixologik va tarbiyaviy mohiyatini chuqur ochib berib, zamonaviy musiqa ta'limi uchun ham dolzarb metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

3-§. Musiqaning inson ruhiyati va axloqiga ta'siri haqidagi konsepsiyalar.

Sharq mutafakkirlarining musiqa haqidagi qarashlarida musiqaning inson ruhiyati va axloqiga ta'siri masalasi markaziy o'rinlardan birini egallaydi. Bu konsepsiyalar musiqani faqat estetik hodisa sifatida emas, balki insonning ichki dunyosini shakllantiruvchi, uning emotsional holatini tartibga soluvchi va axloqiy fazilatlarini rivojlantiruvchi kuch sifatida talqin etadi. O'rta asr Sharq ilmiy-falsafiy tafakkurida musiqa inson va borliq o'rtasidagi uyg'unlikni ifodalovchi vosita sifatida qaralgan bo'lib, bu yondashuv musiqa pedagogikasining nazariy asoslarini chuqurlashtirgan.

Nazariy jihatdan musiqaning ruhiyatga ta'siri haqidagi konsepsiyalar, avvalo, tovush va inson psixikasi o'rtasidagi o'zaro aloqadorlikni tushuntirishga qaratilgan. Sharq mutafakkirlari musiqiy tovushlarni nafaqat fizik hodisa, balki psixologik ta'sir vositasi sifatida baholaganlar. Masalan, Forobiy musiqaning inson hissiyotlariga ta'sirini lad va ritm tizimi orqali izohlab, har bir ohangning o'ziga xos emotsional xarakterga ega ekanligini ta'kidlaydi. Unga ko'ra, ayrim ladlar xotirjamlik va muvozanatni, boshqalari esa jo'shqinlik yoki iztirobni uyg'otadi. Bu qarashlar musiqaning differensial psixologik ta'siri haqidagi dastlabki ilmiy konsepsiyalar sifatida e'tirof etiladi.

Ibn Sino esa musiqaning inson ruhiyati va fiziologiyasiga ta'sirini

yanada chuqurroq tahlil qilib, uni psixofiziologik jarayon sifatida tushuntiradi. U musiqani inson nerv tizimiga ta'sir etuvchi vosita sifatida baholab, uning orqali ruhiy muvozanatni tiklash mumkinligini asoslaydi. Masalan, Ibn Sino ma'lum ohanglar orqali insondagi bezovtalik yoki tushkunlik holatini kamaytirish mumkinligini ta'kidlaydi. Bu yondashuv zamonaviy neyropsixologik va musiqa-terapevtik tadqiqotlar bilan uyg'unlashadi.

Sharq mutafakkirlarining konsepsiyalarida musiqaning axloqiy ta'siri alohida e'tiborga loyiqdir. Musiqa insonning ichki dunyosini shakllantirish orqali uning xulq-atvoriga ta'sir ko'rsatadi, degan g'oya keng tarqalgan. Bu qarash Platonning "etos nazariyasi" bilan ma'lum darajada hamohang bo'lsa-da, Sharq tafakkurida u yanada ma'naviy-axloqiy kontekstda rivojlantirilgan. Masalan, musiqa orqali inson qalbida ezgulik, poklik, sabr-toqat va go'zallikka intilish kabi fazilatlar shakllanishi mumkinligi ta'kidlangan.

Tasavvuf falsafasida musiqaning ruhiy va axloqiy ta'siri yanada chuqurroq talqin etiladi. Sufiylik an'analarida musiqa (samo') insonni ilohiy haqiqatni anglashga olib boruvchi vosita sifatida qaralgan. Musiqa orqali inson ruhiy poklanishga erishadi, nafsiy ehtiyojlardan xalos bo'ladi va yuksak ma'naviy darajaga ko'tariladi, degan g'oya ilgari surilgan. Masalan, Jaloliddin Rumiy ta'limotida musiqa va raqs ruhiy kamolot jarayonining ajralmas qismi sifatida talqin etiladi. Bu konsepsiya musiqaning nafaqat psixologik, balki metafizik ta'sirini ham o'z ichiga oladi.

Pedagogik nuqtai nazardan qaralganda, musiqaning ruhiy va axloqiy ta'siri haqidagi konsepsiyalar ta'lim jarayonini insonparvarlik tamoyillari asosida tashkil etish zarurligini ko'rsatadi. Musiqa ta'limi jarayonida o'quvchilarning emotsional holatini hisobga olish, ularning ichki dunyosini rivojlantirish va ijobiy axloqiy sifatlarni shakllantirish muhim vazifa hisoblanadi. Masalan, sokin va lirik xarakterdagi asarlarni tinglash orqali o'quvchilarda xotirjamlik va refleksiya qobiliyatini rivojlantirish mumkin.

Musiqaning ruhiy ta'siri uning emotsional-intellektual rivojlanishdagi rolini ham belgilaydi. Zamonaviy pedagogikada emotsional intellekt tushunchasi muhim o'rin tutadi va musiqa bu jarayonning samarali vositalaridan biri sifatida qaraladi. Musiqa orqali o'quvchilar o'z hissiyotlarini anglash, ifodalash va boshqarishni

o'rganadi. Bu esa ularning ijtimoiy moslashuvi va axloqiy qarorlar qabul qilish qobiliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Metodik jihatdan ushbu konsepsiyalar musiqa ta'limida quyidagi yondashuvlarni talab qiladi: birinchidan, musiqiy materialni tanlashda uning emotsional va axloqiy mazmunini hisobga olish; ikkinchidan, tinglash, tahlil va ijro faoliyatlarini uyg'unlashtirish; uchinchidan, o'quvchilarning individual psixologik xususiyatlarini e'tiborga olish. Masalan, dars jarayonida turli xarakterdagi asarlarni tinglab, ularning hissiy ta'sirini muhokama qilish o'quvchilarning refleksiv fikrlashini rivojlantiradi. Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, Sharq mutafakkirlarining musiqaning ruhiy va axloqiy ta'siri haqidagi konsepsiyalari integrativ xarakterga ega bo'lib, ular psixologiya, falsafa va pedagogika fanlari bilan uzviy bog'liqdir. Bu konsepsiyalar musiqaning inson rivojidagi ko'p qirrali ahamiyatini ochib berib, uni ta'lim jarayonida samarali qo'llash imkonini yaratadi.

Xorijiy tadqiqotchilar, xususan, E. Hanslick va S. Langer musiqaning emotsional va semantik tabiatini o'rganib, uning inson hissiyotlariga ta'sirini ilmiy jihatdan asoslab berganlar. Zamonaviy neyropsixologik tadqiqotlar esa musiqaning miya faoliyatiga ta'siri orqali uning ruhiy jarayonlarga ta'sirini yana bir bor tasdiqlamoqda.

Xulosa qilib aytganda, musiqaning inson ruhiyati va axloqiga ta'siri haqidagi konsepsiyalar Sharq musiqa pedagogikasining muhim nazariy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu konsepsiyalar musiqaning inson shaxsini shakllantirishdagi o'rni va ahamiyatini chuqur ochib berib, zamonaviy ta'lim tizimida ham o'z dolzarbligini saqlab qolmoqda.

4-§. Musiqa ta'limining nazariy asoslari va tizimlashtirilishi.

O'rta asr Sharq mutafakkirlarining ilmiy merosida musiqa ta'limi nafaqat amaliy ijrochilik faoliyati sifatida, balki chuqur nazariy asosga ega bo'lgan tizimli bilim sohasi sifatida qaraladi. Ushbu davrda musiqa ta'limining nazariy asoslari falsafa, matematika, mantiq va psixologiya bilan uzviy bog'liq holda shakllanib, u ilmiy tasnif, kategoriyalar tizimi va metodologik yondashuvlar asosida rivojlantirilgan. Bu jarayon

musiqa pedagogikasining mustaqil ilmiy yo‘nalish sifatida shakllanishida muhim bosqich hisoblanadi.

Nazariy jihatdan musiqa ta’limining asoslari, avvalo, musiqaning strukturaviy elementlarini ilmiy tahlil qilish orqali shakllangan. Sharq mutafakkirlari tovush (savt), interval (nisbat), lad (maqom), ritm (iqa’) va kompozitsiya kabi asosiy kategoriyalarni aniqlab, ularni tizimli ravishda o‘rganishga harakat qilganlar. Masalan, Abu Nasr Forobiy musiqani nazariy va amaliy qismlarga ajratib, uning ichki tuzilishini ilmiy asosda izohlaydi. Bu yondashuv musiqa ta’limida analitik tafakkurni rivojlantirish zarurligini ko‘rsatadi.

Musiqa ta’limining nazariy asoslari, shuningdek, uning metodologik tamoyillarida ham namoyon bo‘ladi. Sharq musiqashunosligida “nazariya va amaliyot birligi” tamoyili ustuvor ahamiyat kasb etgan. Bu tamoyilga ko‘ra, musiqiy bilimlar faqat nazariy tushunchalar bilan cheklanib qolmasdan, amaliy ijro orqali mustahkamlanishi lozim. Masalan, maqom tizimini o‘rganishda talaba nafaqat lادلarning nazariy tuzilishini bilishi, balki ularni ijro etish orqali amalda his etishi zarur. Bu yondashuv zamonaviy pedagogikada kompetensiyaviy yondashuv bilan uyg‘unlashadi.

Tizimlashtirish jarayoni Sharq mutafakkirlarining ilmiy faoliyatida alohida o‘rin tutadi. Musiqa nazariyasini tartibga solish, uning elementlarini klassifikatsiya qilish va yagona tizimga keltirish orqali ular musiqa ta’limining izchil va mantiqiy tuzilishini yaratganlar. Masalan, Safiuddin Urmaviy tomonidan ishlab chiqilgan ladlar tizimi musiqiy tovushlarning aniq tartibini belgilab, ularni ilmiy tasniflash imkonini bergan. Bu esa musiqa ta’limida tizimlilik va ketma-ketlik tamoyillarining shakllanishiga olib kelgan.

Musiqa ta’limining tizimlashtirilishi, shuningdek, uning bosqichma-bosqich o‘rganilishida ham namoyon bo‘ladi. O‘rta asr Sharq ta’lim tizimida musiqa o‘rganish oddiy elementlardan murakkab tuzilmalarga qarab rivojlangan. Avval tovush va ritm

asoslari, keyin lad va kompozitsiya, soʻngra esa murakkab ijrochilik shakllari oʻrgatilgan. Bu yondashuv didaktik tamoyillardan biri — “oddiydan murakkabga” prinsipi bilan mos keladi.

Pedagogik nuqtai nazardan qaralganda, musiqa taʼlimining nazariy asoslari oʻquvchilarda tizimli fikrlashni shakllantirishga xizmat qiladi. Musiqiy tushunchalarni izchil oʻrganish orqali talaba nafaqat ijrochi, balki tahlil qiluvchi va baholovchi subyektga aylanadi. Masalan, talaba maqomning tuzilishini oʻrganish jarayonida uning lad asoslarini, ritmik xususiyatlarini va emotsional xarakterini tahlil qilishni oʻrganadi.

Musiqa taʼlimining tizimlashtirilishida ilmiy terminologiyaning shakllanishi ham muhim ahamiyatga ega. Sharq mutafakkirlari musiqiy hodisalarni aniq tushunchalar orqali ifodalab, ularni ilmiy tilga kiritganlar. Bu esa musiqa pedagogikasida aniq va tushunarli terminologik apparatni shakllantirishga xizmat qilgan. Masalan, maqom, iqaʼ, nagʻma kabi tushunchalar musiqiy bilimlarni tizimlashtirishda asosiy vosita boʻlib xizmat qiladi.

Nazariy tahlil shuni koʻrsatadiki, Sharq musiqa taʼlimi tizimi integrativ xarakterga ega boʻlib, u nafaqat musiqiy bilimlarni, balki estetik, axloqiy va intellektual rivojlanishni ham qamrab oladi. Bu esa musiqa taʼlimining koʻp qirrali mohiyatini ochib beradi. Musiqa oʻrganish jarayonida talaba nafaqat texnik koʻnikmalarni, balki badiiy tafakkur va estetik idrokni ham rivojlantiradi.

Metodik jihatdan ushbu tizim zamonaviy taʼlim uchun muhim xulosalar beradi. Avvalo, taʼlim jarayonida tizimlilik va izchillikni taʼminlash zarur. Har bir mavzu oldingi bilimlarga asoslanib, mantiqiy ketma-ketlikda berilishi lozim. Shuningdek, nazariy bilimlarni amaliy mashgʻulotlar bilan uygʻunlashtirish, yaʼni “bilim–koʻnikma–malaka” zanjirini shakllantirish muhimdir. Masalan, ritm nazariyasini oʻrgatishda uni amaliy mashqlar bilan mustahkamlash oʻquvchilarning tushunishini chuqurlashtiradi.

Xorijiy tadqiqotchilar, xususan, O. Wright va G. Sawa Sharq musiqa nazariyasining tizimliliigi va ilmiy asoslanganligini alohida taʼkidlab, uning Yevropa musiqa nazariyasiga ham sezilarli taʼsir koʻrsatganini qayd etadilar. Ularning fikricha, Sharq mutafakkirlarining

ilmiy merosi musiqa pedagogikasining global rivojida muhim o‘rin tutadi.

Shuningdek, zamonaviy pedagogik texnologiyalar nuqtai nazaridan qaralganda, Sharq musiqa ta’limi tizimi modulli va kompetensiyaviy yondashuvlarga yaqin turadi. Chunki unda bilimlar aniq bloklarga ajratilgan va har bir blok amaliy faoliyat bilan mustahkamlangan. Bu esa ta’lim jarayonining samaradorligini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, O‘rta asr Sharq mutafakkirlarining musiqa ta’limining nazariy asoslari va tizimlashtirilishiga oid qarashlari musiqa pedagogikasining ilmiy rivojida muhim bosqichni tashkil etadi. Ushbu qarashlar musiqani ilmiy asosda o‘rganish, ta’lim jarayonini tizimli tashkil etish va nazariya bilan amaliyotni uyg‘unlashtirish zarurligini asoslab beradi. Bu esa zamonaviy musiqa ta’limi uchun mustahkam metodologik poydevor yaratadi.

5-§. Sharq musiqa pedagogik merosining asosiy xususiyatlari.

Sharq musiqa pedagogik merosi ko‘p asrlik ilmiy, madaniy va amaliy tajriba mahsuli sifatida shakllangan bo‘lib, u o‘zining tizimlili, integrativligi va insonparvarlik yo‘nalishi bilan ajralib turadi. Ushbu meros nafaqat musiqa san’atining rivojlanish tarixini aks ettiradi, balki musiqa ta’limining nazariy va metodik asoslarini ham o‘zida mujassam etadi. Sharq mutafakkirlarining ilmiy qarashlari, ustoz-shogird an’analari va maqom tizimiga asoslangan amaliy tajriba ushbu merosning asosiy tarkibiy qismlarini tashkil etadi.

Sharq musiqa pedagogik merosining eng muhim xususiyatlaridan biri — uning ilmiy-nazariy asoslanganligidir. Musiqa bu yerda faqat amaliy ijrochilik faoliyati sifatida emas, balki ilmiy bilish obyekti sifatida qaralgan. Forobiy, Ibn Sino, Safiuddin Urmaviy va Abdulqodir Marog‘iy kabi mutafakkirlar tomonidan ishlab chiqilgan nazariy tizimlar musiqa strukturaliy elementlarini — tovush, interval, lad, ritm va shaklni ilmiy asosda tahlil qilish imkonini bergan. Bu esa musiqa ta’limida analitik va mantiqiy tafakkurni rivojlantirishga xizmat qilgan.

Ikkinchi muhim xususiyat — nazariya va amaliyotning uzviy birligidir. Sharq musiqa pedagogikasida bilimlar faqat nazariy

tushunchalar bilan cheklanib qolmay, balki amaliy ijro orqali mustahkamlangan. Masalan, maqom tizimini o'rganish jarayonida shogird nafaqat lad tuzilishini bilgan, balki uni ijro etish orqali his etgan. Bu yondashuv zamonaviy pedagogikada kompetensiyaviy yondashuv bilan uyg'unlashadi, chunki unda bilim, ko'nikma va malaka bir butun tizim sifatida shakllanadi.

Sharq musiqa pedagogik merosining yana bir muhim jihati — ustoz-shogird an'anasiga asoslanganligi hisoblanadi. Bu tizim individual ta'lim shakli sifatida yuqori samardorlikka ega bo'lib, unda bilimlar bevosita muloqot, kuzatish va takrorlash orqali uzatilgan. Pedagogik jihatdan bu yondashuv differensial va shaxsga yo'naltirilgan ta'limning dastlabki ko'rinishlaridan biri hisoblanadi. Masalan, har bir shogirdning qobiliyati, ovoz imkoniyatlari yoki ijro uslubi inobatga olinib, unga mos repertuar va mashg'ulot usullari tanlangan.

Merosning muhim xususiyatlaridan yana biri — uning integrativ xarakteridir. Sharq musiqa pedagogikasida musiqa boshqa fanlar — falsafa, matematika, tibbiyot va estetika bilan uzviy bog'liq holda o'rganilgan. Masalan, Ibn Sino musiqani tibbiyot bilan bog'lab, uning terapevtik ta'sirini asoslab bergan bo'lsa, Forobiy uni matematik qonuniyatlar asosida tahlil qilgan. Bu yondashuv musiqa ta'limining ko'p qirrali va kompleks tabiatini ko'rsatadi.

Sharq musiqa pedagogik merosining yana bir asosiy xususiyati — uning axloqiy va estetik yo'nalganligidir. Musiqa bu yerda insonni ma'naviy kamolotga yetkazuvchi vosita sifatida qaralgan. Musiqa orqali insonda go'zallikni idrok etish, uni qadrlash va yaratish qobiliyati shakllantirilgan. Shu bilan birga, musiqa axloqiy tarbiyaning ham muhim vositasi bo'lib, u orqali sabr-toqat, muloyimlik, ezgulik va uyg'unlik kabi fazilatlar rivojlantirilgan. Bu qarashlar zamonaviy pedagogikada estetik va ma'naviy tarbiya tamoyillari bilan mos keladi.

Maqom tizimi Sharq musiqa pedagogik merosining markaziy elementlaridan biri hisoblanadi. Bu tizim nafaqat musiqiy asarlar majmui, balki o'ziga xos pedagogik maktab sifatida ham qaraladi. Maqomni o'rganish jarayonida talaba murakkab musiqiy tuzilmalarni bosqichma-bosqich o'zlashtiradi, bu esa uning musiqiy tafakkuri va ijrochilik mahoratini rivojlantiradi. Masalan, maqomning kirish qismlaridan boshlab, asta-sekin murakkab avjlarga o'tish o'quvchining didaktik rivojlanishini ta'minlaydi.

Sharq musiqa pedagogikasining yana bir muhim xususiyati —

uning og'zaki an'ana asosida rivojlanganligidir. Musiqiy bilimlar yozma manbalardan ko'ra ko'proq amaliy faoliyat orqali uzatilgan. Bu jarayon eshitish xotirasini, musiqiy sezgirlikni va improvizatsiya qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qil-

gan. Masalan, maqom ijrochiligi jarayonida shogird ustozning ijrosini eshitib, uni takrorlash orqali o'zlashtirgan. Bu yondashuv zamonaviy pedagogikada eshitish asosida o'rganish (aural learning) metodiga mos keladi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, Sharq musiqa pedagogik merosi quyidagi asosiy xususiyatlarga ega: ilmiy-nazariy asoslanganlik, nazariya va amaliyot birligi, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, integrativlik, axloqiy-estetik yo'nalganlik va og'zaki an'anaga tayanish. Ushbu xususiyatlar musiqa ta'limining kompleks va tizimli xarakterini belgilaydi.

Metodik jihatdan ushbu meros zamonaviy ta'lim uchun muhim xulosalar beradi. Avvalo, ta'lim jarayonida individual yondashuvni ta'minlash, o'quvchilarning qobiliyatlarini inobatga olish zarur. Shuningdek, nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirish, ya'ni faol o'qitish metodlarini qo'llash muhimdir. Masalan, musiqa darslarida tinglash, ijro va tahlil faoliyatlarini birgalikda qo'llash o'quvchilarning bilimlarini chuqurlashtiradi.

Xorijiy tadqiqotchilar, xususan, B. Nettl va O. Wright Sharq musiqa madaniyatining pedagogik jihatlarini o'rganib, uning tizimlilik va chuqur an'anaviy asosga ega ekanligini ta'kidlaydilar. Ularning fikricha, Sharq musiqa pedagogikasi global musiqa ta'limi tizimlari uchun muhim tajriba manbai hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, Sharq musiqa pedagogik merosi o'zining ilmiy asoslanganligi, tizimlilik va insonparvarlik yo'nalishi bilan ajralib turadi. Ushbu meros musiqa ta'limining nazariy va metodik asoslarini boyitib, zamonaviy pedagogik amaliyotda samarali qo'llash uchun mustahkam poydevor yaratadi.

6-§. Ushbu merosning zamonaviy musiqa ta'limidagi talqini.

Sharq mutafakkirlarining musiqa-pedagogik merosi bugungi zamonaviy ta'lim tizimida muhim metodologik va amaliy ahamiyat kasb etib, u nafaqat tarixiy tajriba sifatida, balki innovatsion pedagogik yondashuvlarni boyituvchi manba sifatida talqin etiladi. Ushbu merosni zamonaviy musiqa ta'limiga tatbiq etish jarayoni uning asosiy g'oyalarini yangi pedagogik paradigmalarga moslashtirish, ya'ni kompetensiyaviy, shaxsga yo'naltirilgan va integrativ yondashuvlar bilan uyg'unlashtirishni talab etadi.

Nazariy jihatdan qaralganda, Sharq musiqa pedagogik merosining zamonaviy talqini uning ilmiy asoslanganligi va tizimlilikini qayta anglash orqali namoyon bo'ladi. Forobiy va Ibn Sino tomonidan ishlab chiqilgan musiqaning strukturaviy tahlili bugungi kunda ham musiqa nazariyasini o'qitishda muhim ahamiyatga ega. Masalan, lad, interval va ritm tushunchalarini o'rgatishda ularning tarixiy shakllanishini tushuntirish talabalarda chuqurroq nazariy tafakkurni shakllantiradi. Bu esa bilimlarning kontekstual o'zlashtirilishini ta'minlaydi.

Zamonaviy musiqa ta'limida Sharq merosining talqini, avvalo, milliy musiqa madaniyatiga tayanish orqali amalga oshiriladi. Bu jarayonda maqom san'ati, xalq qo'shiqlari va an'anaviy ijrochilik uslublari ta'lim mazmuniga integratsiya qilinadi. Masalan, Oliy ta'lim muassasalarida maqom asoslarini o'rgatish orqali talabalarda nafaqat musiqiy bilimlar, balki milliy identitet va madaniy ong shakllantiriladi.

Bu yondashuv pedagogikada madaniy moslik (cultural relevance) tamoyiliga mos keladi.

Sharq musiqa pedagogik merosining zamonaviy talqinida nazariya va amaliyot birligi tamoyili alohida ahamiyat kasb etadi. An'anaviy ustoz-shogird tizimining elementlari bugungi ta'limda individual mashg'ulotlar, master-klasslar va ijodiy laboratoriyalar shaklida qo'llanilmoqda. Masalan, professional musiqa ta'limida talabalar ustoz rahbarligida individual repertuar ustida ishlaydi, bu esa ularning ijrochilik mahoratini chuqurlashtiradi. Bu yondashuv zamonaviy pedagogikada mentorlik modeli sifatida qaraladi.

Merosning zamonaviy talqinida uning psixologik va emotsional ta'siriga oid g'oyalar ham muhim o'rin tutadi. Ibn Sinoning musiqaning ruhiyatga ta'siri haqidagi qarashlari bugungi kunda musiqa terapiyasi va emotsional intellektni rivojlantirish konsepsiyalari bilan uyg'unlashadi. Masalan, ta'lim jarayonida turli xarakterdagi asarlarni tinglash va ularni tahlil qilish orqali talabalar o'z hissiyotlarini anglash va boshqarishni o'rganadi. Bu esa ularning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlar nuqtai nazaridan qaralganda, Sharq musiqa pedagogik merosi kompetensiyaviy model bilan uyg'unlashadi. Bu modelda talaba faqat bilim egallovchi emas, balki faol ijodkor va tadqiqotchi sifatida qaraladi. Masalan, talabalarga maqom asosida yangi kompozitsiya yaratish yoki an'anaviy asarni zamonaviy talqinda ijro etish topshirig'i berilishi ularning ijodiy va analitik kompetensiyalarini rivojlantiradi.

Fanlararo integratsiya ham ushbu merosning zamonaviy talqinida muhim yo'nalishlardan biridir. Sharq mutafakkirlarining musiqani matematika, falsafa va tibbiyot bilan bog'lash an'analari bugungi kunda integrativ ta'lim modelida davom etmoqda. Masalan, musiqa darslarida akustika asoslarini tushuntirish orqali fizika bilan bog'lanish, yoki musiqaning emotsional ta'sirini psixologiya nuqtai nazaridan tahlil qilish orqali fanlararo yondashuv amalga oshiriladi.

Metodik jihatdan qaralganda, Sharq merosining zamonaviy talqini quyidagi yo'nalishlarda namoyon bo'ladi: birinchidan, o'quv

materiallarini tanlashda milliy va an'anaviy musiqa namunalari ustuvorligini ta'minlash; ikkinchidan, tinglash, ijro va tahlil faoliyatlarini integratsiyalash; uchinchidan, individual va jamoaviy mashg'ulotlarni uyg'unlashtirish; to'rtinchidan, innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash. Masalan, zamonaviy raqamli platformalar orqali maqom asarlarini vizual va audio shaklda o'rganish talabalarning qiziqishini oshiradi va o'rganish jarayonini samaraliroq qiladi.

Sharq musiqa pedagogik merosining zamonaviy talqinida uning axloqiy va estetik yo'nalishi ham muhim o'rin tutadi. Musiqa orqali ma'naviy qadriyatlarni shakllantirish, estetik didni rivojlantirish va madaniy merosga hurmat uyg'otish zamonaviy ta'limning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Masalan, milliy musiqa asarlarini o'rganish orqali talabalar o'z xalqining tarixiy va madaniy merosini chuqurroq anglaydi.

Xorijiy pedagogik tajribalar ham Sharq merosining zamonaviy talqiniga o'xshash yondashuvlarni namoyon etadi. Masalan, K. Orff va Z. Kodaly metodikalarida milliy musiqa materiallariga tayanish, amaliy faoliyatga ustuvorlik berish va emotsional rivojlanishga e'tibor qaratish Sharq pedagogik an'analari bilan ma'lum darajada uyg'unlashadi. Bu esa Sharq musiqa pedagogik merosining universal ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, Sharq mutafakkirlarining musiqa-pedagogik merosi zamonaviy ta'limda transformatsiyalangan holda davom etmoqda. Uning asosiy g'oyalari — tizimlilik, integrativlik, insonparvarlik va amaliy yo'naltirilganlik — bugungi pedagogik konsepsiyalarda o'z aksini topgan.

Xulosa qilib aytganda, Sharq musiqa pedagogik merosining zamonaviy talqini uning tarixiy mohiyatini saqlagan holda, zamonaviy ta'lim talablari bilan uyg'unlashtirilishini anglatadi. Ushbu jarayon

musiqa ta'limining mazmunini boyitadi, uning samaradorligini oshiradi va shaxsning har tomonlama rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Mavzu bo'yicha xulosa

Mazkur mavzuni o'rganish natijasida Sharq mutafakkirlarining musiqa-pedagogik qarashlari musiqa pedagogikasining shakllanishi va rivojlanishida fundamental ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi. O'rta asr Sharq madaniyatida musiqa ilmiy va tarbiyaviy jihatdan integrativ xarakterga ega bo'lib, u falsafa, matematika va tibbiyot bilan uzviy bog'liq holda rivojlanganligi ilmiy jihatdan asoslandi.

Forobiy, Ibn Sino va boshqa mutafakkirlarning nazariy qarashlari musiqaning ilmiy tizim sifatida shakllanishiga xizmat qilgan. Xususan, Forobiy tomonidan musiqaning matematik va strukturaviy asoslari ishlab chiqilgan bo'lsa, Ibn Sino tomonidan uning psixofiziologik va terapevtik xususiyatlari chuqur tahlil qilingan. Ushbu qarashlar musiqa pedagogikasining nazariy poydevorini tashkil etib, uning kompleks tabiatini ochib beradi.

Musiqaning inson ruhiyati va axloqiga ta'siri haqidagi konsepsiyalar esa uning shaxs rivojidagi muhim o'rnini ko'rsatadi. Musiqa insonning emotsional holatini tartibga soluvchi, axloqiy fazilatlarini shakllantiruvchi va estetik didini rivojlantiruvchi vosita sifatida talqin etilgan. Bu esa musiqa pedagogikasining insonparvarlik yo'nalishini belgilaydi.

Musiqa ta'limining nazariy asoslari va tizimlashtirilishi Sharq mutafakkirlarining ilmiy faoliyatida muhim o'rin tutib, unda tizimlilik, izchillik va nazariya-amaliyot birligi tamoyillari asoslanganligi aniqlanadi. Ushbu yondashuvlar zamonaviy pedagogikada ham o'z dolzarbligini saqlab qolgan bo'lib, ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Sharq musiqa pedagogik merosining asosiy xususiyatlari sifatida uning ilmiy-nazariy asoslanganligi, integrativligi, shaxsga yo'naltirilganligi, axloqiy-estetik yo'nalganligi va ustoz-shogird an'anasiga tayanishi alohida ta'kidlandi. Ushbu xususiyatlar musiqa ta'limining kompleks va ko'p qirrali mohiyatini belgilaydi.

Ushbu merosning zamonaviy musiqa ta'limidagi talqini esa uning asosiy g'oyalarini yangi pedagogik paradigmalarga moslashtirish orqali amalga oshirilayotganini ko'rsatadi. Kompetensiyaviy, tizimli va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlar bilan uyg'unlashgan holda Sharq musiqa pedagogik merosi zamonaviy ta'lim mazmunini boyitmoqda va uning samaradorligini oshirmoqda.

Umumiy ilmiy xulosa sifatida ta'kidlash mumkinki, Sharq mutafakkirlarining musiqa-pedagogik qarashlari musiqa pedagogikasining nazariy va metodologik rivojida muhim o'rin egallaydi. Ushbu qarashlar musiqaning shaxs kamolotidagi o'rnini chuqur asoslab berib, uni zamonaviy ta'lim jarayonida samarali qo'llash uchun mustahkam ilmiy poydevor yaratadi.

Amaliy jihatdan esa ushbu bilimlar musiqa o'qituvchisiga ta'lim jarayonini yanada mazmunli tashkil etish, milliy va madaniy merosga asoslangan holda darslarni olib borish hamda o'quvchilarning estetik va ijodiy rivojlanishini ta'minlash imkonini beradi.

Kelgusida musiqa pedagogikasining rivojlanish istiqbollari Sharq merosini zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan integratsiyalash, milliy musiqa madaniyatini saqlash va rivojlantirish hamda global ta'lim makonida uning o'rnini mustahkamlash bilan bog'liq bo'lib qoladi. Shu jihatdan mazkur mavzu musiqa pedagogikasining ilmiy rivojida muhim nazariy va metodologik ahamiyatga ega.

5-mavzu: O'ZBEKISTON HUDUDIDA MUSIQA TA'LIMINING TARIXIY RIVOJI

Reja:

1-§. Temuriylar davrida musiqa san'ati va ta'lim tizimining rivojlanish xususiyatlari

2-§. Ustoz-shogird an'anasi asosida musiqa o'rgatish metodlari

3-§. XIX–XX asr boshlarida an'anaviy va Yevropa musiqa ta'limining o'zaro ta'siri

4-§. Sovet davrida musiqa ta'limining markazlashuvi va metodik tizimlari

5-§. Mustaqillik davrida milliy musiqa ta'limi modelining shakllanishi

6-§. Tarixiy tajribaning zamonaviy musiqa pedagogikasidagi o'rni

Annotatsiya: Ushbu mavzuda O'zbekiston hududida musiqa ta'limining tarixiy rivojlanish bosqichlari yoritilib, milliy musiqa merosi va an'anaviy ijrochilik maktablarining pedagogik ahamiyati tahlil qilinadi. Maqom, xalq qo'shiqlari va folklor asosida shakllangan ta'lim tizimi zamonaviy pedagogika bilan bog'liq holda izohlanadi.

Kalit so'zlar: O'zbekiston musiqa ta'limi, Milliy meros, Maqom san'ati, Xalq qo'shiqlari, Folklor, Tarixiy rivojlanish, An'anaviy ijrochilik, Musiqa madaniyati, Milliy qadriyatlar, Musiqiy tarbiya, Estetik rivoj, Musiqa pedagogikasi, Madaniy meros, Ijrochilik maktablari, Musiqiy an'analar, Pedagogik tajriba, Milliy identitet, Musiqiy faoliyat, Ta'lim tizimi, Tarixiy bosqichlar

Kirish

O'zbekiston hududida musiqa ta'limining tarixiy rivojini o'rganish zamonaviy musiqa pedagogikasining nazariy va metodologik asoslarini chuqur anglashda muhim ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Chunki mazkur hududda musiqa ta'limi qadimiy davrlardan boshlab uzluksiz ravishda shakllanib, turli ijtimoiy-siyosiy va madaniy bosqichlarda o'ziga xos taraqqiyot yo'lini bosib o'tgan. Ayniqsa, Temuriylar davri madaniy yuksalishi, ustoz-shogird an'anasining mustahkamlanishi, XIX–XX asrlarda Yevropa ta'lim tizimi bilan o'zaro ta'sir, sovet davrida markazlashgan metodik tizimlarning shakllanishi hamda mustaqillik yillarida milliy modelning qaror topishi musiqa pedagogikasining evolyutsion rivojini belgilovchi asosiy bosqichlar sifatida namoyon bo'ladi. Shu jihatdan mazkur mavzuning dolzarbligi tarixiy tajribani ilmiy asosda tahlil qilish va uni zamonaviy ta'lim tizimiga integratsiya qilish zarurati bilan belgilanadi.

Musiqa pedagogikasining ilmiy-pedagogik ahamiyati uning shaxs kamolotiga ko'p qirrali ta'siri bilan izohlanadi. Tarixiy rivoj jarayonida musiqa ta'limi nafaqat estetik didni shakllantirish, balki insonning

ma'naviy, axloqiy va intellektual rivojini ta'minlovchi muhim vosita sifatida namoyon bo'lgan. O'zbekiston hududida shakllangan musiqa ta'limi tizimi milliy madaniyat, xalq og'zaki ijodi, maqom san'ati va professional ijrochilik maktablari bilan uzviy bog'liq holda rivojlangan bo'lib, bu jarayon musiqa pedagogikasining integrativ va tizimli mohiyatini ochib beradi. Shu bois ushbu tarixiy tajribani o'rganish zamonaviy pedagogik faoliyatni ilmiy asoslashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur mavzuning asosiy maqsadi O'zbekiston hududida musiqa ta'limining tarixiy rivoj bosqichlarini tizimli ravishda tahlil qilish, uning asosiy pedagogik xususiyatlarini aniqlash va zamonaviy musiqa ta'limi bilan uzviy bog'liqligini ilmiy asoslashdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: Temuriylar davrida musiqa ta'limining rivojlanish xususiyatlarini ochib berish; ustoz-shogird an'anasining metodik asoslarini tahlil qilish; an'anaviy va Yevropa musiqa ta'limi tizimlarining o'zaro ta'sirini aniqlash; sovet davrida musiqa ta'limining markazlashuvi va metodik tizimlarini o'rganish; mustaqillik davrida milliy musiqa ta'limi modelining shakllanishini yoritish; tarixiy tajribaning zamonaviy musiqa pedagogikasidagi o'rnini baholash.

Mavzuni o'rganishda zamonaviy metodologik yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etadi. Tizimli yondashuv musiqa ta'limining tarixiy rivojini yaxlit tizim sifatida ko'rib chiqish, uning bosqichlari o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni aniqlash imkonini beradi. Kompetensiyaviy yondashuv esa tarixiy tajribani zamonaviy ta'lim jarayoniga tatbiq etish orqali talabalarning musiqiy, ijodiy va pedagogik kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv esa ustoz-shogird an'anasi va individual ta'lim elementlarini zamonaviy pedagogik jarayon bilan uyg'unlashtirish imkonini beradi. Ushbu yondashuvlarning integratsiyasi musiqa ta'limining samaradorligini oshirish va uning mazmunini boyitishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Shunday qilib, O'zbekiston hududida musiqa ta'limining tarixiy rivojini o'rganish nafaqat ilmiy-nazariy ahamiyatga ega, balki

zamonaviy musiqa pedagogikasini takomillashtirish, milliy va jahon tajribasini uyg'unlashtirish hamda raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlash jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi.

1-§. Temuriylar davrida musiqa san'ati va ta'lim tizimining rivojlanish xususiyatlari.

Temuriylar davri Markaziy Osiyo madaniy hayotining yuksak bosqichlaridan biri sifatida musiqa san'ati va uning pedagogik asoslari rivojida muhim o'rin tutadi. XIV–XV asrlar oralig'ida shakllangan bu davr madaniy muhiti ilm-fan, adabiyot va san'atning kompleks rivoji bilan xarakterlanadi. Aynan shu tarixiy sharoitda musiqa san'ati nafaqat estetik faoliyat turi sifatida, balki ilmiy o'rganiladigan va tizimli ravishda o'rgatiladigan soha sifatida shakllanib, musiqa ta'limining o'ziga xos modeli yuzaga kelgan.

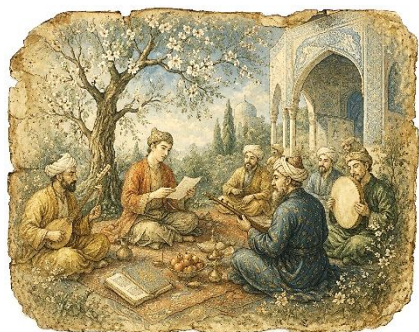
Temuriylar davrida musiqa san'atining rivojlanishiga siyosiy va madaniy omillar kuchli ta'sir ko'rsatgan. Amir Temur va uning avlodlari tomonidan ilm-fan va san'atga berilgan e'tibor natijasida saroy va shaharlarda ilmiy-madaniy markazlar shakllangan. Bu markazlarda musiqa ijrochiligi bilan bir qatorda uning nazariy asoslari ham rivojlangan. Musiqa san'ati saroy madaniyatining ajralmas qismi bo'lib, u nafaqat marosim va tantanalarda, balki ilmiy muhitda ham muhim ahamiyat kasb etgan.

Nazariy jihatdan qaralganda, Temuriylar davrida musiqa ilmi Sharq musiqashunoslik an'analari asosida rivojlangan. Bu davrda Safiuddin Urmaviy va Abdulqodir Marog'iy kabi mutafakkirlarning ilmiy merosi keng tarqalgan va amaliyotda qo'llanilgan. Xususan, Abdulqodir Marog'iyning musiqa nazariyasiga oid ishlari lad tizimi, ritm va kompozitsion tuzilmani ilmiy asosda izohlashga xizmat qilgan. Bu esa musiqa ta'limining nazariy jihatdan boyishiga olib kelgan.

Temuriylar davrida musiqa ta'limi asosan ustoz-shogird an'anasi asosida amalga oshirilgan. Bu tizim pedagogik jihatdan individual va amaliy yo'naltirilgan ta'lim modeli sifatida qaraladi. Shogird ustoz rahbarligida bevosita ijro jarayonida bilim va ko'nikmalarni egallagan. Bu jarayonda eshitish, takrorlash va mustaqil ijro asosiy metodlar sifatida qo'llanilgan. Masalan, maqom ijrochiligida shogird dastlab oddiy ohanglarni o'zlashtirib, keyinchalik murakkab tuzilmalarni egallagan. Bu esa didaktik jihatdan bosqichma-bosqich o'rganish tamoyiliga mos keladi.

Musiqa ta'limining mazmuni ham bu davrda aniq tizimga ega bo'lgan. U nafaqat ijrochilik ko'nikmalarini, balki nazariy bilimlarni ham o'z ichiga olgan. Talabalar lad tizimi, ritm tuzilmalari va asarlarning kompozitsion xususiyatlarini o'rganish bilan birga, ularni amaliy ijro orqali mustahkamlashgan. Bu yondashuv nazariya va amaliyot birligi tamoyilining amaliy ifodasi hisoblanadi.

xususiyatlaridan biridir. Alisher Navoiy ijodida musiqa va she'riyatning o'zaro bog'liqligi yaqqol namoyon bo'ladi. G'azal va boshqa she'riy janrlar musiqa bilan uyg'un holda ijro etilib, bu jarayon estetik tarbiyaning muhim vositasiga aylangan. Bu holat musiqa ta'limining integrativ xarakterga ega ekanligini ko'rsatadi.

Musiqa san'atining tarbiyaviy ahamiyati ham Temuriylar davrida alohida e'tirof etilgan. Musiqa orqali insonning ma'naviy dunyosini boyitish, estetik didini rivojlantirish va axloqiy fazilatlarini shakllantirish asosiy maqsadlardan biri bo'lgan. Masalan, maqom asarlarini tinglash va ijro etish orqali insonda xotirjamlik, mulohazalilik va go'zallikka intilish kabi sifatlar rivojlantirilgan. Bu esa musiqaning

psixologik va tarbiyaviy funksiyalarining chuqur anglanganligini ko'rsatadi.

Temuriylar davrida musiqa ta'limining yana bir muhim xususiyati — uning ijtimoiy va madaniy funksiyalar bilan bog'liqligidir. Musiqa jamiyat hayotining turli jabhalarida qo'llanilib, ijtimoiy muloqot va madaniy identitetni shakllantirish vositasi bo'lib xizmat qilgan. Saroy, madrasa va xalq muhitida musiqa keng qo'llanilib, bu orqali turli ijtimoiy qatlamlar o'rtasida madaniy aloqalar mustahkamlangan.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, Temuriylar davrida musiqa ta'limi quyidagi asosiy xususiyatlarga ega bo'lgan: ilmiy-nazariy asoslanganlik, ustoz-shogird tizimiga tayanish, nazariya va amaliyot birligi, san'atlar integratsiyasi va tarbiyaviy yo'nalganlik. Bu xususiyatlar musiqa pedagogikasining kompleks va tizimli modelini shakllantirgan.

Metodik jihatdan ushbu tarixiy tajriba zamonaviy musiqa ta'limi uchun muhim xulosalar beradi. Avvalo, individual yondashuv va ustoz rahbarligida o'rganish samaradorligini ta'minlash zarur. Shuningdek, nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirish, milliy musiqa merosiga tayanish va estetik tarbiyani ustuvor vazifa sifatida belgilash bugungi kunda ham dolzarbdir. Masalan, maqom asosida o'quv mashg'ulotlarini tashkil etish talabalarning musiqiy tafakkurini chuqurlashtiradi.

Xorijiy tadqiqotchilar, xususan, T. Levin va S. Blum Markaziy Osiyo musiqa madaniyatini o'rganib, Temuriylar davrini musiqa san'ati va ta'limining yuksak rivojlangan bosqichi sifatida baholaydilar. Ularning fikricha, bu davrda shakllangan an'analar keyingi asrlarda ham o'z ta'sirini saqlab qolgan.

Xulosa qilib aytganda, Temuriylar davrida musiqa san'ati va ta'lim tizimining rivojlanish xususiyatlari musiqa pedagogikasining tarixiy taraqqiyotida muhim bosqichni tashkil etadi. Ushbu davr tajribasi musiqaning ilmiy, estetik va tarbiyaviy mohiyatini uyg'un holda rivojlantirish orqali zamonaviy ta'lim tizimi uchun mustahkam metodologik asos yaratadi.

2-§. Ustoz-shogird an'anasi asosida musiqa o'rgatish metodlari.

O'zbekiston hududida musiqa ta'limining tarixiy shakllanishida ustoz-shogird an'anasi markaziy pedagogik model sifatida namoyon bo'ladi. Bu tizim asrlar davomida shakllanib, milliy musiqa merosining uzluksizligini ta'minlagan, ijrochilik maktablarini rivojlantirgan va professional musiqachilarni tayyorlashda asosiy metodologik asos vazifasini bajargan. Ustoz-shogird an'anasi o'z mohiyatiga ko'ra individual, amaliy va tajribaviy ta'lim shakli bo'lib, unda bilim va ko'nikmalar bevosita ijro jarayonida, tirik muloqot orqali uzatiladi.

Mazkur tizimning pedagogik mohiyati, avvalo, "bevosita uzatish" (direct transmission) prinsipiga asoslanadi. Ya'ni, musiqa bilimlari yozma manbalardan ko'ra ko'proq og'zaki va amaliy shaklda beriladi. Shogird ustozning ijrosini eshitish, kuzatish va takrorlash orqali bilimlarni o'zlashtiradi. Bu jarayon zamonaviy pedagogikada "imitatsion o'rganish" yoki "model asosida o'rganish" (modeling) tushunchalari bilan izohlanadi. Masalan, maqom ijrochiligida shogird dastlab ustozning ijro uslubini aynan takrorlash orqali musiqiy tilni o'zlashtiradi.

Ustoz-shogird an'anasida qo'llaniladigan asosiy metodlardan biri — eshitish asosida o'rganish (aural learning) hisoblanadi. Bu metodda musiqiy material notaga emas, balki eshitish xotirasiga tayangan holda o'zlashtiriladi. Shogird ohang, ritm va intonatsiyani eshitish orqali idrok etadi va uni takrorlash orqali mustahkamlaydi. Masalan, xalq qo'shiqlari yoki maqom qismlarini o'rganishda shogird ularni ko'p marotaba tinglab, asta-sekin ijro etishga o'tadi. Bu jarayon musiqiy eshitish qobiliyatini, xotirani va improvizatsion fikrlashni rivojlantiradi.

Ushbu tizimda takrorlash metodi ham muhim o'rin tutadi. Takroriy ijro orqali shogird nafaqat texnik ko'nikmalarni, balki musiqaning ichki mazmunini ham chuqurroq anglaydi. Pedagogik jihatdan bu metod avtomatlashuv (automation) jarayonini ta'minlaydi, ya'ni murakkab ijro elementlari asta-sekin tabiiy va erkin bajariladigan darajaga yetadi. Masalan, doira yoki tanbur ijrochiligida

murakkab ritmik formulalar muntazam takrorlash orqali mukammallashtiriladi.

Ustoz-shogird an'anasining yana bir muhim metodi — bosqichma-bosqich o'rgatish (gradual progression) hisoblanadi. Bu metodga ko'ra, o'quv jarayoni oddiy elementlardan murakkab tuzilmalarga qarab rivojlanadi. Shogird dastlab asosiy ohang va ritmlarni o'zlashtirib, keyinchalik murakkab kompozitsion shakllarga o'tadi. Masalan, maqom o'rganishda avval "saraxbor" yoki "talqin" kabi qismlar, so'ngra murakkab "avj"lar o'rganiladi. Bu yondashuv didaktik prinsip — "oddiydan murakkabga" tamoyiliga to'liq mos keladi.

Mazkur tizimda individual yondashuv alohida ahamiyat kasb etadi. Ustoz har bir shogirdning qobiliyati, ovoz diapazoni, texnik imkoniyatlari va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etadi. Bu esa shaxsga yo'naltirilgan ta'limning samarali shakli sifatida namoyon bo'ladi. Masalan, ayrim shogirdlarga vokal ijrochilik, boshqalariga esa cholg'u ijrochiligi ko'proq mos kelishi mumkin va ustoz bu jihatni hisobga oladi.

Ustoz-shogird an'anasida og'zaki tushuntirish va namuna ko'rsatish (demonstratsiya) metodlari ham keng qo'llaniladi. Ustoz

musiqiy asarni ijro etib, uning nozik jihatlarini amaliy ko'rsatadi va og'zaki izohlar orqali tushuntiradi. Bu jarayon multimodal o'qitishning dastlabki ko'rinishlaridan biri bo'lib, unda eshitish, ko'rish va kinestetik idrok birgalikda ishlaydi.

Masalan, ustoz ijro davomida nafaqat ohangni, balki ifoda, dinamika va artikulyatsiyani ham ko'rsatib beradi.

Improvizatsiya (badihago'ylik) ustoz-shogird an'anasining muhim metodik komponentlaridan biridir. Shogird nafaqat tayyor asarlarni ijro etishni, balki ularni ijodiy rivojlantirishni ham o'rganadi. Bu esa uning ijodiy tafakkurini rivojlantiradi va musiqiy mustaqilligini oshiradi.

Masalan, maqom ijrochiligida shogird ustozdan o'rgangan asosiy mavzuni o'ziga xos tarzda talqin qilishga harakat qiladi.

Pedagogik nuqtai nazardan qaralganda, ustoz-shogird an'anasi reflektiv o'rganish jarayonini ham o'z ichiga oladi. Shogird o'z ijrosini ustoz bilan birgalikda tahlil qiladi, xatolarini anglaydi va ularni tuzatishga intiladi. Bu jarayon zamonaviy pedagogikada metakognitiv yondashuv bilan izohlanadi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, ustoz-shogird an'anasi quyidagi metodik xususiyatlarga ega: eshitish asosida o'rganish, takrorlash va avtomatlashuv, bosqichma-bosqich rivojlanish, individual yondashuv, demonstratsiya va og'zaki izoh, improvizatsiya va refleksiya. Ushbu metodlar tizimi musiqa ta'limining yuqori samaradorligini ta'minlaydi.

Xorijiy tadqiqotchilar, xususan, T. Rice va B. Nettl an'anaviy musiqa ta'limi tizimlarini o'rganib, ustoz-shogird modelini "tirik pedagogika" (living pedagogy) sifatida baholaydilar. Ularning fikricha, bu tizim bilimlarning faqat texnik emas, balki madaniy va estetik jihatlarini ham uzatishga xizmat qiladi.

Metodik jihatdan ushbu an'ana zamonaviy musiqa ta'limida ham o'z ahamiyatini saqlab qolmoqda. Individual darslar, master-klasslar va ijodiy seminarlar aynan shu model asosida tashkil etiladi. Masalan, konservatoriya ta'limida talaba ustoz bilan individual ishlash orqali professional mahoratini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, ustoz-shogird an'anasi asosida musiqa o'rgatish metodlari milliy musiqa pedagogikasining eng muhim va samarali shakllaridan biri hisoblanadi. Ushbu tizim musiqiy bilimlarni chuqur va barqaror o'zlashtirish, ijodiy tafakkurni rivojlantirish va madaniy merosni uzluksiz davom ettirishga xizmat qiladi. Zamonaviy ta'limda uni innovatsion yondashuvlar bilan uyg'unlashtirish musiqa pedagogikasining samaradorligini yanada oshiradi.

3-§. XIX–XX asr boshlarida an'anaviy va Yevropa musiqa ta'limining o'zaro ta'siri.

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida O'zbekiston hududida musiqa ta'limining rivoji murakkab va ko'p qatlamli ijtimoiy-madaniy jarayonlar bilan bog'liq holda kechdi. Bu davrda an'anaviy Sharq

musiqa ta'limi tizimi — ustoz-shogird modeli — o'z faoliyatini davom ettirgan bo'lsa, boshqa tomondan, Yevropa musiqa madaniyati va ta'lim tizimining kirib kelishi natijasida yangi pedagogik shakllar va metodlar shakllana boshladi. Ushbu ikki yo'nalish o'rtasidagi o'zaro ta'sir musiqa pedagogikasining transformatsiyasiga olib kelib, milliy va Yevropa an'analarining sintezini yuzaga keltirdi.

Tarixiy jihatdan bu jarayon Rossiya imperiyasi tarkibiga kirish, yangi shahar madaniyatining rivojlanishi va maorif tizimidagi o'zgarishlar bilan bevosita bog'liqdir. Ayniqsa, Turkiston general-gubernatorligi davrida Yevropa musiqa ta'limi elementlari maktablar va madaniy muassasalar orqali kirib kelingan. Bu esa musiqa ta'limida yangi mazmun va shakllarning paydo bo'lishiga turtki berdi.

An'anaviy musiqa ta'limi bu davrda asosan ustoz-shogird tizimi asosida faoliyat yuritishda davom etdi. Maqom, xalq qo'shiqlari va an'anaviy cholg'u ijrochiligi og'zaki an'ana asosida o'rgatilgan. Bu tizimda musiqiy bilimlar eshitish, takrorlash va ijro orqali uzatilgan bo'lib, u individual va tajribaviy xarakterga ega edi. Masalan, Buxoro va Xorazm maktablarida maqom ijrochiligi ustoz rahbarligida bosqichma-bosqich o'rgatilgan.

Yevropa musiqa ta'limi esa o'z navbatida yozma notatsiya tizimiga, nazariy bilimlarning tizimlashtirilgan o'qitilishiga va kollektiv ta'lim shakllariga asoslangan edi. Bu tizimda musiqa savodi (solfedjio), garmoniya, polifoniya kabi nazariy fanlar muhim o'rin tutgan. Shuningdek, pianino va skripka

kabi cholgʻu asboblarni oʻrganish keng yoyila boshlagan. Bu esa musiqa taʼlimida yangi metodik yondashuvlarni shakllantirdi.

Mazkur davrda anʼanaviy va Yevropa musiqa taʼlimi oʻrtasidagi oʻzaro taʼsir bir necha yoʻnalishda namoyon boʻladi. *Birinchidan*, metodik jihatdan bu ikki tizimning elementlari bir-biriga kirib boradi. Masalan, anʼanaviy ijrochilar asta-sekin nota yozuvini oʻrganishga kirishgan boʻlsa, Yevropa musiqa maktablarida milliy kuy va qoʻshiqlarga qiziqish ortgan. Bu jarayon musiqiy bilimlarning universallashtiruviga olib kelgan.

Ikkinchidan, mazmuniy jihatdan sintez jarayoni yuzaga kelgan. Anʼanaviy musiqa repertuari Yevropa taʼlim tizimiga kiritila boshlagan, bu esa milliy musiqa merosining saqlanishi va rivojlanishiga xizmat qilgan. Masalan, xalq qoʻshiqlarini notaga olish va ularni akademik shaklda oʻrganish jarayoni aynan shu davrda boshlangan.

Uchinchi muhim yoʻnalish — taʼlim shakllarining oʻzgarishidir. Anʼanaviy individual taʼlim shakllari bilan bir qatorda sinf-dars tizimi asosida kollektiv taʼlim shakllari paydo boʻlgan. Bu esa musiqa taʼlimining ommaviylashuviga imkon yaratgan. Masalan, maktablarda musiqa darslarining joriy etilishi orqali koʻproq oʻquvchilar musiqa savodiga ega boʻla boshlagan.

Pedagogik nuqtai nazardan qaralganda, bu davr musiqa taʼlimida muhim oʻzgarishlar davri hisoblanadi. Anʼanaviy tizimning kuchli tomonlari — eshitish qobiliyatini rivojlantirish, improvizatsiya va individual yondashuv — Yevropa tizimining ilmiy-tizimli yondashuvi bilan uygʻunlashgan. Bu esa musiqa taʼlimining samaradorligini oshirgan.

Nazariy tahlil shuni koʻrsatadiki, ushbu davrda musiqa pedagogikasida “sintez modeli” shakllana boshlagan. Bu modelda anʼanaviy va Yevropa yondashuvlari bir-birini toʻldiruvchi elementlar sifatida namoyon boʻladi. Masalan, talaba bir tomondan maqom ijrochiligini ustozdan oʻrganar ekan, ikkinchi tomondan nota savodi va nazariy bilimlarni maktab yoki oʻquv muassasasida egallaydi.

Metodik jihatdan bu sintez quyidagi natijalarga olib kelgan: birinchidan, musiqiy savodxonlik darajasi oshgan; ikkinchidan,

ijrochilik texnikasi va nazariy bilimlar uyg'unlashgan; uchinchi, musiqiy repertuar kengaygan. Masalan, an'anaviy kuylarni nota asosida o'rganish ularni boshqa hududlarda ham tarqatish imkonini yaratgan.

Xorijiy tadqiqotchilar, xususan, T. Levin Markaziy Osiyo musiqa madaniyatini o'rganib, aynan XIX–XX asr boshlarini an'anaviy va Yevropa musiqa tizimlarining o'zaro ta'siri natijasida yangi musiqiy tafakkur shakllangan davr sifatida baholaydi. Uning fikricha, bu jarayon milliy musiqa madaniyatining modernizatsiyasiga asos yaratgan.

Shu bilan birga, bu davrda muayyan muammolar ham yuzaga kelgan. An'anaviy tizimning og'zaki xarakteri va Yevropa tizimining yozma asosga tayanishi o'rtasidagi farqlar ba'zan metodik ziddiyatlarga olib kelgan. Biroq bu ziddiyatlar keyinchalik yangi pedagogik yechimlar orqali bartaraf etilgan.

Zamonaviy pedagogika nuqtai nazaridan qaralganda, ushbu tarixiy tajriba integrativ ta'lim modelining shakllanishida muhim ahamiyatga ega. Bugungi kunda musiqa ta'limida an'anaviy ijrochilik usullari bilan bir qatorda nota savodi, nazariy tahlil va texnologik vositalardan foydalanish keng qo'llanilmoqda. Bu esa XIX–XX asr boshlarida boshlangan sintez jarayonining davomidir.

Xulosa qilib aytganda, XIX–XX asr boshlarida an'anaviy va Yevropa musiqa ta'limining o'zaro ta'siri O'zbekiston hududida musiqa pedagogikasining yangi bosqichga ko'tarilishiga olib kelgan. Ushbu jarayon musiqa ta'limining mazmuni, metodlari va shakllarini boyitib, zamonaviy musiqa pedagogikasining shakllanishi uchun mustahkam zamin yaratgan.

4-§. Sovet davrida musiqa ta'limining markazlashuvi va metodik tizimlari.

Sovet davri O'zbekiston hududida musiqa ta'limining institutsional shakllanishi va tizimli rivojlanish bosqichi sifatida alohida ahamiyatga ega. XX asrning 20-yillaridan boshlab musiqa ta'limi davlat siyosatining muhim tarkibiy qismiga aylantirilib, uning mazmuni, shakllari va metodlari markazlashgan holda boshqarila boshlandi. Bu jarayon musiqa pedagogikasining ilmiy asoslanishi, ta'lim tizimining

standartlashuvi va professional kadrlar tayyorlash mexanizmlarining shakllanishiga olib keldi.

Markazlashuv, avvalo, ta'lim tizimining yagona davlat siyosati asosida tashkil etilishi bilan bog'liqdir. Musiqa ta'limi maktabgacha ta'limdan boshlab oliy ta'limgacha bo'lgan uzluksiz tizim sifatida shakllantirildi. Bolalar musiqa maktablari, maxsus o'rta musiqa bilim yurtlari va konservatoriyalar tashkil etilib, ular yagona o'quv rejalari va dasturlari asosida faoliyat yuritdi. Bu esa musiqa ta'limida izchillik va tizimlilikni ta'minladi.

Nazariy jihatdan bu davr musiqa pedagogikasi sovet didaktikasi tamoyillariga asoslangan bo'lib, unda ta'limning ilmiylik, tizimlilik, ongli o'zlashtirish va amaliy yo'naltirilganlik prinsiplari ustuvor ahamiyat kasb etdi. Musiqa ta'limi jarayoni aniq rejalashtirilgan, bosqichlarga ajratilgan va natijaga yo'naltirilgan holda tashkil etildi. Masalan, boshlang'ich bosqichda musiqa savodi va eshitish qobiliyatini rivojlantirishga e'tibor qaratilgan bo'lsa, keyingi bosqichlarda ijrochilik mahorati va nazariy bilimlar chuqurlashtirilgan.

Sovet davrida musiqa ta'limining metodik tizimlari Yevropa klassik musiqa an'analari asosida shakllangan. Nota yozuvi, solfedjio, garmoniya, polifoniya va musiqiy tahlil kabi fanlar ta'lim jarayonining asosiy komponentlariga aylandi. Bu esa musiqiy bilimlarning ilmiy asosda o'rganilishiga imkon yaratdi. Masalan, o'quvchilar musiqa asarlarini faqat eshitish orqali emas, balki nota orqali o'qish, tahlil qilish va ijro etish ko'nikmalarini egalladilar.

Metodik jihatdan bu davrda bir qator samarali o'qitish metodlari ishlab chiqildi. Ulardan biri — analitik-sintetik metod bo'lib, u musiqiy materialni tahlil qilish va uni yaxlit holda idrok etish jarayonlarini birlashtiradi. Masalan, talaba asarni o'rganishda avval uning ritmik va melodik elementlarini tahlil qiladi, so'ngra uni to'liq ijro etadi. Bu yondashuv musiqiy tafakkurning rivojlanishiga xizmat qiladi.

Shuningdek, kollektiv ta'lim shakllari — xor, orkestr va ansambl mashg'ulotlari keng rivojlandi. Bu shakllar o'quvchilarda jamoaviy ishlash, intizom va o'zaro uyg'unlikni his etish ko'nikmalarini shakllantirdi. Masalan, xor mashg'ulotlarida har bir ishtirokchi umumiy ijroning bir qismi sifatida o'z ovozi boshqarishni o'rganadi. Bu esa ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Sovet davrida musiqa ta'limining markazlashuvi bilan bir qatorda milliy musiqa merosini o'rganish ham muayyan darajada tizimlashtirildi. Xalq qo'shiqlari va maqom asarlari notaga olinib, o'quv dasturlariga kiritildi. Bu jarayon milliy musiqa merosini saqlash va uni ilmiy asosda o'rganish imkonini berdi. Masalan, maqom namunalari notalashtirilishi ularni kengroq auditoriyaga yetkazish va ta'lim jarayonida qo'llash imkonini yaratdi.

Biroq, bu davrda musiqa ta'limining ayrim jihatlari tanqidiy baholanishi lozim. Markazlashuv jarayoni ba'zan milliy an'anaviy o'qitish usullarining cheklanishiga olib kelgan. Ustoz-shogird an'anasining individual va ijodiy xarakteri o'rniga standartlashtirilgan o'qitish usullari ustuvorlik kasb etgan. Bu esa ayrim hollarda musiqaning improvizatsion va erkin ijro xususiyatlarining susayishiga sabab bo'lgan.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, Sovet davrida musiqa ta'limi ikki asosiy yo'nalishda rivojlangan: bir tomondan, u ilmiy asoslangan va tizimli ta'lim modeliga aylangan; ikkinchi tomondan esa, milliy an'analar bilan muayyan ziddiyatlar yuzaga kelgan. Shu bilan birga, bu davrda yaratilgan metodik tizimlar musiqa pedagogikasining keyingi rivoji uchun mustahkam asos bo'lib xizmat qilgan.

Xorijiy tadqiqotchilar, xususan, M. Sposobin va B. Asafyev sovet musiqa pedagogikasining nazariy asoslarini ishlab chiqib, uning tizimliliigi va metodik mukammalligini ta'kidlaganlar. Ularning

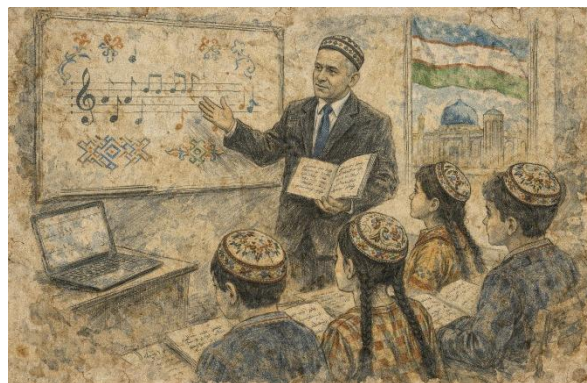
qarashlari nafaqat Sovet Ittifoqi, balki boshqa mamlakatlar musiqa ta'limi tizimlariga ham ta'sir ko'rsatgan.

Metodik nuqtai nazardan qaralganda, Sovet davri tajribasi zamonaviy musiqa ta'limi uchun muhim xulosalar beradi. Avvalo, ta'lim jarayonida tizimlilik va izchillikni ta'minlash, nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirish zarur. Shuningdek, kollektiv va individual ta'lim shakllarini birgalikda qo'llash, musiqiy savodxonlikni rivojlantirish va milliy merosni ilmiy asosda o'rganish muhimdir.

Xulosa qilib aytganda, Sovet davrida musiqa ta'limining markazlashuvi va metodik tizimlari O'zbekiston hududida musiqa pedagogikasining professional va institutsional shakllanishiga olib kelgan. Ushbu davrda yaratilgan ta'lim modeli zamonaviy musiqa pedagogikasining rivojida muhim bosqich bo'lib, uning ijobiy jihatlari bugungi kunda ham o'z ahamiyatini saqlab qolmoqda.

5-§. Mustaqillik davrida milliy musiqa ta'limi modelining shakllanishi.

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgach, barcha sohalar qatori musiqa ta'limi tizimida ham tub islohotlar amalga oshirildi. Ushbu jarayon milliy o'zlikni anglash, madaniy merosni tiklash va rivojlantirish, shuningdek, ta'lim tizimini xalqaro standartlar bilan uyg'unlashtirish zarurati bilan bog'liq holda kechdi. Natijada musiqa pedagogikasida yangi metodologik yondashuvlarga asoslangan milliy model shakllana boshladi.

Mustaqillik davrida musiqa ta'limining asosiy konseptual yo'naliishi milliy qadriyatlarga tayanish va ularni zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg'unlashtirishdan iborat bo'ldi. Bu yondashuv ta'lim mazmunining yangilanishiga olib kelib, unda maqom san'ati, xalq og'zaki ijodi, an'anaviy cholg'u

ijrochiligi va milliy bastakorlik maktabi muhim o‘rin egallay boshladi. Masalan, o‘quv dasturlariga “Shashmaqom”, “Xorazm maqomlari” va boshqa milliy musiqiy meros namunalari kiritilishi talabalarda milliy identitetni shakllantirishga xizmat qildi.

Nazariy jihatdan qaralganda, mustaqillik davrida musiqa ta’limi kompetensiyaviy yondashuv asosida qayta tashkil etildi. Bu yondashuvga ko‘ra, ta’lim jarayonida talabaning faqat bilim egallashi emas, balki uning amaliy ko‘nikmalari, ijodiy fikrlashi va kasbiy kompetensiyalari rivojlantirilishi asosiy maqsad sifatida belgilandi. Masalan, talabalar nafaqat musiqa asarlarini ijro etishni, balki ularni tahlil qilish, talqin etish va pedagogik faoliyatda qo‘llashni ham o‘rganadilar.

Mustaqillik davrida musiqa ta’limi tizimining institutsional tuzilmasi ham takomillashtirildi. Bolalar musiqa va san’at maktablari, ixtisoslashtirilgan kollejlari, oliy ta’lim muassasalari va magistratura bosqichlari o‘rtasida uzviylik ta’minlandi. Bu esa uzluksiz musiqa ta’limi tizimini shakllantirishga xizmat qildi. Pedagogik jihatdan bu tizim “uzluksizlik va uzviylik” tamoyillariga asoslanadi.

Musiqa ta’limining mazmunida milliy va jahon tajribasining uyg‘unligi ham muhim o‘rin tutadi. An’anaviy ustoz-shogird tizimining elementlari zamonaviy dars shakllari bilan integratsiya qilinmoqda. Masalan, individual mashg‘ulotlar ustoz-shogird modeliga asoslangan bo‘lsa, nazariy fanlar sinf-dars tizimi orqali o‘qitiladi. Bu esa ta’lim jarayonining samaradorligini oshiradi.

Metodik jihatdan mustaqillik davrida innovatsion pedagogik texnologiyalar keng joriy etildi. Interaktiv metodlar, muammoli o‘qitish, loyiha asosida o‘rganish va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish musiqa ta’limining ajralmas qismiga aylandi. Masalan, raqamli platformalar orqali musiqiy asarlarni tinglash, tahlil qilish va vizual materiallar asosida o‘rganish talabalarning bilimlarini chuqurlashtiradi.

Musiqa ta’limining yana bir muhim yo‘nalishi — uning ma’naviy-axloqiy tarbiya bilan bog‘liqligidir. Mustaqillik davrida musiqa nafaqat estetik tarbiya vositasi, balki milliy g‘oya va qadriyatlarni singdirish

vositasi sifatida ham qaralmoqda. Masalan, vatanparvarlik ruhidagi qo'shiqlarni o'rganish orqali talabalarda fuqarolik ongini shakllantirishga e'tibor qaratilmoqda.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, mustaqillik davrida shakllangan milliy musiqa ta'limi modeli quyidagi asosiy xususiyatlarga ega: milliy yo'naltirilganlik, kompetensiyaviy yondashuv, uzluksizlik, integrativlik va innovatsionlik. Ushbu xususiyatlar musiqa ta'limining zamonaviy talablar asosida rivojlanishini ta'minlaydi.

Xorijiy tajribalar bilan taqqoslaganda, O'zbekiston musiqa ta'limi modeli milliy identitetni saqlagan holda global pedagogik tendensiyalarni o'zlashtirayotganligi bilan ajralib turadi. Masalan, Yevropa ta'lim tizimidagi modulli o'qitish va kredit tizimi elementlari milliy ta'lim tizimiga moslashtirilgan holda joriy etilmoqda. Bu esa ta'limning xalqaro integratsiyasini ta'minlaydi.

Metodik nuqtai nazardan qaralganda, ushbu model o'qituvchidan yuqori darajadagi kasbiy kompetensiyani talab etadi. Zamonaviy musiqa o'qituvchisi nafaqat ijrochi va pedagog, balki tadqiqotchi va innovator bo'lishi zarur. Masalan, u an'anaviy musiqa materiallarini zamonaviy metodlar asosida o'rgatish, yangi o'quv dasturlarini ishlab chiqish va ilmiy tadqiqotlar olib borish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak.

Shuningdek, mustaqillik davrida musiqa ta'limining ilmiy asoslari ham rivojlandi. Musiqa pedagogikasi bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borilib, dissertatsiyalar himoya qilinmoqda, o'quv qo'llanmalar va darsliklar yaratilmoqda. Bu esa fan sifatida musiqa pedagogikasining rivojlanishiga xizmat qilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, mustaqillik davrida milliy musiqa ta'limi modelining shakllanishi O'zbekiston musiqa pedagogikasining yangi bosqichga ko'tarilganligini ko'rsatadi. Ushbu model milliy an'analar va zamonaviy pedagogik yondashuvlarning uyg'unligi asosida shakllanib, musiqa ta'limining samaradorligini oshirish va raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlashga xizmat qilmoqda.

6-§. Tarixiy tajribaning zamonaviy musiqa pedagogikasidagi o‘rni.

Musiqa ta’limining tarixiy rivoji jarayonida shakllangan pedagogik tajriba zamonaviy musiqa pedagogikasining metodologik va amaliy asoslarini belgilovchi muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi. O‘zbekiston hududida qadimdan to hozirgi davrgacha shakllangan musiqa ta’limi an’analar — ustoz-shogird tizimi, maqom maktablari, Sharq mutafakkirlarining ilmiy qarashlari, Yevropa ta’lim tizimi bilan sintez jarayonlari hamda sovet davri metodik yondashuvlari — bugungi kunda kompleks tarzda qayta talqin etilib, zamonaviy pedagogik modelga integratsiya qilinmoqda.

Nazariy jihatdan tarixiy tajriba musiqa pedagogikasining konseptual asoslarini boyitadi. U musiqani o‘qitishda tizimlilik, izchillik, nazariya va amaliyot birligi kabi fundamental tamoyillarning tarixiy ildizlarini ochib beradi. Masalan, ustoz-shogird an’anasida shakllangan individual yondashuv bugungi kunda shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim konsepsiyasining muhim tarkibiy qismi sifatida qaraladi. Bu esa talabaning individual qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan zamonaviy metodik yondashuvlarning tarixiy asosga ega ekanligini ko‘rsatadi.

Tarixiy tajribaning zamonaviy musiqa pedagogikasidagi o‘rni, avvalo, milliy musiqa merosining ta’lim jarayoniga integratsiyasi orqali namoyon bo‘ladi. Maqom san’ati, xalq qo‘shiqlari va an’anaviy ijrochilik uslublari bugungi o‘quv dasturlarining muhim komponentiga aylangan. Masalan, maqom asarlarini o‘rganish jarayonida talaba nafaqat musiqiy bilimlarni, balki milliy estetik tafakkur va madaniy qadriyatlarni ham o‘zlashtiradi. Bu yondashuv pedagogikada madaniy identifikatsiya va estetik tarbiya tamoyillariga asoslanadi.

Zamonaviy musiqa pedagogikasida tarixiy tajribaning yana bir muhim jhati — nazariya va amaliyotning uyg‘unligidir. Tarixiy an’analarda shakllangan bu tamoyil bugungi ta’limda kompetensiyaviy yondashuv orqali davom ettirilmoqda. Talabalar nazariy bilimlarni amaliy ijro, tahlil va ijodiy faoliyat orqali mustahkamlashadi. Masalan,

musiqa nazariyasi fanida o'rganilgan lad tizimi ijro mashg'ulotlarida qo'llanilib, bilimlar amaliyot bilan integratsiya qilinadi.

Tarixiy tajriba, shuningdek, metodik yondashuvlarning xilma-xilligini ta'minlaydi. Ustoz-shogird tizimiga xos eshitish asosida o'rganish, takrorlash va improvizatsiya metodlari zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg'unlashgan holda qo'llanilmoqda. Masalan, an'anaviy eshitish asosida o'rganish usuli raqamli audio materiallar yordamida yanada takomillashtirilmoqda. Bu esa o'quvchilarning musiqiy eshitish qobiliyatini rivojlantirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi.

Sovet davrida shakllangan tizimlilik va standartlashuv tamoyillari ham zamonaviy musiqa ta'limida muhim o'rin tutadi. O'quv rejalari va dasturlarining aniq tuzilishi, baholash mezonlarining belgilanganligi va ta'lim bosqichlarining izchilligi ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi. Shu bilan birga, mustaqillik davrida bu tizim milliy va innovatsion yondashuvlar bilan boyitildi.

Pedagogik nuqtai nazardan tarixiy tajriba reflektiv o'rganish jarayonini ham rivojlantiradi. Talabalar tarixiy musiqa maktablarini o'rganish orqali turli ijro uslublarni tahlil qiladi, ularni solishtiradi va o'z ijodiy faoliyatida qo'llashga harakat qiladi. Bu esa ularning tanqidiy va analitik fikrlashini rivojlantiradi. Masalan, maqom ijrochiligi bilan Yevropa klassik musiqa ijrochiligini taqqoslash orqali talaba turli musiqiy tafakkur shakllarini anglaydi.

Fanlararo integratsiya ham tarixiy tajribaning zamonaviy talqinida muhim o'rin tutadi. Sharq mutafakkirlarining musiqani falsafa, matematika va tibbiyot bilan bog'lash an'analari bugungi kunda integrativ ta'lim modelida davom etmoqda. Masalan, musiqa va psixologiya fanlari o'rtasidagi bog'liqlik orqali musiqaning emotsional ta'siri o'rganiladi, bu esa pedagogik jarayonni yanada samarali qiladi.

Xorijiy pedagogik tajribalar bilan solishtirganda, tarixiy tajribaga tayanish global musiqa ta'limi tizimlarida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, Z. Kodaly va K. Orff metodikalari milliy musiqa materiallariga asoslangan bo'lib, bu jihat O'zbekiston musiqa ta'limi

modeli bilan uyg'unlashadi. Bu esa tarixiy tajribaning universal pedagogik ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi.

Metodik jihatdan tarixiy tajriba quyidagi yo'nalishlarda qo'llaniladi: o'quv materiallarini tanlashda milliy merosga ustuvorlik berish, individual va kollektiv ta'lim shakllarini uyg'unlashtirish, nazariy va amaliy faoliyatni integratsiyalash hamda innovatsion texnologiyalarni qo'llash. Masalan, an'anaviy kuylarni zamonaviy aranjirovka asosida o'rganish talabalarning ijodiy qobiliyatini rivojlantiradi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, tarixiy tajriba zamonaviy musiqa pedagogikasining barqaror rivojlanishini ta'minlovchi asosiy omillardan biridir. U nafaqat o'tmish tajribasini saqlash, balki uni zamonaviy talablar asosida qayta talqin etish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, tarixiy tajribaning zamonaviy musiqa pedagogikasidagi o'рни uning metodologik asosini boyitish, ta'lim mazmunini milliy qadriyatlar bilan to'ldirish va pedagogik jarayonning samaradorligini oshirishda namoyon bo'ladi. Ushbu tajriba zamonaviy musiqa ta'limining innovatsion rivojlanishida muhim strategik resurs sifatida xizmat qiladi.

Mavzu bo'yicha xulosa

Mazkur mavzu doirasida olib borilgan ilmiy tahlillar O'zbekiston hududida musiqa ta'limining tarixiy rivoji bosqichma-bosqich takomillashib, bugungi zamonaviy musiqa pedagogikasining shakllanishida muhim omil bo'lib xizmat qilganini ko'rsatdi. Temuriylar davrida musiqa san'ati va ta'lim tizimi ilmiy-nazariy asosda rivojlanib, unda san'atlar integratsiyasi, nazariya va amaliyot birligi hamda tarbiyaviy yo'nalganlik tamoyillari ustuvor ahamiyat kasb etgan.

Ustoz-shogird an'anasi esa musiqa ta'limining tarixiy jihatdan eng barqaror va samarali modeli sifatida shakllanib, unda individual yondashuv, eshitish asosida o'rganish, takrorlash va improvizatsiya kabi metodlar yetakchi o'rin egallagan. Ushbu tizim musiqiy bilim va ko'nikmalarni chuqur va uzluksiz uzatish imkonini yaratgan.

XIX–XX asr boshlarida an'anaviy va Yevropa musiqa ta'limi tizimlarining o'zaro ta'siri natijasida musiqa pedagogikasida sintez

jarayoni yuzaga kelib, yangi metodik yondashuvlar shakllangan. Bu jarayon musiqiy savodxonlikning oshishi, nazariy bilimlar va ijrochilik amaliyotining uyg'unlashuvi hamda ta'lim shakllarining takomillashuviga olib kelgan.

Sovet davrida musiqa ta'limining markazlashuvi va metodik tizimlarining shakllanishi uning institutsional rivojini ta'minlab, ta'lim jarayonida tizimlilik, izchillik va ilmiylik tamoyillarini mustahkamladi. Shu bilan birga, bu davrda milliy an'analar bilan bog'liq ayrim cheklovlar yuzaga kelgan bo'lsa-da, yaratilgan metodik baza keyingi rivoj uchun muhim asos bo'lib xizmat qildi.

Mustaqillik davrida esa musiqa ta'limi milliy qadriyatlar va zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida qayta shakllanib, kompetensiyaviy, innovatsion va integrativ model yuzaga keldi. Bu model milliy musiqa merosini saqlash va rivojlantirish bilan bir qatorda global ta'lim tendensiyalariga moslashishni ham ta'minlamoqda.

Tarixiy tajribaning zamonaviy musiqa pedagogikasidagi o'rnining metodologik asos sifatida namoyon bo'lishida ifodalanadi. U ta'lim mazmunini boyitish, milliy identitetni shakllantirish, nazariya va amaliyot uyg'unligini ta'minlash hamda pedagogik jarayon samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Umumiy ilmiy xulosa sifatida ta'kidlash mumkinki, O'zbekiston hududida musiqa ta'limining tarixiy rivoji uzluksizlik, integrativlik va evolyutsionlik xususiyatlariga ega bo'lib, u zamonaviy musiqa pedagogikasining mustahkam nazariy va metodologik poydevorini tashkil etadi. Ushbu tajriba asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni nafaqat musiqiy bilim va ko'nikmalarni shakllantirish, balki shaxsning estetik, ma'naviy va ijodiy rivojini ta'minlashga xizmat qiladi.

Amaliy jihatdan esa ushbu tarixiy tajriba musiqa o'qituvchisiga ta'lim jarayonini samarali tashkil etish, milliy merosga asoslangan pedagogik faoliyatni yo'lga qo'yish va innovatsion metodlarni qo'llash imkonini beradi. Bu esa zamonaviy musiqa ta'limining sifatini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

Kelgusida musiqa pedagogikasining rivojlanish istiqbollari tarixiy merosni chuqur o'rganish, uni raqamli texnologiyalar bilan

integratsiyalash, milliy va xalqaro tajribalarni uygʻunlashtirish hamda innovatsion pedagogik yondashuvlarni keng joriy etish bilan bogʻliq boʻlib qoladi. Shu jihatdan mazkur mavzu musiqa pedagogikasining ilmiy va amaliy rivojida muhim oʻrin egallaydi.

6-mavzu: MUSIQA TA'LIMIDA YOSH XUSUSIYATLARI VA PSIXOLOGIK ASOSLAR

Reja:

1-§. Musiqa idroki, eshitish va ritm hissining psixologik mexanizmlari

2-§. Turli yosh bosqichlarida musiqiy rivojlanish qonuniyatlari

3-§. Musiqiy qobiliyatlarning (eshitish, xotira, ritm) shakllanish jarayoni

4-§. Musiqa orqali emotsional va motivatsion holatlarni boshqarish

5-§. Individual va differensial yondashuv asoslari

6-§. Psixologik bilimlarning musiqa darslarida qoʻllanilishi

Annotatsiya: Mazkur mavzuda musiqa ta'limida yosh xususiyatlari va psixologik omillar ilmiy asosda tahlil qilinadi. Turli yosh davrlarida musiqiy idrok, qobiliyat va ijodiylikning rivojlanish qonuniyatlari ochib beriladi hamda pedagogik jarayonda psixologik yondashuvning ahamiyati asoslanadi.

Kalit soʻzlar: Yosh xususiyatlari, Psixologik asoslar, Musiqiy idrok, Bolalar psixologiyasi, Musiqiy qobiliyat, Rivojlanish jarayoni, Pedagogik yondashuv, Emotsional rivoj, Musiqiy tafakkur, Yosh davrlari, Ta'lim psixologiyasi, Estetik rivoj, Musiqiy faoliyat, Individual yondashuv, Qobiliyat rivoji, Pedagogik psixologiya, Idrok mexanizmi, Musiqa tarbiyasi, Yosh pedagogikasi, Rivojlanish qonuniyatlari

Kirish

Musiqa ta'limida yosh xususiyatlari va psixologik asoslarni oʻrganish zamonaviy musiqa pedagogikasining eng muhim va dolzarb

yoʻnalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki musiqa taʼlimining samaradorligi bevosita oʻquvchilarning psixofiziologik rivojlanish darajasi, yoshga xos kognitiv va emotsional xususiyatlari hamda individual qobiliyatlarini toʻgʻri hisobga olishga bogʻliqdir. Hozirgi globallashtirish sharoitida taʼlim jarayonining insonparvarlashuvi va shaxsga yoʻnaltirilganligi ustuvor ahamiyat kasb etayotgan bir paytda, musiqa pedagogikasida psixologik yondashuvlarni chuqur oʻrganish va amaliyotga tatbiq etish zarurati yanada ortib bormoqda.

Musiqa pedagogikasining ilmiy-pedagogik ahamiyati uning inson shaxsini har tomonlama rivojlantirishdagi oʻrni bilan belgilanadi. Musiqa orqali oʻquvchilarning emotsional sezgirligi, estetik didi, ijodiy tafakkuri hamda kommunikativ kompetensiyalari shakllanadi. Shu bilan birga, musiqiy faoliyat diqqat, xotira, tafakkur kabi psixik jarayonlarni faollashtiradi va umumiy intellektual rivojlanishga ijobiy taʼsir koʻrsatadi. Bu esa musiqa taʼlimining faqat estetik emas, balki psixologik va pedagogik jihatdan ham muhimligini koʻrsatadi.

Mazkur mavzuning asosiy maqsadi musiqa taʼlimida yosh xususiyatlari va psixologik omillarning rolini ilmiy asosda tahlil qilish, ularning musiqiy rivojlanish jarayoniga taʼsirini aniqlash hamda samarali pedagogik yondashuvlarni ishlab chiqishdan iborat. Ushbu maqsadni amalga oshirish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: musiqa idroki, eshitish va ritm hissining psixologik mexanizmlarini oʻrganish; turli yosh bosqichlarida musiqiy rivojlanish qonuniyatlarini aniqlash; musiqiy qobiliyatlarning shakllanish jarayonini tahlil qilish; musiqa orqali emotsional va motivatsion holatlarni boshqarish usullarini yoritish; individual va differensial yondashuv asoslarini asoslash; psixologik bilimlarning musiqa darslarida qoʻllanilish yoʻllarini koʻrsatish.

Mavzuni oʻrganishda zamonaviy metodologik yondashuvlar muhim oʻrin tutadi. Tizimli yondashuv musiqa taʼlimini murakkab psixologik va pedagogik jarayon sifatida koʻrib, uning tarkibiy elementlari — idrok, eshitish, xotira, motivatsiya va faoliyat — oʻrtasidagi oʻzaro bogʻliqlikni aniqlashga imkon beradi. Kompetensiyaviy yondashuv esa oʻquvchilarning musiqiy faoliyat

orqali amaliy ko‘nikmalar va kasbiy kompetensiyalarni egallashiga yo‘naltiriladi. Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv esa har bir o‘quvchining individual xususiyatlarini inobatga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etishni taqozo etadi. Ushbu yondashuvlarning integratsiyasi musiqa ta’limining samaradorligini oshirish va uning mazmunini chuqurlashtirishga xizmat qiladi.

Shunday qilib, musiqa ta’limida yosh xususiyatlari va psixologik asoslarni o‘rganish nafaqat nazariy jihatdan, balki amaliy pedagogik faoliyat uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa ta’lim jarayonini ilmiy asosda tashkil etish va o‘quvchilarning musiqiy hamda shaxsiy rivojlanishini ta’minlash imkonini beradi.

1-§. Musiqa idroki, eshitish va ritm hissining psixologik mexanizmlari.

Musiqa ta’limining samaradorligi, avvalo, insonning musiqani idrok etish, eshitish va ritmik his qilish qobiliyatlarining psixologik asoslarini chuqur anglashga bog‘liqdir. Musiqa idroki — bu murakkab psixik jarayon bo‘lib, u eshitish analizatori orqali qabul qilingan tovush signallarining emotsional, kognitiv va semantik jihatdan qayta ishlanishini o‘z ichiga oladi. Ushbu jarayon sezgi, idrok, xotira, tafakkur va emotsiya kabi psixik funksiyalarning o‘zaro integratsiyasi asosida amalga oshadi.

Nazariy jihatdan musiqa idroki ko‘p darajali tizim sifatida qaraladi. Dastlabki bosqichda tovushlarning fizik xususiyatlari — balandlik, tembr, davomiylik va kuchlilik — eshitish analizatori tomonidan qabul qilinadi. Keyingi bosqichda bu signallar markaziy nerv tizimi tomonidan qayta ishlanib, ularning musiqiy mazmuni anglanadi. Bu jarayonda Gestalt psixologiyasi vakillari ta’kidlaganidek, inson alohida tovushlarni emas, balki ularning yaxlit tizimini — melodik va ritmik strukturalarni idrok etadi.

Musiqiy eshitish (musical hearing) tushunchasi esa musiqiy tovushlarni aniqlik bilan farqlash, ularning o‘zaro munosabatini anglash va qayta tiklash qobiliyatini anglatadi. Bu qobiliyatning asosida differensial eshitish sezgirligi yotadi. B. Teplov o‘z tadqiqotlarida

musiqiy eshitishni musiqiy qobiliyatlarning markaziy komponenti sifatida baholab, uning rivojlanishi uchun faol musiqiy faoliyat zarurligini ta'kidlaydi. Masalan, intervallarni eshitish orqali farqlash yoki notani aniq kuylash qobiliyati eshitishning rivojlanganligidan dalolat beradi.

Musiqiy eshitishning psixologik mexanizmlari eshitish xotirasi bilan chambarchas bog'liqdir. Eshitish xotirasi musiqiy materialni saqlash va qayta tiklash imkonini beradi. Masalan, o'quvchi eshitgan kuyini keyinchalik takrorlay olishi uning eshitish xotirasi rivojlanganligini ko'rsatadi. Bu jarayon neyropsixologik jihatdan miya yarim sharlarining o'zaro hamkorligi bilan izohlanadi: o'ng yarim shar emotsional va obrazli idrok uchun, chap yarim shar esa analitik va struktural tahlil uchun javob beradi.

Ritm hissi (sense of rhythm) esa musiqaning vaqt bo'yicha tashkil etilishini idrok etish va takrorlash qobiliyati sifatida talqin etiladi. Ritm hissining psixologik asosida motor va eshitish tizimlarining o'zaro bog'liqligi yotadi. Ya'ni, inson ritmni nafaqat eshitadi, balki uni jismoniy harakatlar orqali ham his qiladi. Masalan, musiqa tinglash jarayonida oyoq bilan takt urish yoki qo'l bilan ritmni takrorlash ritmik idrokning kinestetik komponentini namoyon etadi.

Ritm hissining shakllanishi, ayniqsa, erta yosh davrida faol rivojlanadi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bolalar ritmik strukturalarni harakat orqali osonroq o'zlashtiradi. Bu holat E. Jaques-Dalcroze tomonidan ishlab chiqilgan ritmik gimnastika metodikasida keng qo'llanilgan. Ushbu metodga ko'ra, ritmni tananing harakatlari orqali his etish musiqiy idrokni chuqurlashtiradi.

Musiqa idrokining emotsional komponenti ham muhim ahamiyatga ega. Musiqa insonda turli hissiy holatlarni uyg'otadi va bu holatlar idrok jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. L. Vygotskiy musiqaning emotsional ta'sirini uning semantik mazmuni bilan bog'lab, san'atning psixologik mohiyatini ochib bergan. Masalan, minor ladidagi asarlar ko'pincha qayg'u yoki mulohazalilik hissini uyg'otsa, major ladidagi asarlar quvonch va faollikni ifodalaydi.

Pedagogik nuqtai nazardan qaralganda, musiqa idroki va eshitishni rivojlantirish ta'lim jarayonining asosiy vazifalaridan biridir. Bu jarayonda tinglash, tahlil qilish va ijro faoliyatlarini integratsiyalash muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, o'quvchilarga musiqiy asarni tinglatib, uning ritmik va melodik xususiyatlarini aniqlash topshirig'i berilishi ularning analitik idrokini rivojlantiradi.

Metodik jihatdan musiqa idrokini rivojlantirish uchun quyidagi yondashuvlar samarali hisoblanadi: birinchidan, faol tinglash (active listening) metodini qo'llash; ikkinchidan, eshitish mashqlarini tizimli ravishda tashkil etish; uchinchidan, ritmik mashqlarni harakat bilan uyg'unlashtirish. Masalan, solfedjio mashg'ulotlarida intervallarni kuylash va ritmik diktantlar yozish eshitish va ritm hissini rivojlantiradi.

Zamonaviy neyropsixologik tadqiqotlar musiqaning miya faoliyatiga ta'sirini o'rganib, uning kognitiv va emotsional rivojlanishdagi rolini tasdiqlamoqda. Masalan, musiqa bilan muntazam shug'ullanish diqqat, xotira va tafakkur jarayonlarini faollashtiradi. Bu esa musiqa ta'limining umumiy intellektual rivojlanishga ham ijobiy ta'sir ko'rsatishini ko'rsatadi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, musiqa idroki, eshitish va ritm hissi o'zaro bog'liq psixologik tizimni tashkil etadi. Ularning har biri alohida rivojlantirilishi bilan birga, kompleks yondashuv asosida shakllantirilishi zarur. Bu esa musiqa ta'limining samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, musiqa idroki, eshitish va ritm hissining psixologik mexanizmlari musiqa pedagogikasining ilmiy asoslarini tashkil etadi. Ushbu jarayonlarni chuqur anglash va ularni pedagogik amaliyotda to'g'ri qo'llash o'quvchilarning musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirish, ularning estetik didini shakllantirish va ijodiy salohiyatini ochib berishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

2-§. Turli yosh bosqichlarida musiqiy rivojlanish qonuniyatlari.

Musiqa ta'limi jarayonida o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olish pedagogik samaradorlikning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Insonning musiqiy rivojlanishi ontogenez jarayonida

bosqichma-bosqich shakllanib, har bir yosh davriga xos psixofiziologik va kognitiv xususiyatlar bilan belgilanadi. Shu bois musiqa pedagogikasida yoshga mos yondashuvni ta'minlash ilmiy asoslangan didaktik talab sifatida qaraladi.

Nazariy jihatdan musiqiy rivojlanish umumiy psixik rivojlanish qonuniyatlari bilan uzviy bog'liqdir. L. Vygotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasiga ko'ra, bola o'z imkoniyatlaridan yuqori darajadagi faoliyatni kattalar yoki tajribali shaxslar yordamida amalga oshira oladi. Bu g'oya musiqa ta'limida ustozning yo'naltiruvchi rolini asoslaydi. Shuningdek, J. Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasi ham musiqiy tafakkurning yoshga qarab o'zgarishini tushuntirishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Maktabgacha yosh davrida (3–6 yosh) musiqiy rivojlanishning asosiy xususiyati — emotsional sezgirlik va taqlidga moyillikdir. Bu bosqichda bolalar musiqani asosan hissiy darajada idrok etadilar, ritm va harakat orqali uni ifodalaydilar. Eshitish xotirasi va ritm hissi faol rivojlanadi. Masalan, bolalar oddiy qo'shiqlarni tez yodlab, ularni harakatlar bilan uyg'un holda ijro etadilar. Pedagogik jihatdan bu davrda o'yin metodlari, ritmik harakatlar va vizual vositalar asosiy o'qitish usullari hisoblanadi.

Boshlang'ich maktab yoshida (7–10 yosh) musiqiy idrok yanada ongli tus ola boshlaydi. O'quvchilar musiqa elementlarini — ritm, melodiya va ladni ajrata olish qobiliyatiga ega bo'ladilar. Bu davrda musiqa savodi asoslarini o'rgatish, eshitish va kuylash mashqlarini tizimli tashkil etish muhimdir. Masalan, solfedjio mashg'ulotlari orqali o'quvchilar intervallarni farqlashni va notani o'qishni o'rganadilar. Ushbu bosqichda diqqat va xotira jarayonlari faol rivojlanadi, bu esa musiqiy materialni o'zlashtirishni osonlashtiradi.

O'rta maktab yoshida (11–14 yosh) musiqiy rivojlanishning muhim xususiyati — analitik tafakkurning shakllanishidir. O'quvchilar musiqiy asarlarni tahlil qilish, ularning tuzilishini anglash va ijro uslublarini solishtirish qobiliyatiga ega bo'ladilar. Bu davrda abstrakt fikrlash rivojlanib, musiqaning nazariy asoslarini o'zlashtirish imkoniyati kengayadi. Masalan, o'quvchilar garmoniya elementlarini

tushunib, asarlarning strukturaviy tahlilini amalga oshira boshlaydilar. Pedagogik jihatdan muammoli o'qitish va tahliliy mashqlar samarali hisoblanadi.

O'smirlik davrida (15–17 yosh) musiqiy rivojlanish shaxsiy identitet va estetik didning shakllanishi bilan bog'liq. Bu davrda o'quvchilar musiqa orqali o'z hissiyotlarini ifodalashga intiladilar va turli musiqiy yo'nalishlarga qiziqish bildiradilar. Emotsional idrok chuqurlashadi, ijodiy faoliyatga moyillik ortadi. Masalan, o'quvchilar mustaqil ravishda musiqa asarlarini talqin qilishga yoki yangi kompozitsiyalar yaratishga harakat qiladilar. Bu bosqichda ijodiy topshiriqlar va loyiha asosida o'qitish metodlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Oliy ta'lim bosqichida musiqiy rivojlanish professional darajaga ko'tariladi. Talabalar musiqani nafaqat ijro etish, balki ilmiy va pedagogik jihatdan tahlil qilish qobiliyatiga ega bo'ladilar. Bu bosqichda reflektiv tafakkur, mustaqil izlanish va ilmiy tadqiqot faoliyati rivojlanadi. Masalan, talabalar musiqa asarlarini stilistik tahlil qilish, pedagogik metodlarni ishlab chiqish va amaliyotda qo'llashni o'rganadilar. Bu esa ularning kasbiy kompetensiyalarini shakllantiradi.

Musiqiy rivojlanish qonuniyatlarining muhim jihatlaridan biri — ularning uzluksiz va izchil xarakterga ega ekanligidir. Har bir bosqich keyingisi uchun poydevor bo'lib xizmat qiladi. Shu sababli ta'lim jarayonida bosqichlararo uzviylikni ta'minlash zarur. Masalan, maktabgacha davrda shakllangan ritm hissi keyingi bosqichlarda murakkab ritmik strukturalarni o'zlashtirish uchun asos bo'ladi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, musiqiy rivojlanish biologik va ijtimoiy omillarning o'zaro ta'siri natijasida yuzaga keladi. Tabiiy qobiliyatlar muhim rol o'ynasa-da, ularning rivojlanishi ta'lim va tarbiya jarayoniga bevosita bog'liqdir. B. Teplov ta'kidlaganidek, musiqiy qobiliyatlar faoliyat jarayonida shakllanadi va rivojlanadi. Bu esa pedagogik jarayonning hal qiluvchi ahamiyatini ko'rsatadi.

Metodik jihatdan yosh xususiyatlarini hisobga olish quyidagi yondashuvlarni talab qiladi: birinchidan, o'quv materialining murakkablik darajasini yoshga moslashtirish; ikkinchidan, o'qitish

metodlarini psixologik xususiyatlarga mos tanlash; uchinchi, motivatsiyani rag‘batlantirish. Masalan, kichik yoshdagi bolalar uchun o‘yin elementlari asosida dars tashkil etilsa, katta yoshdagi o‘quvchilar uchun tahliliy va ijodiy topshiriqlar samaraliroq bo‘ladi.

Xorijiy tadqiqotlar, xususan, E. Gordonning musiqiy rivojlanish nazariyasi, bolalarda musiqiy eshitish va ritm hissining bosqichma-bosqich shakllanishini ilmiy asoslab beradi. Uning fikricha, musiqiy rivojlanish tug‘ma imkoniyatlarga asoslangan bo‘lsa-da, muhit va ta’lim jarayoni hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

Xulosa qilib aytganda, turli yosh bosqichlarida musiqiy rivojlanish qonuniyatlarini hisobga olish musiqa ta’limining ilmiy asoslanganligini ta’minlaydi. Ushbu qonuniyatlar pedagogik jarayonni to‘g‘ri tashkil etish, o‘quvchilarning musiqiy qobiliyatlarini samarali rivojlantirish va ularning estetik hamda ijodiy salohiyatini to‘liq namoyon etishga xizmat qiladi.

3-§. Musiqiy qobiliyatlarning (eshitish, xotira, ritm) shakllanish jarayoni.

Musiqiy qobiliyatlar insonning musiqiy faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirishini ta’minlovchi psixofiziologik va kognitiv xususiyatlar majmui bo‘lib, ular ontogenez jarayonida bosqichma-bosqich shakllanadi va rivojlanadi. Ushbu qobiliyatlar tizimida musiqiy eshitish, eshitish xotirasi va ritm hissi markaziy o‘rin egallaydi. Ularning shakllanish jarayoni biologik predispozitsiyalar, ijtimoiy muhit va maqsadli pedagogik ta’sirning o‘zaro uyg‘unligi natijasida yuzaga keladi.

Nazariy jihatdan musiqiy qobiliyatlarning rivojlanishi faoliyat nazariyasi bilan izohlanadi. B. Teplov ta’kidlaganidek, musiqiy qobiliyatlar tug‘ma imkoniyatlar asosida yuzaga keladi, biroq ular faqat faol musiqiy faoliyat jarayonida rivojlanadi. Shu bois musiqa ta’limida eshitish, xotira va ritmni rivojlantirishga qaratilgan tizimli mashg‘ulotlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Musiqiy eshitish qobiliyati, avvalo, tovushlarning balandligi, tembri va interval munosabatlarini farqlash qobiliyatini anglatadi. Bu qobiliyatning shakllanishi eshitish analizatori faoliyati bilan bog‘liq bo‘lib, dastlab sezgi darajasida namoyon bo‘ladi, keyinchalik esa ongli va analitik idrok darajasiga ko‘tariladi. Masalan, boshlang‘ich bosqichda o‘quvchi tovushlarning baland-pastligini farqlashni o‘rganadi, keyinchalik esa intervallarni aniqlash va ularni kuylash qobiliyatini egallaydi. Bu jarayon solfedjio mashg‘ulotlari orqali samarali rivojlantiriladi.

Musiqiy eshitishning muhim komponentlaridan biri — ichki eshitish (inner hearing) hisoblanadi. Bu qobiliyat musiqani real tovushsiz tasavvur qilish va ongda qayta tiklash imkonini beradi. Masalan, talaba notaga qarab asarni ichki eshitish orqali tasavvur qila olishi uning ichki eshitish qobiliyati rivojlanganligini ko‘rsatadi. Pedagogik jihatdan bu qobiliyatni rivojlantirish uchun “a capella” kuylash va eshitish diktantlari samarali metod hisoblanadi.

Musiqiy xotira esa musiqiy materialni eslab qolish, saqlash va qayta tiklash qobiliyatidir. U qisqa muddatli va uzoq muddatli xotira komponentlarini o‘z ichiga oladi. Eshitish xotirasi, ayniqsa, musiqiy ta’limda muhim ahamiyatga ega, chunki u kuy va ritmlarni eslab qolish va takrorlashni ta’minlaydi. Masalan, o‘quvchi yangi qo‘shiqni bir necha marta tinglab, uni yoddan ijro eta olishi uning musiqiy xotirasi rivojlanganligini bildiradi.

Musiqiy xotiraning shakllanishida takrorlash va mantiqiy bog‘lanishlar muhim rol o‘ynaydi. Agar musiqiy material ma’lum tizim asosida o‘rganilsa, u xotirada mustahkamroq saqlanadi. Masalan, maqom asarlarining tuzilishini tushunib o‘rganish ularni eslab qolishni osonlashtiradi. Bu jarayon kognitiv psixologiyada “mazmunli o‘zlashtirish” (meaningful learning) tushunchasi bilan izohlanadi.

Ritm hissi musiqiy qobiliyatlarning yana bir muhim komponenti bo‘lib, u vaqt birliklarini idrok etish va ularni takrorlash qobiliyatini anglatadi. Ritm hissining shakllanishi eshitish va motor tizimlarining integratsiyasi asosida amalga oshadi. Ya’ni, inson ritmni nafaqat eshitadi, balki uni harakat orqali ham his qiladi. Masalan, bolalar musiqa

tinglash jarayonida qo‘l chalish yoki oyoq bilan takt urish orqali ritmni o‘zlashtiradilar.

Ritm hissining rivojlanishi erta yosh davrida ayniqsa faol bo‘lib, bu davrda harakatli o‘yinlar va ritmik mashqlar samarali hisoblanadi. E. Jaques-Dalcroze metodikasida ritmni harakat orqali o‘rganish asosiy o‘rin tutadi. Bu yondashuv zamonaviy musiqa pedagogikasida ham keng qo‘llanilib, ritmik sezgirlikni rivojlantirishda samarali vosita sifatida e’tirof etiladi.

Musiqiy qobiliyatlarning shakllanish jarayoni bosqichma-bosqich xarakterga ega bo‘lib, u quyidagi ketma-ketlikda rivojlanadi: dastlab sezgi va emotsional idrok, keyin analitik tushunish va nihoyat ijodiy qo‘llash darajasiga yetadi. Masalan, o‘quvchi avval musiqani tinglab his qiladi, keyinchalik uning tuzilishini tahlil qiladi va oxir-oqibat uni mustaqil ravishda ijro etadi yoki yangi variantlarini yaratadi.

Pedagogik nuqtai nazardan qaralganda, musiqiy qobiliyatlarni rivojlantirish kompleks yondashuvni talab qiladi. Eshitish, xotira va ritm hissi alohida-alohida emas, balki o‘zaro bog‘liq holda rivojlantirilishi zarur. Masalan, qo‘shiq kuylash jarayonida o‘quvchi bir vaqtning o‘zida eshitish, xotira va ritm qobiliyatlarini ishga soladi.

Metodik jihatdan bu jarayonni samarali tashkil etish uchun quyidagi usullar qo‘llaniladi: eshitish mashqlari (interval va akkordlarni aniqlash), ritmik mashqlar (takt urish, ritmik diktant), xotirani rivojlantirish mashqlari (kuylarni yodlash va takrorlash). Shuningdek, improvizatsiya mashqlari ham musiqiy qobiliyatlarning ijodiy rivojlanishiga xizmat qiladi.

Zamonaviy neyropsixologik tadqiqotlar musiqiy qobiliyatlarning shakllanishida miya plastiklik xususiyatining muhim rol o‘ynashini ko‘rsatadi. Musiqa bilan muntazam shug‘ullanish eshitish va motor zonalar o‘rtasidagi neyron aloqalarni mustahkamlaydi, bu esa qobiliyatlarning tezroq rivojlanishiga olib keladi.

Xorijiy tadqiqotchilar, xususan, E. Gordon musiqiy qobiliyatlarning rivojlanishini “audiation” tushunchasi orqali izohlab, musiqani ongda eshitish va tushunish jarayonining ahamiyatini

ta'kidlaydi. Uning fikricha, musiqiy qobiliyatlar tizimli va erta bosqichdan boshlab rivojlantirilsa, yuqori natijalarga erishish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, musiqiy qobiliyatlarning — eshitish, xotira va ritm hissining shakllanish jarayoni murakkab va ko'p omilli tizim bo'lib, u pedagogik ta'sir orqali samarali rivojlantiriladi. Ushbu jarayonni ilmiy asosda tashkil etish musiqa ta'limining sifatini oshiradi, o'quvchilarning musiqiy salohiyatini to'liq namoyon etishga xizmat qiladi va ularni professional faoliyatga tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

4-§. Musiqa orqali emotsional va motivatsion holatlarni boshqarish.

Musiqa ta'limi jarayonida emotsional va motivatsion holatlarni boshqarish masalasi pedagogikaning muhim psixologik yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Musiqa inson ruhiyatiga bevosita ta'sir etuvchi san'at turi sifatida emotsional jarayonlarni faollashtirish, tartibga solish va yo'naltirish imkoniyatiga ega. Shu bois musiqa pedagogikasida emotsional-regulyativ va motivatsion mexanizmlarni chuqur anglash va ularni amaliyotda qo'llash zarurati mavjud.

Nazariy jihatdan musiqaning emotsional ta'siri affektiv psixologiya va neyropsixologiya doirasida izohlanadi. Musiqa tinglash jarayonida limbik tizim faollashib, insonda turli hissiy holatlar — quvonch, xotirjamlik, hayajon yoki qayg'u yuzaga keladi. Bu jarayon dopamin va boshqa neyromediatorlar ajralishi bilan bog'liq bo'lib, u motivatsion holatlarning shakllanishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli musiqa nafaqat emotsional holatni aks ettiradi, balki uni

boshqarish vositasi sifatida ham xizmat qiladi.

Musiqa orqali emotsional boshqaruvning asosiy mexanizmlaridan biri — identifikatsiya va rezonans jarayonidir. O'quvchi musiqiy asarda ifodlangan hissiy holatni o'z ruhiy

tajribasi bilan uyg'unlashtiradi va shu orqali emotsional rezonans

yuzaga keladi. Masalan, lirik xarakterdagi asarni tinglash orqali o'quvchida mulohazalilik va ichki sokinlik holati shakllanadi. Bu jarayon pedagogik jihatdan emotsional tarbiyaning samarali vositasi sifatida qaraladi.

Motivatsion jarayonlar esa musiqa faoliyatiga bo'lgan ichki va tashqi rag'batlar tizimi bilan bog'liqdir. Musiqa ta'limida ichki motivatsiya — ya'ni musiqaga bo'lgan qiziqish, estetik ehtiyoj va ijodiy o'zini ifodalash istagi — ustuvor ahamiyatga ega. A. Maslou va D. Deki kabi olimlarning motivatsiya nazariyalariga ko'ra, ichki motivatsiya shaxsning o'zini rivojlantirish ehtiyoji bilan bog'liq bo'lib, u barqaror va samarali faoliyatni ta'minlaydi. Masalan, o'quvchining sevimli asarini mustaqil o'rganishga intilishi ichki motivatsiyaning namunasidir.

Musiqa ta'limida emotsional va motivatsion holatlarni boshqarishning pedagogik asoslari o'quv jarayonini insonparvarlik va shaxsga yo'naltirilgan yondashuv asosida tashkil etishni talab qiladi. O'qituvchi o'quvchilarning emotsional holatini kuzatib, unga mos metod va vositalarni tanlashi lozim. Masalan, dars boshida qisqa musiqa tinglash mashg'ulotlari orqali o'quvchilarning diqqatini jamlash va ijobiy psixologik muhit yaratish mumkin.

Musiqa orqali emotsional boshqaruvning muhim usullaridan biri — repertuar tanlashdir. Musiqiy materialning xarakteri, tempi va lad xususiyatlari o'quvchilarning ruhiy holatiga turlicha ta'sir ko'rsatadi. Masalan, tez va major ladidagi asarlar faollik va quvonch hissini uyg'otsa, sekin va minor ladidagi asarlar refleksiya va mulohazalilikni kuchaytiradi. Shu bois o'qituvchi dars maqsadiga mos ravishda repertuarni tanlashi zarur.

Motivatsiyani oshirishda faol o'qitish metodlari ham muhim rol o'ynaydi. Interaktiv mashg'ulotlar, guruhij ijro, improvizatsiya va ijodiy topshiriqlar o'quvchilarning qiziqishini oshiradi va ularni faol ishtirok etishga undaydi. Masalan, o'quvchilarga berilgan musiqiy fragment asosida yangi ritm yaratish topshirig'i ularning ijodiy faolligini va motivatsiyasini oshiradi.

Musiqqa orqali emotsional boshqaruv, shuningdek, stressni kamaytirish va psixologik muvozanatni tiklashda ham muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy tadqiqotlar musiqaning relaksatsion va terapevtik xususiyatlarini tasdiqlaydi. Masalan, sokin musiqqa tinglash orqali o'quvchilarning asabiyligi kamayadi va diqqatni jamlash qobiliyati oshadi. Bu esa ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi.

Pedagogik jarayonda ijobiy emotsional muhit yaratish motivatsiyaning muhim omillaridan biridir. O'qituvchining munosabati, darsning tashkil etilishi va musiqiy faoliyatning mazmuni o'quvchilarning emotsional holatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Masalan, rag'batlantirish, muvaffaqiyatni e'tirof etish va ijodiy erkinlikni qo'llab-quvvatlash o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, emotsional va motivatsion holatlar o'zaro bog'liq bo'lib, biri ikkinchisiga ta'sir ko'rsatadi. Ijobiy emotsiyalar motivatsiyani kuchaytirsa, yuqori motivatsiya esa faol va samarali o'rganishga olib keladi. Shu bois musiqqa ta'limida bu ikki jarayonni kompleks boshqarish zarur.

Xorijiy pedagogik tajribada, xususan, K. Orff va Z. Kodaly metodikalarida emotsional va motivatsion yondashuvlar muhim o'rin tutadi. Bu metodikalarda o'yin, harakat va ijodiy faoliyat orqali o'quvchilarning qiziqishi va emotsional faolligi oshiriladi. Bu yondashuvlar zamonaviy musiqqa pedagogikasida ham keng qo'llanilmoqda.

Metodik jihatdan qaralganda, musiqqa orqali emotsional va motivatsion holatlarni boshqarish quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi: faol tinglashni tashkil etish, ijro faoliyatini rag'batlantirish, ijodiy topshiriqlarni qo'llash va individual yondashuvni ta'minlash. Masalan, dars davomida turli xarakterdagi asarlarni tinglab, ularning hissiy ta'sirini muhokama qilish o'quvchilarning refleksiv fikrlashini rivojlantiradi.

Xulosa qilib aytganda, musiqa orqali emotsional va motivatsion holatlarni boshqarish musiqa pedagogikasining muhim psixologik asoslaridan biri hisoblanadi. Ushbu jarayonni ilmiy asosda tashkil etish o'quvchilarning musiqaga bo'lgan qiziqishini oshiradi, ularning emotsional barqarorligini ta'minlaydi va ta'lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

5-§. Individual va differensial yondashuv asoslari.

Musiqa ta'limi jarayonida individual va differensial yondashuvni ta'minlash pedagogik samaradorlikning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Har bir o'quvchi o'ziga xos psixologik, fiziologik va kognitiv xususiyatlarga ega bo'lib, bu xususiyatlar uning musiqiy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bois musiqa pedagogikasida o'quvchilarning individual farqlarini hisobga olish ilmiy asoslangan metodologik talab sifatida qaraladi.

Nazariy jihatdan individual yondashuv shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyasiga asoslanadi. Ushbu yondashuvga ko'ra, ta'lim jarayonining markazida o'quvchi shaxsi turadi va uning qobiliyatlari, qiziqishlari, ehtiyojlari hamda rivojlanish darajasi inobatga olinadi. L. Vygotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasi individual yondashuvning psixologik asosini tashkil etadi. Unga ko'ra, o'qituvchi o'quvchining mavjud bilim darajasi va potensial imkoniyatlari o'rtasidagi farqni hisobga olib, ta'lim jarayonini tashkil etishi lozim.

Differensial yondashuv esa o'quvchilarni ma'lum mezonlar asosida guruhlariga ajratish va ularga mos ta'lim strategiyalarini qo'llashni nazarda tutadi. Bu mezonlar musiqiy qobiliyat darajasi, eshitish sezgirligi, ritm hissi, xotira hajmi, ijrochilik malakasi va o'rganish tezligi kabi omillar bilan belgilanadi. Masalan, bir guruh o'quvchilar murakkab ritmik strukturalarni tez o'zlashtira olsa, boshqalari uchun oddiy mashqlar orqali bosqichma-bosqich rivojlanish samaraliroq bo'ladi.

Musiqa ta'limida individual yondashuvning muhim jihatlaridan biri — diagnostika hisoblanadi. O'qituvchi o'quvchilarning musiqiy qobiliyatlarini aniqlash uchun turli diagnostik metodlardan foydalanadi. Masalan, eshitish testlari, ritmik mashqlar va ijro topshiriqlari orqali

o'quvchining qobiliyat darajasi aniqlanadi. Bu ma'lumotlar asosida ta'lim jarayoni individuallashtiriladi.

Pedagogik jihatdan individual yondashuv o'quvchilarning qiziqishini oshirish va ularning ichki motivatsiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi. Masalan, o'quvchining qiziqishiga mos repertuar tanlash uning musiqiy faoliyatga bo'lgan munosabatini ijobiy tomonga o'zgartiradi. Agar o'quvchi zamonaviy qo'shiqlarga qiziqsa, o'qituvchi ushbu material orqali musiqiy tushunchalarni tushuntirishi mumkin.

Differensial yondashuv, ayniqsa, guruhli ta'lim jarayonida muhim

ahamiyat kasb etadi. Sinfdagi o'quvchilarning qobiliyat darajasi turlicha bo'lganligi sababli o'qituvchi topshiriqlarni turli murakkablik darajasida berishi zarur. Masalan, kuchli o'quvchilarga murakkab melodiylarni ijro etish topshirilsa, boshlan-

g'ich darajadagi o'quvchilarga oddiy ritmik mashqlar beriladi. Bu yondashuv har bir o'quvchining o'z imkoniyatlari doirasida rivojlanishini ta'minlaydi.

Musika ta'limida individual yondashuvning yana bir muhim jihati — ijodiy faoliyatni qo'llab-quvvatlashdir. Har bir o'quvchining ijodiy salohiyati turlicha bo'lib, uni rivojlantirish uchun mos sharoit yaratish zarur. Masalan, ayrim o'quvchilar improvizatsiyaga moyil bo'lsa, boshqalari aniq notaga asoslangan ijroni afzal ko'radi. O'qituvchi bu farqlarni hisobga olib, mos metodlarni qo'llashi kerak.

Metodik jihatdan individual va differensial yondashuv quyidagi vositalar orqali amalga oshiriladi: individual mashg'ulotlar, moslashtirilgan o'quv topshiriqlari, differensial baholash tizimi va reflektiv tahlil. Masalan, individual darslarda o'qituvchi o'quvchining texnik kamchiliklarini aniqlab, ularni bartaraf etish uchun maxsus mashqlar ishlab chiqadi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar ham individual yondashuvni amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi. Raqamli platformalar, interaktiv

dasturlar va audio-vizual vositalar o'quvchilarning individual ehtiyojlariga mos ta'lim muhitini yaratish imkonini beradi. Masalan, onlayn ilovalar orqali o'quvchi o'z tezligida mashq qilish va natijalarni mustaqil baholash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, individual va differensial yondashuv o'zaro bog'liq bo'lib, biri ikkinchisini to'ldiradi. Individual yondashuv shaxsning o'ziga xosligini hisobga olsa, differensial yondashuv guruh ichidagi farqlarni tizimli ravishda boshqarishga xizmat qiladi. Bu esa ta'lim jarayonining moslashuvchanligini oshiradi.

Xorijiy pedagogik tajribada ham individual yondashuv muhim o'rin tutadi. Masalan, K. Rogersning shaxsga yo'naltirilgan ta'lim nazariyasi o'quvchining erkin rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan. Musiqa ta'limida bu yondashuv o'quvchining ijodiy mustaqilligini rivojlantirish orqali namoyon bo'ladi.

Shuningdek, differensial yondashuv inkluziv ta'lim sharoitida alohida ahamiyat kasb etadi. Turli imkoniyatlarga ega bo'lgan o'quvchilar bilan ishlashda mos metodlarni tanlash va individual yondashuvni ta'minlash zarur. Bu esa musiqa ta'limining hamma uchun ochiqqligini ta'minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, individual va differensial yondashuv musiqa pedagogikasining asosiy tamoyillaridan biri bo'lib, u o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etishga xizmat qiladi. Ushbu yondashuv musiqiy qobiliyatlarning samarali rivojlanishini ta'minlaydi, o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi va ularning ijodiy salohiyatini to'liq namoyon etishga imkon yaratadi.

6-§. Psixologik bilimlarning musiqa darslarida qo'llanilishi.

Musiqa ta'limi jarayonining samaradorligi ko'p jihatdan o'qituvchining psixologik bilimlarga egaligi va ularni amaliyotda to'g'ri qo'llay olishiga bog'liqdir. Musiqa darsi nafaqat bilim berish jarayoni, balki murakkab psixik faoliyatlar — idrok, xotira, diqqat, tafakkur, emotsiya va motivatsiya — o'zaro uyg'unlashgan pedagogik muhit hisoblanadi. Shu bois psixologik qonuniyatlarni hisobga olish musiqa pedagogikasining ilmiy asoslanganligini ta'minlaydi.

Nazariy jihatdan psixologik bilimlarning musiqa ta'limida qo'llanilishi kognitiv, affektiv va faoliyat yondashuvlari bilan izohlanadi. Kognitiv yondashuv musiqiy bilimlarni idrok etish va qayta ishlash jarayonlarini tushuntirsa, affektiv yondashuv musiqaning emotsional ta'sirini, faoliyat yondashuvi esa musiqiy faoliyat orqali qobiliyatlarning rivojlanishini asoslaydi. Ushbu yondashuvlarning integratsiyasi musiqa darslarini kompleks tashkil etishga imkon beradi.

Musiqa darslarida psixologik bilimlarni qo'llashning muhim yo'nalishlaridan biri — idrok jarayonini boshqarishdir. Musiqiy idrok faol tinglash orqali shakllanadi va rivojlanadi. O'qituvchi o'quvchilarning diqqatini muayyan musiqiy elementlarga — ritm, melodiya yoki dinamika — qaratish orqali idrokni faollashtiradi. Masalan, asarni tinglashdan oldin uning xarakteri haqida savollar berish o'quvchilarning ongli idrokini kuchaytiradi.

Diqqat va xotira jarayonlarini rivojlantirish ham psixologik yondashuvning muhim komponentidir. Musiqa darslarida qisqa va tizimli mashqlar orqali diqqatni jamlash va xotirani mustahkamlash mumkin. Masalan, ritmik diktantlar yoki qisqa melodiylarni takrorlash mashqlari eshitish xotirasini rivojlantiradi. Bu jarayon kognitiv psixologiyada “faol qayta ishlash” (active processing) deb ataladi.

Emotsional holatlarni boshqarish psixologik bilimlarning amaliy qo'llanilishida alohida ahamiyatga ega. Musiqa darsi ijobiy emotsional muhitda o'tkazilganda o'quvchilarning motivatsiyasi oshadi va o'rganish jarayoni samaraliroq kechadi. Masalan, dars boshida qisqa musiqa tinglash yoki ijodiy faoliyat orqali o'quvchilarning kayfiyatini ko'tarish mumkin. Bu yondashuv affektiv pedagogika tamoyillariga mos keladi.

Motivatsiyani shakllantirish va qo'llab-quvvatlash ham psixologik bilimlarning muhim qo'llanish sohasidir. Ichki motivatsiyani rivojlantirish uchun o'quvchilarga mustaqil tanlov imkoniyatini berish, ijodiy topshiriqlarni qo'llash va muvaffaqiyatni rag'batlantirish zarur. Masalan, o'quvchilarga o'zlari tanlagan asarni ijro etish imkoniyatini berish ularning qiziqishini oshiradi.

Psixologik bilimlar individual va differensial yondashuvni amalga oshirishda ham muhim rol o'ynaydi. Har bir o'quvchining psixologik xususiyatlarini — temperament, qobiliyat darajasi va o'rganish uslubini hisobga olish ta'lim samaradorligini oshiradi. Masalan, tez o'rganadigan o'quvchilarga murakkab topshiriqlar berilsa, sekinroq o'zlashtiradigan o'quvchilar bilan qo'shimcha mashg'ulotlar tashkil etiladi.

Musiqqa darslarida psixologik bilimlarning yana bir muhim qo'llanilishi — kommunikativ muhitni tashkil etishdir. O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi ijobiy muloqot o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi va ularni faol ishtirok etishga undaydi. Masalan, o'qituvchining qo'llab-quvvatlovchi munosabati o'quvchining sahnada erkin ijro etishiga yordam beradi.

Refleksiya jarayonini tashkil etish ham psixologik yondashuvning muhim elementidir. O'quvchilar o'z faoliyatini tahlil qilish orqali xatolarini anglaydi va ularni tuzatishga intiladi. Masalan, ijrodan so'ng o'quvchining o'ziga baho berishi uning metakognitiv qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Zamonaviy neyropsixologik tadqiqotlar musiqaning miya faoliyatiga ta'sirini o'rganib, uning kognitiv va emotsional rivojlanishdagi rolini tasdiqlamoqda. Musiqqa bilan shug'ullanish diqqat, xotira va tafakkur jarayonlarini faollashtiradi. Bu esa musiqa ta'limining umumiy intellektual rivojlanishga ham xizmat qilishini ko'rsatadi.

Xorijiy pedagogik tajribada psixologik bilimlarga asoslangan metodlar keng qo'llaniladi. Masalan, K. Orff metodikasida o'yin va harakat orqali o'rganish, Z. Kodaly tizimida esa eshitish va kuylash orqali idrokni rivojlantirish asosiy o'rin tutadi. Bu metodlar psixologik qonuniyatlarga asoslanganligi bilan ajralib turadi.

Metodik jihatdan psixologik bilimlarni musiqa darslarida qo'llash quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi: faol tinglashni tashkil etish, emotsional muhitni boshqarish, motivatsiyani rag'batlantirish, individual yondashuvni ta'minlash va refleksiv faoliyatni rivojlantirish. Masalan, dars davomida turli faoliyat turlarini — tinglash, ijro va tahlilni — uyg'unlashtirish o'quvchilarning psixik faolligini oshiradi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, psixologik bilimlar musiqa pedagogikasining ajralmas qismi bo'lib, ular ta'lim jarayonining ilmiy asoslanganligini ta'minlaydi. Ushbu bilimlarni amaliyotda qo'llash o'quvchilarning musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirish, ularning emotsional barqarorligini ta'minlash va o'rganishga bo'lgan qiziqishini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, psixologik bilimlarning musiqa darslarida qo'llanilishi ta'lim jarayonining sifatini oshiruvchi muhim omil hisoblanadi. Ushbu yondashuv o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda, ularning har tomonlama rivojlanishini ta'minlaydi va musiqa ta'limining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Mavzu bo'yicha xulosa

Mazkur mavzu doirasida olib borilgan ilmiy tahlillar musiqa ta'limining samaradorligi ko'p jihatdan psixologik qonuniyatlarni chuqur anglash va yosh xususiyatlarini hisobga olishga bog'liq ekanligini ko'rsatdi. Musiqa idroki, eshitish va ritm hissining psixologik mexanizmlari murakkab integrativ tizim bo'lib, ular sezgi, idrok, xotira va emotsiya jarayonlari orqali shakllanadi. Ushbu jarayonlarni ilmiy asosda tashkil etish o'quvchilarning musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi.

Turli yosh bosqichlarida musiqiy rivojlanishning o'ziga xos qonuniyatlari mavjud bo'lib, har bir davrda psixologik va kognitiv xususiyatlar farqlanadi. Maktabgacha davrda emotsional idrok ustuvor bo'lsa, keyingi bosqichlarda analitik tafakkur va ijodiy faoliyat rivojlanadi. Bu esa musiqa ta'limini yoshga mos holda tashkil etish zarurligini asoslaydi.

Musiqiy qobiliyatlarning — eshitish, xotira va ritm hissining — shakllanishi faol musiqiy faoliyat jarayonida amalga oshadi. Ushbu qobiliyatlar o'zaro bog'liq holda rivojlanib, kompleks yondashuvni talab qiladi. Pedagogik jihatdan tizimli mashg'ulotlar va maqsadli metodlar bu jarayonning samaradorligini ta'minlaydi.

Musiqa orqali emotsional va motivatsion holatlarni boshqarish o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi faolligini oshirishda muhim

ahamiyatga ega. Musiqa emotsional ta'sir vositasi sifatida ijobiy psixologik muhit yaratadi va ichki motivatsiyani rivojlantiradi. Bu esa o'quvchilarning o'rganishga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi.

Individual va differensial yondashuv musiqa ta'limining muhim pedagogik tamoyillaridan biri sifatida o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish va ularning imkoniyatlariga mos ta'lim strategiyalarini qo'llashni ta'minlaydi. Bu yondashuv musiqiy qobiliyatlarning samarali rivojlanishini ta'minlaydi va ta'lim jarayonining moslashuvchanligini oshiradi.

Psixologik bilimlarning musiqa darslarida qo'llanilishi ta'lim jarayonining ilmiy asoslanganligini ta'minlab, o'quvchilarning diqqat, xotira, emotsiya va motivatsiya jarayonlarini samarali boshqarishga imkon beradi. Bu esa musiqa ta'limining sifatini sezilarli darajada oshiradi.

Umumiy nazariy xulosa sifatida ta'kidlash mumkinki, musiqa ta'limida yosh xususiyatlari va psixologik asoslar musiqiy rivojlanishning fundamental omillari bo'lib, ular pedagogik jarayonni ilmiy asosda tashkil etish imkonini beradi. Ushbu bilimlar musiqa pedagogikasining metodologik poydevorini tashkil etadi.

Amaliy jihatdan esa mazkur yondashuvlar o'qituvchiga ta'lim jarayonini samarali tashkil etish, o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish va ularning ijodiy salohiyatini rivojlantirish imkonini beradi. Bu esa musiqa ta'limining sifatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kelgusida musiqa pedagogikasining rivojlanish istiqbollari psixologik tadqiqotlarni chuqurlashtirish, neyropsixologik yondashuvlarni keng joriy etish, raqamli texnologiyalar bilan integratsiya qilish hamda shaxsga yo'naltirilgan va kompetensiyaviy ta'limni yanada takomillashtirish bilan bog'liq bo'lib qoladi. Shu jihatdan mazkur mavzu musiqa pedagogikasining ilmiy va amaliy rivojida muhim o'rin egallaydi.

7-mavzu: ZAMONAVIY MUSIQA TA'LIMINING MAZMUNI VA KOMPETENSIYAVIY MODEL

Reja:

- 1-§. Musiqa ta'limi mazmunining tarkibiy qismlari (bilim, ko'nikma, kompetensiya)
- 2-§. Kompetensiyaviy yondashuvning mohiyati va tuzilmasi
- 3-§. Davlat ta'lim standartlari va o'quv dasturlarining tahlili
- 4-§. Milliy va xalqaro ta'lim modellari o'rtasidagi farqlar
- 5-§. Integratsiyalashgan (STEAM) yondashuvda musiqaning o'rni
- 6-§. Zamonaviy musiqa ta'limi modelini loyihalash

Annotatsiya: Ushbu mavzuda zamonaviy musiqa ta'limining mazmuni va kompetensiyaviy modeli tahlil qilinib, ta'lim natijalarini kompetensiyalar orqali ifodalashning ilmiy asoslari ochib beriladi. Musiqiy-ijrochilik, tinglash, tahlil va ijodiy kompetensiyalarni shakllantirish mexanizmlari yoritiladi.

Kalit so'zlar: Kompetensiyaviy model, Musiqa ta'limi mazmuni, Musiqiy kompetensiya, Ijrochilik, Tinglash, Tahlil, Ijodiy faoliyat, Pedagogik model, Ta'lim natijalari, Zamonaviy yondashuv, Musiqiy tafakkur, Amaliy faoliyat, Ta'lim texnologiyalari, Pedagogik tizim, Shaxs rivoji, Musiqiy bilim, Ko'nikma va malaka, Estetik tarbiya, Innovatsiya, Ta'lim paradigmasi

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimining transformatsiyasi, globallashtirish jarayonlari hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi musiqa ta'limining mazmunini tubdan qayta ko'rib chiqishni talab etmoqda. Ayniqsa, an'anaviy bilimga yo'naltirilgan modeldan kompetensiyaviy modelga o'tish jarayoni musiqa pedagogikasining nazariy va metodologik asoslarini yangicha talqin qilish zaruratini yuzaga keltirdi. Shu bois "Zamonaviy musiqa ta'limining mazmuni va kompetensiyaviy modeli" mavzusi bugungi kunda ilmiy-pedagogik jihatdan nihoyatda dolzarb hisoblanadi. Chunki musiqa ta'limi endilikda faqat bilim berish emas, balki shaxsning ijodiy,

estetik va kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishga qaratilgan tizimli jarayon sifatida qaralmoqda.

Musiqqa pedagogikasining ilmiy-pedagogik ahamiyati uning shaxs rivojiga kompleks ta'sir ko'rsatish imkoniyati bilan belgilanadi. Musiqa orqali o'quvchilarning estetik tafakkuri, emotsional sezgirligi, kreativ fikrlashi va kommunikativ qobiliyatlari rivojlanadi. Zamonaviy kompetensiyaviy model esa ushbu jarayonni yanada samarali tashkil etishga xizmat qilib, bilim, ko'nikma va kompetensiyalar integratsiyasini ta'minlaydi. Shu jihatdan musiqa ta'limining mazmunini ilmiy asosda qayta ko'rib chiqish va uni kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etish pedagogikaning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Mazkur mavzuning asosiy maqsadi zamonaviy musiqa ta'limi mazmunining tarkibiy tuzilmasini ilmiy tahlil qilish, kompetensiyaviy modelning nazariy asoslarini ochib berish hamda uning amaliy tatbiq etish mexanizmlarini asoslashdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: musiqa ta'limi mazmunining asosiy komponentlari — bilim, ko'nikma va kompetensiyalar o'zaro bog'liqligini tahlil qilish; kompetensiyaviy yondashuvning mohiyati va tuzilmasini yoritish; davlat ta'lim standartlari va o'quv dasturlarining mazmunini baholash; milliy va xalqaro ta'lim modellari o'rtasidagi farqlarni aniqlash; STEAM yondashuvida musiqaning o'rnini asoslash; zamonaviy musiqa ta'limi modelini loyihalash tamoyillarini ishlab chiqish.

Mavzuni o'rganishda zamonaviy metodologik yondashuvlar muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi. Tizimli yondashuv musiqa ta'limini o'zaro bog'liq elementlardan iborat yaxlit pedagogik tizim sifatida tahlil qilish imkonini beradi. Kompetensiyaviy yondashuv esa ta'lim natijalarini amaliy faoliyatga tayyorlik darajasi orqali baholashni nazarda tutadi. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv esa har bir o'quvchining individual xususiyatlari, qiziqishlari va ijodiy salohiyatini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etishni taqozo etadi. Ushbu yondashuvlarning integratsiyasi zamonaviy musiqa ta'limining

samaradorligini oshirishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Shunday qilib, zamonaviy musiqa ta'limining mazmuni va kompetensiyaviy modeli nafaqat nazariy jihatdan, balki amaliy pedagogik faoliyatni takomillashtirish nuqtai nazaridan ham muhim ahamiyatga ega bo'lib, u musiqa pedagogikasining rivojlanish istiqbollari belgilovchi asosiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

1-§. Musiqa ta'limi mazmunining tarkibiy qismlari (bilim, ko'nikma, kompetensiya).

Zamonaviy musiqa ta'limi mazmuni murakkab pedagogik tizim sifatida shakllanib, u o'quvchilarning musiqiy rivojlanishini ta'minlovchi bilim, ko'nikma va kompetensiyalar majmuasidan iboratdir. Ushbu uch komponent o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, ular birgalikda shaxsning musiqiy savodxonligi, ijodiy faoliyati va kasbiy tayyorgarligini belgilaydi. Zamonaviy pedagogikada ta'lim mazmunini aynan shu uchlik asosida talqin qilish kompetensiyaviy yondashuvning asosiy talabi sifatida qaraladi.

Musiqa ta'limidagi bilim (knowledge) komponenti musiqaning nazariy asoslarini, tushunchalar tizimini va madaniy kontekstini o'z ichiga oladi. Bu yerda o'quvchilar lad, ritm, interval, garmoniya, shakl kabi musiqiy kategoriyalarni o'zlashtiradilar. Shu bilan birga, musiqa tarixi, janrlar va uslublar haqidagi bilimlar ham muhim o'rin tutadi. Masalan, talaba maqom tizimining nazariy asoslarini o'rganish orqali uning strukturaviy xususiyatlarini anglaydi. Bu bilimlar musiqiy tafakkurning analitik va mantiqiy asoslarini shakllantiradi.

Nazariy bilimlar pedagogik jarayonda faqat axborot sifatida emas, balki faol o'zlashtiriladigan tizim sifatida qaralishi lozim. Shu bois o'qituvchi bilimlarni kontekstual va muammoli vaziyatlar orqali berishi muhimdir. Masalan, musiqiy asarni tinglash jarayonida uning lad xususiyatlarini aniqlash topshirig'i berilishi o'quvchilarning bilimlarni amaliy qo'llashiga yordam beradi.

Ko'nikma (skill) komponenti esa o'zlashtirilgan bilimlarni amaliy faoliyatda qo'llash qobiliyatini anglatadi. Musiqa ta'limida bu, avvalo,

ijrochilik, eshitish, ritmni his qilish va musiqiy tahlil ko'nikmalarini o'z ichiga oladi. Masalan, talaba notani o'qish, kuylash yoki cholg'u asbobida ijro etish jarayonida o'z bilimlarini amaliyotga tatbiq etadi. Bu jarayon takroriy mashqlar va faoliyat orqali shakllanadi.

Ko'nikmalarni shakllantirishda avtomatlashuv (automatization) jarayoni muhim ahamiyatga ega. Ya'ni, ma'lum harakatlar muntazam mashq qilish orqali ongli nazoratdan avtomatik bajarilish darajasiga o'tadi. Masalan, pianino chalishda barmoqlar harakatining erkinlashuvi yoki ritmik formulalarni aniq ijro etish shu jarayon natijasidir. Pedagogik jihatdan bu holat "mashq orqali o'rganish" tamoyiliga asoslanadi.

Musiqi ta'limi mazmunining eng yuqori bosqichi — kompetensiya (competence) hisoblanadi. Kompetensiya bilim va ko'nikmalarni integratsiyalashgan holda real vaziyatlarda qo'llay olish qobiliyatini anglatadi. Bu tushuncha zamonaviy ta'lim paradigmasining markaziy elementi bo'lib, u shaxsning mustaqil faoliyat yuritish, muammolarni hal etish va ijodiy fikrlash qobiliyatini o'z ichiga oladi.

Musiqi ta'limida kompetensiyalar bir necha yo'nalishda namoyon bo'ladi: ijrochilik kompetensiyasi, musiqiy-analitik kompetensiya, pedagogik kompetensiya va kommunikativ kompetensiya. Masalan, talabaning musiqiy asarni nafaqat ijro etishi, balki uning mazmunini tahlil qilishi va boshqalarga tushuntira olishi uning kompleks kompetensiyasini ko'rsatadi.

Kompetensiyaning shakllanishi faqat bilim va ko'nikmalar yig'indisi emas, balki ularning integratsiyasi va faol qo'llanishi natijasidir. Bu jarayon konstruktivistik pedagogika nuqtai nazaridan talabaning faol ishtiroki va mustaqil izlanishi orqali amalga oshadi. Masalan, talabaga mustaqil ravishda musiqiy asarni tahlil qilish va uni sahnada ijro etish topshirig'i berilishi uning kompetensiyasini rivojlantiradi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, bilim, ko'nikma va kompetensiya o'zaro ierarxik tizimni tashkil etadi. Bilim — asos, ko'nikma — amaliy ifoda, kompetensiya esa ularning

integratsiyalashgan natijasidir. Shu bois ta'lim jarayonida bu uch komponentning uyg'un rivojlanishini ta'minlash zarur.

Pedagogik nuqtai nazardan qaralganda, musiqa ta'limi mazmunini shakllantirishda quyidagi tamoyillar muhimdir: tizimlilik, izchillik, amaliy yo'naltirilganlik va shaxsga yo'naltirilganlik. Masalan, dars jarayonida nazariy tushunchani berish, uni amaliy mashq orqali mustahkamlash va keyinchalik mustaqil faoliyatda qo'llash orqali to'liq o'zlashtirishga erishiladi.

Metodik jihatdan bu jarayonni samarali tashkil etish uchun integrativ yondashuv qo'llaniladi. Tinglash, ijro va tahlil faoliyatlarini birlashtirish orqali o'quvchilar bilim, ko'nikma va kompetensiyalarni birgalikda rivojlantiradilar. Masalan, musiqiy asarni tinglab, uni tahlil qilish va keyinchalik ijro etish kompleks o'rganishning samarali shaklidir.

Xorijiy pedagogik tadqiqotlar, xususan, J. Bruner va D. Kolbning ta'lim nazariyalari bilim va tajriba asosida o'rganishning ahamiyatini ta'kidlaydi. Ularning fikricha, bilimlar faqat faoliyat jarayonida chuqur o'zlashtiriladi va kompetensiyaga aylanadi. Bu yondashuv musiqa ta'limida ham to'liq o'z tasdig'ini topadi.

Xulosa qilib aytganda, musiqa ta'limi mazmunining tarkibiy qismlari — bilim, ko'nikma va kompetensiya — o'zaro uzviy bog'liq tizimni tashkil etadi. Ushbu tizimni ilmiy asosda tashkil etish o'quvchilarning musiqiy savodxonligini oshiradi, ularning ijodiy va kasbiy salohiyatini rivojlantiradi hamda zamonaviy musiqa pedagogikasining asosiy maqsadlariga erishishni ta'minlaydi.

2-§. Kompetensiyaviy yondashuvning mohiyati va tuzilmasi.

Zamonaviy musiqa ta'limida kompetensiyaviy yondashuv ta'lim mazmunini tashkil etishning ustuvor metodologik asoslaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Ushbu yondashuv an'anaviy bilimga yo'naltirilgan modeldan farqli ravishda, o'quvchining amaliy faoliyatga tayyorligi, mustaqil fikrlash qobiliyati va real pedagogik hamda ijodiy vaziyatlarda samarali harakat qila olish kompetensiyasini shakllantirishga qaratilgan. Shu ma'noda kompetensiyaviy yondashuv

ta'lim natijasini faqat bilimlar hajmi bilan emas, balki ularni qo'llash qobiliyati bilan baholashni nazarda tutadi.

Nazariy jihatdan "kompetensiya" tushunchasi ko'p komponentli integrativ sifat sifatida talqin etiladi. U bilim, ko'nikma, malaka, tajriba, qadriyat va motivatsion komponentlarning o'zaro uyg'unlashuvi natijasida shakllanadi. D. Raven, F. Weinert kabi xorijiy olimlar kompetensiyani shaxsning muayyan faoliyatni samarali bajarish qobiliyati sifatida izohlaydilar. Musiqa pedagogikasida esa kompetensiya — bu musiqiy faoliyatni ongli, ijodiy va mustaqil amalga oshira olish layoqatidir.

Kompetensiyaviy yondashuvning mohiyati shundan iboratki, ta'lim jarayoni natijaga yo'naltiriladi va bu natija aniq ifodalangan kompetensiyalar tizimi orqali belgilanadi. Masalan, musiqa ta'limida o'quvchi faqat notani bilishi emas, balki uni to'g'ri ijro etishi, musiqiy asarni tahlil qilishi va uning estetik mazmunini anglay olishi zarur. Bu esa bilimning amaliy faoliyatga transformatsiyasini talab qiladi.

Musiqa ta'limida kompetensiyaviy yondashuvning tuzilmasi bir nechta o'zaro bog'liq komponentlardan iborat bo'ladi. Birinchi komponent — kognitiv komponent bo'lib, u musiqiy bilimlar tizimini o'z ichiga oladi. Ikkinchi komponent — operatsion (faoliyatga oid) komponent bo'lib, u ijrochilik va amaliy ko'nikmalarni qamrab oladi. Uchinchi komponent — motivatsion-qadriy komponent bo'lib, u musiqaga bo'lgan qiziqish, estetik did va ichki ehtiyojni ifodalaydi. To'rtinchi komponent esa refleksiv komponent bo'lib, u o'z faoliyatini tahlil qilish va baholash qobiliyatini o'z ichiga oladi.

Mazkur tuzilma musiqa ta'limining kompleks xarakterini aks ettiradi. Masalan, talaba musiqa asarini ijro etayotganda u nafaqat texnik ko'nikmalarni qo'llaydi, balki asarning mazmunini tushunadi, uni emotsional jihatdan his qiladi va o'z ijrosini baholay oladi. Bu holat kompetensiyaning integrativ tabiatini yaqqol namoyon etadi.

Pedagogik jihatdan kompetensiyaviy yondashuv o'qituvchidan ta'lim jarayonini qayta loyihalashni talab qiladi. Darslar reproduktiv emas, balki faol va ijodiy xarakterga ega bo'lishi lozim. Masalan, o'quvchilarga tayyor bilimlarni berish o'rniga, ularni musiqiy

muammolarni mustaqil hal etishga yo‘naltirish samaraliroq hisoblanadi. Bu jarayon muammoli o‘qitish, loyiha metodi va ijodiy topshiriqlar orqali amalga oshiriladi.

Metodik nuqtai nazardan kompetensiyaviy yondashuvni amalga oshirish uchun integrativ faoliyat turlari muhim ahamiyat kasb etadi. Tinglash, ijro, tahlil va improvizatsiya jarayonlarini birlashtirish orqali o‘quvchilarda kompleks kompetensiyalar shakllantiriladi. Masalan, talaba musiqiy asarni tinglab, uning tuzilishini tahlil qiladi va keyinchalik uni ijro etadi — bu jarayon bilim, ko‘nikma va refleksiyani birlashtiradi.

Kompetensiyaviy yondashuvda baholash tizimi ham o‘ziga xos xususiyatlarga ega. An‘anaviy baholashda asosan bilim darajasi tekshirilsa, kompetensiyaviy baholashda faoliyat natijasi va uning sifati baholanadi. Masalan, o‘quvchining musiqiy asarni ifodali ijro etishi, uning mazmunini tushuntira olishi va ijodiy yondashuvi baholash mezoniga aylanadi. Bu esa baholashning autentik va faoliyatga yo‘naltirilgan bo‘lishini ta‘minlaydi.

Zamonaviy ta‘lim tizimida kompetensiyalar umumiy (tayanch) va maxsus (kasbiy) kompetensiyalarga bo‘linadi. Musiqa ta‘limida umumiy kompetensiyalar — kommunikativlik, axborot bilan ishlash, tanqidiy fikrlash kabi qobiliyatlarni o‘z ichiga olsa, maxsus kompetensiyalar — musiqiy eshitish, ijrochilik mahorati, tahlil qilish va pedagogik faoliyatni o‘z ichiga oladi. Bu ikki turdagi kompetensiyalar o‘zaro uyg‘un holda rivojlantirilishi zarur.

Xorijiy tajribada, xususan, Yevropa ta‘lim tizimida “key competences” modeli keng qo‘llanilib, unda san‘at va madaniyatga oid kompetensiyalar alohida o‘rin egallaydi. Bu modelga ko‘ra, musiqa ta‘limi shaxsning umumiy madaniy rivojlanishida muhim vosita sifatida qaraladi. Shu jihatdan kompetensiyaviy yondashuv musiqa pedagogikasining ijtimoiy va madaniy funksiyalarini ham kengaytiradi.

Nazariy tahlil shuni ko‘rsatadiki, kompetensiyaviy yondashuv o‘quvchini passiv bilim oluvchidan faol subyektga aylantiradi. Bu esa ta‘lim jarayonining subyekt-subyekt munosabatlariga asoslanishini

ta'minlaydi. O'qituvchi esa bilim beruvchi emas, balki o'quv faoliyatini tashkil etuvchi va yo'naltiruvchi sifatida namoyon bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, kompetensiyaviy yondashuv musiqa ta'limining zamonaviy modelini belgilovchi asosiy metodologik tamoyil bo'lib, u o'quvchilarning bilim, ko'nikma va shaxsiy sifatlarini integratsiyalashgan holda rivojlantirishga xizmat qiladi. Ushbu yondashuvni ilmiy asosda qo'llash musiqa ta'limining samaradorligini oshiradi, talabalarning kasbiy tayyorgarligini mustahkamlaydi va ularni zamonaviy pedagogik faoliyatga tayyorlaydi.

3-§. Davlat ta'lim standartlari va o'quv dasturlarining tahlili.

Musiqa ta'limining mazmuni va sifatini belgilovchi asosiy me'yoriy-huquqiy hujjatlar sifatida Davlat ta'lim standartlari (DTS) va o'quv dasturlari muhim ahamiyat kasb etadi. Ular ta'lim jarayonining maqsadlari, vazifalari, mazmuni, natijalari hamda baholash mezonlarini tizimli ravishda belgilab beradi. Shu bois musiqa pedagogikasida DTS va o'quv dasturlarini ilmiy-pedagogik tahlil qilish nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham ega.

Nazariy jihatdan DTS ta'lim tizimining normativ modeli sifatida qaraladi. U ta'lim natijalarini standartlashtirish orqali barcha ta'lim muassasalarida yagona sifat darajasini ta'minlashga xizmat qiladi. Musiqa ta'limi doirasida DTS o'quvchilarning egallashi lozim bo'lgan musiqiy bilimlar, amaliy ko'nikmalar va kompetensiyalar majmuasini aniqlab beradi. Bu esa ta'lim jarayonini maqsadga yo'naltirilgan va tizimli tashkil etishga imkon yaratadi.

O'quv dasturi esa DTS asosida ishlab chiqilib, ta'lim mazmunining konkret ifodasi hisoblanadi. Unda o'quv materialining tarkibi, mavzular ketma-ketligi, soatlar taqsimoti va o'qitish metodlari belgilab beriladi. Musiqa ta'limida o'quv dasturi tinglash, ijro, nazariy bilim va ijodiy faoliyat kabi komponentlarning o'zaro uyg'unligini ta'minlashi lozim.

DTS va o'quv dasturlarining tahlili ularning mazmuniy, strukturaviy va funksional jihatlarini o'rganishni talab qiladi. Mazmuniy tahlilda o'quv materialining ilmiy asoslanganligi, zamonaviyligi va milliy qadriyatlarga mosligi baholanadi. Masalan,

o‘quv dasturida milliy musiqa merosi — maqom, xalq qo‘shiqlari va an’anaviy cholg‘u ijrochiligi bilan bir qatorda jahon musiqa madaniyati namunalarining ham kiritilishi muhimdir.

Strukturaviy tahlil esa o‘quv materialining izchilligi va mantiqiy ketma-ketligini aniqlashga qaratilgan. Musiqa ta’limida bu, avvalo, oddiydan murakkabga, konkret idrokdan abstrakt tushunchalarga o‘tish tamoyiliga asoslanadi. Masalan, boshlang‘ich bosqichda ritm va melodiya kabi elementlar sodda shaklda o‘rganilsa, keyingi bosqichlarda garmoniya va shakl tahliliga o‘tiladi.

Funksional tahlil esa DTS va o‘quv dasturlarining ta’lim jarayonidagi amaliy samaradorligini baholashni nazarda tutadi. Bu jarayonda o‘quvchilarning real natijalari — ularning musiqiy savodxonligi, ijrochilik darajasi va ijodiy faolligi tahlil qilinadi. Masalan, agar o‘quv dasturi natijasida o‘quvchilar mustaqil ravishda musiqiy asarni tahlil qila olmasa, bu dastur mazmunining qayta ko‘rib chiqilishini talab qiladi.

Zamonaviy musiqa ta’limida DTS kompetensiyaviy yondashuv asosida ishlab chiqilmoqda. Bu esa o‘quv natijalarini faqat bilimlar bilan emas, balki kompetensiyalar orqali ifodalashni talab qiladi. Masalan, DTSda “musiqiy asarni ifodali ijro etish” yoki “musiqiy materialni tahlil qilish” kabi aniq kompetensiyalar belgilanishi ta’lim natijalarining aniqligini oshiradi.

Pedagogik nuqtai nazardan DTS va o‘quv dasturlarining mosligi muhim ahamiyatga ega. Agar dastur standart talablariga to‘liq javob bermasa, ta’lim jarayonida nomutanosiblik yuzaga keladi. Shu bois o‘qituvchi DTS talablarini chuqur anglab, ularni o‘quv dasturi orqali samarali amalga oshirishi zarur.

Metodik jihatdan o‘quv dasturlarini tahlil qilishda ularning amaliy yo‘naltirilganligi alohida e’tiborga olinadi. Musiqa ta’limi nazariy bilimlar bilan cheklanib qolmasdan, amaliy faoliyatga — tinglash, ijro va ijodiy ishlarga asoslanishi kerak. Masalan, har bir mavzu amaliy mashg‘ulotlar bilan mustahkamlanishi lozim.

Xorijiy tajribada o‘quv dasturlarini ishlab chiqishda moslashuvchanlik va variativlik tamoyillari keng qo‘llaniladi. Bu

yondashuv o'qituvchiga o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda dastur mazmunini moslashtirish imkonini beradi. Musiqa ta'limida bu, masalan, repertuarni o'quvchilarning qiziqishlariga mos ravishda tanlashda namoyon bo'ladi.

Shuningdek, zamonaviy DTS va o'quv dasturlarida integratsiya tamoyili muhim o'rin tutadi. Musiqa boshqa fanlar — adabiyot, tarix, san'atshunoslik bilan uzviy bog'liq holda o'qitilishi o'quvchilarning umumiy madaniy saviyasini oshiradi. Masalan, tarixiy davr musiqasini o'rganishda o'sha davr madaniyati bilan bog'liq ma'lumotlar berilishi integrativ yondashuvning namunasidir.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, DTS va o'quv dasturlari ta'lim jarayonining strategik va operatsion darajalarini ifodalaydi. DTS strategik yo'nalishni belgilasa, o'quv dasturi uning amaliy amalga oshirilishini ta'minlaydi. Shu bois ularning o'zaro uyg'unligi ta'lim sifatining asosiy omillaridan biridir.

Xulosa qilib aytganda, Davlat ta'lim standartlari va o'quv dasturlarining ilmiy asosda tahlili musiqa ta'limining mazmunini takomillashtirishga xizmat qiladi. Ushbu jarayon ta'limning zamonaviy talablar asosida tashkil etilishini ta'minlaydi, o'quvchilarning musiqiy kompetensiyalarini rivojlantiradi va musiqa pedagogikasining samaradorligini oshirishga muhim hissa qo'shadi.

4-§. Milliy va xalqaro ta'lim modellari o'rtasidagi farqlar.

Zamonaviy musiqa pedagogikasida milliy va xalqaro ta'lim modellari o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni tahlil qilish ilmiy va amaliy ahamiyatga ega bo'lib, bu jarayon ta'lim tizimini takomillashtirish, ilg'or tajribalarni moslashtirish va milliy qadriyatlarni saqlab qolish imkonini beradi. Har bir ta'lim modeli muayyan ijtimoiy-madaniy kontekstda shakllanadi va shu sababli uning mazmuni, metodlari hamda maqsadlari ham o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'ladi.

Milliy musiqa ta'limi modeli, avvalo, xalqning tarixiy-madaniy merosi, an'analari va estetik qarashlariga asoslanadi. O'zbekiston misolida bu model maqom san'ati, xalq qo'shiqlari, milliy cholg'u ijrochiligi va ustoz-shogird an'anasiga tayangan holda shakllangan. Bu modelda musiqa nafaqat san'at turi, balki ma'naviy tarbiya vositasi

sifatida ham qaraladi. Masalan, maqom asarlarini o'rganish jarayonida o'quvchi nafaqat musiqiy bilimlarni, balki estetik va axloqiy qadriyatlarni ham o'zlashtiradi.

Xalqaro musiqa ta'limi modellari esa ko'proq universal pedagogik yondashuvlarga asoslanib, ilmiylik, tizimlilik va innovatsion metodlarni ustuvor deb biladi. Masalan, Yevropa ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuv, ijodiy fikrlash va mustaqil faoliyat asosiy o'rin tutadi. AQSH ta'lim modelida esa individual yondashuv va tanlov erkinligi muhim ahamiyatga ega bo'lib, o'quvchilar o'z qiziqishlariga mos yo'nalishda rivojlanish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Milliy va xalqaro modellarning asosiy farqlaridan biri — ta'lim mazmunining yo'nalishida namoyon bo'ladi. Milliy modelda an'anaviy musiqa merosini saqlash va rivojlantirish ustuvor bo'lsa, xalqaro modellarda global musiqiy madaniyatni o'zlashtirish va zamonaviy tendensiyalarni joriy etish muhim hisoblanadi. Masalan, milliy ta'limda doira yoki dutor ijrochiligiga alohida e'tibor qaratilsa, xalqaro ta'limda pianino, skripka yoki elektron musiqa texnologiyalariga keng o'rin beriladi.

Metodik jihatdan ham farqlar kuzatiladi. Milliy ta'lim modelida ko'proq an'anaviy metodlar — og'zaki o'rgatish, takrorlash va ustozdan bevosita o'rganish ustunlik qiladi. Bu yondashuvda tajriba va amaliy faoliyat muhim rol o'ynaydi. Xalqaro modellarda esa interaktiv metodlar, loyiha asosida o'qitish, muammoli vaziyatlar va texnologik vositalardan keng foydalaniladi. Masalan, zamonaviy musiqa dasturlari orqali kompozitsiya yaratish xalqaro ta'limning innovatsion jihatini aks ettiradi.

Pedagogik yondashuv nuqtai nazaridan milliy model ko'proq kollektiv va an'anaviy qadriyatlarga asoslangan bo'lsa, xalqaro model individualizm va shaxsiy rivojlanishga urg'u beradi. Bu farq ta'lim jarayonida ham namoyon bo'ladi. Masalan, milliy ansambl ijrochiligida jamoaviy uyg'unlik muhim bo'lsa, xalqaro ta'limda individual ijrochilik mahorati alohida baholanadi.

Baholash tizimi ham ushbu modellarda turlicha tashkil etilgan. Milliy ta'limda ko'proq natijaga — ya'ni ijroning sifati va aniqligiga

e'tibor qaratilsa, xalqaro ta'limda jarayon, ijodkorlik va refleksiya ham baholash mezoniga kiradi. Masalan, o'quvchining musiqiy asarni ijro etish jarayonidagi yondashuvi va ijodiy talqini ham muhim hisoblanadi.

Nazariy jihatdan milliy va xalqaro modellarning farqi ularning epistemologik asoslarida ham namoyon bo'ladi. Milliy model ko'proq an'anaviy bilim uzatish paradigmasiga tayansa, xalqaro model konstruktivistik va kompetensiyaviy yondashuvlarga asoslanadi. Bu esa o'quvchining ta'lim jarayonidagi rolini o'zgartiradi: u passiv qabul qiluvchidan faol ishtirokchiga aylanadi.

Shu bilan birga, zamonaviy musiqa pedagogikasida bu ikki modelni qarama-qarshi qo'yish emas, balki ularni integratsiyalash muhim hisoblanadi. Milliy qadriyatlarni saqlagan holda xalqaro tajribalarni joriy etish ta'limning samaradorligini oshiradi. Masalan, maqom asarlarini o'rganishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish milliy va xalqaro yondashuvlarning uyg'unlashgan shaklidir.

Xorijiy olimlar, jumladan, J. Dewey va H. Gardner ta'limning madaniy kontekst bilan bog'liqligini ta'kidlab, har bir ta'lim modeli o'z ijtimoiy muhitiga mos bo'lishi zarurligini qayd etadilar. Bu fikr musiqa ta'limiga ham to'liq taalluqlidir, chunki musiqa madaniyatning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Metodik jihatdan milliy va xalqaro modellarning uyg'unligi quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi: an'anaviy repertuarni zamonaviy metodlar orqali o'qitish, texnologik vositalardan foydalanish, ijodiy faoliyatni rag'batlantirish va kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish. Masalan, milliy qo'shiqlarni zamonaviy aranjirovkada ijro etish o'quvchilarning qiziqishini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, milliy va xalqaro ta'lim modellari o'rtasidagi farqlar ularning maqsadi, mazmuni, metodlari va baholash tizimida namoyon bo'ladi. Biroq zamonaviy musiqa pedagogikasining asosiy vazifasi bu farqlarni uyg'unlashtirish va har ikki modelning ijobiy jihatlaridan samarali foydalanishdan iboratdir. Bu yondashuv o'quvchilarning milliy o'zligini saqlagan holda global musiqiy makonda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishiga zamin yaratadi.

5-§. Integratsiyalashgan (STEAM) yondashuvda musiqaning o‘rni.

Zamonaviy ta’lim paradigmasida integratsiyalashgan yondashuvlar alohida ahamiyat kasb etib, ular orasida STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) modeli eng samarali konseptual platformalardan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Ushbu yondashuv turli fan sohalarini o‘zaro uyg‘unlashtirish orqali o‘quvchilarda kompleks tafakkur, ijodiy fikrlash va amaliy muammolarni hal etish kompetensiyalarini shakllantirishga qaratilgan. Mazkur tizimda “Art” komponenti sifatida musiqa san’ati markaziy o‘rinlardan birini egallaydi va u nafaqat estetik, balki kognitiv va innovatsion rivojlanishning muhim omili sifatida namoyon bo‘ladi.

Nazariy jihatdan STEAM yondashuvi konstruktivistik pedagogika va integrativ ta’lim konsepsiyalariga asoslanadi. Bu yondashuvga ko‘ra, bilimlar alohida fanlar doirasida emas, balki real hayotiy vaziyatlar bilan bog‘liq holda o‘zlashtiriladi. Musiqa esa bu jarayonda abstrakt tushunchalarni konkret tajriba orqali anglash imkonini beruvchi vosita sifatida xizmat qiladi. Masalan, tovush to‘lqinlari, chastota va rezonans kabi fizik tushunchalarni musiqa orqali tushuntirish o‘quvchilarning bilimlarni chuqurroq anglashiga yordam beradi.

Musiqaning STEAM tizimidagi o‘rni uning ko‘p funksiyali xususiyati bilan belgilanadi. Birinchidan, musiqa ijodiy fikrlashni rivojlantiradi. Ikkinchidan, u matematik va mantiqiy tafakkur bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, ritm va metrum tushunchalari orqali vaqt va nisbat kategoriyalarini anglashga xizmat qiladi. Uchinchidan, musiqa texnologiya bilan integratsiyalashgan holda yangi imkoniyatlar yaratadi, masalan, raqamli musiqa yaratish dasturlari orqali kompozitsiya qilish.

Pedagogik nuqtai nazardan qaralganda, STEAM yondashuvida musiqa ta’limi fanlararo integratsiyaning muhim komponenti sifatida namoyon bo‘ladi. Masalan, musiqa va matematika integratsiyasi ritmik strukturalar va takrorlanuvchi naqshlar orqali amalga oshiriladi. O‘quvchilar 4/4 yoki 3/4 o‘lchovdagi ritmlarni o‘rganish orqali matematik bo‘linish va nisbat tushunchalarini amaliy ravishda

anglaydilar. Bu esa abstrakt matematik tushunchalarni konkret musiqiy faoliyat orqali o‘zlashtirish imkonini beradi.

Musiqi va texnologiya integratsiyasi esa zamonaviy ta’limning eng dolzarb yo‘nalishlaridan biridir. Raqamli audio dasturlar, musiqiy ilovalar va virtual studiyalar o‘quvchilarga mustaqil ravishda musiqa yaratish imkonini beradi. Masalan, talaba kompyuter dasturi yordamida musiqa yozib, uning strukturasi tahlil qilishi mumkin. Bu jarayon nafaqat musiqiy, balki texnologik kompetensiyalarni ham rivojlantiradi.

Muhandislik (engineering) komponenti bilan integratsiya esa musiqa asboblari yaratish va ularning ishlash prinsiplari orqali amalga oshiriladi. Masalan, oddiy musiqiy asboblarni yasash jarayonida o‘quvchilar tovush hosil bo‘lish mexanizmini o‘rganadilar. Bu esa nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog‘lash imkonini beradi.

Musiqi va san’atning boshqa turlari bilan integratsiyasi ham STEAM yondashuvining muhim jihati hisoblanadi. Masalan, musiqa va tasviriy san’atni birlashtirish orqali sinesteziya effektlari — ya’ni tovushni rang yoki shakl bilan bog‘lash — o‘quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantiradi. Bu yondashuv ko‘p hissiy idrokni (multisensory perception) shakllantirishga xizmat qiladi.

Nazariy tahlil shuni ko‘rsatadiki, STEAM yondashuvida musiqa faqat estetik komponent emas, balki kognitiv rivojlanishning muhim vositasi hisoblanadi. Xususan, H. Gardnerning ko‘p intellekt nazariyasiga ko‘ra, musiqiy intellekt boshqa intellekt turlari bilan o‘zaro bog‘liq bo‘lib, ularni rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu esa musiqa ta’limining umumiy ta’lim tizimidagi ahamiyatini yanada oshiradi.

Metodik jihatdan STEAM yondashuvini musiqa ta’limida amalga oshirish uchun loyiha asosida o‘qitish, muammoli vaziyatlar yaratish va interaktiv metodlardan foydalanish tavsiya etiladi. Masalan, o‘quvchilarga “musiqi va fizika” mavzusida loyiha topshirig‘i berilib, ular tovushning fizik xususiyatlarini amaliy tajribalar orqali o‘rganishlari mumkin.

Shuningdek, integratsiyalashgan darslar tashkil etish ham muhimdir. Bunda bir nechta fan o‘qituvchilari hamkorlikda dars o‘tib, umumiy mavzuni turli nuqtai nazardan yoritadilar. Masalan, musiqa va

matematika o'qituvchilari birgalikda ritm va nisbat tushunchalarini tushuntirishi mumkin.

Zamonaviy ta'lim tizimida STEAM yondashuvi o'quvchilarning kreativlik, tanqidiy fikrlash va hamkorlik kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Musiqa esa bu jarayonda emotsional va estetik komponentni ta'minlab, ta'limni yanada samarali va qiziqarli qiladi.

Xulosa qilib aytganda, integratsiyalashgan STEAM yondashuvida musiqa muhim o'rin tutib, u fanlararo bog'lanishni ta'minlovchi, ijodiy va kognitiv rivojlanishni rag'batlantiruvchi asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuvni musiqa ta'limida ilmiy asosda qo'llash o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlaydi va zamonaviy ta'lim talablariga mos kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

6-§. Zamonaviy musiqa ta'limi modelini loyihalash.

Zamonaviy musiqa ta'limi modelini loyihalash pedagogik jarayonni ilmiy asosda rejalashtirish, tashkil etish va prognoz qilishga qaratilgan murakkab tizimli faoliyat hisoblanadi. Ushbu jarayon ta'limning maqsadlari, mazmuni, metodlari, vositalari va natijalarini o'zaro uyg'un holda belgilashni talab qiladi. Loyihalash (pedagogik dizayn) tushunchasi bu yerda faqat tashkiliy rejalashtirishni emas, balki ta'lim jarayonining konseptual modelini yaratishni ham anglatadi.

Nazariy jihatdan zamonaviy musiqa ta'limi modelini loyihalash tizimli yondashuv, kompetensiyaviy paradigma va konstruktivistik pedagogika asoslariga tayanadi. Tizimli yondashuvga ko'ra, ta'lim jarayoni o'zaro bog'liq elementlardan iborat yaxlit tizim sifatida qaraladi. Kompetensiyaviy yondashuv esa ta'lim natijalarini aniq ifodalangan kompetensiyalar orqali belgilashni talab qiladi. Konstruktivistik yondashuv esa o'quvchining faol ishtiroki va mustaqil bilim qurish jarayoniga urg'u beradi.

Musiqa ta'limi modelini loyihalashda, avvalo, maqsadni aniqlash muhim bosqich hisoblanadi. Zamonaviy sharoitda bu maqsad o'quvchilarda musiqiy savodxonlik, ijodiy tafakkur, estetik did va kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishdan iboratdir. Masalan, bo'lajak

musiqa o'qituvchisi nafaqat musiqani ijro eta olishi, balki uni pedagogik jihatdan tushuntira olishi ham zarur.

Keyingi bosqich — ta'lim mazmunini loyihalashdir. Bu jarayonda bilim, ko'nikma va kompetensiyalar o'zaro integratsiyalashgan holda tanlanadi. Musiqa ta'limida mazmun tinglash, ijro, nazariy bilim va ijodiy faoliyat komponentlaridan tashkil topadi. Masalan, musiqiy asarni o'rganish jarayonida o'quvchi uni tinglaydi, tahlil qiladi va ijro etadi — bu esa kompleks o'zlashtirishni ta'minlaydi.

Metodlar va texnologiyalarni tanlash ham loyihalash jarayonining muhim qismi hisoblanadi. Zamonaviy musiqa ta'limida interaktiv metodlar, loyiha asosida o'qitish, muammoli vaziyatlar yaratish va raqamli texnologiyalardan foydalanish ustuvor hisoblanadi. Masalan, talabalarga mustaqil ravishda musiqiy kompozitsiya yaratish topshirig'i berilishi ularning ijodiy va texnologik kompetensiyalarini rivojlantiradi.

Pedagogik dizaynda o'quv faoliyatini tashkil etish shakllari ham muhim ahamiyatga ega. Individual, guruhli va jamoaviy faoliyat shakllarini uyg'unlashtirish orqali o'quvchilarning turli qobiliyatlarini rivojlantirish mumkin. Masalan, ansambl ijrosi jamoaviy hamkorlikni rivojlantirsa, individual mashg'ulotlar shaxsiy mahoratni oshiradi.

Baholash tizimini loyihalash zamonaviy modelning ajralmas qismi hisoblanadi. Kompetensiyaviy yondashuvda baholash nafaqat natijani, balki o'quv jarayonini ham qamrab oladi. Autentik baholash usullari — portfoliolar, ijodiy loyihalar va amaliy topshiriqlar — bu jarayonda samarali hisoblanadi. Masalan, talabaning ijro faoliyati, tahlil qobiliyati va pedagogik yondashuvi kompleks tarzda baholanadi.

Zamonaviy musiqa ta'limi modelini loyihalashda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining o'rni ham muhimdir. Raqamli platformalar, audio-vizual vositalar va musiqa dasturlari ta'lim jarayonini boyitadi va uni moslashuvchan qiladi. Masalan, onlayn platformalar orqali musiqa darslarini tashkil etish masofaviy ta'lim imkoniyatlarini kengaytiradi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, samarali ta'lim modeli moslashuvchan va ochiq tizim bo'lishi kerak. U o'quvchilarning individual xususiyatlarini, zamonaviy ijtimoiy talablarni va texnologik

rivojlanish darajasini hisobga olishi zarur. Shu bois modelni loyihalash jarayoni dinamik xarakterga ega bo'lib, u doimiy ravishda takomillashtirib boriladi.

Xorijiy pedagogik tajribada, xususan, ADDIE modeli (Analysis, Design, Development, Implementation, Evaluation) ta'limni loyihalashda keng qo'llaniladi. Ushbu model musiqa ta'limida ham samarali bo'lib, u ta'lim jarayonini bosqichma-bosqich tashkil etishga imkon beradi. Masalan, avval ehtiyojlar tahlil qilinadi, keyin model ishlab chiqiladi va amaliyotga joriy etiladi.

Metodik jihatdan zamonaviy musiqa ta'limi modelini loyihalash quyidagi tamoyillarga asoslanadi: tizimlilik, integratsiya, innovatsionlik, shaxsga yo'naltirilganlik va amaliy yo'naltirilganlik. Masalan, dars jarayonida nazariy bilimlar amaliy mashg'ulotlar bilan uyg'unlashtirilishi ta'lim samaradorligini oshiradi.

Shuningdek, modelni loyihalashda milliy va xalqaro tajribalarni uyg'unlashtirish muhimdir. Milliy musiqa merosini saqlagan holda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish optimal natijalarni ta'minlaydi. Masalan, maqom asarlarini o'rganishda interaktiv metodlardan foydalanish o'quvchilarning qiziqishini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy musiqa ta'limi modelini loyihalash ilmiy asoslangan, tizimli va innovatsion yondashuvni talab etuvchi jarayon bo'lib, u ta'limning barcha komponentlarini o'zaro uyg'unlashtirishga xizmat qiladi. Ushbu model o'quvchilarning musiqiy va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, ularni zamonaviy pedagogik faoliyatga tayyorlash va ta'lim sifatini oshirishning muhim vositasi hisoblanadi.

Mavzu bo'yicha xulosa

Mazkur mavzu doirasida olib borilgan ilmiy tahlillar shuni ko'rsatdiki, zamonaviy musiqa ta'limining mazmuni bilim, ko'nikma va kompetensiyalar integratsiyasiga asoslangan murakkab pedagogik tizimni tashkil etadi. Ushbu komponentlar o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, ularning uyg'un rivojlanishi o'quvchilarning musiqiy savodxonligi va ijodiy faoliyatini ta'minlaydi. Bilim nazariy asosni, ko'nikma amaliy

faoliyatni, kompetensiya esa ularning integratsiyalashgan natijasini ifodalaydi.

Kompetensiyaviy yondashuvning mohiyati ta'lim jarayonini natijaga yo'naltirish va o'quvchining real faoliyatda samarali harakat qila olish qobiliyatini shakllantirishdan iborat ekanligi asoslandi. Ushbu yondashuvning kognitiv, operatsion, motivatsion va refleksiv komponentlari musiqa ta'limining kompleks xarakterini namoyon etadi. Natijada o'quvchi passiv bilim oluvchidan faol ijodiy subyektga aylanadi.

Davlat ta'lim standartlari va o'quv dasturlarining tahlili ularning musiqa ta'limi mazmunini tizimli va normativ asosda belgilab beruvchi muhim hujjatlar ekanligini ko'rsatdi. Ularning ilmiy asosda ishlab chiqilishi va amaliyotga mosligi ta'lim sifatini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Milliy va xalqaro ta'lim modellari o'rtasidagi farqlar esa musiqa ta'limining madaniy va pedagogik kontekstga bog'liqligini namoyon etdi. Milliy model an'anaviy qadriyatlar va madaniy merosga tayansa, xalqaro model innovatsion yondashuvlar va kompetensiyaviy paradigmalariga asoslanadi. Ularning integratsiyasi zamonaviy ta'limning optimal modelini yaratishga xizmat qiladi.

STEAM yondashuvida musiqaning o'rni fanlararo integratsiyani ta'minlovchi muhim omil sifatida asoslandi. Musiqa nafaqat estetik, balki kognitiv va ijodiy rivojlanish vositasi sifatida ham namoyon bo'lib, o'quvchilarning kompleks tafakkurini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Zamonaviy musiqa ta'limi modelini loyihalash esa tizimli, kompetensiyaviy va innovatsion yondashuvlarni uyg'unlashtirish zarurligini ko'rsatdi. Mazkur model ta'limning maqsadi, mazmuni, metodlari va baholash tizimini kompleks holda tashkil etishga asoslanadi hamda o'quvchilarning kasbiy va ijodiy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Umumiy nazariy xulosa sifatida ta'kidlash mumkinki, zamonaviy musiqa ta'limining mazmuni va kompetensiyaviy modeli musiqa pedagogikasining rivojlanishida yangi bosqichni boshlab beradi. Ushbu

model ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish, o'quvchilarning ijodiy salohiyatini rivojlantirish va ularni zamonaviy jamiyat talablariga mos tayyorlash imkonini beradi.

Amaliy jihatdan esa kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan musiqa ta'limi o'qituvchidan yuqori darajadagi metodik mahorat, innovatsion fikrlash va pedagogik moslashuvchanlikni talab qiladi. Bu esa musiqa pedagogining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish zaruratini yuzaga keltiradi.

Kelgusida zamonaviy musiqa ta'limining rivojlanish istiqbollari raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, STEAM integratsiyasini chuqurlashtirish, xalqaro tajribalarni moslashtirish va individual ta'lim trajektoriyalarini yaratish bilan bog'liq bo'lib, bu yo'nalishlar musiqa pedagogikasining yanada takomillashuviga xizmat qiladi.

8-mavzu: MUSIQA TA'LIMI PRINSIPLARI VA QONUNIYATLARI

Reja:

- 1-§. Ta'lim prinsiplari tushunchasi va ularning tasnifi
- 2-§. Umumdidaktik prinsiplarning musiqa ta'limida qo'llanilishi
- 3-§. Musiqaga xos maxsus prinsiplar (eshitish, ijro, idrok birligi)
- 4-§. Milliy-madaniy prinsiplarning mazmuni
- 5-§. Musiqa ta'limi qonuniyatlari va ularning namoyon bo'lishi
- 6-§. Prinsip va qonuniyatlarning amaliy dars jarayonidagi ifodasi

Annotatsiya: Mazkur mavzuda musiqa ta'limi prinsiplari va qonuniyatlari ilmiy asosda tahlil qilinib, didaktik va maxsus musiqiy tamoyillar tizimi yoritiladi. Ta'lim jarayonining samaradorligini ta'minlovchi qonuniyatlar misollar asosida izohlanadi.

Kalit so'zlar: Ta'lim prinsiplari, Qonuniyatlar, Didaktika, Musiqa pedagogikasi, Tizimlilik, Izchillik, Ongli o'zlashtirish, Ko'rgazmalilik, Tamoyillar, Pedagogik jarayon, Musiqiy faoliyat, Estetik tarbiya, Pedagogik qonuniyat, Ta'lim samaradorligi, Nazariya va amaliyot,

Musiqiy idrok, Metodik asoslar, Pedagogik tizim, Ta'lim mazmuni,
Musika metodikasi

Kirish

Zamonaviy musiqa ta'limi tizimining samaradorligi, eng avvalo, uning nazariy asoslari — prinsiplar va qonuniyatlarning ilmiy asoslangan holda belgilanishi va amaliyotga tatbiq etilishiga bog'liqdir. Ta'lim jarayonini tizimli, izchil va maqsadga yo'naltirilgan holda tashkil etishda aynan pedagogik prinsiplar yo'naltiruvchi metodologik asos bo'lib xizmat qiladi, qonuniyatlar esa ushbu jarayonning ichki mexanizmlarini ifodalaydi. Shu nuqtai nazardan "Musika ta'limi prinsiplari va qonuniyatlari" mavzusi bugungi kunda alohida dolzarblik kasb etadi. Chunki musiqa ta'limida samarali natijaga erishish uchun faqat metod va vositalarni bilish yetarli emas, balki ularni belgilovchi ilmiy qonuniyatlarni chuqur anglash zarur.

Musika pedagogikasining ilmiy-pedagogik ahamiyati shundaki, u shaxsning estetik, emotsional va intellektual rivojlanishini kompleks tarzda ta'minlaydi. Musika orqali insonning ichki dunyosi, badiiy didi, kreativ tafakkuri va ijtimoiy kompetensiyalari shakllanadi. Ushbu jarayonni samarali tashkil etishda umumdidaktik prinsiplardan tashqari, musiqaga xos maxsus prinsiplar — eshitish, idrok va ijro birligi, emotsional va mantiqiy bilish integratsiyasi, milliy-madaniy yo'naltirilganlik kabi omillar muhim rol o'ynaydi. Shu bois musiqa ta'limi prinsiplari va qonuniyatlarini o'rganish nafaqat nazariy, balki amaliy pedagogik faoliyat uchun ham zaruriy shart hisoblanadi.

Mazkur mavzuning asosiy maqsadi musiqa ta'limi prinsiplari va qonuniyatlarining nazariy mohiyatini ochib berish, ularning tasnifi va o'zaro bog'liqligini tahlil qilish hamda amaliy dars jarayonida qo'llanilish mexanizmlarini asoslashdan iboratdir. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: ta'lim prinsiplari tushunchasi va ularning tasnifini aniqlash; umumdidaktik prinsiplarning musiqa ta'limidagi ifodasini tahlil qilish; musiqaga xos maxsus prinsiplarning mohiyatini ochib berish; milliy-madaniy prinsiplarning mazmunini yoritish; musiqa ta'limi qonuniyatlarini aniqlash va ularning

pedagogik jarayondagi namoyon bo'lishini asoslash; prinsip va qonuniyatlarning amaliy dars jarayonidagi ifodasini tahlil qilish.

Mavzuni o'rganishda zamonaviy metodologik yondashuvlar muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi. Tizimli yondashuv musiqa ta'limini o'zaro bog'liq elementlardan iborat yaxlit pedagogik tizim sifatida ko'rib chiqishga imkon beradi. Kompetensiyaviy yondashuv esa ta'lim natijalarini o'quvchilarning amaliy faoliyatga tayyorlik darajasi orqali baholashni nazarda tutadi va prinsiplarga yangi mazmun yuklaydi. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv esa har bir o'quvchining individual qobiliyatlari, ehtiyojlari va qiziqishlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etishni taqozo etadi. Ushbu yondashuvlarning integratsiyasi musiqa ta'limining samaradorligini oshirishda muhim metodologik asos hisoblanadi.

Shunday qilib, musiqa ta'limi prinsiplari va qonuniyatlarini ilmiy asosda o'rganish zamonaviy pedagogik jarayonni samarali tashkil etish, o'quvchilarning musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirish hamda ularning estetik va ma'naviy kamolotini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

1-§. Ta'lim prinsiplari tushunchasi va ularning tasnifi.

Ta'lim prinsiplari pedagogik jarayonning asosiy qonuniyatlariga tayangan holda ishlab chiqilgan umumiy didaktik qoidalar tizimi bo'lib, ular ta'lim mazmunini tanlash, metod va shakllarni belgilash hamda o'qitish jarayonini samarali tashkil etishda yo'naltiruvchi metodologik asos vazifasini bajaradi. Musiqa pedagogikasida ta'lim prinsiplari o'ziga xos xususiyat kasb etib, ular nafaqat umumdidaktik talablarni, balki musiqiy idrok, ijro va estetik tarbiya jarayonining spesifik qonuniyatlarini ham o'z ichiga oladi.

Nazariy jihatdan "prinsip" tushunchasi lotincha "principium" — asos, boshlang'ich degan ma'noni anglatib, pedagogikada u ta'lim jarayonini tashkil etishda amal qilinadigan asosiy qoidalar sifatida talqin etiladi. V. Okon, I. Lerner, M. Skatkin kabi pedagog olimlar ta'lim prinsiplari ta'limning mazmuni va metodlari bilan uzviy bog'liq holda shakllanishini ta'kidlaydilar. Musiqa pedagogikasida esa bu

prinsiplarga emotsional-idrokiy, estetik va ijodiy komponentlar ham qo'shiladi.

Ta'lim prinsiplari tasnifi ularning funksional yo'nalishlari va qo'llanish sohalariga qarab turlicha amalga oshiriladi. Eng avvalo, umumdidaktik prinsiplarga ajratish mumkin bo'lib, ular barcha fanlar uchun umumiy hisoblanadi. Bular qatoriga ilmiylik, tizimlilik va izchillik, ongli va faol o'zlashtirish, ko'rgazmalilik, nazariya va amaliyot birligi kabi prinsiplari kiradi. Masalan, musiqa darsida ilmiylik prinsipi musiqiy tushunchalarning to'g'ri va asosli berilishini talab etsa, ko'rgazmalilik prinsipi audio va vizual vositalardan foydalanishni nazarda tutadi.

Shu bilan birga, musiqa ta'limiga xos maxsus prinsiplari ham mavjud bo'lib, ular san'atning o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqadi. Bu prinsiplarga eshitish va idrok birligi, ijro va tahlilning uyg'unligi, emotsional va mantiqiy bilishning integratsiyasi kabi tamoyillar kiradi. Masalan, musiqiy asarni o'rganishda uni faqat nazariy jihatdan tushuntirish emas, balki tinglash va ijro orqali idrok etish muhimdir. Bu prinsip musiqa ta'limining kompleks xarakterini aks ettiradi.

Tasniflashning yana bir muhim yo'nalishi — milliy-madaniy prinsiplardir. Bu prinsiplarda ta'lim mazmuni milliy qadriyatlar, an'analar va madaniy meros asosida shakllantiriladi. O'zbekiston musiqa ta'limida maqom, xalq qo'shiqlari va milliy cholg'u ijrochiligi asosiy o'rin tutadi. Masalan, o'quvchilarga milliy kuylarni o'rgatish orqali ularning estetik didi va milliy o'zlik hissi shakllantiriladi.

Zamonaviy pedagogikada ta'lim prinsiplari kompetensiyaviy yondashuv nuqtai nazaridan ham tasniflanadi. Bu yondashuvda prinsiplarga shaxsga yo'naltirilganlik, faoliyatga asoslanganlik, refleksivlik va integrativlik kabi yangi tamoyillar qo'shiladi. Masalan, shaxsga yo'naltirilganlik prinsipi har bir o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olishni talab qiladi, bu esa musiqa ta'limida repertuar tanlash va metodlarni moslashtirish orqali amalga oshiriladi.

Pedagogik jihatdan qaralganda, ta'lim prinsiplari o'zaro bog'liq va bir-birini to'ldiruvchi tizimni tashkil etadi. Ularni alohida-alohida emas, balki kompleks holda qo'llash ta'lim samaradorligini oshiradi. Masalan,

tizimlilik prinsipi izchillik bilan, ongli o'zlashtirish prinsipi esa faoliyatga asoslangan yondashuv bilan uyg'unlashganda natija yanada yuqori bo'ladi.

Metodik nuqtai nazardan ta'lim prinsiplari dars jarayonida konkret metod va vositalar orqali namoyon bo'ladi. Masalan, ko'rgazmalilik prinsipi audio yozuvlar, video materiallar va jonli ijro orqali amalga oshiriladi. Ongli o'zlashtirish prinsipi esa savol-javob, tahlil va muhokama orqali ta'minlanadi. Bu jarayon o'quvchilarning faolligini oshiradi va bilimlarning mustahkam o'zlashtirilishiga yordam beradi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, ta'lim prinsiplari pedagogik jarayonning qonuniyatlari bilan chambarchas bog'liqdir. Prinsiplar ushbu qonuniyatlarning amaliy ifodasi sifatida namoyon bo'ladi. Masalan, faoliyat orqali o'rganish qonuniyati ongli va faol o'zlashtirish prinsipi orqali amalga oshiriladi.

Xorijiy pedagogik tajribada ham ta'lim prinsiplari muhim o'rin tutadi. J. Dewey ta'limni tajriba asosida tashkil etish zarurligini ta'kidlab, faoliyatga asoslanganlik prinsipini ilgari suradi. H. Gardner esa ko'p intellekt nazariyasi orqali individual yondashuv prinsipining ahamiyatini asoslaydi. Bu qarashlar musiqa ta'limida ham keng qo'llanilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, ta'lim prinsiplari musiqa pedagogikasining nazariy va metodologik asosini tashkil etadi. Ularning ilmiy asosda tasniflanishi va amaliyotda to'g'ri qo'llanilishi musiqa ta'limining samaradorligini oshiradi, o'quvchilarning musiqiy qobiliyatlarini rivojlantiradi va ularning estetik hamda kasbiy kamolotiga xizmat qiladi.

2-§. Umumdidaktik prinsiplarning musiqa ta'limida qo'llanilishi.

Umumdidaktik prinsiplari pedagogika fanining asosiy metodologik tayanchlaridan biri bo'lib, ular barcha fanlarni o'qitishda qo'llaniladigan universal qoidalar tizimini tashkil etadi. Musiqa ta'limi esa o'zining san'atga xos xususiyatlariga qaramay, umumdidaktik prinsiplarga tayanadi va ularni o'ziga moslashtirilgan holda amalga

oshiradi. Shu bois umumdidaktik prinsiplarga asoslanmagan musiqa ta'limi tizimli, izchil va samarali bo'la olmaydi.

Ilmiylik prinsipi musiqa ta'limida musiqiy bilimlarning nazariy jihatdan asoslangan, to'g'ri va tizimli berilishini talab qiladi. Bu prinsip asosida o'quvchilarga musiqaning elementlari — lad, ritm, interval, garmoniya kabi tushunchalar ilmiy izoh bilan o'rgatiladi. Masalan, oddiygina qo'shiqni o'rganish jarayonida uning tonal markazi yoki ritmik strukturasini tushuntirish ilmiylik prinsipining amaliy ifodasidir. Shu bilan birga, ilmiylik prinsipi tarixiylik bilan uyg'un holda qo'llanib, musiqiy asarlarning yaratilish davri va madaniy kontekstini ochib berishni ham talab qiladi.

Tizimlilik va izchillik prinsipi musiqa ta'limi mazmunining mantiqiy ketma-ketlikda tashkil etilishini nazarda tutadi. Musiqiy bilimlar oddiydan murakkabga, konkret idrokdan abstrakt tushunchalarga o'tish asosida beriladi. Masalan, dastlab ritmik shakllar va oddiy melodiylar o'rgatiladi, keyinchalik esa murakkab garmonik tuzilmalar va shakl tahliliga o'tiladi. Bu prinsip o'quvchilarning bilimlarni bosqichma-bosqich va puxta o'zlashtirishiga yordam beradi.

Onglilik va faollik prinsipi o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi faol ishtirokini ta'minlashga qaratilgan. Musiqa ta'limida bu prinsip ayniqsa muhim bo'lib, o'quvchi passiv tinglovchi emas, balki faol ijrochi va tahlilchi sifatida namoyon bo'lishi kerak. Masalan, musiqiy asarni tinglagandan so'ng uning xarakterini muhokama qilish, ritmini aniqlash yoki uni ijro etishga harakat qilish o'quvchilarning ongli va faol o'zlashtirishini ta'minlaydi.

Ko'rgazmalilik prinsipi musiqa ta'limida audio va vizual vositalar orqali amalga oshiriladi. Musiqa san'ati eshitish orqali idrok etiladigan san'at turi bo'lganligi sababli, bu prinsipning o'ziga xos ko'rinishi mavjud. Masalan, asarni jonli ijroda eshitish, audio yozuvlar, videolar yoki nota yozuvlari orqali taqdim etish o'quvchilarning idrokini kuchaytiradi. Shu bilan birga, ko'rgazmalilik prinsipi musiqiy obrazlarni tasviriy vositalar bilan bog'lash orqali ham amalga oshirilishi mumkin.

Nazariya va amaliyot birligi prinsipi musiqa ta'limining eng muhim jihatlaridan biridir. Musiqiy bilimlar faqat nazariy tushuncha sifatida emas, balki amaliy faoliyat orqali mustahkamlanishi zarur. Masalan, o'quvchi interval haqida nazariy bilimga ega bo'lishi bilan birga, uni kuylay olishi yoki cholg'u asbobida ijro eta olishi kerak. Bu prinsip bilimlarning real faoliyatga integratsiyasini ta'minlaydi.

Mustahkamlash prinsipi bilim va ko'nikmalarni takrorlash va mashq qilish orqali barqarorlashtirishni nazarda tutadi. Musiqa ta'limida bu prinsip muntazam mashg'ulotlar, takroriy ijro va eshitish mashqlari orqali amalga oshiriladi. Masalan, biror musiqiy asarni bir necha bor ijro etish orqali texnik va emotsional jihatlar mustahkamlanadi.

Individual yondashuv prinsipi har bir o'quvchining qobiliyatlari, qiziqishlari va rivojlanish darajasini hisobga olishni talab qiladi. Musiqa ta'limida bu prinsip ayniqsa dolzarb bo'lib, chunki o'quvchilarning musiqiy eshitish, ritm hissi va ijrochilik darajasi turlicha bo'ladi. Masalan, ayrim o'quvchilarga murakkab asarlar berilsa, boshqalarga sodda mashqlar orqali bosqichma-bosqich rivojlanish imkoniyati yaratiladi.

Tarbiyaviylik prinsipi musiqa ta'limining ma'naviy va estetik ahamiyatini ifodalaydi. Musiqa orqali o'quvchilarda estetik did, axloqiy qadriyatlar va milliy o'zlik hissi shakllanadi. Masalan, milliy qo'shiqlarni o'rganish orqali o'quvchilarda vatanparvarlik va madaniy merosga hurmat tuyg'usi rivojlanadi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, umumdidaktik prinsiplari musiqa ta'limida o'zaro integratsiyalashgan holda qo'llaniladi. Ularni alohida emas, balki kompleks tarzda amalga oshirish ta'lim samaradorligini oshiradi. Masalan, bir dars jarayonida ilmiylik, ko'rgazmalilik va faollik prinsiplari bir vaqtning o'zida namoyon bo'lishi mumkin.

Xorijiy pedagogik tajribada ham umumdidaktik prinsiplarga katta e'tibor qaratiladi. J. Dewey faoliyatga asoslangan ta'limni ilgari surib, ongli va faol o'zlashtirish prinsipining ahamiyatini ta'kidlaydi. Z. Kodaly va K. Orff metodikalari esa ko'rgazmalilik va amaliy faoliyat birligini musiqa ta'limining asosiy tamoyili sifatida qaraydi.

Metodik jihatdan umumdidaktik prinsiplari musiqa darslarida turli shakllarda amalga oshiriladi: faol tinglash, jamoaviy ijro, individual mashg'ulotlar, ijodiy topshiriqlar va muhokamalar orqali. Bu usullar o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtiradi va musiqiy kompetensiyalarni rivojlantiradi.

Xulosa qilib aytganda, umumdidaktik prinsiplari musiqa ta'limining nazariy va amaliy asosini tashkil etib, ular ta'lim jarayonining samarali, tizimli va maqsadga yo'naltirilgan bo'lishini ta'minlaydi. Ushbu prinsiplardan ilmiy asosda foydalanish o'quvchilarning musiqiy bilim va ko'nikmalarini chuqur o'zlashtirishiga, ularning ijodiy va estetik rivojlanishiga xizmat qiladi.

3-§. Musiqaga xos maxsus prinsiplar (eshitish, ijro, idrok birligi).

Musiqa ta'limi umumdidaktik prinsiplarga tayangan holda amalga oshirilsa-da, uning san'at sifatidagi o'ziga xos tabiati maxsus pedagogik tamoyillar tizimini ham talab qiladi. Ushbu maxsus prinsiplar musiqiy faoliyatning ichki mohiyati — eshitish, idrok etish va ijro jarayonlarining uzviy bog'liqligi bilan belgilanadi. Shu bois musiqa pedagogikasida eshitish, idrok va ijro birligi prinsipi markaziy o'rin egallaydi va ta'lim jarayonining metodik asosini tashkil etadi.

Nazariy jihatdan musiqiy faoliyat uch asosiy komponentdan iborat: sensor (eshitish), kognitiv (idrok va tushunish) hamda motor (ijro). Ushbu komponentlar bir-biridan ajralgan holda emas, balki yagona psixofiziologik tizim sifatida faoliyat ko'rsatadi. B. Teplov va E. Gordon kabi olimlar musiqiy qobiliyatlarning rivojlanishi aynan shu komponentlarning integratsiyasi orqali amalga oshishini ta'kidlaydilar. Demak, musiqa ta'limida ushbu uchlikning birligi prinsipi metodologik zarurat sifatida qaraladi.

Eshitish birligi prinsipi musiqani idrok etishning boshlang'ich va asosiy bosqichini ifodalaydi. Musiqiy eshitish faqat tovushni qabul qilish emas, balki uning balandligi, davomiyligi, tembri va ifodaviy xususiyatlarini anglash jarayonidir. Pedagogik nuqtai nazardan bu prinsip faol tinglashni tashkil etishni talab qiladi. Masalan, o'quvchilarga musiqiy asarni tinglash jarayonida uning xarakterini

aniqlash, asosiy melodiyaning ajratish yoki ritmik tuzilishini kuzatish topshiriladi. Bu esa passiv tinglashni ongli idrok darajasiga olib chiqadi.

Idrok birligi prinsipi musiqiy materialni tushunish va mazmunini anglash jarayonini qamrab oladi. Musiqiy idrok faqat eshitish bilan cheklanmaydi, balki emotsional va intellektual komponentlarni ham o'z ichiga oladi. Masalan, o'quvchi kuy ohangini eshitibgina qolmay, uning kayfiyatini — quvonch, iztirob yoki tantanavorlikni ham his etadi. Bu jarayon estetik idrok va tafakkurning rivojlanishini ta'minlaydi. Pedagogik jihatdan bu prinsip musiqiy asarlarni tahlil qilish, ularning obrazli mazmunini ochib berish orqali amalga oshiriladi.

Ijro birligi prinsipi esa musiqiy faoliyatning amaliy ifodasini tashkil etadi. Ijro jarayonida eshitish va idrok faoliyati konkret harakatga — kuylash yoki cholg'u ijrosiga aylanadi. Bu yerda motor faoliyat, ya'ni ovoz apparati yoki qo'l harakatlari muhim rol o'ynaydi. Masalan, o'quvchi musiqiy asarni ijro etish jarayonida uning ritmini, dinamikasini va ifodaviy xususiyatlarini amalda namoyon etadi. Bu prinsip "o'rganish orqali bajarish" tamoyiliga asoslanadi.

Mazkur uch prinsipning birligi musiqa ta'limining kompleks xarakterini belgilaydi. Agar bu komponentlardan biri yetarli darajada rivojlanmasa, ta'lim jarayoni to'liq samarali bo'la olmaydi. Masalan, faqat nazariy bilimga ega bo'lgan, lekin eshitish va ijro ko'nikmalari rivojlanmagan o'quvchi musiqani to'liq anglay olmaydi. Shu bois musiqa darslari tinglash, tahlil va ijro faoliyatlarini o'z ichiga olgan integrativ shaklda tashkil etilishi zarur.

Metodik jihatdan bu prinsipni amalga oshirish uchun kompleks yondashuv qo'llaniladi. Masalan, yangi asarni o'rganishda avval uni tinglash (eshitish), so'ngra mazmunini tahlil qilish (idrok) va nihoyat uni ijro etish (amaliy faoliyat) bosqichlari izchil amalga oshiriladi. Bu jarayon o'quvchilarning musiqiy tafakkurini rivojlantiradi va bilimlarni mustahkamlaydi.

Eshitish, idrok va ijro birligi prinsipi zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan ham uyg'unlashadi. Masalan, audio-vizual vositalar yordamida musiqiy asarni tinglash, interaktiv dasturlar orqali

tahlil qilish va raqamli vositalar yordamida ijro etish o‘quvchilarning qiziqishini oshiradi va ularning faol ishtirokini ta’minlaydi.

Xorijiy metodikalarda ham ushbu prinsip markaziy o‘rin tutadi. Masalan, Z. Kodaly tizimida kuylash orqali eshitish va idrok rivojlantirilsa, K. Orff metodikasida harakat va ijro orqali musiqiy tushunchalar o‘zlashtiriladi. E. Gordonning “audiation” nazariyasida esa ichki eshitish va musiqiy tafakkur birligi asosiy o‘rin egallaydi. Bu yondashuvlar musiqiy faoliyatning integrativ tabiatini tasdiqlaydi.

Nazariy tahlil shuni ko‘rsatadiki, eshitish, idrok va ijro birligi prinsipi musiqa ta’limining asosiy qonuniyatlaridan biri bilan — ya’ni faoliyat orqali o‘rganish qonuniyati bilan chambarchas bog‘liqdir. Musiqa faqat eshitish orqali emas, balki faol ijro va tahlil orqali to‘liq o‘zlashtiriladi.

Pedagogik jihatdan bu prinsip o‘quvchilarning emotsional, intellektual va amaliy rivojlanishini birgalikda ta’minlaydi. Masalan, ansambl ijrosida o‘quvchi boshqalarni tinglaydi (eshitish), umumiy uyg‘unlikni anglaydi (idrok) va o‘z partiyasini ijro etadi (faoliyat). Bu jarayon jamoaviylik va kommunikativ kompetensiyalarni ham rivojlantiradi.

Xulosa qilib aytganda, musiqaga xos maxsus prinsiplar — eshitish, idrok va ijro birligi — musiqa ta’limining metodologik asosini tashkil etadi. Ushbu prinsipni ilmiy asosda va tizimli ravishda qo‘llash o‘quvchilarning musiqiy qobiliyatlarini kompleks rivojlantiradi, ularning estetik tafakkurini shakllantiradi va musiqa ta’limining yuqori samaradorligini ta’minlaydi.

4-§. Milliy-madaniy prinsiplarning mazmuni.

Musiqa ta’limida milliy-madaniy prinsiplari pedagogik jarayonning muhim metodologik asoslaridan biri bo‘lib, u ta’lim mazmunini xalqning tarixiy-madaniy merosi, an’analari va estetik qadriyatlari bilan uyg‘un holda tashkil etishni nazarda tutadi. Ushbu prinsip musiqa ta’limining nafaqat bilish, balki tarbiyaviy va identifikatsion funksiyalarini ham ta’minlaydi. Chunki musiqa milliy madaniyatning eng muhim ifoda shakllaridan biri sifatida shaxsning ma’naviy dunyosini shakllantirishda alohida o‘rin tutadi.

Nazariy jihatdan milliy-madaniy prinsiplar madaniyatshunoslik va etnopedagogika konsepsiyalariga asoslanadi. Etnopedagogik yondashuvga ko'ra, ta'lim jarayoni xalqning tarixiy tajribasi, urf-odatlar va qadriyatlariga tayangan holda tashkil etilishi zarur. Musiqa ta'limida bu, avvalo, milliy musiqa merosini o'rganish va uni zamonaviy pedagogik vositalar orqali talabalarga yetkazishni anglatadi. Bu jarayon shaxsning madaniy identifikatsiyasini shakllantirishga xizmat qiladi.

Milliy-madaniy prinsipning mazmuni, eng avvalo, ta'lim mazmunining milliy yo'naltirilganligi bilan belgilanadi. O'zbekiston musiqa ta'limida bu maqom san'ati, xalq qo'shiqlari, folklor namunalari va milliy cholg'u ijrochiligini o'rganish orqali amalga oshiriladi. Masalan, maqom asarlarini o'rganish jarayonida o'quvchi nafaqat musiqiy tuzilmani, balki uning falsafiy va estetik mazmunini ham anglaydi. Bu esa musiqaning chuqur ma'naviy mohiyatini ochib beradi.

Pedagogik jihatdan milliy-madaniy prinsip tarbiyaviylik tamoyili bilan uzviy bog'liqdir. Musiqa orqali o'quvchilarda milliy g'urur, vatanparvarlik va madaniy merosga hurmat tuyg'usi shakllanadi. Masalan, xalq qo'shiqlarini o'rganish jarayonida ularning mazmuni, tarixiy ildizlari va ijtimoiy ahamiyati haqida suhbat o'tkazish o'quvchilarning ma'naviy dunyosini boyitadi.

Milliy-madaniy prinsipning yana bir muhim jihati — an'anaviy va zamonaviylikning uyg'unligini ta'minlashdir. Ta'lim jarayonida faqat an'anaviy material bilan cheklanib qolmasdan, uni zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan boyitish zarur. Masalan, milliy kuylarni zamonaviy aranjirovka asosida o'rganish yoki raqamli vositalar orqali tahlil qilish o'quvchilarning qiziqishini oshiradi va ta'limni yanada samarali qiladi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, milliy-madaniy prinsip globalizatsiya sharoitida alohida ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy ta'lim tizimida xalqaro tajribalarni o'zlashtirish bilan birga milliy o'zlikni saqlash muhim vazifa hisoblanadi. Shu bois musiqa ta'limida milliy va jahon musiqa madaniyatini uyg'unlashtirish zarur. Masalan, o'quvchilar

bir vaqtning o'zida milliy maqom asarlarini va jahon klassik musiqasini o'rganish orqali keng musiqiy dunyoqarashga ega bo'ladilar.

Milliy-madaniy prinsip metodik jihatdan repertuar tanlashda yaqqol namoyon bo'ladi. O'qituvchi o'quvchilarning yosh xususiyatlari va tayyorgarlik darajasini hisobga olgan holda milliy musiqa namunalarini tanlashi zarur. Masalan, boshlang'ich bosqichda sodda xalq qo'shiqlari, yuqori bosqichlarda esa murakkab maqom asarlari o'rganiladi. Bu esa ta'limning izchilligi va tizimlilikini ta'minlaydi.

Shuningdek, milliy-madaniy prinsip ijro uslubida ham namoyon bo'ladi. Har bir milliy musiqa o'ziga xos ijro an'analari ega bo'lib, ularni to'g'ri o'rgatish muhimdir. Masalan, maqom ijrochiligida ohangni bezash, intonatsiya va ifodaviylik o'ziga xos xususiyatlarga ega. Bu jihatlarni o'rgatish o'quvchilarning milliy uslubni anglashiga yordam beradi.

Xorijiy pedagogik tajribada ham milliy-madaniy yondashuv muhim o'rin tutadi. Masalan, Z. Kodaly metodikasida venger xalq qo'shiqlariga asoslanib musiqa ta'limi tashkil etiladi. Bu yondashuv har bir xalqning o'z musiqiy merosi orqali ta'lim berish zarurligini tasdiqlaydi. Shuningdek, K. Orff metodikasida ham milliy ritmik va folklor elementlaridan keng foydalaniladi.

Metodik jihatdan milliy-madaniy prinsipni amalga oshirish uchun quyidagi yo'nalishlar muhimdir: milliy musiqa namunalarini o'rganish, ularning tarixiy va madaniy kontekstini ochib berish, ijro an'analari o'rgatish va zamonaviy texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish. Masalan, o'quvchilar milliy qo'shiqni ijro etish bilan birga uning kelib chiqishi va mazmunini ham o'rganadilar.

Nazariy jihatdan bu prinsip madaniy identitetni shakllantirish bilan bog'liq bo'lib, u shaxsning o'z milliy madaniyatiga mansublik hissini mustahkamlaydi. Shu bilan birga, u boshqa madaniyatlarga nisbatan hurmat va bag'rikenglikni ham rivojlantiradi.

Xulosa qilib aytganda, milliy-madaniy prinsiplar musiqa ta'limining mazmunini boyituvchi va uning tarbiyaviy ahamiyatini oshiruvchi muhim omildir. Ushbu prinsipni ilmiy asosda qo'llash o'quvchilarning milliy o'zligini shakllantiradi, ularning estetik didini

rivojlantiradi va musiqa ta'limining ijtimoiy-madaniy ahamiyatini yanada kuchaytiradi.

5-§. Musiqa ta'limi qonuniyatlari va ularning namoyon bo'lishi.

Musiqa ta'limi qonuniyatlari pedagogik jarayonning ichki, takrorlanuvchi va zaruriy aloqalarini ifodalovchi nazariy kategoriyalar bo'lib, ular ta'limning samarali tashkil etilishiga asos bo'lib xizmat qiladi. Ushbu qonuniyatlar ta'lim prinsiplari bilan uzviy bog'liq bo'lib, prinsiplarga nisbatan chuqurroq, umumlashgan va obyektiv xarakterga ega. Agar prinsiplari pedagogik faoliyatni yo'naltiruvchi qoidalar bo'lsa, qonuniyatlar ushbu faoliyatning ichki mexanizmlarini ochib beradi.

Nazariy jihatdan musiqa ta'limi qonuniyatlari umumiy pedagogik qonuniyatlar va musiqaga xos maxsus qonuniyatlar uyg'unligida shakllanadi. Umumiy qonuniyatlarga ta'lim va tarbiyaning birligi, faoliyat orqali o'rganish, bilimlarning tizimli o'zlashtirilishi kabi tamoyillar kiradi. Musiqaga xos qonuniyatlar esa eshitish, idrok va ijro jarayonlarining o'zaro bog'liqligi, emotsional va intellektual komponentlarning integratsiyasi bilan belgilanadi.

Musiqa ta'limining muhim qonuniyatlaridan biri — faoliyat orqali o'rganish qonuniyatidir. Ushbu qonuniyatga ko'ra, musiqiy bilim va ko'nikmalar faqat faol musiqiy faoliyat — tinglash, kuylash, ijro va tahlil jarayonida samarali shakllanadi. Masalan, o'quvchi ritm haqida nazariy ma'lumotni eshitish orqali emas, balki uni ijro etish orqali chuqur o'zlashtiradi. Bu jarayon psixologik jihatdan motor va sensor faoliyatning integratsiyasi bilan izohlanadi.

Yana bir muhim qonuniyat — emotsional va kognitiv jarayonlarning birligi qonuniyatidir. Musiqa san'ati inson hissiyotlariga bevosita ta'sir etuvchi vosita bo'lgani sababli, uning o'zlashtirilishi ham emotsional tajriba bilan chambarchas bog'liqdir. Masalan, o'quvchi musiqiy asarni faqat tahlil qilmasdan, uni his etishi ham zarur. Bu qonuniyat musiqa ta'limining estetik xarakterini belgilaydi va uning boshqa fanlardan farqini ko'rsatadi.

Musiqqa ta'limida izchillik va bosqichma-bosqich rivojlanish qonuniyati ham muhim ahamiyatga ega. Bu qonuniyatga ko'ra, musiqiy qobiliyatlar va bilimlar oddiydan murakkabga qarab rivojlanadi. Masalan, dastlab oddiy ritmik mashqlar o'rganilib, keyinchalik murakkab poliritmik tuzilmalarga o'tiladi. Bu jarayon o'quvchilarning psixologik tayyorgarligiga mos ravishda amalga oshiriladi.

Individuallik qonuniyati musiqqa ta'limida alohida o'rin tutadi. Har bir o'quvchining musiqiy qobiliyatlari, eshitish darajasi va ijrochilik imkoniyatlari turlicha bo'lganligi sababli ta'lim jarayoni individual yondashuv asosida tashkil etilishi zarur. Masalan, ayrim o'quvchilar tez o'zlashtirsa, boshqalarga ko'proq mashq va vaqt talab etiladi. Bu qonuniyat differensial yondashuvning ilmiy asosini tashkil etadi.

Musiqqa ta'limining yana bir qonuniyati — takrorlash va mustahkamlash qonuniyatidir. Musiqiy faoliyatda ko'nikmalarni shakllantirish uchun muntazam mashq qilish zarur. Masalan, biror asarni mukammal ijro etish uchun uni bir necha bor takrorlash talab etiladi. Bu jarayon psixologik jihatdan xotira va avtomatlashuv mexanizmlari bilan bog'liq.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, musiqqa ta'limida integrativlik qonuniyati ham muhim ahamiyatga ega. Bu qonuniyat turli faoliyat turlarining — tinglash, ijro, tahlil va ijodiy faoliyatning o'zaro bog'liqligini ifodalaydi. Masalan, o'quvchi musiqiy asarni tinglab, uni tahlil qiladi va keyinchalik ijro etadi. Bu jarayon kompleks o'zlashtirishni ta'minlaydi.

Musiqqa ta'limida motivatsiya qonuniyati ham muhim rol o'ynaydi. O'quvchining musiqaga bo'lgan qiziqishi va ichki motivatsiyasi ta'lim samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Masalan, qiziqarli repertuar tanlash yoki ijodiy topshiriqlar berish o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi va ularni faol ishtirok etishga undaydi.

Xorijiy pedagogik tadqiqotlarda ham musiqqa ta'limi qonuniyatlari keng o'rganilgan. Masalan, E. Gordon musiqiy rivojlanishning bosqichma-bosqich xarakterini asoslab, "audiation" tushunchasi orqali ichki eshitish jarayonining ahamiyatini ta'kidlaydi. B. Teplov esa

musiqiy qobiliyatlarning faoliyat jarayonida rivojlanishini ilmiy jihatdan asoslab beradi.

Pedagogik jihatdan musiqa ta'limi qonuniyatlari dars jarayonida konkret shakllarda namoyon bo'ladi. Masalan, faoliyat qonuniyati amaliy mashg'ulotlarda, emotsional birlik qonuniyati musiqiy asarni his etishda, izchillik qonuniyati esa o'quv dasturining tuzilishida aks etadi. Bu esa qonuniyatlarning amaliy ahamiyatini ko'rsatadi.

Metodik nuqtai nazardan o'qituvchi ushbu qonuniyatlarni hisobga olgan holda darsni loyihalashi zarur. Masalan, yangi materialni tushuntirish, uni amaliy mashqlar bilan mustahkamlash va keyinchalik ijodiy faoliyat orqali rivojlantirish ketma-ketligi qonuniyatlarga asoslangan yondashuvni ifodalaydi.

Xulosa qilib aytganda, musiqa ta'limi qonuniyatlari pedagogik jarayonning ilmiy asosini tashkil etadi va ular ta'limning samarali tashkil etilishini ta'minlaydi. Ushbu qonuniyatlarni chuqur anglash va amaliyotda to'g'ri qo'llash o'quvchilarning musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirish, ularning estetik tafakkurini shakllantirish va ta'lim sifatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

6-§. Prinsip va qonuniyatlarning amaliy dars jarayonidagi ifodasi.

Musiqa ta'limi jarayonida nazariy prinsiplar va qonuniyatlarni faqat abstrakt ilmiy tushunchalar sifatida emas, balki konkret pedagogik faoliyatda o'z ifodasini topuvchi amaliy yo'naltirilgan tizim sifatida namoyon bo'ladi. Shu jihatdan, musiqa pedagogikasining asosiy vazifalaridan biri — nazariy asoslarni real dars jarayoniga moslashtirish, ya'ni didaktik prinsiplar va qonuniyatlarni metodik yechimlar orqali hayotga tatbiq etishdir. Bu esa o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi, metodik tafakkuri va ijodiy yondashuvi bilan chambarchas bog'liqdir.

Nazariy jihatdan prinsip va qonuniyatlarning amaliy ifodasi "pedagogik modellashtirish" tushunchasi orqali izohlanadi. Ya'ni o'qituvchi darsni rejalashtirish jarayonida umumdidaktik va maxsus musiqiy prinsiplarni hisobga olgan holda, ta'lim jarayonining optimal modelini yaratadi. Masalan, izchillik va tizimlilik prinsipi asosida

darsning strukturasini — kirish, yangi bilimni o‘zlashtirish, mustahkamlash va yakun bosqichlariga ajratadi.

Musiqqa darsida faoliyat orqali o‘rganish qonuniyati amaliy jihatdan turli faoliyat turlarining integratsiyasi orqali namoyon bo‘ladi. Masalan, yangi mavzu sifatida xalq qo‘shig‘i o‘rganilayotgan bo‘lsa, avval uni tinglash (eshitish faoliyati), keyin mazmunini tahlil qilish (idrok), so‘ngra kuylash (ijro) orqali o‘zlashtirish amalga oshiriladi. Bu ketma-ketlik nafaqat bilimni mustahkamlaydi, balki o‘quvchilarning musiqiy tafakkurini rivojlantiradi.

Eshitish, idrok va ijro birligi prinsipi amaliy dars jarayonida kompleks mashg‘ulotlar orqali ifodalanadi. Masalan, o‘quvchilarga musiqiy asarni tinglash bilan birga uning ritmini qo‘l harakati orqali ifodalash, so‘ngra uni vokal yoki cholg‘u vositasida ijro etish topshiriladi. Bu jarayon sensor, kognitiv va motor komponentlarning uyg‘un rivojlanishini ta‘minlaydi.

Milliy-madaniy prinsipning amaliy ifodasi repertuar tanlash va dars mazmunini shakllantirishda namoyon bo‘ladi. Masalan, o‘qituvchi darsda milliy xalq qo‘shiqlari yoki maqom namunalaridan foydalanib, o‘quvchilarga nafaqat musiqiy bilim, balki madaniy qadriyatlarni ham singdiradi. Shu bilan birga, ushbu materiallar zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan boyitilib, masalan, audio yozuvlar yoki vizual materiallar orqali taqdim etilishi mumkin.

Individuallashtirish qonuniyati amaliy dars jarayonida differensial yondashuv orqali amalga oshiriladi. Masalan, bir guruh o‘quvchilarga murakkabroq ijro topshiriqlari berilsa, boshqalarga sodda variantlar taklif etiladi. Bu esa har bir o‘quvchining individual imkoniyatlarini hisobga olish va ularning rivojlanishini ta‘minlashga xizmat qiladi.

Takrorlash va mustahkamlash qonuniyati esa dars jarayonida muntazam mashqlar orqali ifodalanadi. Masalan, yangi o‘rganilgan kuy bir necha bor takrorlanadi, turli temp va dinamika bilan ijro etiladi. Bu jarayon o‘quvchilarning musiqiy xotirasini mustahkamlaydi va ijrochilik mahoratini oshiradi.

Motivatsiya qonuniyati amaliy jihatdan o‘quvchilarning darsga qiziqishini oshirish orqali namoyon bo‘ladi. O‘qituvchi qiziqarli

metodlardan — musiqiy o‘yinlar, improvizatsiya mashqlari, guruhli ijro shakllaridan foydalanib, o‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minlaydi. Masalan, kichik ansambl tashkil etish yoki ijodiy topshiriqlar berish o‘quvchilarning ichki motivatsiyasini kuchaytiradi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar prinsip va qonuniyatlarning amaliy ifodasini yanada boyitadi. Masalan, interaktiv taqdimotlar, audio va video materiallar yordamida musiqiy asarlarni tahlil qilish, raqamli platformalarda ijro yozuvlarini tinglash va solishtirish imkoniyati yaratiladi. Bu esa ta’lim jarayonining vizual va eshitish samaradorligini oshiradi.

Xorijiy pedagogik tajribada ham prinsip va qonuniyatlarning amaliy ifodasi aniq metodik tizimlar orqali namoyon bo‘ladi. Masalan, K. Orff metodikasida dars jarayoni harakat, ritm va ijro faoliyatiga asoslanadi, bu esa faoliyat qonuniyatining amaliy ifodasidir. Z. Kodaly tizimida esa vokal ijro va solfedjio mashqlari orqali eshitish va idrok rivojlantiriladi.

Pedagogik nuqtai nazardan prinsip va qonuniyatlarning amaliy ifodasi o‘qituvchining refleksiv faoliyati bilan ham bog‘liqdir. Ya’ni o‘qituvchi dars jarayonini tahlil qilib, qaysi metodlar samarali bo‘lganini aniqlaydi va keyingi faoliyatini shu asosda takomillashtiradi. Bu jarayon pedagogik mahoratning muhim ko‘rsatkichi hisoblanadi.

Nazariy va amaliy jihatlarining uyg‘unligi musiqa ta’limining samaradorligini belgilovchi asosiy omildir. Agar prinsip va qonuniyatlar faqat nazariy darajada qolib ketsa, ta’lim jarayoni yuzaki bo‘lib qoladi. Aksincha, ularni ongli ravishda amaliyotga tatbiq etish darsning mazmunini boyitadi va o‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, musiqa ta’limi prinsiplari va qonuniyatlari amaliy dars jarayonida konkret metodik harakatlar, mashg‘ulot shakllari va pedagogik texnologiyalar orqali o‘z ifodasini topadi. Ularni ilmiy asosda va tizimli ravishda qo‘llash o‘quvchilarning musiqiy qobiliyatlarini kompleks rivojlantirishga, ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishga va musiqa pedagogikasining amaliy ahamiyatini yanada kuchaytirishga xizmat qiladi.

Mavzu bo'yicha xulosa

Mazkur mavzu doirasida olib borilgan ilmiy tahlillar shuni ko'rsatdiki, musiqa ta'limi prinsiplari pedagogik jarayonning yo'naltiruvchi qoidalari sifatida, qonuniyatlar esa uning ichki, obyektiv va takrorlanuvchi bog'lanishlarini ifodalovchi nazariy asos sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu ikki tushuncha o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, ular musiqa ta'limining samarali tashkil etilishida yagona metodologik tizimni tashkil etadi.

Ta'lim prinsiplari tushunchasi va ularning tasnifi tahlili shuni ko'rsatdiki, ular umumdidaktik, maxsus va milliy-madaniy yo'nalishlarda namoyon bo'lib, har biri musiqa ta'limining turli jihatlarini tartibga soladi. Umumdidaktik prinsiplar ta'limning ilmiylik, tizimlilik, izchillik va faoliyatga yo'naltirilganligini ta'minlasa, maxsus prinsiplar musiqaning o'ziga xos tabiati — eshitish, idrok va ijro birligi orqali amalga oshadi.

Umumdidaktik prinsiplarning musiqa ta'limida qo'llanilishi ularning universalligini va moslashuvchanligini ko'rsatdi. Ilmiylik, ko'rgazmalilik, ongli va faol o'zlashtirish kabi prinsiplari musiqiy faoliyat bilan integratsiyalashgan holda qo'llanilganda ta'lim samaradorligi sezilarli darajada oshadi.

Musiqaga xos maxsus prinsiplar — eshitish, idrok va ijro birligi — musiqa ta'limining markaziy metodologik asosini tashkil etishi asoslandi. Ushbu prinsip musiqiy faoliyatning sensor, kognitiv va motor komponentlarini yagona tizimda birlashtirib, o'quvchilarning kompleks rivojlanishini ta'minlaydi.

Milliy-madaniy prinsiplarning tahlili esa musiqa ta'limining madaniy identifikatsiya va tarbiyaviy funksiyasini ochib berdi. Milliy musiqa merosini o'rganish orqali o'quvchilarda estetik did, milliy o'zlik va madaniy qadriyatlarga hurmat shakllanadi. Shu bilan birga, milliy va jahon musiqa madaniyatining uyg'unligi zamonaviy ta'limning muhim yo'nalishlaridan biri sifatida namoyon bo'ldi.

Musiqa ta'limi qonuniyatlari — faoliyat orqali o'rganish, emotsional va kognitiv jarayonlar birligi, izchillik, individuallik, motivatsiya va integrativlik — ta'lim jarayonining ichki

mexanizmlarini belgilovchi asosiy omillar ekanligi aniqlandi. Ushbu qonuniyatlarni hisobga olish ta'lim jarayonining ilmiy asoslanganligini ta'minlaydi.

Prinsip va qonuniyatlarning amaliy dars jarayonidagi ifodasi esa ularning real pedagogik faoliyatda qanday namoyon bo'lishini ko'rsatdi. Darsni rejalashtirish, metodlarni tanlash, repertuarni belgilash va o'quvchilar faoliyatini tashkil etishda ushbu nazariy asoslarning amaliy ahamiyati yaqqol namoyon bo'ladi.

Umumiy nazariy xulosa sifatida aytish mumkinki, musiqa ta'limi prinsiplari va qonuniyatlari musiqa pedagogikasining fundamental asosini tashkil etadi va ular ta'lim jarayonining samaradorligini belgilovchi muhim omillardir. Ularning ilmiy asosda ishlab chiqilishi va amaliyotga to'g'ri tatbiq etilishi o'quvchilarning musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirish, estetik tafakkurini shakllantirish va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Amaliy jihatdan esa ushbu prinsip va qonuniyatlarga asoslangan musiqa ta'limi o'qituvchidan yuqori darajadagi metodik mahorat, ijodiy yondashuv va refleksiv faoliyatni talab qiladi. Bu esa musiqa pedagogining kasbiy kompetensiyalarini uzluksiz rivojlantirish zaruratini yuzaga keltiradi.

Kelgusida musiqa ta'limining rivojlanish istiqbollari raqamli texnologiyalarni joriy etish, innovatsion metodlarni qo'llash, milliy va xalqaro tajribalarni integratsiyalash hamda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim modelini yanada takomillashtirish bilan bog'liq bo'lib, bu yo'nalishlar musiqa pedagogikasining ilmiy va amaliy salohiyatini yanada oshiradi.

9-mavzu: MUSIQA TA'LIMI METODLARI VA INNOVATSION YONDASHUVLAR

Reja:

- 1-§. Musiqa ta'limi metodlari tushunchasi va ularning tasnifi
- 2-§. An'anaviy metodlarning (tushuntirish, namoyish, takrorlash) xususiyatlari
- 3-§. Faol va interaktiv metodlarning (muammoli o'qitish, loyiha usuli) qo'llanilishi
- 4-§. Kreativ va ijodiy metodlarning (improvizatsiya, kompozitsiya) ahamiyati
- 5-§. Raqamli va innovatsion metodlarning imkoniyatlari
- 6-§. Metod tanlashning pedagogik mezonlari

Annotatsiya: Ushbu mavzuda musiqa ta'limi metodlari va innovatsion yondashuvlar tahlil qilinib, an'anaviy va zamonaviy metodlarning integratsiyasi asosida samarali pedagogik faoliyatni tashkil etish yo'llari yoritiladi. Interaktiv, kreativ va raqamli metodlarning ta'lim jarayonidagi ahamiyati asoslanadi.

Kalit so'zlar: Musiqa metodlari, Innovatsion yondashuv, Interaktiv metodlar, Pedagogik texnologiyalar, Kreativ yondashuv, Ta'lim jarayoni, Musiqiy faoliyat, Loyiha metodi, Muammoli ta'lim, Ijodiy topshiriqlar, Raqamli texnologiyalar, Zamonaviy metodika, Pedagogik innovatsiya, Ta'lim samaradorligi, Musiqiy tafakkur, Faol o'qitish, Integrativ yondashuv, Metodik tizim, Ta'lim modeli, Musiqa pedagogikasi

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimining tubdan yangilanishi, innovatsion texnologiyalarning jadal rivoji va kompetensiyaviy yondashuvning ustuvorligi musiqa ta'limi metodlarini qayta ko'rib chiqish va takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. An'anaviy o'qitish modellari bilan bir qatorda, o'quvchilarning faol ishtirokini, ijodiy fikrlashini va mustaqil faoliyatini ta'minlovchi innovatsion metodlarning joriy etilishi bugungi musiqa pedagogikasining dolzarb

muammolaridan biridir. Shu bois “Musika ta’limi metodlari va innovatsion yondashuvlar” mavzusi ilmiy-pedagogik jihatdan alohida ahamiyat kasb etadi, chunki aynan metodlar orqali ta’lim mazmuni real pedagogik faoliyatda namoyon bo’ladi.

Musika pedagogikasining ilmiy-pedagogik ahamiyati shundaki, u shaxsning estetik tafakkuri, emotsional sezgirligi, ijodiy qobiliyati va kommunikativ kompetensiyalarini kompleks rivojlantirish imkonini beradi. Bu jarayonda metodlar nafaqat bilim berish vositasi, balki musiqiy faoliyatni tashkil etish, o’quvchilarning ichki salohiyatini ochib berish va ularni ijodiy subyekt sifatida shakllantirish vositasi sifatida namoyon bo’ladi. Ayniqsa, improvizatsiya, kompozitsiya, loyiha va raqamli metodlar orqali o’quvchilar mustaqil fikrlashga, musiqiy mahsulot yaratishga va zamonaviy texnologiyalar bilan ishlashga o’rgatiladi.

Mazkur mavzuning asosiy maqsadi musika ta’limi metodlarining nazariy asoslarini tahlil qilish, ularning tasnifi va pedagogik xususiyatlarini ochib berish hamda innovatsion yondashuvlarning ta’lim jarayonidagi o’rnini ilmiy asoslashdan iboratdir. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: musika ta’limi metodlari tushunchasining mohiyatini aniqlash va ularni ilmiy tasniflash; an’anaviy metodlarning (tushuntirish, namoyish, takrorlash) pedagogik imkoniyatlarini tahlil qilish; faol va interaktiv metodlarning (muammoli o’qitish, loyiha usuli) qo’llanilishini asoslash; kreativ metodlarning (improvizatsiya, kompozitsiya) ahamiyatini ochib berish; raqamli va innovatsion metodlarning imkoniyatlarini aniqlash; metod tanlashning pedagogik mezonlarini ishlab chiqish.

Mavzuni o’rganishda zamonaviy metodologik yondashuvlar muhim ilmiy asos bo’lib xizmat qiladi. Tizimli yondashuv musika ta’limi metodlarini yagona pedagogik tizim sifatida ko’rib chiqish imkonini beradi va ularning o’zaro bog’liqligini ochib beradi. Kompetensiyaviy yondashuv metodlarni o’quvchilarning amaliy faoliyatga tayyorligini shakllantirish vositasi sifatida talqin qiladi. Shaxsga yo’naltirilgan yondashuv esa metodlarni tanlash va qo’llashda o’quvchilarning individual xususiyatlari, qiziqishlari va qobiliyatlarini

hisobga olishni taqozo etadi. Ushbu yondashuvlarning integratsiyasi musiqa ta'limi metodlarini samarali tashkil etishning metodologik asosini tashkil etadi.

Shunday qilib, musiqa ta'limi metodlari va innovatsion yondashuvlarni ilmiy asosda o'rganish zamonaviy pedagogik faoliyatni takomillashtirish, o'quvchilarning musiqiy va ijodiy kompetensiyalarini rivojlantirish hamda ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

1-§. Musiqa ta'limi metodlari tushunchasi va ularning tasnifi.

Musiqa ta'limi metodlari masalasi musiqa pedagogikasining eng muhim nazariy va amaliy komponentlaridan biri hisoblanadi. Chunki aynan metodlar orqali ta'lim mazmuni o'quvchiga yetkaziladi, uning musiqiy idroki shakllanadi, ijrochilik ko'nikmalari rivojlanadi hamda estetik tafakkuri boyitiladi. Shu nuqtai nazardan, metod tushunchasini ilmiy asosda anglash va ularning tizimli tasnifini ishlab chiqish musiqa ta'limining samaradorligini ta'minlovchi asosiy omillardan biridir.

Pedagogika nazariyasida “metod” tushunchasi yunoncha *methodos* — ya'ni “maqsadga erishish yo'li” ma'nosini anglatadi va u ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchi faoliyatini tashkil etish usullarining tizimi sifatida talqin etiladi. Musiqa pedagogikasida esa bu tushuncha yanada murakkab mazmun kasb etadi, chunki u nafaqat bilimlarni uzatish, balki musiqiy faoliyatni tashkil etish, emotsional-idrokiy jarayonlarni faollashtirish va ijodiy tajribani shakllantirishni ham o'z ichiga oladi. Demak, musiqa ta'limi metodlari — bu o'quvchilarning musiqiy bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini shakllantirishga qaratilgan, o'qituvchi va o'quvchi faoliyatining o'zaro uyg'unlashgan usullar tizimidir.

Nazariy jihatdan qaralganda, musiqa ta'limi metodlari umumiy didaktik metodlardan kelib chiqadi, biroq ular san'at ta'limining o'ziga xos xususiyatlariga mos ravishda transformatsiyalashadi. Agar umumiy ta'limda metodlar asosan mantiqiy-tushunchaviy bilimlarni o'zlashtirishga xizmat qilsa, musiqa ta'limida ular eshitish, his etish, ijro etish va ijod qilish kabi faoliyat turlarini birlashtiradi. Shu sababli

musiqa metodlari kognitiv, emotsional va sensor-motor komponentlarning integratsiyasiga asoslanadi. Bu esa ularni boshqa fanlar metodlaridan tubdan farqlaydi.

Musiqa ta'limi metodlarini ilmiy tasniflash masalasi turli pedagogik maktablar va olimlar tomonidan turlicha talqin etilgan. Masalan, umumiy pedagogikada Yu. Babanskiy metodlarni o'qitishning tashkil etilishi va boshqarilishi nuqtai nazaridan tasniflaydi, I. Lerner va M. Skatkin esa ularni bilish faoliyati xarakteriga ko'ra reproduktiv va produktiv metodlarga ajratadi. Musiqa pedagogikasida esa bu tasniflar kengaytirilgan holda qo'llanilib, unga san'atga xos metodik yondashuvlar qo'shiladi.

Musiqa ta'limi metodlarini bir necha asosiy mezonlarga ko'ra tasniflash mumkin. Eng avvalo, ularni o'quvchilarning bilish faoliyati darajasiga ko'ra reproduktiv va ijodiy metodlarga ajratish mumkin. Reprodktiv metodlar o'quvchining tayyor bilim va namunalarni o'zlashtirishiga qaratilgan bo'lsa, ijodiy metodlar mustaqil fikrlash, improvizatsiya va yangi musiqiy mahsulot yaratishga yo'naltiriladi. Masalan, qo'shiqni o'qituvchi ko'rsatganidek kuylash reproduktiv metodga kirsa, shu qo'shiq asosida yangi variant yaratish yoki improvizatsiya qilish ijodiy metod hisoblanadi.

Ikkinchi muhim tasnif mezon — o'qitish jarayonidagi faoliyat turi bilan bog'liq. Shu asosda musiqa ta'limi metodlarini eshitish (tinglash), ijro (vokal yoki cholg'u), tahlil va ijodiy faoliyat metodlariga ajratish mumkin. Masalan, musiqa tinglash jarayonida o'quvchilar asarning janri, xarakteri va ifoda vositalarini aniqlashga o'rgatiladi, bu esa analitik metodlarning qo'llanilishini talab qiladi. Ijro jarayonida esa ko'proq amaliy va takrorlash metodlari ustuvor bo'ladi. Ijodiy faoliyatda esa improvizatsiya, kompozitsiya va aranjirovka metodlari qo'llaniladi. Bu tasnif musiqa ta'limining faoliyatga yo'naltirilgan xarakterini yaqqol namoyon etadi.

Uchinchi tasnif mezon — metodlarning pedagogik maqsadiga ko'ra ajratilishidir. Shu nuqtai nazardan metodlar ta'limiy (bilim beruvchi), rivojlantiruvchi (qobiliyatlarni shakllantiruvchi) va tarbiyaviy (estetik va axloqiy sifatlarni rivojlantiruvchi) metodlarga

bo‘linadi. Masalan, nota savodini o‘rgatish ta’limiy metodga kirs, ritm hissini rivojlantirish rivojlantiruvchi metod hisoblanadi, milliy qo‘shiqlar orqali estetik didni shakllantirish esa tarbiyaviy metod sifatida namoyon bo‘ladi. Amaliyotda esa bu metodlar bir-biridan ajralgan holda emas, balki kompleks tarzda qo‘llaniladi.

Musiq pedagogikasida metodlarni an’anaviy va innovatsion metodlarga ajratish ham keng tarqalgan. An’anaviy metodlar ko‘proq tushuntirish, namoyish va takrorlashga asoslangan bo‘lsa, innovatsion metodlar o‘quvchining faol ishtiroki, mustaqil fikrlashi va ijodiy yondashuvini rivojlantirishga qaratilgan. Masalan, oddiy qo‘shiqni o‘rganishda faqat takrorlash bilan cheklanib qolish an’anaviy metod bo‘lsa, uni sahnalashtirish, guruhij ijro yoki yangi aranjirovka qilish innovatsion metodlarga misol bo‘la oladi.

Xorijiy musiq pedagogikasida metodlar ko‘pincha muayyan konsepsiyalar asosida tizimlashtiriladi. Masalan, Zoltan Kodaly metodikasi eshitish va kuylashga asoslangan metodlar tizimini taklif etsa, Karl Orff tizimi musiq, harakat va nutq integratsiyasiga asoslanadi. Shinichi Suzuki esa bolalarning tabiiy rivojlanish mexanizmlariga tayanib, tinglash va takrorlash orqali o‘qitish metodini ilgari suradi. Ushbu metodikalar musiq ta’limi metodlarining turli yo‘nalishlarda rivojlanishini ko‘rsatadi va ularning tasnifini yanada boyitadi.

Nazariy tahlil shuni ko‘rsatadiki, musiq ta’limi metodlari qat’iy va o‘zgarmas tizim emas, balki dinamik va rivojlanib boruvchi pedagogik kategoriyadir. Ular jamiyatning ijtimoiy-madaniy ehtiyojlari, ta’lim paradigmasi va texnologik rivojlanish darajasiga qarab yangilanib boradi. Masalan, raqamli texnologiyalar rivoji bilan birga musiqani o‘qitishda virtual instrumentlar, audio tahrirlash dasturlari va onlayn platformalardan foydalanishga asoslangan yangi metodlar paydo bo‘lmoqda.

Metodik nuqtai nazardan, musiq ta’limi metodlarini samarali qo‘llash uchun o‘qituvchi ularning mohiyatini chuqur anglab, dars maqsadi, o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlari, shuningdek, o‘rganilayotgan materialning mazmuniga mos ravishda tanlay olishi

zarur. Masalan, boshlang'ich bosqichda ko'proq ko'rgazmali va amaliy metodlar samarali bo'lsa, yuqori bosqichlarda analitik va ijodiy metodlar ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, musiqa ta'limi metodlari — bu murakkab, ko'p qirrali va integrativ pedagogik tizim bo'lib, ular orqali musiqa ta'limining barcha maqsadlari amalga oshiriladi. Ularning ilmiy asoslangan tasnifi esa pedagogik jarayonni ongli ravishda tashkil etish, samarali metodlarni tanlash va ta'lim sifatini oshirish uchun muhim metodologik asos vazifasini bajaradi. Shu bois magistratura bosqichida musiqa ta'limi metodlari tushunchasi va ularning tasnifini chuqur o'rganish kelajakdagi pedagogning kasbiy kompetensiyasini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

2-§. An'anaviy metodlarning (tushuntirish, namoyish, takrorlash) xususiyatlari.

Musiqa ta'limi metodik tizimida an'anaviy metodlar alohida o'rin egallaydi va ular pedagogik amaliyotda uzoq tarixiy tajriba asosida shakllangan, o'zining samaradorligini ko'p marotaba isbotlagan usullar sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu metodlar, avvalo, bilim, ko'nikma va malakalarni bosqichma-bosqich, izchil va tizimli ravishda shakllantirishga xizmat qiladi. Musiqa pedagogikasida an'anaviy metodlar qatoriga tushuntirish, namoyish va takrorlash metodlari kiradi. Ular o'zaro uzviy bog'langan holda qo'llanilib, o'quvchilarning musiqiy idroki, ijrochilik mahorati va nazariy bilimlarini shakllantirishda muhim vosita vazifasini bajaradi.

Tushuntirish metodi musiqa ta'limida nazariy bilimlarni o'zlashtirish jarayonining asosiy vositalaridan biri hisoblanadi. Ushbu metod orqali o'qituvchi musiqiy tushunchalar, qonuniyatlar va ifoda vositalarini mantiqiy va izchil shaklda bayon qiladi. Pedagogika nazariyasida tushuntirish metodi verbal (og'zaki) metodlar guruhiga kiradi va u bilish faoliyatining kognitiv komponentini rivojlantirishga qaratilgan. Biroq musiqa ta'limida tushuntirish faqat og'zaki izoh bilan cheklanib qolmay, balki eshitish va idrok bilan uzviy bog'liq holda amalga oshiriladi.

Masalan, “lad” tushunchasini o‘rganishda o‘qituvchi faqat uning nazariy ta’rifini beribgina qolmay, balki major va minor ladidagi kuylarni tinglatib, ularning emotsional farqini his qildirish orqali tushuntirishni boyitadi. Bu jarayonda tushuntirish metodi eshitish tajribasi bilan integratsiyalashadi va bilimlar chuqurroq o‘zlashtiriladi. Shu nuqtai nazardan, musiqa pedagogikasida tushuntirish metodi ko‘pincha “eshitish orqali tushuntirish” shaklida namoyon bo‘ladi.

Nazariy jihatdan bu metodning samaradorligi o‘quvchining mantiqiy tafakkurini rivojlantirish bilan bog‘liq. Masalan, musiqa asarining shaklini (ikki qismli, uch qismli, rondo va boshqalar) tushuntirish jarayonida o‘qituvchi misollar asosida struktura va takrorlanish elementlarini izohlaydi. Bu esa o‘quvchining analitik fikrlashini shakllantiradi. Biroq pedagogik tajriba shuni ko‘rsatadiki, tushuntirish metodidan haddan tashqari ko‘p foydalanish o‘quvchini passiv tinglovchiga aylantirishi mumkin. Shu sababli uni boshqa metodlar bilan uyg‘unlashtirish zarur.

Namoyish metodi musiqa ta’limida eng muhim va o‘ziga xos metodlardan biri hisoblanadi, chunki musiqa san’ati bevosita eshitish va kuzatish orqali o‘zlashtiriladi. Ushbu metod o‘qituvchining yoki texnik vositalarning yordamida musiqiy materialni jonli yoki yozma shaklda ko‘rsatishga asoslanadi. Umumiy pedagogikada bu metod ko‘rgazmalilik tamoyiliga tayanadi, ammo musiqa ta’limida uning asosiy shakli eshitish orqali namoyish etishdir.

Masalan, yangi qo‘shiqni o‘rgatishda o‘qituvchi avvalo uni to‘liq ijro etib beradi. Bu jarayonda o‘quvchilar asarning umumiy xarakteri, tempi, dinamikasi va ifoda vositalarini yaxlit holda idrok etadilar. Shundan so‘ng asar qismlarga bo‘linib, alohida o‘rganiladi. Bu metod psixologik jihatdan “model asosida o‘rganish” (modeling) mexanizmi bilan bog‘liq bo‘lib, o‘quvchi ko‘rgan va eshitgan namunani takrorlash orqali o‘zlashtiradi.

Xorijiy pedagogik tadqiqotlarda, xususan, A. Bandura tomonidan ilgari surilgan ijtimoiy o‘rganish nazariyasi namoyish metodining samaradorligini ilmiy asoslab beradi. Ushbu nazariyaga ko‘ra, inson ko‘pincha boshqalarning faoliyatini kuzatish va taqlid qilish orqali

o‘rganadi. Musiqa ta’limida bu ayniqsa yaqqol namoyon bo‘ladi, chunki ijrochilik ko‘nikmalari ko‘p jihatdan vizual va eshitish orqali shakllanadi.

Namoyish metodining yana bir muhim xususiyati — u abstrakt musiqiy tushunchalarni konkretlashtiradi. Masalan, “legato” yoki “staccato” kabi ijrochilik usullarini faqat tushuntirish orqali to‘liq anglab bo‘lmaydi. Ularni o‘qituvchi cholg‘u asbobida yoki vokal ijro orqali ko‘rsatgandagina o‘quvchi bu farqni to‘liq his etadi. Shu sababli namoyish metodi musiqa ta’limida nazariya va amaliyotni bog‘lovchi muhim vosita hisoblanadi.

Takrorlash metodi esa musiqa ta’limining amaliy asosini tashkil etadi va u ko‘nikma hamda malakalarni shakllantirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Ushbu metodning mohiyati o‘rganilgan materialni ko‘p marotaba bajarish orqali uni avtomatlashtirishdan iborat. Psixologik jihatdan takrorlash shartli reflekslar va motor xotira shakllanishi bilan bog‘liq bo‘lib, ayniqsa ijrochilik faoliyatida muhim ahamiyat kasb etadi.

Masalan, vokal mashg‘ulotlarda bir xil melodik frazani bir necha bor takrorlash orqali intonatsion aniqlik va nafasni to‘g‘ri taqsimlash ko‘nikmalari shakllanadi. Cholg‘u ijrochiligida esa texnik elementlar — gammlar, arpeggiolar, pasajlar muntazam takrorlash orqali mukammallashtiriladi. Bu jarayon asta-sekin avtomatik darajaga yetadi va ijro erkinlashadi.

Z. Kodaly metodikasida takrorlash eshitish va kuylash orqali amalga oshiriladi va u “ichki eshitish”ni rivojlantirishga xizmat qiladi. Suzuki metodikasida esa takrorlash “ona tili metodi” asosida qurilib, bolalar musiqani ko‘p eshitish va qayta ijro etish orqali o‘zlashtiradilar. Bu yondashuvlar takrorlash metodining nafaqat texnik, balki kognitiv va emotsional ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi.

Biroq metodik jihatdan takrorlashni mexanik tarzda tashkil etish salbiy natijalarga olib kelishi mumkin. Agar o‘quvchi nimani va nima uchun takrorlayotganini anglamasa, bu jarayon samaradorligini yo‘qotadi. Shu sababli takrorlash ongli bo‘lishi, ya’ni har bir mashq maqsadga yo‘naltirilgan holda bajarilishi zarur. Masalan, o‘qituvchi

“yana bir bor kuylaymiz” deyish o‘rniga “bu safar dinamika va ifodaga e’tibor beramiz” deb yo‘naltirsa, takrorlash jarayoni samaraliroq bo‘ladi.

Nazariy tahlil shuni ko‘rsatadiki, tushuntirish, namoyish va takrorlash metodlari o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, ular yagona didaktik tizimni tashkil etadi. Tushuntirish bilimning mantiqiy asosini yaratadi, namoyish uni konkretlashtiradi va takrorlash esa uni mustahkamlaydi. Ushbu uchlik musiqa ta’limining an’anaviy metodik modelini tashkil etadi va u hali ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan.

Metodik nuqtai nazardan, an’anaviy metodlar musiqa ta’limining poydevori sifatida qoraladi. Ular ayniqsa boshlang‘ich bosqichda samarali bo‘lib, o‘quvchilarda asosiy musiqiy ko‘nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, zamonaviy pedagogik yondashuvlar ushbu metodlarni inkor etmaydi, balki ularni boyitadi va yangi metodlar bilan integratsiyalashgan holda qo‘llashni tavsiya etadi.

Xulosa qilib aytganda, an’anaviy metodlar musiqa ta’limida fundamental ahamiyatga ega bo‘lib, ular orqali bilim, ko‘nikma va malakalar tizimli ravishda shakllanadi. Ularning ilmiy asosda va maqsadga muvofiq qo‘llanilishi esa ta’lim jarayonining samaradorligini ta’minlaydi va o‘quvchilarning musiqiy rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi.

3-§. Faol va interaktiv metodlarning (muammoli o‘qitish, loyiha usuli) qo‘llanilishi.

Zamonaviy musiqa pedagogikasining rivojlanish tendensiyalari ta’lim jarayonini faollashtirish, o‘quvchini passiv qabul qiluvchidan faol subyektga aylantirish zarurati bilan belgilanadi. Shu nuqtai nazardan, faol va interaktiv metodlar musiqa ta’limining metodik tizimida muhim o‘rin egallaydi. Ushbu metodlar o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi, muloqotga kirishish qobiliyati hamda amaliy faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan bo‘lib, ular an’anaviy metodlarni to‘ldiruvchi va boyituvchi innovatsion yondashuv sifatida namoyon bo‘ladi.

Pedagogika nazariyasida “faol metodlar” tushunchasi o‘quvchilarning bilish jarayonidagi faolligini oshirishga qaratilgan

metodlarni anglatadi. “Interaktiv metodlar” esa bu jarayonni o‘zaro hamkorlik, muloqot va ijtimoiy o‘zaro ta’sir asosida tashkil etishni nazarda tutadi. Musiqa ta’limida bu ikki tushuncha ko‘pincha o‘zaro uyg‘unlashgan holda qo‘llaniladi, chunki musiqa san’ati tabiatiga ko‘ra ham individual, ham jamoaviy faoliyatni o‘z ichiga oladi.

Faol va interaktiv metodlarning nazariy asoslari konstruktivizm pedagogik konsepsiyasiga borib taqaladi. Ushbu yondashuvga ko‘ra, bilim tayyor shaklda berilmaydi, balki o‘quvchi tomonidan faol ravishda “quriladi”. J. Dewey, L. Vygotskiy kabi olimlar ta’lim jarayonini faoliyat va ijtimoiy muloqot orqali tashkil etish zarurligini ta’kidlaydi. Musiqa ta’limida bu g‘oya ayniqsa dolzarb, chunki musiqiy bilimlar ko‘proq amaliy faoliyat va tajriba orqali o‘zlashtiriladi.

Faol metodlar tizimida muammoli o‘qitish metodi alohida o‘rin tutadi. Ushbu metodning mohiyati o‘quvchilarga tayyor bilimlarni berish o‘rniga, ularni muammoli vaziyatga duch keltirish va mustaqil yechim topishga yo‘naltirishdan iborat. Muammoli o‘qitish jarayonida o‘quvchi fikrlaydi, tahlil qiladi, taqqoslaydi va xulosa chiqaradi, bu esa uning tafakkur faoliyatini rivojlantiradi.

Musiqa ta’limida muammoli vaziyatlar turli shakllarda tashkil etilishi mumkin. Masalan, o‘qituvchi talabalarga bir xil melodiyaning turli ijrolarini tinglatib, “Qaysi ijro badiiy jihatdan to‘laroq va nima sababdan?” degan savolni qo‘yishi mumkin. Bu savol oddiy reproduktiv javobni emas, balki tahliliy va baholovchi fikrlashni talab qiladi. Yoki boshqa bir holatda, o‘qituvchi ma’lum bir kuy fragmentini chalib, uning ladini aniqlashni taklif etadi. Bu jarayonda o‘quvchi nazariy bilimlarini amaliy vaziyatda qo‘llashga majbur bo‘ladi.

Muammoli o‘qitishning samaradorligi uning kognitiv konflikt yaratish xususiyati bilan bog‘liq. Ya’ni, o‘quvchi mavjud bilimlari bilan yangi vaziyat o‘rtasidagi ziddiyatni his qiladi va uni hal etishga intiladi. Bu jarayon psixologik jihatdan bilimni chuqurroq o‘zlashtirishga olib keladi. Musiqa pedagogikasida bu metod, ayniqsa, asar tahlili, ijrochilik interpretatsiyasi va estetik baholash jarayonlarida samarali qo‘llaniladi.

Faol metodlarning yana bir muhim turi — loyiha usulidir. Loyiha metodi o‘quvchilarning mustaqil yoki guruhliy faoliyatini tashkil etish

orqali muayyan amaliy natijaga erishishni nazarda tutadi. Ushbu metodning asoschisi sifatida amerikalik pedagog U. Kilpatrick ko'rsatiladi va u J. Deweyning pragmatik pedagogikasi asosida shakllangan. Loyiha usuli ta'limni hayot bilan bog'lash, nazariy bilimlarni amaliy faoliyatda qo'llash imkonini beradi.

Musika ta'limida loyiha usuli keng imkoniyatlarga ega. Masalan, talabalarga "Milliy kuy asosida zamonaviy aranjirovka yaratish" loyihasi topshirilishi mumkin. Bu jarayonda ular kuy materialini tahlil qiladi, yangi musiqiy g'oyalar ishlab chiqadi, texnologik vositalardan foydalanadi va yakuniy mahsulot sifatida kompozitsiya yaratadi. Yoki "Ma'lum bir kompozitor ijodini o'rganish va taqdimot tayyorlash" loyihasi orqali talabalar ilmiy izlanish olib boradi, musika asarlarini tinglaydi, tahlil qiladi va natijalarni prezentatsiya shaklida ifodalaydi.

Loyiha metodining pedagogik ahamiyati shundaki, u o'quvchilarda bir vaqtning o'zida bir nechta kompetensiyalarni shakllantiradi: tadqiqotchilik, kommunikativ, ijodiy va texnologik kompetensiyalar. Masalan, guruhli loyiha ustida ishlash jarayonida talabalar o'zaro muloqot qiladi, vazifalarni taqsimlaydi, qaror qabul qiladi va natijani birgalikda himoya qiladi. Bu esa ularning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Interaktiv metodlarning muhim jihati — bu o'quvchilar o'rtasidagi faol muloqotni tashkil etishdir. Musika ta'limida bu jarayon ansambl ijrosi, xor mashg'ulotlari, musiqiy muhokamalar va guruhli tahlil shakllarida namoyon bo'ladi. Masalan, musika asarini tinglagandan so'ng talabalar kichik guruhlarda uning xarakteri, ifoda vositalari va mazmuni haqida fikr almashadi. Bu jarayon ularning estetik baholash qobiliyatini rivojlantiradi.

L. Vygotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasiga ko'ra, o'quvchi ijtimoiy muloqot jarayonida boshqalar yordamida yuqori darajadagi bilimlarni o'zlashtira oladi. Interaktiv metodlar aynan shu jarayonni faollashtiradi. Musika ta'limida bu, masalan, tajribali talaba yoki o'qituvchi rahbarligida murakkab asarni o'rganishda yaqqol namoyon bo'ladi.

Metodik jihatdan qaralganda, faol va interaktiv metodlarni samarali qo'llash uchun bir qator shartlar zarur. Avvalo, o'qituvchi darsni oldindan puxta rejalashtirishi, muammoli vaziyatlarni aniq belgilashi va o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlashi lozim. Shuningdek, o'quvchilarning yosh va tayyorgarlik darajasi ham hisobga olinishi zarur, chunki murakkab muammoli vazifalar past tayyorgarlik darajasidagi o'quvchilarda qiyinchilik tug'dirishi mumkin.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, faol va interaktiv metodlar musiqa ta'limining zamonaviy modelida markaziy o'rin egallaydi. Ular o'quvchini faqat bilim oluvchi emas, balki faol ijodkor, tadqiqotchi va ijrochi sifatida shakllantiradi. Shu bilan birga, bu metodlar an'anaviy metodlarni inkor etmaydi, balki ularni yangi pedagogik sharoitlarda qayta talqin qiladi va boyitadi.

Xulosa qilib aytganda, muammoli o'qitish va loyiha usuli kabi faol va interaktiv metodlar musiqa ta'limida yuqori samaradorlikka ega bo'lib, ular o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi va amaliy faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ushbu metodlarni ilmiy asosda va metodik jihatdan to'g'ri qo'llash esa zamonaviy musiqa pedagogining muhim kasbiy kompetensiyalaridan biri hisoblanadi.

4-§. Kreativ va ijodiy metodlarning (improvizatsiya, kompozitsiya) ahamiyati.

Zamonaviy musiqa pedagogikasining muhim xususiyatlaridan biri — ta'lim jarayonini ijodiy yo'naltirish, ya'ni o'quvchini tayyor bilim va namunalarning iste'molchisi emas, balki musiqiy faoliyatning faol subyekti va yaratuvchisi sifatida shakllantirishdir. Shu nuqtai nazardan, kreativ va ijodiy metodlar musiqa ta'limining metodik tizimida alohida o'rin egallaydi. Ushbu metodlar o'quvchilarning musiqiy tafakkuri, tasavvuri, emotsional ifodasi va mustaqil ijodiy faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Pedagogika va psixologiya fanlarida "kreativlik" tushunchasi yangi, original va ijtimoiy jihatdan ahamiyatli mahsulot yaratish qobiliyati sifatida talqin etiladi. J. Guilford va E. Torrance kabi olimlar kreativ tafakkurning asosiy komponentlari sifatida divergent fikrlash, moslashuvchanlik va originallikni ko'rsatadi. Musiqa ta'limida esa

kreativlik musiqiy material bilan erkin ishlash, yangi intonatsiyalar yaratish, mavjud asarni individual talqin qilish kabi faoliyatlarda namoyon bo‘ladi. Demak, kreativ metodlar o‘quvchining ichki musiqiy salohiyatini ochib berishga qaratilgan pedagogik vositalar tizimi hisoblanadi.

Ijodiy metodlarning asosiy ko‘rinishlari sifatida improvizatsiya va kompozitsiya metodlari ajratiladi. Improvizatsiya metodi musiqa ta’limida eng qadimiy va tabiiy ijodiy faoliyat shakllaridan biri bo‘lib, u real vaqt jarayonida musiqiy material yaratishni nazarda tutadi. Tarixiy jihatdan qaralganda, improvizatsiya Sharq maqom san’atida, xalq ijodida va hatto G‘arb klassik musiqasida ham muhim o‘rin tutgan. Masalan, o‘zbek an’anaviy ijrochiligida sozandalar ko‘pincha kuy asosida erkin variatsiyalar yaratganlar, bu esa improvizatsiyaning milliy madaniyatdagi ildizlarini ko‘rsatadi.

Pedagogik nuqtai nazardan improvizatsiya metodi o‘quvchining musiqiy tafakkurini faollashtiradi, uning ichki eshitish (audiation) qobiliyatini rivojlantiradi va ijodiy erkinlikni ta’minlaydi. Masalan, o‘qituvchi talabaga oddiy ritmik naqshni berib, uni turli variantlarda davom ettirishni taklif qilishi mumkin. Yoki ma’lum bir lad asosida qisqa melodik fraza yaratish topshirig‘i beriladi. Bu jarayonda o‘quvchi nazariy bilimlarini (lad, ritm, interval) amaliy ijodiy faoliyatda qo‘llaydi.

Improvizatsiya metodining samaradorligi uning tabiiylik va erkinlikka asoslanganligida namoyon bo‘ladi. Psixologik jihatdan bu metod o‘quvchining ichki motivatsiyasini oshiradi, chunki u o‘zini ijodkor sifatida namoyon etish imkoniyatiga ega bo‘ladi. D. Elliotning “praxial musiqa ta’limi” konsepsiyasida ham musiqa faoliyat sifatida talqin etilib, unda ijro va improvizatsiya markaziy o‘rin tutadi. Bu yondashuvga ko‘ra, musiqani o‘rganish — bu uni yaratish jarayonida ishtirok etishdir.

Kompozitsiya metodi esa improvizatsiyaga nisbatan murakkabroq va tizimli ijodiy faoliyatni ifodalaydi. Bu metod o‘quvchilarning musiqiy asar yaratish, uni strukturaviy jihatdan tashkil etish va badiiy jihatdan ifodalash qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan. Kompozitsiya

jarayonida o‘quvchi melodik, garmonik va ritmik elementlarni ongli ravishda tanlaydi va ularni ma’lum bir badiiy g‘oya asosida birlashtiradi.

Masalan, talabaga “ikki qismli oddiy kuy yaratish” topshirig‘i berilishi mumkin. Bu jarayonda u avvalo asosiy tema ishlab chiqadi, so‘ngra uni rivojlantiradi va yakuniy shaklga keltiradi. Yoki boshqa bir holatda, talabalarga xalq kuyini qayta ishlash va unga yangi ritmik yoki garmonik elementlar qo‘shish vazifasi beriladi. Bu esa ularning analitik va ijodiy fikrlashini bir vaqtning o‘zida rivojlantiradi.

Kompozitsiya metodining muhim xususiyati — uning refleksiv xarakterga ega ekanligidir. Ya’ni o‘quvchi nafaqat yaratadi, balki o‘z ijodiy mahsulotini tahlil qiladi, baholaydi va takomillashtiradi. Bu jarayon metakognitiv ko‘nikmalarni rivojlantiradi va o‘quvchini ongli ijodiy faoliyatga yo‘naltiradi. Zamonaviy pedagogikada bu yondashuv yuqori darajadagi kompetensiyalarni shakllantirish vositasi sifatida qaraladi.

Kreativ metodlarning pedagogik ahamiyati shundaki, ular o‘quvchining individual xususiyatlarini ochib berishga imkon yaratadi. Har bir o‘quvchi musiqani o‘ziga xos tarzda his qiladi va ifodalaydi, shu sababli ijodiy metodlar differensial yondashuvni ta’minlaydi. Masalan, bir talaba melodik improvizatsiyada muvaffaqiyatli bo‘lsa, boshqasi ritmik yoki garmonik jihatdan kuchli bo‘lishi mumkin. O‘qituvchi bu individual xususiyatlarni hisobga olib, mos topshiriqlarni tanlashi zarur.

Metodik jihatdan qaralganda, kreativ metodlarni qo‘llashda bosqichma-bosqichlik tamoyiliga amal qilish muhimdir. Dastlab oddiy improvizatsion mashqlar (ritmni davom ettirish, qisqa frazalar yaratish) orqali boshlanadi, keyinchalik murakkabroq kompozitsion vazifalarga o‘tiladi. Bu jarayon o‘quvchining ijodiy qobiliyatini asta-sekin rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, o‘qituvchi tomonidan beriladigan yo‘naltiruvchi ko‘rsatmalar va metodik yordam muhim ahamiyat kasb etadi.

Xorijiy pedagogik tajribada, xususan, K. Orff tizimida improvizatsiya markaziy metod sifatida qaraladi. Orff yondashuvida bolalar oddiy ritmik va melodik elementlar asosida erkin ijod qilish

orqali musiqa tilini o'zlashtiradilar. Bu metodika musiqa ta'limida ijodiylikni rivojlantirishning samarali modelini taklif etadi. Z. Kodaly tizimida esa improvizatsiya eshitish va kuylash bilan integratsiyalashgan holda qo'llanilib, ichki eshitish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, kreativ va ijodiy metodlar musiqa ta'limining eng yuqori darajadagi pedagogik natijalariga erishishda muhim rol o'ynaydi. Ular orqali o'quvchi nafaqat bilim va ko'nikmalarni egallaydi, balki mustaqil fikrlash, ijod qilish va o'zini ifodalash qobiliyatiga ega bo'ladi. Bu esa zamonaviy ta'limning asosiy maqsadlaridan biri — ijodkor shaxsni shakllantirishga to'liq mos keladi.

Xulosa qilib aytganda, improvizatsiya va kompozitsiya metodlariga asoslangan kreativ yondashuv musiqa ta'limining mazmunini boyitadi, uni yanada samarali va qiziqarli qiladi. Ushbu metodlarni ilmiy asosda va metodik jihatdan to'g'ri tashkil etish esa o'qituvchining yuqori darajadagi kasbiy mahoratini talab qiladi va talabalarning musiqiy hamda ijodiy rivojlanishida muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

5-§. Raqamli va innovatsion metodlarning imkoniyatlari.

XXI asrda ta'lim tizimining modernizatsiyasi jarayoni, ayniqsa, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivoji bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bu jarayon musiqa pedagogikasiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Raqamli va innovatsion metodlar zamonaviy musiqa ta'limining ajralmas komponentiga aylanib, ta'lim jarayonini yangi sifat bosqichiga olib chiqmoqda. Ushbu metodlar o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish, individual yondashuvni ta'minlash, ijodiy imkoniyatlarni kengaytirish hamda global musiqiy madaniyat bilan integratsiyani kuchaytirishga xizmat qiladi.

Pedagogik nuqtai nazardan "raqamli metodlar" deganda axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan ta'lim usullari tushuniladi. "Innovatsion metodlar" esa ta'lim jarayoniga yangicha yondashuvlarni, yangi texnologiyalarni va pedagogik g'oyalarni joriy etishni anglatadi. Musiqa ta'limida bu ikki tushuncha ko'pincha o'zaro

uygʻunlashgan holda namoyon boʻladi, chunki zamonaviy innovatsiyalar asosan raqamli texnologiyalar asosida rivojlanmoqda.

Nazariy jihatdan qaralganda, raqamli metodlarning paydo boʻlishi konstruktivizm va konektivizm pedagogik konsepsiyalari bilan bogʻliqdir. Agar konstruktivizm bilimni faol qurish jarayoni sifatida talqin etsa, konektivizm (G. Siemens, S. Downes) bilimni tarmoqlar orqali oʻzlashtirish va axborot oqimlari bilan ishlash qobiliyatiga urgʻu beradi. Musiqa taʼlimida bu yondashuv oʻquvchilarning turli raqamli platformalar orqali bilim olish, musiqa yaratish va tahlil qilish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Raqamli metodlarning eng muhim imkoniyatlaridan biri — musiqiy materialni vizual va eshitish jihatdan boyitishdir. Masalan, zamonaviy notatsiya dasturlari (Sibelius, Finale, MuseScore) yordamida oʻquvchilar musiqa asarlarini nafaqat koʻrish, balki darhol eshitish imkoniyatiga ega boʻladilar. Bu jarayon abstrakt musiqiy tushunchalarni konkretlashtiradi va idrokni osonlashtiradi. Masalan, murakkab akkordlarning tuzilishini tushuntirishda oʻqituvchi dastur orqali ularni vizual koʻrsatib, bir vaqtning oʻzida eshittirishi mumkin. Bu esa tushuntirish va namoyish metodlarining raqamli integratsiyasi hisoblanadi.

Raqamli metodlar, shuningdek, individual taʼlim trayektoriyasini yaratish imkonini beradi. Masalan, onlayn platformalar (YouTube, Coursera, maxsus musiqa ilovalari) orqali talaba oʻz qiziqishi va darajasiga mos materiallarni mustaqil ravishda oʻrganishi mumkin. Bu esa taʼlimning differensial va shaxsga yoʻnaltirilgan modelini amalga oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, oʻquvchi oʻz tezligida ishlash imkoniyatiga ega boʻladi, bu esa uning oʻzlashtirish samaradorligini oshiradi.

Innovatsion metodlarning yana bir muhim jihati — musiqiy ijod jarayonini yangi bosqichga olib chiqishidir. Raqamli audio ish stansiyalari (DAW — Digital Audio Workstation), masalan, FL Studio, Ableton Live yoki Logic Pro dasturlari yordamida oʻquvchilar kompozitsiya yaratish, aranjirovka qilish va audio tahrirlash imkoniyatiga ega boʻladilar. Bu jarayon anʼanaviy kompozitsiya

metodlariga nisbatan kengroq imkoniyatlar yaratadi, chunki o‘quvchi turli tembrlar, effektlar va tovush qatlamlari bilan tajriba o‘tkazishi mumkin.

Masalan, talabalarga “xalq kuyini zamonaviy uslubda aranjirovka qilish” topshirig‘i berilganda, ular raqamli dasturlar yordamida elektron tovushlar qo‘shishi, ritmik strukturasini o‘zgartirishi yoki yangi garmonik yechimlar topishi mumkin. Bu jarayon nafaqat ijodiy tafakkurni rivojlantiradi, balki texnologik kompetensiyalarni ham shakllantiradi.

Raqamli metodlar musiqa tinglash va tahlil qilish jarayonini ham sezilarli darajada boyitadi. Masalan, audio va video yozuvlar orqali bir xil asarning turli ijrolarini solishtirish, spektrogramma yoki vizual analiz vositalari yordamida tovushning fizik xususiyatlarini o‘rganish mumkin. Bu esa o‘quvchilarning analitik fikrlashini chuqurlashtiradi. Masalan, talaba bir asarning turli dirijyorlar tomonidan ijro etilgan variantlarini tinglab, temp, dinamika va interpretatsiya farqlarini tahlil qilishi mumkin.

Masofaviy ta’lim (online learning) ham raqamli metodlarning muhim ko‘rinishlaridan biridir. Videokonferensiya platformalari (Zoom, Google Meet) orqali musiqa darslarini o‘tkazish, individual mashg‘ulotlar tashkil etish yoki xalqaro ustozlar bilan muloqot qilish imkoniyati yaratiladi. Bu esa ta’limning geografik chegaralarini kengaytiradi. Ayniqsa, pandemiya davrida bu metod o‘zining zaruriy va samarali vosita ekanligini isbotladi.

Biroq raqamli metodlarning samaradorligi ularni metodik jihatdan to‘g‘ri qo‘llashga bog‘liq. Agar texnologiya maqsad emas, balki vosita sifatida qo‘llanilsa, u ta’lim jarayonini boyitadi. Aks holda, ya’ni faqat texnologik effektlarga e’tibor qaratilsa, pedagogik mazmun ikkinchi darajaga tushib qolishi mumkin. Shu sababli o‘qituvchi raqamli vositalarni tanlashda ularning didaktik maqsadga muvofiqligini hisobga olishi zarur.

Raqamli metodlarning yana bir muhim muammosi — o‘qituvchilarning texnologik kompetensiyasi bilan bog‘liqdir. Zamonaviy musiqa pedagogi nafaqat musiqiy bilimlarga, balki raqamli

vositalardan foydalanish ko'nikmalariga ham ega bo'lishi kerak. Bu esa uzluksiz kasbiy rivojlanishni talab qiladi. Shu nuqtai nazardan, raqamli savodxonlik musiqa pedagogining muhim kasbiy kompetensiyalaridan biri sifatida qaraladi.

Xorijiy pedagogik tadqiqotlar ham raqamli metodlarning samaradorligini tasdiqlaydi. Masalan, J. Webster va R. Bauer musiqa texnologiyalarining ta'lim jarayoniga integratsiyasi o'quvchilarning motivatsiyasini oshirishi, ijodiy faoliyatini faollashtirishi va mustaqil o'rganish qobiliyatini rivojlantirishini ta'kidlaydi. Bu esa raqamli metodlarning zamonaviy musiqa pedagogikasidagi ahamiyatini yanada oshiradi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, raqamli va innovatsion metodlar musiqa ta'limining mazmuni, shakli va vositalarini tubdan o'zgartirmoqda. Ular orqali ta'lim jarayoni yanada interaktiv, moslashuvchan va samarali bo'lib bormoqda. Shu bilan birga, ushbu metodlar an'anaviy metodlarni inkor etmaydi, balki ularni yangi texnologik imkoniyatlar bilan boyitadi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli va innovatsion metodlar musiqa ta'limida keng imkoniyatlar yaratib, o'quvchilarning musiqiy, ijodiy va texnologik kompetensiyalarini kompleks rivojlantirishga xizmat qiladi. Ularni ilmiy asosda va metodik jihatdan to'g'ri qo'llash esa zamonaviy musiqa pedagogining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

6-§. Metod tanlashning pedagogik mezonlari.

Musiqa ta'limi samaradorligi ko'p jihatdan tanlangan metodlarning maqsadga muvofiqligi, ilmiy asoslanganligi va pedagogik sharoitlarga mosligi bilan belgilanadi. Shu sababli metod tanlash masalasi musiqa pedagogikasining muhim metodik muammolaridan biri sifatida qaraladi. Har qanday metod o'z-o'zicha samarali yoki samarasiz emas; uning natijadorligi konkret pedagogik vaziyat, ta'lim maqsadi, o'quvchilarning xususiyatlari va o'rganilayotgan materialning mohiyatiga bog'liq holda namoyon bo'ladi. Demak, metod tanlash — bu o'qituvchining ilmiy, metodik va refleksiv kompetensiyasini talab etuvchi murakkab pedagogik jarayondir.

Pedagogika nazariyasida metod tanlashning asosiy mezonlari tizimli yondashuv asosida belgilanadi. Yu. Babanskiy metodlarni tanlashda ta'limning maqsadi, mazmuni, o'quvchilarning tayyorgarlik darajasi va ta'lim sharoitlarini hisobga olish zarurligini ta'kidlaydi. Musiqa pedagogikasida esa ushbu mezonlar yanada kengayib, san'atga xos emotsional-idrokiy va ijodiy komponentlar bilan boyitiladi. Shu nuqtai nazardan metod tanlashda bir nechta asosiy pedagogik mezonlar ajratiladi.

Avvalo, metod tanlash ta'limning maqsadi va vazifalariga mos bo'lishi zarur. Agar darsning asosiy maqsadi nazariy bilim berish bo'lsa, tushuntirish va tahlil metodlari ustuvor ahamiyat kasb etadi. Masalan, musiqa shakllarini o'rganishda o'qituvchi asarning tuzilishini izchil tushuntirib, uni misollar orqali tahlil qiladi. Aksincha, agar maqsad ijrochilik ko'nikmalarini rivojlantirish bo'lsa, namoyish va takrorlash metodlari ustun bo'ladi. Masalan, vokal mashg'ulotlarda to'g'ri nafas olish yoki intonatsiyani shakllantirish uchun ko'p marotaba takrorlash zarur. Agar darsning maqsadi ijodiy qobiliyatni rivojlantirish bo'lsa, improvizatsiya yoki loyiha metodlari qo'llanilishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Demak, metod tanlash har doim didaktik maqsad bilan uzviy bog'liq bo'lishi kerak.

Ikkinchi muhim mezon — o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlaridir. Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, turli yosh bosqichlarida bilish jarayonlari, diqqat, xotira va tafakkur rivoji turlicha bo'ladi. Masalan, boshlang'ich bosqichdagi o'quvchilar uchun ko'proq ko'rgazmali va amaliy metodlar samarali bo'lsa, yuqori bosqichlarda analitik va muammoli metodlar ustuvor ahamiyat kasb etadi. Musiqa ta'limida bu ayniqsa muhim, chunki musiqiy qobiliyatlar ham individual xarakterga ega. Ba'zi o'quvchilar eshitish orqali tez o'zlashtirsa, boshqalari vizual yoki amaliy faoliyat orqali yaxshiroq o'rganadi. Shu sababli o'qituvchi metodlarni differensial yondashuv asosida tanlashi zarur.

Uchinchi mezon — o'quv materialining mazmuni va xususiyatidir. Musiqa ta'limida o'rganilayotgan materialning tabiati metod tanlashga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Masalan, nazariy

tushunchalarni (lad, ritm, shakl) o'rganishda tushuntirish va tahlil metodlari samarali bo'lsa, ijrochilik faoliyatida (qo'shiq kuylash, cholg'u ijrosi) namoyish va mashq metodlari ustuvor bo'ladi. Musiqani tinglash va tahlil qilish jarayonida esa muammoli savollar, interaktiv muhokamalar va taqqoslash metodlari samarali natija beradi. Masalan, bir xil asarning turli ijrolarini solishtirish orqali o'quvchilarda estetik baholash ko'nikmasi shakllanadi.

To'rtinchi mezon — pedagogik jarayonning sharoiti va imkoniyatlaridir. Bu mezon ta'lim muassasasining moddiy-texnik bazasi, vaqt resurslari, guruh tarkibi va boshqa tashkiliy omillarni o'z ichiga oladi. Masalan, agar darsda raqamli texnologiyalar mavjud bo'lsa, audio-vizual materiallar, notatsiya dasturlari yoki onlayn platformalardan foydalanish mumkin. Aks holda, an'anaviy metodlar ustuvor bo'ladi. Shu bilan birga, katta guruhlarda interaktiv metodlarni qo'llash qiyinroq bo'lishi mumkin, kichik guruhlarda esa loyiha yoki muhokama metodlari samaraliroq natija beradi.

Beshinchi mezon — metodlarning integrativ va kompleks qo'llanishidir. Zamonaviy pedagogikada birgina metod bilan cheklanib qolish samarali hisoblanmaydi. Musiqa ta'limi ko'p komponentli jarayon bo'lgani sababli, unda turli metodlar uyg'unlashgan holda qo'llanilishi zarur. Masalan, yangi qo'shiqni o'rganishda dastlab o'qituvchi uni namoyish qiladi, so'ngra tushuntirish beradi, keyin esa takrorlash orqali mustahkamlaydi va yakunda ijodiy topshiriq (improvizatsiya yoki aranjirovka) beradi. Bu metodlarning kompleks qo'llanishiga misol bo'la oladi.

Oltinchi muhim mezon — ta'lim natijalarini baholash imkoniyatidir. Tanlangan metod o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini aniqlash va baholash imkonini berishi kerak. Masalan, test metodlari nazariy bilimlarni tekshirish uchun qulay bo'lsa, ijrochilik faoliyatini baholash uchun amaliy ijro yoki portfoliolar samaraliroq hisoblanadi. Kreativ metodlarda esa baholash mezonlari yanada murakkab bo'lib, ijodiy yondashuv, original g'oya va badiiy ifoda kabi ko'rsatkichlar hisobga olinadi.

Metod tanlash jarayonida o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi ham hal qiluvchi rol o'ynaydi. Zamonaviy musiqa pedagogi turli metodlarni bilishi, ularning imkoniyat va cheklovlarini tahlil qila olishi hamda konkret pedagogik vaziyatga mos ravishda tanlay olishi zarur. Bu jarayon pedagogik refleksiya bilan chambarchas bog'liq bo'lib, o'qituvchi o'z faoliyatini doimiy tahlil qilib borishi va metodlarni takomillashtirishi lozim.

Xorijiy pedagogik tajribada metod tanlash "moslashuvchan pedagogika" (adaptive teaching) tamoyili asosida amalga oshiriladi. Bu yondashuvga ko'ra, o'qituvchi qat'iy metodlarga bog'lanib qolmaydi, balki vaziyatga qarab ularni o'zgartiradi va moslashtiradi. Musiqa ta'limida bu, masalan, dars jarayonida o'quvchilarning qiziqishi yoki qiyinchilik darajasiga qarab metodni tezda o'zgartirish orqali namoyon bo'ladi.

Nazariy jihatdan xulosa qilish mumkinki, metod tanlash — bu ko'p omilli, dinamik va refleksiv jarayon bo'lib, u ta'limning barcha komponentlarini hisobga olishni talab qiladi. Metodlar tizimli ravishda va maqsadga muvofiq tanlangandagina musiqa ta'limi yuqori samaradorlikka erishadi.

Xulosa qilib aytganda, metod tanlashning pedagogik mezonlari musiqa ta'limini ilmiy asosda tashkil etishning muhim sharti hisoblanadi. Ushbu mezonlarga amal qilish o'qituvchiga ta'lim jarayonini ongli ravishda boshqarish, o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish va yuqori natijalarga erishish imkonini beradi. Shu bois magistratura bosqichida metod tanlash masalasini chuqur o'rganish kelajakdagi musiqa pedagogining kasbiy mahoratini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Mavzu bo'yicha xulosa

Mazkur mavzu doirasida olib borilgan ilmiy tahlillar shuni ko'rsatdiki, musiqa ta'limi metodlari pedagogik jarayonning markaziy komponenti sifatida ta'lim mazmunini o'quvchiga yetkazish, uning musiqiy faoliyatini tashkil etish va ijodiy salohiyatini rivojlantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Metodlarning ilmiy asoslangan tasnifi ularning reproduktiv va ijodiy, an'anaviy va innovatsion, individual va

jamoaviy faoliyatga yo'naltirilgan shakllarda namoyon bo'lishini ko'rsatdi.

An'anaviy metodlarning tahlili ularning musiqa ta'limidagi fundamental ahamiyatini tasdiqladi. Tushuntirish, namoyish va takrorlash metodlari bilim, ko'nikma va malakalarni izchil va tizimli ravishda shakllantirishga xizmat qiladi. Ular, ayniqsa, boshlang'ich bosqichda samarali bo'lib, musiqa ta'limining poydevorini tashkil etadi.

Faol va interaktiv metodlarning qo'llanilishi esa ta'lim jarayonining sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarilishini ta'minlaydi. Muammoli o'qitish va loyiha usuli o'quvchilarning mustaqil fikrlash, tahlil qilish va ijodiy faoliyatini rivojlantirib, ularni ta'lim jarayonining faol subyektiga aylantiradi. Bu metodlar konstruktivizm pedagogik konsepsiyasiga asoslanib, bilimni faol ravishda o'zlashtirishga xizmat qiladi.

Kreativ va ijodiy metodlarning tahlili musiqa ta'limida ijodkor shaxsni shakllantirishning muhim sharti ekanligini ko'rsatdi. Improvizatsiya va kompozitsiya metodlari o'quvchilarning divergent fikrlashini, estetik sezgirligini va mustaqil ijodiy faoliyatini rivojlantiradi. Bu metodlar orqali o'quvchi nafaqat bilim oladi, balki musiqiy mahsulot yaratuvchiga aylanadi.

Raqamli va innovatsion metodlarning imkoniyatlari esa musiqa ta'limining mazmuni va shaklini tubdan yangilayotganini ko'rsatdi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan metodlar o'quvchilarning individual rivojlanishini ta'minlaydi, ularning texnologik kompetensiyalarini shakllantiradi va global musiqiy madaniyat bilan integratsiyani kuchaytiradi. Shu bilan birga, bu metodlar an'anaviy yondashuvlarni boyituvchi vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Metod tanlashning pedagogik mezonlari tahlili esa ushbu jarayonning murakkab va ko'p omilli xarakterga ega ekanligini ko'rsatdi. Metodlar ta'lim maqsadi, o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlari, o'quv materialining mazmuni hamda pedagogik sharoitlarga mos holda tanlanishi zarur. Metodlarning kompleks va integrativ qo'llanilishi esa ta'lim samaradorligini oshiradi.

Umumiy nazariy xulosa sifatida aytish mumkinki, musiqa ta'limi metodlari va innovatsion yondashuvlar musiqa pedagogikasining rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Ular ta'lim jarayonining mazmuni, shakli va natijalarini belgilovchi asosiy omillar bo'lib, o'quvchilarning musiqiy, ijodiy va kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Amaliy jihatdan esa metodlarni ilmiy asosda va maqsadga muvofiq tanlash o'qituvchining kasbiy mahoratini belgilovchi asosiy mezonlardan biridir. Zamonaviy musiqa pedagogi turli metodlarni uyg'unlashtira olishi, innovatsion texnologiyalarni samarali qo'llashi va ta'lim jarayonini refleksiv tahlil asosida takomillashtirib borishi zarur.

Kelgusida musiqa ta'limi metodlarining rivojlanish istiqbollari raqamli texnologiyalarni yanada keng joriy etish, sun'iy intellekt asosidagi o'qitish tizimlarini qo'llash, individual ta'lim trayektoriyalarini yaratish hamda kreativ va interaktiv yondashuvlarni chuqurlashtirish bilan bog'liq bo'lib, bu yo'nalishlar musiqa pedagogikasining ilmiy va amaliy salohiyatini yanada oshirishga xizmat qiladi.

10-mavzu: MUSIQA DARSINI LOYIHALASH VA PEDAGOGIK DIZAYN

Reja:

- 1-§. Musiqa darsining didaktik tuzilmasi va bosqichlari
- 2-§. Dars maqsadi, vazifalari va kutilayotgan natijalarni aniqlash
- 3-§. Dars ishlanmasini ishlab chiqish texnologiyasi
- 4-§. Integratsiyalashgan va muammoli darslarni tashkil etish
- 5-§. Dars jarayonini tahlil qilish va refleksiya usullari
- 6-§. Pedagogik dizayn asosida samarali dars yaratish

Annotatsiya: Ushbu mavzuda musiqa darsini loyihalash va pedagogik dizayn masalalari ilmiy-metodik jihatdan yoritiladi. Darsning maqsad, mazmun, metod, vosita va natijalarini tizimli rejalashtirish asoslari tahlil qilinib, zamonaviy pedagogik dizayn

tamoyillari asosida samarali musiqa darsini tashkil etish yo'llari ko'rsatib beriladi. Shuningdek, darsning strukturasi, bosqichlari va reflektiv tahlil mexanizmlari ochib berilib, o'quvchilarning musiqiy kompetensiyalarini shakllantirishga yo'naltirilgan integrativ yondashuv asoslanadi.

Kalit so'zlar: Musiqa darsi, Pedagogik dizayn, Dars loyihalash, Ta'lim maqsadi, Dars struktura, Metodik tizim, Ta'lim mazmuni, Pedagogik texnologiya, Tizimli yondashuv, Dars modeli, Interaktiv metodlar, O'quv faoliyati, Ta'lim vositalari, Natijaviylik, Refleksiya, Didaktik tamoyillar, Musiqiy kompetensiya, Dars samaradorligi, Pedagogik jarayon, Ta'lim strategiyasi

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimida o'quv jarayonini samarali tashkil etish, uning natijadorligini oshirish va ta'lim sifatini yangi bosqichga ko'tarish masalalari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, san'atga oid fanlar, jumladan musiqa ta'limida darsni ilmiy asosda loyihalash va pedagogik dizayn tamoyillarini qo'llash zarurati tobora kuchayib bormoqda. Chunki musiqa darsi nafaqat bilim berish, balki emotsional-idrokiy, estetik va ijodiy rivojlanishni ta'minlovchi murakkab pedagogik jarayon hisoblanadi. Shu bois "Musiqa darsini loyihalash va pedagogik dizayn" mavzusi zamonaviy musiqa pedagogikasining muhim ilmiy-amaliy yo'nalishlaridan biri sifatida alohida ahamiyatga ega.

Musiqa pedagogikasining ilmiy-pedagogik ahamiyati shundaki, u shaxsning estetik dunyoqarashi, emotsional madaniyati va ijodiy salohiyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Ushbu jarayonni samarali tashkil etish esa darsni puxta rejalashtirish, uning didaktik tuzilmasini asoslash va pedagogik dizayn asosida loyihalashni talab qiladi. Darsni ilmiy asosda loyihalash orqali ta'lim jarayoni tizimli, izchil va natijaga yo'naltirilgan shaklga ega bo'ladi. Natijada o'quvchilar nafaqat musiqiy bilim va ko'nikmalarga ega bo'ladi, balki ijodiy faoliyat subyekti sifatida shakllanadi.

Mazkur mavzuning asosiy maqsadi musiqa darsini loyihalashning nazariy asoslarini ochib berish, pedagogik dizayn tamoyillarini tahlil qilish hamda samarali dars yaratishning metodik yo‘llarini ilmiy asoslashdan iboratdir. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: musiqa darsining didaktik tuzilmasi va bosqichlarini tahlil qilish; dars maqsadi, vazifalari va kutilayotgan natijalarni aniqlash mexanizmlarini asoslash; dars ishlanmasini ishlab chiqish texnologiyasini ochib berish; integratsiyalashgan va muammoli darslarni tashkil etish metodikasini yoritish; dars jarayonini tahlil qilish va refleksiya usullarini ko‘rsatish; pedagogik dizayn asosida samarali dars yaratishning ilmiy asoslarini ishlab chiqish.

Mavzuni o‘rganishda zamonaviy metodologik yondashuvlar muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Tizimli yondashuv musiqa darsini o‘zaro bog‘liq komponentlardan iborat yagona pedagogik tizim sifatida ko‘rib chiqish imkonini beradi. Kompetensiyaviy yondashuv darsni o‘quvchilarning musiqiy faoliyatga tayyorligini shakllantirishga yo‘naltiradi va natijaga asoslangan ta’limni ta’minlaydi. Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv esa o‘quvchilarning individual xususiyatlari, qiziqishlari va ijodiy salohiyatini hisobga olgan holda darsni tashkil etishni nazarda tutadi. Ushbu yondashuvlarning integratsiyasi musiqa darsini samarali loyihalashning metodologik asosini tashkil etadi.

Shunday qilib, musiqa darsini loyihalash va pedagogik dizaynni ilmiy asosda o‘rganish zamonaviy ta’lim talablariga mos keluvchi, yuqori samaradorlikka ega va ijodiy yo‘naltirilgan darslarni yaratish uchun zarur shart hisoblanadi.

1-§. Musiqa darsining didaktik tuzilmasi va bosqichlari.

Musiqa ta’limini samarali tashkil etish, avvalo, darsning didaktik jihatdan to‘g‘ri tuzilishi va uning bosqichlarini ilmiy asosda loyihalash bilan bevosita bog‘liqdir. Didaktik tuzilma — bu dars jarayonining ichki mantiqiy tashkiloti bo‘lib, unda ta’lim maqsadi, mazmuni, metodlari va natijalari o‘zaro uzviy bog‘langan holda namoyon bo‘ladi. Musiqa pedagogikasida dars tuzilmasi umumdidaktik qonuniyatlarga tayanadi,

biroq san'atga xos emotsional-idrokiy va amaliy faoliyat komponentlari bilan boyitilganligi sababli o'ziga xos xususiyat kasb etadi.

Pedagogika nazariyasida dars tuzilmasi, odatda, ma'lum bosqichlardan iborat tizim sifatida qaraladi. Bu borada klassik didaktika vakillari, xususan, Ya. A. Komenskiy va keyinchalik rivojlangan didaktik tizimlar ta'lim jarayonining izchilligi va bosqichma-bosqichligini ta'kidlaydi. Zamonaviy pedagogikada esa bu yondashuv kompetensiyaviy model bilan boyitilib, dars nafaqat bilim berish, balki faoliyatni tashkil etish va natijaga yo'naltirilgan tizim sifatida talqin etiladi. Musiqa ta'limida bu yondashuv ayniqsa muhim, chunki dars jarayonida bilim, ko'nikma, emotsional tajriba va ijodiy faoliyat bir vaqtning o'zida shakllanadi.

Musiqa darsining didaktik tuzilmasi odatda bir necha asosiy bosqichlardan iborat bo'lib, ular o'zaro mantiqiy bog'langan holda amalga oshiriladi. Darsning kirish bosqichi (motivatsion bosqich) o'quvchilarni darsga jalb qilish, ularning diqqatini jamlash va o'rganiladigan materialga nisbatan qiziqish uyg'otishga qaratilgan. Musiqa ta'limida bu bosqich ko'pincha qisqa musiqa fragmentini tinglash, savol-javob yoki muammoli vaziyat yaratish orqali amalga oshiriladi. Masalan, o'qituvchi dars boshida yangi asardan qisqa parcha eshittirib, "Bu musiqa qanday kayfiyatni ifodalaydi?" degan savolni berishi mumkin. Bu usul o'quvchilarning emotsional idrokini faollashtiradi va ularni faol fikrlashga undaydi.

Keyingi bosqich — yangi bilim va faoliyat usullarini o'zlashtirish bosqichidir. Bu bosqichda o'qituvchi o'quvchilarga yangi musiqiy materialni tushuntiradi, namoyish etadi va ular bilan birgalikda amaliy faoliyatni tashkil etadi. Musiqa ta'limining o'ziga xosligi shundaki, bu jarayonda tushuntirish, tinglash, ijro va tahlil birgalikda qo'llaniladi. Masalan, yangi qo'shiqni o'rganishda avvalo o'qituvchi uni to'liq ijro etadi (namoyish), so'ngra uning mazmuni va ifoda vositalarini izohlaydi (tushuntirish), keyin esa o'quvchilar bilan birgalikda qismlarga ajratib o'rganadi (amaliy faoliyat). Bu bosqichda metodlarning kompleks qo'llanilishi didaktik samaradorlikni oshiradi.

Uchinchi bosqich — bilim va ko‘nikmalarni mustahkamlash bosqichidir. Ushbu bosqichda o‘quvchilar o‘zlashtirgan bilimlarini amaliy faoliyat orqali mustahkamlaydilar. Musiqa ta’limida bu, asosan, takrorlash, mashq qilish va ijro etish orqali amalga oshiriladi. Masalan, o‘quvchilar yangi o‘rganilgan qo‘shiqni bir necha bor kuylab, intonatsiya va ritmik aniqlikni mustahkamlaydilar. Shu bilan birga, bu bosqichda ijodiy topshiriqlar ham berilishi mumkin. Masalan, o‘quvchilardan kuyga yangi ritmik variant qo‘shish yoki uni boshqa tempda ijro etish talab qilinadi. Bu esa mustahkamlash jarayonini yanada samarali qiladi.

Navbatdagi bosqich — bilimlarni qo‘llash va ijodiy faoliyat bosqichidir. Bu bosqich zamonaviy ta’lim paradigmasida alohida ahamiyatga ega bo‘lib, u o‘quvchilarning o‘zlashtirgan bilimlarini yangi vaziyatlarda qo‘llash qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan. Musiqa ta’limida bu, masalan, improvizatsiya, kompozitsiya yoki musiqiy tahlil orqali amalga oshiriladi. Talabalarga “berilgan melodiyaning davom ettirish” yoki “asarni o‘z talqinida ijro etish” kabi topshiriqlar berilishi mumkin. Bu jarayon o‘quvchining ijodiy tafakkurini rivojlantiradi va uni faol subyektg aylantiradi.

Darsning yakuniy bosqichi — refleksiya va baholash bosqichidir. Ushbu bosqichda o‘quvchilar o‘z faoliyatini tahlil qiladi, o‘rganilgan materialni umumlashtiradi va natijalar baholanadi. Refleksiya zamonaviy pedagogikada muhim komponent hisoblanib, u o‘quvchining o‘z o‘qish jarayonini anglashiga yordam beradi. Musiqa ta’limida refleksiya, masalan, “Bugungi darsda nimalarni o‘rgandingiz?”, “Qaysi faoliyat siz uchun qiyin yoki qiziqarli bo‘ldi?” kabi savollar orqali amalga oshiriladi. Baholash esa nafaqat natijani, balki jarayonni ham hisobga olgan holda amalga oshirilishi lozim. Masalan, o‘quvchining ijrosi baholanayotganda uning texnik darajasi bilan birga emotsional ifodasi va ijodiy yondashuvi ham e’tiborga olinadi.

Musiqa darsining didaktik tuzilmasi qat’iy va o‘zgarmas model emas, balki moslashuvchan tizim sifatida qaraladi. Darsning bosqichlari o‘quv materialining mazmuni, darsning maqsadi va o‘quvchilarning

tayyorgarlik darajasiga qarab o'zgarishi mumkin. Masalan, ba'zi hollarda ijodiy faoliyat bosqichi darsning markaziy qismiga aylanishi mumkin, boshqa hollarda esa ko'proq tahlil va tushuntirishga e'tibor qaratiladi. Bu esa o'qituvchidan yuqori darajadagi pedagogik moslashuvchanlikni talab qiladi.

Xorijiy pedagogik tajribada musiqa darsining tuzilmasi ko'pincha faoliyatga yo'naltirilgan model asosida tashkil etiladi. Masalan, D. Elliotning praxial yondashuvida musiqa ta'limi ijro va faoliyat markazida quriladi, bu esa darsning barcha bosqichlarida amaliy faoliyat ustuvorligini ta'minlaydi. Bu yondashuv musiqa darsining didaktik tuzilmasini yanada dinamik va interaktiv qiladi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, musiqa darsining didaktik tuzilmasi bilim, faoliyat va refleksiya komponentlarining uyg'unligiga asoslanadi. Ushbu komponentlarning har biri o'ziga xos funksiyani bajaradi va ular o'zaro integratsiyalashgan holda ta'lim samaradorligini ta'minlaydi. Metodik jihatdan esa bu tuzilmani ongli ravishda loyihalash o'qituvchining kasbiy mahoratini namoyon etadi.

Xulosa qilib aytganda, musiqa darsining didaktik tuzilmasi va bosqichlari pedagogik jarayonni ilmiy asosda tashkil etishning muhim sharti hisoblanadi. Ularni to'g'ri loyihalash va amaliyotda samarali qo'llash o'quvchilarning musiqiy rivojlanishini ta'minlaydi, ta'lim jarayonini tizimli va maqsadga yo'naltirilgan qiladi hamda zamonaviy pedagogik talablar darajasida tashkil etishga xizmat qiladi.

2-§. Dars maqsadi, vazifalari va kutilayotgan natijalarni aniqlash.

Musiqa darsini samarali loyihalash jarayoni, avvalo, uning maqsadi, vazifalari va kutilayotgan natijalarini ilmiy asosda aniqlashdan boshlanadi. Pedagogik dizayn nuqtai nazaridan qaralganda, aynan shu komponentlar darsning barcha boshqa elementlari — mazmun, metodlar, shakllar va baholash tizimini belgilab beradi. Shu sababli maqsadni to'g'ri qo'yish va uni aniq natijalarga yo'naltirish musiqa ta'limining samaradorligini ta'minlovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Pedagogika nazariyasida “maqsad” tushunchasi ta’lim jarayonining kutilayotgan umumiy natijasini ifodalaydi. Musiqa pedagogikasida esa dars maqsadi ko‘p qirrali xarakterga ega bo‘lib, u nafaqat bilim berish, balki estetik idrokni shakllantirish, musiqiy qobiliyatlarni rivojlantirish va ijodiy faoliyatni rag‘batlantirishni ham o‘z ichiga oladi. Demak, musiqa darsining maqsadi — o‘quvchilarda musiqiy kompetensiyalarni kompleks shakllantirishga qaratilgan umumiy pedagogik yo‘nalishni belgilaydi.

Nazariy jihatdan qaralganda, dars maqsadini aniqlashda kompetensiyaviy yondashuv muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu yondashuvga ko‘ra, ta’lim natijasi faqat bilim bilan emas, balki uni amaliy faoliyatda qo‘llay olish qobiliyati bilan belgilanadi. Musiqa ta’limida bu, masalan, o‘quvchining faqat nota savodini bilishi emas, balki musiqa asarini ijro eta olishi, tahlil qilishi va ijodiy talqin qila olishi bilan ifodalanadi. Shu sababli dars maqsadi aniq, o‘lchab bo‘ladigan va natijaga yo‘naltirilgan bo‘lishi zarur.

Maqsadni aniqlash jarayoni dars vazifalarini belgilash bilan uzviy bog‘liqdir. Vazifalar maqsadga erishishning konkret bosqichlari bo‘lib, ular odatda ta’limiy, rivojlantiruvchi va tarbiyaviy yo‘nalishlarda ifodalanadi. Ta’limiy vazifalar o‘quvchilarga yangi bilim va ko‘nikmalarni egallatishga qaratilgan bo‘lsa, rivojlantiruvchi vazifalar ularning musiqiy qobiliyatlari — eshitish, ritm hissi, musiqiy xotira va tafakkurni rivojlantirishni nazarda tutadi. Tarbiyaviy vazifalar esa estetik didni shakllantirish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmatni tarbiyalash bilan bog‘liqdir.

Masalan, “xalq qo‘shig‘ini o‘rganish” mavzusidagi darsda ta’limiy vazifa — qo‘shiqning melodik va ritmik tuzilishini o‘zlashtirish, rivojlantiruvchi vazifa — intonatsion aniqlik va eshitish qobiliyatini rivojlantirish, tarbiyaviy vazifa esa milliy musiqa merosiga qiziqish va hurmatni shakllantirishdan iborat bo‘lishi mumkin. Bu uch yo‘nalishning uyg‘unligi musiqa darsining kompleks xarakterini ta’minlaydi.

Zamonaviy pedagogikada darsning kutilayotgan natijalari alohida ahamiyat kasb etadi. Kutilayotgan natijalar — bu dars yakunida

o‘quvchida shakllanishi lozim bo‘lgan aniq bilim, ko‘nikma va kompetensiyalar majmuasidir. Ushbu natijalar aniq ifodalangan va kuzatiladigan bo‘lishi zarur. Masalan, “o‘quvchi qo‘shiqni to‘g‘ri kuylay oladi”, “asarni xarakteriga ko‘ra tahlil qila oladi” yoki “oddiy melodik improvizatsiya yaratadi” kabi natijalar konkret va baholash mumkin bo‘lgan ko‘rsatkichlar hisoblanadi.

Pedagogik dizayn nazariyasida (xususan, R. Tyler modeli va Bloom taksonomiyasi asosida) maqsad va natijalarni aniqlashda ularning ierarxik tuzilishi muhim hisoblanadi. Bloom taksonomiyasiga ko‘ra, bilim darajasi oddiy eslab qolishdan tortib, tahlil, baholash va ijod qilish bosqichlarigacha rivojlanadi. Musiqa ta’limida bu quyidagicha namoyon bo‘ladi: avval o‘quvchi musiqa asarini taniydi va eslab qoladi, keyin uni tushunadi va tahlil qiladi, so‘ngra baholaydi va oxir-oqibat o‘zi ijodiy mahsulot yaratadi. Shu sababli dars maqsadi va natijalari ushbu bosqichlarni hisobga olgan holda aniqlanishi lozim.

Metodik jihatdan qaralganda, dars maqsadini aniqlashda uning aniq va o‘lchab bo‘ladigan bo‘lishi muhimdir. Masalan, “musiqani tushuntirish” kabi umumiy ifoda o‘rniga “o‘quvchilarga minor ladining xususiyatlarini tinglash va tahlil qilish orqali anglatish” kabi konkret maqsad qo‘yilishi lozim. Bu esa o‘qituvchiga metodlarni to‘g‘ri tanlash va natijani aniq baholash imkonini beradi.

Musiqa ta’limida kutilayotgan natijalarni aniqlash jarayonida faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuv alohida ahamiyatga ega. D. Elliotning praxial konsepsiyasiga ko‘ra, musiqa ta’limining asosiy natijasi — bu musiqiy faoliyatni amalga oshira olish qobiliyatidir. Demak, natijalar faqat nazariy bilim bilan cheklanib qolmasligi, balki amaliy ijro, tahlil va ijodiy faoliyatni ham qamrab olishi zarur.

Masalan, dars yakunida talaba:

- musiqa asarini ifodali ijro eta olishi;
- uning badiiy mazmunini izohlay olishi;
- oddiy improvizatsiya yaratishi

kabi natijalarga erishishi kerak. Bu esa kompetensiyaviy yondashuvning amaliy ifodasidir.

Shuningdek, dars maqsadi va natijalarini aniqlashda o'quvchilarning ehtiyojlari va qiziqishlarini hisobga olish ham muhimdir. Shaxsga yo'naltirilgan pedagogika nuqtai nazaridan qaralganda, o'quvchi dars jarayonining markazida turadi va uning individual rivojlanishi asosiy maqsad sifatida belgilanadi. Masalan, zamonaviy musiqa janrlariga qiziqadigan talabalarga mos material tanlash va shu asosda maqsad qo'yish ta'lim samaradorligini oshiradi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, dars maqsadi, vazifalari va kutilayotgan natijalar o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, ular yagona pedagogik tizimni tashkil etadi. Maqsad umumiy yo'nalishni belgilasa, vazifalar unga erishish yo'llarini ko'rsatadi, natijalar esa ushbu jarayonning yakuniy ko'rsatkichini ifodalaydi. Ushbu tizimning izchil tashkil etilishi musiqa darsining samaradorligini ta'minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, musiqa darsining maqsadi, vazifalari va kutilayotgan natijalarini ilmiy asosda aniqlash pedagogik dizaynning muhim bosqichi hisoblanadi. Bu jarayon o'qituvchidan yuqori darajadagi metodik savodxonlik, tahliliy fikrlash va pedagogik refleksiyani talab qiladi. Mazkur komponentlarni to'g'ri belgilash esa ta'lim jarayonini maqsadga yo'naltirilgan, tizimli va samarali tashkil etishga xizmat qiladi.

3-§. Dars ishlanmasini ishlab chiqish texnologiyasi.

Musiqa ta'limini samarali tashkil etishda dars ishlanmasini ilmiy asosda ishlab chiqish muhim metodik jarayon hisoblanadi. Dars ishlanmasi — bu o'qituvchining pedagogik faoliyatini oldindan rejalashtirishga xizmat qiluvchi, darsning maqsadi, mazmuni, metodlari, vositalari va natijalarini tizimli ravishda aks ettiruvchi hujjatdir. Zamonaviy pedagogik dizayn nuqtai nazaridan qaralganda, dars ishlanmasi oddiy reja emas, balki murakkab didaktik tizimni loyihalash mahsuli sifatida talqin etiladi.

Nazariy jihatdan dars ishlanmasini ishlab chiqish texnologiyasi tizimli va faoliyatga yo'naltirilgan yondashuvlarga asoslanadi. Tizimli yondashuv darsni o'zaro bog'liq komponentlar majmuasi sifatida ko'rib chiqsa, faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv o'quvchilarning amaliy faoliyatini markazga qo'yadi. Musiqa ta'limida bu ikki yondashuvning

uygʻunligi alohida ahamiyat kasb etadi, chunki musiqa darsi bir vaqtning oʻzida bilim berish, ijro faoliyatini tashkil etish va ijodiy jarayonni ragʻbatlantirishni oʻz ichiga oladi.

Dars ishlanmasini ishlab chiqish jarayoni, avvalo, aniq didaktik maqsad va kutilayotgan natijalarni belgilashdan boshlanadi. Bu bosqichda oʻqituvchi oʻquvchilarda qanday musiqiy kompetensiyalarni shakllantirmoqchi ekanini aniqlaydi. Masalan, “oʻquvchilar yangi qoʻshiqni ifodali kuylay oladi va uning badiiy mazmunini tushuntira oladi” kabi natija aniqlashtirilgan boʻlishi zarur. Ushbu bosqich pedagogik dizaynning asosiy yoʻnalishini belgilab beradi va keyingi barcha qarorlar aynan shu maqsadga boʻysundiriladi.

Keyingi muhim bosqich — dars mazmunini tanlash va tizimlashtirishdir. Musiqa taʼlimida mazmun faqat nazariy bilimlardan iborat boʻlib qolmay, balki musiqani tinglash, ijro etish, tahlil qilish va ijodiy faoliyatni ham oʻz ichiga oladi. Shu sababli dars ishlanmasida mazmun komponentlari oʻzaro uygʻunlashgan holda rejalashtirilishi kerak. Masalan, yangi qoʻshiqni oʻrganish darsida mazmun quyidagi elementlardan iborat boʻlishi mumkin: asarni tinglash, uning mazmunini tushuntirish, qismlarga ajratib oʻrganish va yakunda ifodali ijro etish.

Mazmunni tanlashdan soʻng metod va usullarni aniqlash bosqichi keladi. Bu bosqichda oʻqituvchi dars maqsadi va mazmuniga mos metodlarni tanlaydi. Musiqa taʼlimida metodlar koʻpincha kompleks tarzda qoʻllaniladi. Masalan, yangi materialni oʻzlashtirishda tushuntirish va namoyish metodlari, mustahkamlashda esa takrorlash va mashq metodlari qoʻllaniladi. Agar dars ijodiy yoʻnaltirilgan boʻlsa, improvizatsiya yoki loyiha metodlari ham qoʻshiladi. Metod tanlashda oʻquvchilarning yosh va individual xususiyatlari ham hisobga olinishi zarur.

Dars ishlanmasining muhim tarkibiy qismi — dars bosqichlarini aniq rejalashtirishdir. Har bir bosqichning maqsadi, mazmuni, metodlari va vaqt taqsimoti oldindan belgilanishi kerak. Masalan, motivatsion bosqichda qisqa musiqa fragmentini tinglash va savol berish rejalashtirilsa, asosiy bosqichda yangi materialni oʻzlashtirish va amaliy

maslhg'ulotlar tashkil etiladi, yakuniy bosqichda esa refleksiya va baholash amalga oshiriladi. Bu bosqichlarning mantiqiy izchilligi darsning samaradorligini ta'minlaydi.

Pedagogik dizayn nuqtai nazaridan dars ishlanmasini ishlab chiqishda "orqaga yo'naltirilgan loyihalash" (backward design) tamoyili ham muhim ahamiyatga ega. Ushbu yondashuvga ko'ra, avvalo kutilayotgan natijalar aniqlanadi, so'ngra baholash mezonlari belgilanadi va oxirida dars faoliyatlari rejalashtiriladi. Masalan, agar natija sifatida o'quvchining musiqa asarini tahlil qila olish qobiliyati belgilansa, dars jarayonida tahliliy savollar, muhokamalar va taqqoslash faoliyatlari tashkil etiladi.

Dars ishlanmasini ishlab chiqishda didaktik vositalar va texnologiyalarni tanlash ham muhim bosqich hisoblanadi. Musiqa ta'limida bu vositalar qatoriga cholg'u asboblari, audio yozuvlar, notalar, multimedia vositalari va raqamli platformalar kiradi. Masalan, darsda audio yozuvlardan foydalanish musiqiy materialni eshitish orqali idrok etishni osonlashtiradi, notatsiya dasturlari esa nazariy tushunchalarni vizual tarzda tushuntirishga yordam beradi. Shu bilan birga, texnologiyalarni tanlashda ularning didaktik maqsadga muvofiqligi muhim hisoblanadi.

Metodik jihatdan qaralganda, dars ishlanmasi moslashuvchan bo'lishi zarur. Ya'ni o'qituvchi dars jarayonida yuzaga keladigan vaziyatlarga qarab ishlanmani o'zgartira olishi kerak. Masalan, o'quvchilar materialni tezroq o'zlashtirsa, qo'shimcha ijodiy topshiriqlar berilishi mumkin, aksincha qiyinchilik tug'ilganda tushuntirish yoki takrorlash bosqichi kengaytiriladi. Bu esa pedagogik moslashuvchanlikni ta'minlaydi.

Xorijiy pedagogik tajribada dars ishlanmasini ishlab chiqish "instructional design" konsepsiyasi asosida amalga oshiriladi. Bu yondashuvda dars aniq algoritm asosida loyihalanadi va unda maqsad, mazmun, metod, vosita va baholash komponentlari o'zaro uyg'un holda ishlab chiqiladi. Musiqa ta'limida bu konsepsiya darsni tizimli va natijaga yo'naltirilgan holda tashkil etish imkonini beradi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, dars ishlanmasini ishlab chiqish texnologiyasi murakkab va ko'p bosqichli jarayon bo'lib, u o'qituvchidan yuqori darajadagi metodik savodxonlik, tahliliy fikrlash va ijodiy yondashuvni talab qiladi. Ushbu jarayonni ongli ravishda tashkil etish darsning samaradorligini oshiradi va ta'lim jarayonini tizimli holga keltiradi.

Xulosa qilib aytganda, musiqa darsining ishlanmasini ishlab chiqish texnologiyasi pedagogik dizaynning muhim tarkibiy qismi bo'lib, u ta'lim jarayonini ilmiy asosda rejalashtirish va amalga oshirish imkonini beradi. Dars ishlanmasining puxta ishlab chiqilishi o'quvchilarning musiqiy rivojlanishini ta'minlaydi, o'qituvchining pedagogik faoliyatini samarali tashkil etadi va zamonaviy ta'lim talablariga javob beruvchi darsni yaratishga xizmat qiladi.

4-§. Integratsiyalashgan va muammoli darslarni tashkil etish.

Zamonaviy musiqa ta'limi tizimida darsni tashkil etishning an'anaviy modellari bilan bir qatorda integratsiyalashgan va muammoli yondashuvlarga asoslangan darslar alohida ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu yondashuvlar ta'lim jarayonini chuqurlashtirish, o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish hamda bilimlarni real hayotiy kontekstda qo'llash imkonini yaratadi. Pedagogik dizayn nuqtai nazaridan qaralganda, integratsiya va muammoli o'qitish musiqa darsining mazmuni va shaklini yanada boyituvchi innovatsion metodologik asoslar sifatida namoyon bo'ladi.

Integratsiyalashgan darslar mohiyatan turli fanlar yoki bilim sohalari o'rtasidagi aloqadorlikni ochib berishga qaratilgan bo'lib, ular o'quvchilarda yaxlit dunyoqarashni shakllantirishga xizmat qiladi. Musiqa san'ati tabiatan integrativ xarakterga ega bo'lgani sababli, uni boshqa fanlar bilan bog'lash pedagogik jihatdan nihoyatda samaralidir. Masalan, musiqa va adabiyot integratsiyasida qo'shiq matnining badiiy tahlili amalga oshirilsa, musiqa va tarix integratsiyasida esa ma'lum bir davr musiqasining ijtimoiy-madaniy konteksti o'rganiladi.

Nazariy jihatdan integratsiyalashgan ta'lim konstruktivistik yondashuvga asoslanadi, bunda bilimlar alohida fragmentlar sifatida emas, balki o'zaro bog'langan tizim sifatida o'zlashtiriladi. Musiqa

ta'limida bu yondashuv, masalan, xalq qo'shiqlarini o'rganishda ularning tarixiy kelib chiqishi, poetik mazmuni va musiqiy tuzilishini birgalikda tahlil qilish orqali amalga oshiriladi. Bu esa o'quvchining bilimlarini chuqurlashtiradi va ularni turli kontekstlarda qo'llash qobiliyatini rivojlantiradi.

Integratsiyalashgan darslarni tashkil etishda fanlararo aloqadorlikni sun'iy emas, balki tabiiy va mazmuniy jihatdan asoslash muhimdir. Masalan, "Navro'z qo'shiqlari" mavzusida tashkil etilgan darsda musiqa, tarix va madaniyatshunoslik elementlari uyg'unlashgan holda berilishi mumkin. O'quvchilar nafaqat qo'shiqni kuylaydi, balki uning tarixiy ildizlari, marosimlardagi o'rni va badiiy mazmuni haqida ham bilimga ega bo'ladilar. Bu esa darsni ko'p qirrali va mazmunan boy qiladi.

Muammoli darslar esa o'quvchilarni faol fikrlashga undovchi, ularni muayyan pedagogik vaziyatda mustaqil yechim izlashga yo'naltiruvchi metodik yondashuvga asoslanadi. Ushbu yondashuvning nazariy asoslari J. Dewey va boshqa konstruktivistik pedagoglar tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, u ta'lim jarayonini muammoli vaziyatlar orqali tashkil etishni nazarda tutadi. Musiqa ta'limida muammoli o'qitish o'quvchilarning analitik va ijodiy tafakkurini rivojlantirishda ayniqsa samarali hisoblanadi.

Muammoli vaziyatni yaratish musiqa darsining muhim metodik bosqichlaridan biri hisoblanadi. Masalan, o'qituvchi talabalarga bir xil asarning turli ijrolarini tinglatib, "Qaysi ijro asarning badiiy mazmuniga mosroq va nima sababdan?" degan savolni qo'yishi mumkin. Bu savol oddiy javobni emas, balki chuqur tahlilni talab qiladi. O'quvchilar turli ijrolarni taqqoslaydi, ifoda vositalarini tahlil qiladi va o'z xulosalarini asoslaydi. Bu jarayon ularning musiqiy tafakkurini rivojlantiradi.

Yoki boshqa bir misolda, o'qituvchi melodik fragmentni ijro etib, uning davomiy qismini yaratishni taklif qiladi. Bu vaziyatda o'quvchi mavjud bilimlariga tayangan holda yangi musiqiy yechim topishi kerak bo'ladi. Bu esa muammoli o'qitishning ijodiy komponentini namoyon etadi. Bunday topshiriqlar o'quvchilarning nafaqat bilimlarini, balki ijodiy salohiyatini ham rivojlantiradi.

Muammoli darslarning samaradorligi ularning kognitiv konflikt yaratish xususiyatiga bog'liqdir. Ya'ni o'quvchi mavjud bilimlari bilan yangi vaziyat o'rtasidagi nomuvofiqlikni his qiladi va uni bartaraf etishga intiladi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, aynan shu jarayon bilimni chuqur o'zlashtirishga olib keladi. Musiqa ta'limida bu, masalan, noodatiy ritmik tuzilmani tushunishda yoki murakkab garmonik o'zgarishlarni tahlil qilishda yaqqol namoyon bo'ladi.

Integratsiyalashgan va muammoli darslarni tashkil etishda o'qituvchining roli o'zgaradi. An'anaviy darsda o'qituvchi bilim manbai sifatida faoliyat yuritib, bu yondashuvlarda u ko'proq yo'naltiruvchi, tashkil etuvchi va fasilitator sifatida namoyon bo'ladi. O'qituvchi muammoli vaziyatni yaratadi, o'quvchilar faoliyatini boshqaradi va ularning mustaqil xulosaga kelishiga yordam beradi. Bu esa ta'lim jarayonini demokratik va interaktiv xarakterga ega qiladi.

Metodik jihatdan qaralganda, integratsiyalashgan va muammoli darslarni samarali tashkil etish uchun puxta rejalashtirish zarur. Dars maqsadi aniq belgilanishi, muammoli vaziyatlar oldindan ishlab chiqilishi va fanlararo bog'lanishlar mantiqan asoslanishi lozim. Shu bilan birga, o'quvchilarning tayyorgarlik darajasi ham hisobga olinishi zarur, chunki haddan tashqari murakkab muammolar ularning motivatsiyasini pasaytirishi mumkin.

Xorijiy pedagogik tajribada, xususan, STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) yondashuvi integratsiyalashgan ta'limning zamonaviy modelini taklif etadi. Ushbu modelda musiqa san'ati boshqa fanlar bilan integratsiyalashgan holda o'qitiladi, bu esa o'quvchilarning kompleks fikrlashini rivojlantiradi. Masalan, musiqa va fizika integratsiyasida tovushning akustik xususiyatlari o'rganilishi mumkin.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, integratsiyalashgan va muammoli darslar musiqa ta'limining samaradorligini oshiruvchi muhim pedagogik vositalar hisoblanadi. Ular o'quvchilarning bilimlarini chuqurlashtiradi, mustaqil fikrlashini rivojlantiradi va ijodiy faoliyatini faollashtiradi. Shu bilan birga, bu yondashuvlar ta'lim jarayonini zamonaviy talablar darajasida tashkil etishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, integratsiyalashgan va muammoli darslarni tashkil etish musiqa pedagogikasining dolzarb yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u ta’lim jarayonini innovatsion asosda rivojlantirish imkonini beradi. Ushbu yondashuvlarni ilmiy asosda va metodik jihatdan to‘g‘ri qo‘llash esa o‘qituvchining yuqori darajadagi kasbiy mahoratini talab qiladi va o‘quvchilarning musiqiy hamda intellektual rivojlanishida muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

5-§. Dars jarayonini tahlil qilish va refleksiya usullari.

Musiqa ta’limi jarayonining samaradorligini ta’minlashda darsni tahlil qilish va refleksiya muhim metodik bosqich hisoblanadi. Zamonaviy pedagogik dizayn konsepsiyasida dars faqat rejalashtirish va o‘tkazish bilan yakunlanmaydi, balki uning natijalarini chuqur tahlil qilish, baholash va takomillashtirish jarayoni bilan davom etadi. Shu sababli refleksiya va tahlil o‘qituvchining kasbiy faoliyatida uzluksiz rivojlanish mexanizmi sifatida qaraladi.

Pedagogika nazariyasida “tahlil” tushunchasi pedagogik jarayonning tarkibiy qismlarini ajratib o‘rganish, ularning o‘zaro bog‘liqligini aniqlash va samaradorligini baholashni anglatadi. “Refleksiya” esa o‘qituvchi va o‘quvchining o‘z faoliyatini anglash, tahlil qilish va baholash jarayonidir. D. Schön refleksiv amaliyot nazariyasida o‘qituvchini “refleksiv amaliyotchi” sifatida ta’riflab, uning faoliyati doimiy o‘z-o‘zini tahlil qilish va takomillashtirishga asoslanishi kerakligini ta’kidlaydi. Musiqa pedagogikasida bu yondashuv ayniqsa muhim, chunki musiqa darsi ko‘p komponentli va dinamik jarayon bo‘lib, uning natijalari nafaqat bilim, balki emotsional va ijodiy tajriba bilan ham belgilanadi.

Dars jarayonini tahlil qilish odatda bir nechta yo‘nalishlarda amalga oshiriladi. Avvalo, didaktik tahlil orqali darsning maqsadi, mazmuni, metodlari va natijalari o‘rtasidagi moslik aniqlanadi. Masalan, agar dars maqsadi o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatini rivojlantirish bo‘lsa, unda qo‘llangan metodlar (improvizatsiya, loyiha usuli) ushbu maqsadga qanchalik xizmat qilganligi tahlil qilinadi. Agar darsda asosan reproduktiv metodlar qo‘llangan bo‘lsa, bu maqsadga to‘liq erishilmagan deb baholanishi mumkin.

Ikkinchi muhim yoʻnalish — metodik tahlildir. Bu jarayonda oʻqituvchi qoʻllagan metod va usullarining samaradorligini baholaydi. Masalan, yangi qoʻshiqni oʻrganishda namoyish va takrorlash metodlari qanchalik toʻgʻri qoʻllanganligi, oʻquvchilar materialni qanchalik tez va sifatli oʻzlashtirganligi aniqlanadi. Agar oʻquvchilar intonatsion xatolarga yoʻl qoʻygan boʻlsa, bu metodik yondashuvni qayta koʻrib chiqish zarurligini koʻrsatadi.

Uchinchi yoʻnalish — psixologik tahlil boʻlib, u oʻquvchilarning dars jarayonidagi faolligi, motivatsiyasi va emotsional holatini baholashga qaratilgan. Musiqa taʼlimida bu jihat ayniqsa muhim, chunki musiqiy faoliyat emotsional idrok bilan bevosita bogʻliq. Masalan, oʻquvchilar dars davomida faol ishtirok etganmi, musiqa tinglash jarayonida qiziqish bildirganmi yoki ijro paytida ishtiyoq koʻrsatganmi — bularning barchasi tahlil qilinadi. Agar oʻquvchilar passiv boʻlgan boʻlsa, bu dars metodlari yoki mazmunining yetarlicha motivatsion emasligini koʻrsatadi.

Dars tahlilining yana bir muhim jihati — natijaviy tahlildir. Bu jarayonda dars yakunida erishilgan natijalar kutilgan natijalar bilan solishtiriladi. Masalan, agar dars yakunida oʻquvchilar qoʻshiqni ifodali kuylay olishi kerak boʻlsa, ularning ijrosi shu mezon asosida baholanadi. Shu bilan birga, faqat yakuniy natija emas, balki jarayonning oʻzi ham tahlil qilinadi, chunki baʼzan oʻquvchi natijaga toʻliq erishmagan boʻlsa ham, uning rivojlanish dinamikasi ijobiy boʻlishi mumkin.

Refleksiya jarayoni nafaqat oʻqituvchi, balki oʻquvchilar tomonidan ham amalga oshirilishi lozim. Oʻquvchi refleksiyasi uning oʻz oʻquv faoliyatini anglashiga yordam beradi va mustaqil oʻrganish koʻnikmasini rivojlantiradi. Masalan, dars yakunida oʻquvchilarga “Bugungi darsda nimani oʻrgandingiz?”, “Qaysi topshiriq siz uchun qiyin boʻldi?” yoki “Qanday qilib yanada yaxshiroq ijro etish mumkin?” kabi savollar berilishi mumkin. Bu savollar oʻquvchini oʻz faoliyatini tahlil qilishga undaydi.

Metodik jihatdan refleksiya turli usullar orqali amalga oshiriladi. Ogʻzaki refleksiya — savol-javob, muhokama yoki fikr almashish

shaklida o‘tkaziladi. Yozma refleksiya esa qisqa esse, kundalik yoki baholash varaqalari orqali tashkil etilishi mumkin. Masalan, talabalardan darsdan so‘ng o‘z ijrosi haqida qisqa yozma tahlil qilish talab etilishi mumkin. Bu usul ularning metakognitiv ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Zamonaviy ta’limda refleksiya texnologiyalaridan foydalanish keng tarqalgan. Masalan, “feedback” (teskari aloqa) mexanizmi orqali o‘quvchilar va o‘qituvchi o‘zaro fikr almashadi. Musiqa ta’limida bu, masalan, talabani ijrosidan so‘ng guruh tomonidan konstruktiv fikr bildirish orqali amalga oshiriladi. Bu jarayon o‘quvchilarning baholash va tahlil qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

Xorijiy pedagogik tadqiqotlarda refleksiya ta’lim sifatini oshirishning asosiy omillaridan biri sifatida qaraladi. Masalan, D. Kolbning tajribaviy o‘rganish modeli refleksiya orqali bilimni chuqurlashtirish jarayonini asoslab beradi. Ushbu modelga ko‘ra, o‘rganish jarayoni tajriba, refleksiya, konseptualizatsiya va amaliy qo‘llash bosqichlaridan iborat. Musiqa ta’limida bu, masalan, asarni ijro etish (tajriba), uni tahlil qilish (refleksiya), nazariy xulosa chiqarish (konseptualizatsiya) va yangi ijroda qo‘llash (amaliyot) orqali namoyon bo‘ladi.

Dars jarayonini tahlil qilish va refleksiya qilish o‘qituvchining kasbiy rivojlanishida ham muhim ahamiyatga ega. O‘qituvchi har bir darsdan so‘ng o‘z faoliyatini tahlil qilib, kuchli va zaif tomonlarini aniqlashi, keyingi darslar uchun xulosa chiqarishi zarur. Bu jarayon pedagogik refleksiya deb ataladi va u o‘qituvchining professional o‘sishini ta’minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, dars jarayonini tahlil qilish va refleksiya usullari musiqa ta’limini takomillashtirishning muhim vositasi hisoblanadi. Ular orqali darsning samaradorligi aniqlanadi, pedagogik faoliyat takomillashtiriladi va o‘quvchilarning mustaqil fikrlash hamda o‘z-o‘zini baholash ko‘nikmalari rivojlantiriladi.

Shu bois refleksiya va tahlil jarayonlarini tizimli ravishda tashkil etish zamonaviy musiqa pedagogining ajralmas kasbiy vazifalaridan biri hisoblanadi.

6-§. Pedagogik dizayn asosida samarali dars yaratish.

Zamonaviy musiqa ta'limi jarayonida samarali darsni tashkil etish pedagogik dizayn tamoyillariga asoslanadi. Pedagogik dizayn — bu ta'lim jarayonini ilmiy asosda rejalashtirish, loyihalash va amalga oshirishga qaratilgan tizimli faoliyat bo'lib, unda maqsad, mazmun, metod, vosita va natijalar o'zaro uyg'un holda tashkil etiladi. Ushbu yondashuv musiqa darsini tasodifiy emas, balki puxta o'ylangan va natijaga yo'naltirilgan pedagogik tizim sifatida qurishga imkon beradi.

Pedagogik dizayn nazariyasi, asosan, tizimli yondashuv va konstruktivistik pedagogika g'oyalariga tayanadi. Bu yondashuvga ko'ra, dars — bu o'zaro bog'liq elementlardan tashkil topgan tizim bo'lib, uning har bir komponenti umumiy maqsadga xizmat qiladi. Musiqa ta'limida bu ayniqsa muhim, chunki dars jarayonida nazariy bilimlar, amaliy ijro, eshitish tajribasi va ijodiy faoliyat birgalikda amalga oshiriladi. Shu sababli samarali dars yaratish uchun ushbu komponentlarning uyg'unligini ta'minlash zarur.

Samarali musiqa darsini yaratish, avvalo, aniq va diagnostik maqsadni belgilashdan boshlanadi. Maqsad nafaqat umumiy yo'nalishni ko'rsatishi, balki aniq natijalarga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Masalan, “o'quvchilarga qo'shiq o'rgatish” kabi umumiy maqsad o'rniga “o'quvchilar qo'shiqni to'g'ri intonatsiya bilan ifodali ijro eta oladi va uning badiiy mazmunini izohlay oladi” kabi konkret maqsad qo'yilishi pedagogik dizayn talablariga mos keladi. Bu esa keyingi bosqichlarda metod va vositalarni to'g'ri tanlash imkonini beradi.

Keyingi muhim bosqich — mazmunni strukturalash va uni didaktik jihatdan qayta ishlashdir. Musiqa darsida mazmun faqat nazariy ma'lumotlar bilan cheklanmay, balki tinglash, ijro, tahlil va ijodiy faoliyat elementlarini o'z ichiga oladi. Samarali darsda ushbu komponentlar o'zaro uyg'unlashgan holda taqdim etiladi. Masalan, yangi asarni o'rganishda avvalo uni tinglash orqali umumiy tasavvur hosil qilinadi, so'ngra uning tuzilishi va ifoda vositalari tahlil qilinadi, keyin esa amaliy ijro orqali mustahkamlanadi. Bu jarayon bilim va faoliyatning integratsiyasini ta'minlaydi.

Pedagogik dizayn asosida samarali dars yaratishda metodlarni tanlash va ularni uyg'unlashtirish alohida ahamiyatga ega. Zamonaviy yondashuvda birgina metod bilan cheklanib qolish samarali emas, balki turli metodlarning kompleks qo'llanilishi zarur. Masalan, tushuntirish metodi nazariy asosni yaratadi, namoyish metodi uni konkretlashtiradi, takrorlash esa mustahkamlaydi, muammoli va ijodiy metodlar esa bilimni chuqurlashtiradi va rivojlantiradi. Bu metodlarning uyg'unligi darsning dinamik va samarali bo'lishini ta'minlaydi.

Darsni samarali tashkil etishda faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv muhim o'rin tutadi. D. Elliotning praxial konsepsiyasiga ko'ra, musiqa ta'limi faqat bilim berish emas, balki musiqiy faoliyatni amalga oshirish jarayonidir. Shu sababli samarali darsda o'quvchilar faol ishtirok etishi, ijro etishi, tinglashi, tahlil qilishi va ijodiy faoliyat bilan shug'ullanishi zarur. Masalan, dars davomida faqat o'qituvchini tinglash emas, balki o'quvchilarning ansambl ijrosi, guruhiiy muhokama yoki improvizatsiya faoliyatlari tashkil etilishi kerak.

Pedagogik dizaynning muhim komponentlaridan biri — baholash tizimini oldindan rejalashtirishdir. Samarali darsda baholash faqat yakuniy natijani aniqlash vositasi emas, balki o'quv jarayonini boshqarish vositasi sifatida qaraladi. Formativ baholash orqali o'qituvchi dars davomida o'quvchilarning rivojlanishini kuzatadi va zarur o'zgartirishlar kiritadi. Masalan, o'quvchilarning ijrosi jarayonida darhol teskari aloqa berish ularning xatolarini tezda tuzatishga yordam beradi. Shu bilan birga, summativ baholash orqali dars yakunidagi natijalar umumlashtiriladi.

Raqamli texnologiyalarni integratsiyalash ham samarali dars yaratishda muhim omil hisoblanadi. Zamonaviy musiqa ta'limida audio yozuvlar, notatsiya dasturlari va multimedia vositalari darsning vizual va eshitish jihatdan boyitilishiga xizmat qiladi. Masalan, o'qituvchi darsda turli ijrolarni tinglatib, ularni taqqoslash orqali o'quvchilarning analitik fikrlashini rivojlantirishi mumkin. Shu bilan birga, raqamli vositalar o'quvchilarning mustaqil o'rganish imkoniyatlarini ham kengaytiradi.

Samarali darsni yaratishda refleksiya va tahlil ham muhim ahamiyatga ega. Dars yakunida o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘z faoliyatini tahlil qilib, erishilgan natijalarni baholaydi. Bu jarayon keyingi darslarni takomillashtirish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. Masalan, agar o‘quvchilar muayyan topshiriqni bajarishda qiyinchilikka duch kelgan bo‘lsa, bu kelgusi darsda metodlarni qayta ko‘rib chiqish zarurligini ko‘rsatadi.

Xorijiy pedagogik tajribada samarali dars yaratish “instructional design” va “backward design” konsepsiyalari asosida amalga oshiriladi. Bu yondashuvlarda dars avvalo natijaga yo‘naltiriladi, so‘ngra mazmun va metodlar shu natijaga mos ravishda tanlanadi. Musiqa ta’limida bu, masalan, o‘quvchining ijodiy faoliyatini rivojlantirish maqsadida darsni improvizatsiya va kompozitsiya elementlari asosida qurish orqali namoyon bo‘ladi.

Nazariy tahlil shuni ko‘rsatadiki, pedagogik dizayn asosida yaratilgan dars tizimli, moslashuvchan va natijaga yo‘naltirilgan bo‘ladi. Bunday darsda barcha komponentlar — maqsad, mazmun, metod, vosita va baholash o‘zaro uyg‘unlashgan holda ishlaydi. Bu esa ta’lim jarayonining samaradorligini oshiradi va o‘quvchilarning musiqiy rivojlanishini ta’minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, pedagogik dizayn asosida samarali musiqa darsini yaratish o‘qituvchidan yuqori darajadagi metodik savodxonlik, ijodiy yondashuv va refleksiv fikrlashni talab qiladi. Ushbu yondashuv orqali tashkil etilgan dars zamonaviy ta’lim talablariga javob beradi, o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarini kompleks rivojlantiradi hamda ularni faol va ijodkor shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Mavzu bo‘yicha xulosa

Mazkur mavzu doirasida olib borilgan ilmiy tahlillar shuni ko‘rsatdiki, musiqa darsini loyihalash va pedagogik dizayn ta’lim jarayonini samarali tashkil etishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Musiqa darsining didaktik tuzilmasi va bosqichlarini ilmiy asosda tashkil etish dars jarayonining mantiqiy izchilligini ta’minlab, ta’limning maqsadga yo‘naltirilganligini kuchaytiradi. Har bir

bosqichning aniq vazifaga ega bo'lishi o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarni bosqichma-bosqich o'zlashtirishiga xizmat qiladi.

Dars maqsadi, vazifalari va kutilayotgan natijalarni aniqlash pedagogik dizaynning markaziy komponenti sifatida namoyon bo'ldi. Ularning aniq va diagnostik tarzda belgilanishi darsning barcha tarkibiy qismlarini birlashtiruvchi asosiy mezon vazifasini bajaradi. Kompetensiyaviy yondashuv asosida aniqlangan natijalar o'quvchilarning musiqiy faoliyatga tayyorligini va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Dars ishlanmasini ishlab chiqish texnologiyasining tahlili shuni ko'rsatdiki, bu jarayon tizimli va bosqichma-bosqich amalga oshirilishi zarur. Dars ishlanmasi o'qituvchining pedagogik faoliyatini rejalashtirish vositasi bo'lib, uning puxta ishlab chiqilishi ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi. Metod va vositalarning maqsadga muvofiq tanlanishi esa darsning sifatini belgilovchi muhim omil hisoblanadi.

Integratsiyalashgan va muammoli darslarni tashkil etish zamonaviy musiqa ta'limining innovatsion yo'nalishlari sifatida baholandi. Ushbu yondashuvlar o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi, bilimlarni chuqurlashtiradi va ularni real pedagogik vaziyatlarda qo'llash imkonini yaratadi. Ayniqsa, muammoli vaziyatlar orqali o'qitish o'quvchilarning analitik va ijodiy tafakkurini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi.

Dars jarayonini tahlil qilish va refleksiya usullarining ahamiyati ham alohida ta'kidlandi. Refleksiya pedagogik faoliyatni takomillashtirishning muhim mexanizmi bo'lib, u orqali o'qituvchi o'z faoliyatini baholaydi va kelgusi darslar uchun xulosa chiqaradi. Shu bilan birga, o'quvchilar refleksiyasi ularning o'z-o'zini baholash va mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Pedagogik dizayn asosida samarali dars yaratish esa barcha yuqoridagi komponentlarning uyg'unlashgan holda qo'llanilishini talab qiladi. Bunday dars tizimli, moslashuvchan va natijaga yo'naltirilgan bo'lib, o'quvchilarning musiqiy, estetik va ijodiy rivojlanishini

kompleks ta'minlaydi. Pedagogik dizayn darsni oldindan loyihalash, amalga oshirish va tahlil qilishning yagona ilmiy tizimini yaratadi.

Umumiy nazariy xulosa sifatida aytish mumkinki, musiqa darsini loyihalash va pedagogik dizayn musiqa pedagogikasining muhim tarkibiy qismi bo'lib, u ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Amaliy jihatdan esa bu yondashuv o'qituvchining kasbiy mahoratini oshirish, ta'lim sifatini yaxshilash va o'quvchilarning ijodiy salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kelgusida musiqa darsini loyihalash jarayonida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, individual ta'lim trayektoriyalarini ishlab chiqish, interaktiv va kreativ metodlarni chuqurlashtirish kabi yo'nalishlar ustuvor ahamiyat kasb etadi. Bu esa musiqa pedagogikasining zamonaviy rivojlanish istiqbollarini belgilab beradi va ta'lim jarayonini yanada innovatsion asosda takomillashtirish imkonini yaratadi.

11-mavzu: MUSIQA TA'LIMIDA AMALIY FAOLIYAT METODIKASI

Reja:

- 1-§. Vokal va xor mashg'ulotlarini tashkil etish metodikasi
- 2-§. Cholg'u asboblarda ijrochilikni o'rgatish bosqichlari
- 3-§. Musiqa savodi va solfeggio elementlarini o'qitish usullari
- 4-§. Musiqani tinglash va tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish
- 5-§. Improvizatsiya va ijodiy faoliyatni rivojlantirish metodlari
- 6-§. Amaliy mashg'ulotlarni samarali tashkil etish shartlari

Annotatsiya: Mazkur mavzuda musiqa ta'limida amaliy faoliyat metodikasi keng qamrovda tahlil qilinadi. Kuylash, cholg'u ijrochiligi, tinglash va musiqiy tahlil kabi faoliyat turlarining pedagogik ahamiyati asoslanib, ularni tashkil etishning metodik usullari yoritiladi. Amaliy mashg'ulotlar orqali o'quvchilarning musiqiy qobiliyatlarini

rivojlantirish, ijodiy tafakkurini shakllantirish va estetik didini takomillashtirish jarayonlari izohlanadi.

Kalit soʻzlar: Amaliy faoliyat, Kuylash, Cholgʻu ijrochiligi, Tinglash, Musiqiy tahlil, Musiqiy qobiliyat, Ijrochilik malakasi, Musiqiy tafakkur, Estetik did, Pedagogik metodika, Amaliy mashgʻulot, Musiqa darsi, Ijodiy faoliyat, Musiqiy idrok, Taʼlim jarayoni, Metodik usullar, Musiqiy rivojlanish, Pedagogik yondashuv, Faol oʻqitish, Musiqa pedagogikasi

Kirish

Zamonaviy musiqa taʼlimi tizimida amaliy faoliyatning oʻrni va ahamiyati tobora ortib bormoqda. Taʼlim jarayonida oʻquvchilarning faqat nazariy bilimlarni egallashi yetarli boʻlmay, ularni real ijrochilik faoliyatiga jalb etish, musiqiy tafakkurini rivojlantirish va ijodiy salohiyatini ochib berish muhim pedagogik vazifa sifatida namoyon boʻladi. Shu nuqtai nazardan “Musiqa taʼlimida amaliy faoliyat metodikasi” mavzusi zamonaviy musiqa pedagogikasining dolzarb yoʻnalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki aynan amaliy mashgʻulotlar orqali musiqa sanʼatining mohiyati chuqur angʻlanadi, bilimlar mustahkamlanadi va kompetensiyalar shakllanadi.

Musiqa pedagogikasining ilmiy-pedagogik ahamiyati shundaki, u shaxsning estetik, emotsional va ijodiy rivojlanishini taʼminlovchi kompleks tizimni ifodalaydi. Amaliy faoliyat esa ushbu tizimning markaziy komponenti boʻlib, vokal ijro, cholgʻu ijrochiligi, musiqa savodi, tinglash va tahlil qilish, improvizatsiya kabi koʻnikmalarni oʻz ichiga oladi. Ushbu faoliyat turlari oʻzaro uzviy bogʻliq holda oʻquvchilarning musiqiy kompetensiyalarini shakllantiradi. Shuning uchun amaliy faoliyat metodikasini ilmiy asosda ishlab chiqish va uni taʼlim jarayoniga samarali joriy etish dolzarb pedagogik muammo hisoblanadi.

Mazkur mavzuning asosiy maqsadi musiqa taʼlimida amaliy faoliyatni tashkil etishning nazariy asoslarini ochib berish, uning metodik xususiyatlarini tahlil qilish hamda oʻquvchilarning musiqiy faoliyatini samarali rivojlantirish yoʻllarini ilmiy jihatdan asoslashdan

iboratdir. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: vokal va xor mashg'ulotlarini tashkil etish metodikasini tahlil qilish; cholg'u ijrochiligini o'rgatish bosqichlarini aniqlash; musiqa savodi va solfeggio elementlarini o'qitish usullarini asoslash; musiqani tinglash va tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish yo'llarini ko'rsatish; improvizatsiya va ijodiy faoliyatni rivojlantirish metodlarini yoritish; amaliy mashg'ulotlarni samarali tashkil etish shartlarini aniqlash.

Mavzuni o'rganishda zamonaviy metodologik yondashuvlar muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Tizimli yondashuv amaliy faoliyatni o'zaro bog'liq komponentlardan iborat yaxlit pedagogik tizim sifatida ko'rib chiqish imkonini beradi. Kompetensiyaviy yondashuv esa o'quvchilarning real ijrochilik faoliyatiga tayyorligini shakllantirishga yo'naltirilgan bo'lib, bilim, ko'nikma va malakalarni integratsiyalashgan holda rivojlantirishni nazarda tutadi. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv esa har bir o'quvchining individual qobiliyatlari, musiqiy ehtiyojlari va ijodiy salohiyatini hisobga olgan holda amaliy faoliyatni tashkil etishni talab qiladi. Ushbu yondashuvlarning uyg'unligi musiqa ta'limida amaliy faoliyat metodikasining zamonaviy konseptual asosini tashkil etadi.

Shunday qilib, musiqa ta'limida amaliy faoliyat metodikasini ilmiy asosda o'rganish o'quvchilarning musiqiy kompetensiyalarini rivojlantirish, ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish va zamonaviy musiqa pedagogikasining innovatsion yo'nalishlarini belgilashda muhim ahamiyat kasb etadi.

1-§. Vokal va xor mashg'ulotlarini tashkil etish metodikasi.

Musiqa ta'limida amaliy faoliyatning eng muhim yo'nalishlaridan biri vokal va xor mashg'ulotlarini tashkil etish hisoblanadi. Ushbu jarayon nafaqat ijrochilik ko'nikmalarini shakllantirish, balki o'quvchilarning musiqiy eshitish, ritm hissi, nafasni boshqarish, ansambl tuyg'usi va estetik didini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu sababli vokal va xor mashg'ulotlarini metodik jihatdan to'g'ri tashkil etish musiqa pedagogikasining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Nazariy jihatdan vokal ijrochilik insonning fiziologik, psixologik va akustik jarayonlari bilan chambarchas bog‘liq murakkab faoliyatdir. Ovoz hosil bo‘lishi nafas, tovush paychalari va rezonatorlar faoliyatining uyg‘unligiga asoslanadi. Shu sababli vokal mashg‘ulotlarini tashkil etishda ovoz apparatining to‘g‘ri ishlash mexanizmlarini hisobga olish muhimdir. Pedagogik amaliyotda bu nafasni to‘g‘ri olish, tovushni erkin chiqarish va rezonansni boshqarish kabi ko‘nikmalarni bosqichma-bosqich shakllantirish orqali amalga oshiriladi.

Vokal mashg‘ulotlar odatda maxsus tayyorlov mashqlari bilan boshlanadi. Ushbu mashqlar ovoz apparatini “ishchi holatga” keltirish, nafasni faollashtirish va artikulyatsiyani rivojlantirishga qaratilgan. Masalan, oddiy vokal mashqlari — gammlar, arpeggiolar yoki vokalizlar orqali o‘quvchilar tovush diapazonini kengaytiradi va intonatsion aniqlikni mustahkamlaydi. Shu bilan birga, artikulyatsion mashqlar (unli va undosh tovushlarni aniq talaffuz qilish) matnli qo‘shiqlarni ifodali ijro etishga tayyorlaydi.

Pedagogik nuqtai nazardan vokal mashg‘ulotlarning samaradorligi bosqichma-bosqichlik tamoyiliga asoslanadi. Dastlab oddiy melodik materiallar o‘zlashtiriladi, keyinchalik esa murakkabroq asarlarga o‘tiladi. Masalan, boshlang‘ich bosqichda diapazoni tor va ritmik jihatdan sodda qo‘shiqlar tanlansa, keyingi bosqichlarda keng diapazonli va murakkab ifoda vositalariga ega asarlar o‘rganiladi. Bu yondashuv o‘quvchilarning vokal imkoniyatlarini asta-sekin rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xor mashg‘ulotlari esa vokal faoliyatning jamoaviy shakli bo‘lib, unda ansambl ijrosi asosiy o‘rin tutadi. Xor ijrosining o‘ziga xosligi shundaki, unda individual ovozlari yagona badiiy butunlikka birlashadi. Shu sababli xor mashg‘ulotlarini tashkil etishda ansambl uyg‘unligi, intonatsion aniqlik va ritmik birlikni ta‘minlash muhim vazifa hisoblanadi.

Xor mashg‘ulotlarini tashkil etish jarayoni bir necha metodik bosqichlarni o‘z ichiga oladi. Avvalo, o‘quvchilar ovoz diapazoni va tembriga qarab guruhlarga (soprano, alto, tenor, bas) ajratiladi. Bu

jarayon “ovozni to‘g‘ri joylashtirish” deb ataladi va u xor ijrosining sifatiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Masalan, noto‘g‘ri joylashtirilgan ovozlarning ansambl uyg‘unligini buzishi mumkin.

Keyingi bosqich — asarni qismlarga ajratib o‘rganishdir. Har bir ovoz partiyasi alohida mashq qilinadi, so‘ngra ular birlashtiriladi. Bu metodik yondashuv murakkab ko‘p ovozli asarlarni samarali o‘zlashtirish imkonini beradi. Masalan, ikki ovozli asarni o‘rganishda avvalo har bir partiya alohida kuylanadi, keyin esa ular birgalikda ijro etiladi. Bu jarayonda o‘quvchilar nafaqat o‘z partiyasini, balki boshqa ovozlarni ham eshitishga o‘rganadi.

Xor mashg‘ulotlarida dirijyorlik elementlari ham muhim ahamiyatga ega. O‘qituvchi dirijyor sifatida nafaqat temp va ritmni boshqaradi, balki ijroning ifodaviy jihatlarini ham yo‘naltiradi. Masalan, qo‘l harakatlari orqali dinamika (kuchli yoki sust ijro), temp o‘zgarishlari va frazalash ko‘rsatiladi. Bu esa o‘quvchilarning vizual idrokini faollashtiradi va ijroni yanada uyg‘un qiladi.

Xor ijrosida ansambl tuyg‘usini shakllantirish muhim metodik vazifa hisoblanadi. Bu jarayon o‘quvchilarning bir-birini eshitishi, umumiy temp va ritmni his qilishi hamda yagona badiiy ifodaga intilishi orqali amalga oshiriladi. Masalan, o‘qituvchi mashg‘ulot davomida “bir-biringizni eshiting” yoki “umumiy nafasni bir vaqtda oling” kabi ko‘rsatmalar berishi mumkin. Bu esa jamoaviy ijro madaniyatini rivojlantiradi.

Z. Kodaly metodikasida vokal va xor mashg‘ulotlari eshitish va kuylashning birligiga asoslanadi. Ushbu yondashuvda qo‘shiq kuylash orqali musiqa savodi va eshitish qobiliyati rivojlantiriladi. K. Orff tizimida esa vokal ijro harakat va ritm bilan integratsiyalashgan holda tashkil etiladi, bu esa o‘quvchilarning musiqiy idrokini yanada boyitadi. Ushbu xorijiy tajribalar vokal va xor mashg‘ulotlarini tashkil etishda turli metodik yondashuvlarning samaradorligini ko‘rsatadi.

Metodik jihatdan qaralganda, vokal va xor mashg‘ulotlarida individual va jamoaviy yondashuvni uyg‘unlashtirish zarur. Har bir o‘quvchining ovoz imkoniyatlari va qobiliyatlari hisobga olinishi kerak. Masalan, ayrim o‘quvchilar intonatsion jihatdan qiyinchilikka duch

kelishi mumkin, bu holda ular bilan alohida ishlash talab etiladi. Shu bilan birga, jamoaviy ijro jarayoni ham muntazam ravishda tashkil etilishi lozim.

Vokal va xor mashgʻulotlarining samaradorligi, shuningdek, oʻquvchilarning motivatsiyasi va emotsional holatiga ham bogʻliqdir. Musiqa ijrosi, ayniqsa qoʻshiq kuylash, emotsional jarayon boʻlgani sababli, dars jarayoni qiziqarli va ijodiy muhitda tashkil etilishi zarur. Masalan, sahnalashtirish elementlarini qoʻshish, turli janrdagi qoʻshiqlarni oʻrganish yoki konsert faoliyatini tashkil etish oʻquvchilarning qiziqishini oshiradi.

Nazariy tahlil shuni koʻrsatadiki, vokal va xor mashgʻulotlari musiqa taʼlimining markaziy komponentlaridan biri boʻlib, ular orqali oʻquvchilarning musiqiy qobiliyatlari kompleks rivojlanadi. Ushbu mashgʻulotlarni ilmiy asosda va metodik jihatdan toʻgʻri tashkil etish taʼlim jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, vokal va xor mashgʻulotlarini tashkil etish metodikasi musiqa pedagogikasining muhim yoʻnalishlaridan biri boʻlib, u oʻquvchilarning ijrochilik mahoratini, eshitish qobiliyatini va jamoaviy ijro madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Ushbu jarayonni tizimli, bosqichma-bosqich va pedagogik jihatdan asoslangan holda tashkil etish zamonaviy musiqa pedagogining muhim kasbiy vazifalaridan biridir.

2-§. Cholgʻu asboblarida ijrochilikni oʻrgatish bosqichlari.

Musiqa taʼlimida cholgʻu asboblarida ijrochilikni oʻrgatish amaliy faoliyatning muhim yoʻnalishlaridan biri boʻlib, u oʻquvchilarning texnik, eshitish, ijodiy va estetik kompetensiyalarini kompleks rivojlantirishga xizmat qiladi. Ushbu jarayon murakkab psixofiziologik va metodik tizimga asoslanadi, chunki unda motorika, eshitish, tafakkur va emotsional ifoda uygʻunlashgan holda namoyon boʻladi. Shu sababli cholgʻu ijrochiligini oʻrgatish bosqichma-bosqich, izchil va ilmiy asoslangan metodik yondashuvni talab qiladi.

Nazariy jihatdan cholgʻu ijrochiligi koʻnikmalarini shakllantirish motor faoliyat nazariyasi va refleksiv oʻrganish qonuniyatlariga tayanadi. Psixologik tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, har qanday

murakkab harakat dastlab ongli ravishda bajariladi, keyinchalik esa takrorlash orqali avtomatlashtiriladi. Musiqa ijrochiligida bu jarayon texnik elementlarni o'zlashtirishdan boshlab, badiiy ifodaga erishishgacha bo'lgan bosqichlarni o'z ichiga oladi.

Cholg'u asboblarda ijrochilikni o'rgatishning dastlabki bosqichi — boshlang'ich (orientatsion) bosqich bo'lib, unda o'quvchi cholg'u asbobining tuzilishi, uning imkoniyatlari va asosiy ijro usullari bilan tanishadi. Bu bosqichda o'qituvchi o'quvchiga asbobni to'g'ri tutish, qo'l va barmoqlarni joylashtirish, tana holatini saqlash kabi asosiy texnik ko'nikmalarni o'rgatadi. Masalan, pianino ijrochiligida qo'lning erkinligi va barmoqlarning mustaqil harakati muhim bo'lsa, dutor yoki rubobda torlarni to'g'ri bosish va mizrobni boshqarish asosiy ahamiyatga ega. Ushbu bosqichda noto'g'ri shakllangan odatlar keyinchalik tuzatish qiyin bo'lgan muammolarga olib kelishi mumkinligi sababli, o'qituvchining metodik nazorati alohida ahamiyat kasb etadi.

Keyingi bosqich — elementar texnik ko'nikmalarni shakllantirish bosqichidir. Bu bosqichda o'quvchi oddiy mashqlar, gammlar va etyudlar orqali texnik harakatlarni o'zlashtiradi. Masalan, pianino darslarida gammlar va arpeggiolar barmoqlar mustaqilligini rivojlantiradi, skripkada esa kamonni to'g'ri yuritish mashqlari asosiy texnikani shakllantiradi. Ushbu bosqichda takrorlash metodi muhim rol o'ynaydi, biroq u ongli ravishda tashkil etilishi zarur. Ya'ni o'quvchi har bir mashqning maqsadini tushunishi va uni sifatli bajarishga intilishi lozim.

Texnik ko'nikmalar shakllangandan so'ng, o'quvchi musiqa asarlarini o'rganish bosqichiga o'tadi. Bu bosqichda ijro nafaqat texnik, balki badiiy jarayon sifatida namoyon bo'ladi. O'quvchi asarning melodik, ritmik va garmonik tuzilishini o'rganadi, uning xarakterini tushunadi va ifodali ijroga erishishga harakat qiladi. Masalan, oddiy xalq kuyini o'rganishda o'quvchi nafaqat notalarni to'g'ri chalishi, balki uning emotsional mazmunini ham ifodalashi zarur. Bu bosqichda tahlil va namoyish metodlari muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Keyingi bosqich — interpretatsiya va badiiy ifodani rivojlantirish bosqichidir. Ushbu bosqichda o‘quvchi musiqa asarini o‘ziga xos tarzda talqin qilishni o‘rganadi. Bu jarayon ijodiy tafakkur bilan bog‘liq bo‘lib, unda dinamika, temp, frazalash va artikulyatsiya kabi ifoda vositalari muhim rol o‘ynaydi. Masalan, bir asarni turli tempda yoki turli dinamika bilan ijro etish orqali o‘quvchi uning badiiy imkoniyatlarini anglaydi. Bu bosqichda o‘qituvchi yo‘naltiruvchi rolni bajaradi, biroq o‘quvchining mustaqil qaror qabul qilishiga ham imkon yaratadi.

Cholg‘u ijrochiligini o‘rgatishning muhim bosqichlaridan yana biri — ansambl va jamoaviy ijro faoliyatidir. Bu bosqichda o‘quvchilar boshqa ijrochilar bilan birgalikda musiqa ijro etishni o‘rganadi. Ansambl ijrosi o‘quvchilarda ritmik birlik, eshitish muvozanati va jamoaviy mas’uliyat tuyg‘usini rivojlantiradi. Masalan, ikki yoki undan ortiq cholg‘u asbobida ijro etiladigan asarlarda o‘quvchilar bir-birini eshitishga va umumiy tempni saqlashga o‘rganadi. Bu jarayon musiqa ta’limining ijtimoiy va kommunikativ jihatini kuchaytiradi.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda cholg‘u ijrochiligini o‘rgatish jarayonida ijodiy faoliyatga ham alohida e’tibor qaratiladi. Improvizatsiya va kompozitsiya elementlarini qo‘shish o‘quvchilarning musiqiy tafakkurini rivojlantiradi. Masalan, o‘qituvchi o‘quvchiga oddiy melodiyaning o‘zgartirib ijro etish yoki unga yangi ritmik variant qo‘shish topshirig‘ini berishi mumkin. Bu esa ijrochilikni faqat reproduktiv emas, balki produktiv faoliyatga aylantiradi.

Xorijiy pedagogik tajribada, xususan, S. Suzuki metodikasida cholg‘u ijrochiligini o‘rgatish “tinglash — takrorlash — mustahkamlash” tamoyiliga asoslanadi. Ushbu yondashuvda o‘quvchilar musiqani avvalo eshitish orqali o‘zlashtiradi, so‘ngra uni ijro etadi. Bu esa ichki eshitish qobiliyatini rivojlantiradi. Shu bilan birga, Kodaly tizimida ham cholg‘u ijrochiligi eshitish va solfeggio bilan integratsiyalashgan holda o‘qitiladi.

Metodik jihatdan qaralganda, cholg‘u ijrochiligini o‘rgatishda individual yondashuv muhim ahamiyatga ega. Har bir o‘quvchining fiziologik xususiyatlari, musiqiy qobiliyatlari va o‘rganish tezligi turlicha bo‘lganligi sababli, o‘qituvchi mashg‘ulotlarni shunga mos

ravishda tashkil etishi zarur. Masalan, ayrim o'quvchilar texnik mashqlarni tez o'zlashtirsa, boshqalari ko'proq vaqt talab qilishi mumkin.

Shuningdek, mashg'ulotlarning muntazamligi va tizimliliigi ham muhim omil hisoblanadi. Cholg'u ijrochiligi ko'nikmalari doimiy mashq orqali shakllanadi, shu sababli o'quvchilarni mustaqil mashg'ulotlarga o'rgatish zarur. Bu jarayonda o'qituvchi ularga to'g'ri mashq qilish usullarini o'rgatishi kerak.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, cholg'u asboblarida ijrochilikni o'rgatish ko'p bosqichli va murakkab pedagogik jarayon bo'lib, u texnik, eshitish va ijodiy komponentlarning uyg'unligiga asoslanadi. Ushbu jarayonni ilmiy asosda tashkil etish o'quvchilarning musiqiy rivojlanishini ta'minlaydi va ularni professional ijrochilik faoliyatiga tayyorlaydi.

Xulosa qilib aytganda, cholg'u asboblarida ijrochilikni o'rgatish bosqichlari izchil va tizimli ravishda tashkil etilgandagina samarali natija beradi. Ushbu jarayonni metodik jihatdan to'g'ri tashkil etish o'qituvchining kasbiy mahoratini talab qiladi va o'quvchilarning musiqiy, texnik hamda ijodiy kompetensiyalarini kompleks rivojlantirishga xizmat qiladi.

3-§. Musiqa savodi va solfeggio elementlarini o'qitish usullari.

Musiqa ta'limi tizimida musiqa savodi va solfeggio elementlarini o'qitish nazariy bilimlar bilan amaliy faoliyatni bog'lovchi asosiy komponentlardan biri hisoblanadi. Musiqa savodi — bu nota yozuvi, ritm, lad, interval, akkord va boshqa nazariy tushunchalarni o'zlashtirishni anglatadi, solfeggio esa ushbu bilimlarni eshitish, kuylash va amaliy faoliyat orqali mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu sababli mazkur yo'nalish musiqa pedagogikasida alohida metodik yondashuvni talab qiladi.

Nazariy jihatdan musiqa savodi va solfeggio o'qitish jarayoni kognitiv va sensor (eshitish) faoliyatlarning integratsiyasiga asoslanadi. Ya'ni o'quvchi nafaqat nazariy tushunchani bilishi, balki uni eshitish orqali tanishi va amaliy ijroda qo'llay olishi zarur. Bu jarayon

psixologik jihatdan “ichki eshitish” (audiation) rivoji bilan bog‘liq bo‘lib, E. Gordon tomonidan chuqur tadqiq etilgan. Uning fikricha, musiqani tushunish — bu uni ichki eshitish orqali anglash jarayonidir. Demak, solfeggio mashg‘ulotlari aynan shu qobiliyatni shakllantirishga qaratilgan bo‘lishi kerak.

Musika savodini o‘qitishda izchillik va bosqichma-bosqichlik tamoyili muhim ahamiyatga ega. Dastlab o‘quvchilar oddiy tushunchalar — nota yozuvi, ritmik qiymatlar va oddiy ladlar bilan tanishadi, keyinchalik esa murakkabroq nazariy elementlarga o‘tiladi. Masalan, boshlang‘ich bosqichda to‘liq va yarim notalar, oddiy o‘lchovlar ($2/4$, $3/4$) o‘rganilsa, keyingi bosqichlarda murakkab ritmik tuzilmalar va modulyatsiya elementlari o‘zlashtiriladi. Bu izchillik o‘quvchilarning bilimlarini tizimli shakllantirishga xizmat qiladi.

Musika savodini o‘qitishda vizual va eshitish metodlarining uyg‘unligi muhimdir. Nota yozuvi orqali musiqiy material ko‘rsatiladi, eshitish orqali esa u idrok etiladi. Masalan, o‘qituvchi doskada oddiy melodiyanı yozib, uni bir vaqtning o‘zida ijro etib beradi. O‘quvchilar esa ushbu melodiyanı nota orqali kuzatib, eshitish orqali qabul qiladi. Bu jarayon vizual va auditiv idrokning birlashishini ta‘minlaydi va bilimni mustahkamlaydi.

Solfeggio elementlarini o‘qitishda kuylash metodi markaziy o‘rin tutadi. Kuylash orqali o‘quvchilar notalarnı eshitish va intonatsion aniqlik bilan ijro etishni o‘rganadi. Masalan, oddiy diatonik melodiyalarnı “do–re–mi” tizimi asosida kuylash ichki eshitishni rivojlantiradi. Bu jarayonda o‘quvchilar nafaqat notani ko‘radi, balki uni ovoz orqali ifodalaydi. Shu sababli solfeggio mashg‘ulotlari vokal faoliyat bilan uzviy bog‘liqdir.

Ritmik ko‘nikmalarnı shakllantirish ham solfeggio metodikasining muhim qismidir. Ritmni o‘rganishda qo‘l chalish, oyoq urish yoki maxsus ritmik mashqlar qo‘llaniladi. Masalan, o‘qituvchi ma‘lum bir ritmik naqshni beradi va o‘quvchilar uni takrorlaydi yoki davom ettiradi. Bu mashqlar ritm hissini rivojlantiradi va musiqiy vaqtnı his qilish qobiliyatini mustahkamlaydi. Orff metodikasida ritmni

o'rganish harakat bilan integratsiyalashgan holda tashkil etiladi, bu esa o'quvchilarning faol ishtirokini oshiradi.

Interval va akkordlarni o'rgatishda eshitish va tahlil metodlari muhim rol o'ynaydi. Masalan, o'qituvchi ikki tovushni ijro etib, o'quvchilardan intervalni aniqlashni so'raydi. Bu mashq eshitish differensiasiyasini rivojlantiradi. Keyinchalik o'quvchilar ushbu intervalni kuylash va yozish orqali mustahkamlaydi. Shu tarzda nazariya va amaliyot o'zaro bog'lanadi.

Musiqqa savodi va solfeggio o'qitishda muammoli va ijodiy metodlardan foydalanish ham samarali hisoblanadi. Masalan, o'qituvchi o'quvchilarga notalar ketma-ketligini berib, uning davomiy qismini mustaqil yaratishni taklif qiladi. Yoki berilgan ritmik naqsh asosida yangi variant yaratish topshirig'i beriladi. Bu mashqlar o'quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantiradi va bilimlarni chuqurlashtiradi.

Zoltan Kodaly metodikasi solfeggio o'qitishning samarali tizimlaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Ushbu yondashuvda solmizatsiya (do-re-mi) tizimi, qo'l belgilaridan foydalanish va xalq qo'shiqlari asosida o'qitish muhim o'rin tutadi. Bu metodika o'quvchilarning eshitish qobiliyatini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega. Shu bilan birga, E. Gordonning "Music Learning Theory" konsepsiyasida audiatsiya jarayoniga alohida e'tibor qaratilib, eshitish orqali o'rganish ustuvor deb qaraladi.

Metodik jihatdan musiqqa savodi va solfeggio mashg'ulotlarini tashkil etishda individual va differensial yondashuv muhimdir. Har bir o'quvchining eshitish qobiliyati, ritm hissi va o'zlashtirish tezligi turlicha bo'lganligi sababli, o'qituvchi mashg'ulotlarni moslashtirishi zarur. Masalan, ayrim o'quvchilar uchun ko'proq eshitish mashqlari, boshqalar uchun esa vizual materiallar samaraliroq bo'lishi mumkin.

Shuningdek, zamonaviy texnologiyalarni qo'llash solfeggio o'qitish jarayonini yanada samarali qiladi. Maxsus ilovalar va dasturlar yordamida o'quvchilar mustaqil ravishda interval, ritm va lادلarni mashq qilishi mumkin. Bu esa o'quv jarayonini individuallashtirish va mustaqil o'rganish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, musiqa savodi va solfeggio elementlarini o'qitish ko'p komponentli va integrativ jarayon bo'lib, u nazariya, eshitish va amaliy faoliyatning uyg'unligiga asoslanadi. Ushbu jarayonni ilmiy asosda tashkil etish o'quvchilarning musiqiy tafakkurini rivojlantiradi va ularni professional musiqiy faoliyatga tayyorlaydi.

Xulosa qilib aytganda, musiqa savodi va solfeggio elementlarini o'qitish usullari musiqa pedagogikasining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, u o'quvchilarning nazariy bilimlari va amaliy ko'nikmalarini birlashtiradi. Ushbu jarayonni metodik jihatdan to'g'ri tashkil etish o'quvchilarning eshitish, tafakkur va ijodiy qobiliyatlarini kompleks rivojlantirishga xizmat qiladi.

4-§. Musiqani tinglash va tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish.

Musiqa ta'limida musiqani tinglash va tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish o'quvchilarning estetik idroki, musiqiy tafakkuri va badiiy didini rivojlantirishning muhim sharti hisoblanadi. Ushbu jarayon musiqa pedagogikasida passiv eshitish emas, balki ongli, faol va maqsadga yo'naltirilgan idrok faoliyati sifatida talqin etiladi. Demak, musiqani tinglash — bu murakkab kognitiv va emotsional jarayon bo'lib, unda o'quvchi musiqa asarini eshitadi, tushunadi, tahlil qiladi va baholaydi.

Nazariy jihatdan musiqiy idrok jarayoni bir necha bosqichlardan iborat bo'lib, ular eshitish, tushunish va baholash komponentlarini o'z ichiga oladi. B. Asafyevning "intonatsion nazariya" sig'a ko'ra, musiqa idroki asosan intonatsiyalarni anglash orqali amalga oshadi, ya'ni o'quvchi musiqa asarini tovushlar tizimi sifatida emas, balki ma'noli intonatsiyalar orqali qabul qiladi. Shu sababli musiqa tinglash mashg'ulotlari o'quvchilarning intonatsion eshitishini rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi zarur.

Musiqani tinglash jarayonini tashkil etishda avvalo maqsadga yo'naltirilganlik tamoyili muhimdir. O'quvchilar asarni shunchaki eshitibgina qolmasdan, aniq vazifa asosida tinglashi kerak. Masalan, o'qituvchi "asar qanday kayfiyatni ifodalaydi?", "qaysi cholg'u

asboblari ishlatilgan?” yoki “asar qanday shaklda qurilgan?” kabi savollarni oldindan berishi mumkin. Bu savollar o‘quvchilarni faol tinglashga undaydi va ularning diqqatini muhim elementlarga qaratadi.

Metodik jihatdan musiqani tinglash mashg‘ulotlari bir necha bosqichda tashkil etiladi. Dastlabki bosqichda o‘quvchilar asarni umumiy idrok etadi, ya’ni uning xarakteri, kayfiyati va umumiy mazmunini anglashga harakat qiladi. Masalan, o‘qituvchi asarni tinglatgach, “bu musiqa sizda qanday hissiyot uyg‘otdi?” degan savolni berishi mumkin. Bu bosqich emotsional idrokni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Keyingi bosqichda tahliliy tinglash amalga oshiriladi. Bu jarayonda o‘quvchilar asarning alohida elementlarini — melodik chiziq, ritm, dinamika, temp va garmonik tuzilishni ajratib o‘rganadi. Masalan, o‘qituvchi asarning ma’lum bir qismini qayta tinglatib, undagi dinamika o‘zgarishlarini aniqlashni so‘rashi mumkin. Bu jarayon analitik tafakkurni rivojlantiradi va musiqani ongli idrok etishga yordam beradi.

Musiqa tahlili esa tinglash jarayonining chuqurlashtirilgan shakli bo‘lib, unda o‘quvchi asarning tuzilishi, shakli va badiiy g‘oyasini aniqlashga harakat qiladi. Masalan, ikki qismli yoki uch qismli shaklni aniqlash, asosiy va ikkilamchi temalarni ajratish yoki asarning kulminatsion nuqtasini topish kabi vazifalar berilishi mumkin. Bu jarayon o‘quvchilarning nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan bog‘laydi.

Musiqani tinglash va tahlil qilishda taqqoslash metodi samarali hisoblanadi. Masalan, bir xil asarning turli ijrolarini tinglab, ularning interpretatsiyasini solishtirish o‘quvchilarning estetik baholash qobiliyatini rivojlantiradi. Talabalar temp, dinamika va ifoda vositalaridagi farqlarni aniqlab, o‘z fikrlarini asoslashga o‘rganadi. Bu esa musiqiy tafakkurning rivojlanishiga xizmat qiladi.

Shuningdek, vizual va multimediya vositalaridan foydalanish musiqani tinglash jarayonini yanada samarali qiladi. Masalan, orkestr asarini tinglashda uning video yozuvini ko‘rish orqali o‘quvchilar cholg‘u asboblarni vizual ravishda kuzatadi. Bu esa eshitish va ko‘rish idrokining integratsiyasini ta’minlaydi. Shu bilan birga, notalar bilan

birgalikda tinglash asarning tuzilishini yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

Xorijiy pedagogik tajribada musiqani tinglash faoliyatiga alohida e'tibor qaratilgan. Masalan, E. Gordonning "Music Learning Theory" konsepsiyasida tinglash ichki eshitishni rivojlantirishning asosiy vositasi sifatida qaraladi. Z. Kodaly metodikasida esa xalq qo'shiqlarini tinglash va kuylash orqali musiqiy idrok shakllantiriladi. Bu yondashuvlar musiqani tinglashning faqat passiv emas, balki faol jarayon ekanligini tasdiqlaydi.

Metodik jihatdan musiqani tinglash va tahlil qilish jarayonida muammoli savollardan foydalanish samarali natija beradi. Masalan, o'qituvchi "nima uchun kompozitor bu joyda tempni o'zgartirgan?" yoki "asar qanday dramatik rivojlanishga ega?" kabi savollarni berishi mumkin. Bu savollar o'quvchilarni mustaqil fikrlashga va chuqur tahlil qilishga undaydi.

Musiqani tinglash ko'nikmalarini shakllantirishda takroriy tinglash ham muhim rol o'ynaydi. Birinchi tinglash umumiy tasavvur hosil qilishga xizmat qilsa, keyingi tinglashlar tahliliy va chuqur idrokni ta'minlaydi. Masalan, birinchi tinglashda asarning umumiy kayfiyati aniqlansa, ikkinchi tinglashda uning strukturasi, uchinchi tinglashda esa ifoda vositalari o'rganiladi. Bu bosqichma-bosqich yondashuv bilimni chuqurlashtiradi.

Shuningdek, o'quvchilarning mustaqil tinglash faoliyatini rivojlantirish ham muhimdir. Zamonaviy texnologiyalar yordamida ular turli musiqa asarlarini mustaqil ravishda tinglab, tahlil qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu esa o'quv jarayonini uzluksiz davom ettirishga xizmat qiladi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, musiqani tinglash va tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish kompleks pedagogik jarayon bo'lib, u emotsional idrok, analitik tafakkur va estetik baholashning uyg'unligiga asoslanadi. Ushbu jarayonni metodik jihatdan to'g'ri tashkil etish o'quvchilarning musiqiy madaniyatini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi.

Xulosa qilib aytganda, musiqani tinglash va tahlil qilish ko‘nikmalarini shakllantirish musiqa ta’limining ajralmas qismi bo‘lib, u o‘quvchilarning estetik didi, musiqiy tafakkuri va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ushbu jarayonni ilmiy asosda va tizimli ravishda tashkil etish zamonaviy musiqa pedagogining muhim kasbiy vazifalaridan biridir.

5-§. Improvizatsiya va ijodiy faoliyatni rivojlantirish metodlari.

Musiqa ta’limining zamonaviy paradigmasida o‘quvchini tayyor bilimlarni o‘zlashtiruvchi subyekt sifatida emas, balki ijodkor shaxs sifatida shakllantirish asosiy maqsadlardan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan improvizatsiya va ijodiy faoliyatni rivojlantirish metodlari musiqa pedagogikasining muhim tarkibiy qismi sifatida namoyon bo‘ladi. Ushbu metodlar o‘quvchilarning musiqiy tafakkuri, tasavvuri, emotsional ifodasi va mustaqil ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Nazariy jihatdan ijodiy faoliyat psixologik va pedagogik tadqiqotlarda divergent fikrlash, erkin assotsiatsiya va yangi g‘oyalar yaratish jarayoni sifatida talqin etiladi. J. Guilford va E. Torrance tomonidan ishlab chiqilgan kreativlik nazariyasiga ko‘ra, ijodiy faoliyat originallik, moslashuvchanlik va fikrlar xilma-xilligi bilan xarakterlanadi. Musiqa ta’limida bu jarayon tovushlar bilan erkin ishlash, yangi melodik va ritmik strukturalar yaratish hamda mavjud asarlarni individual talqin qilish orqali namoyon bo‘ladi.

Improvizatsiya — bu real vaqt jarayonida musiqa yaratish faoliyati bo‘lib, u ijodiy metodlarning eng tabiiy va samarali shakllaridan biridir. Tarixiy jihatdan improvizatsiya xalq musiqasida, maqom ijrochiligida va jazz san’atida muhim o‘rin tutgan. Masalan, o‘zbek an’anaviy ijrochiligida sozandalar mavjud kuy asosida erkin variatsiyalar yaratganlar, bu esa improvizatsiyaning milliy madaniyatdagi chuqur ildizlarini ko‘rsatadi.

Pedagogik nuqtai nazardan improvizatsiya metodi o‘quvchilarning ichki eshitish qobiliyatini, musiqiy xotirasini va ijodiy tafakkurini rivojlantiradi. Masalan, o‘qituvchi o‘quvchilarga oddiy

ritmik naqshni berib, uni davom ettirishni taklif qilishi mumkin. Yoki ma'lum bir lad asosida qisqa melodiya yaratish topshirig'i beriladi. Bu jarayonda o'quvchilar nazariy bilimlarini amaliy ijodiy faoliyatda qo'llaydi.

Improvizatsiya metodini samarali qo'llash uchun bosqichma-bosqich yondashuv muhimdir. Dastlab o'quvchilar oddiy elementlar — ritmik naqshlar yoki qisqa melodik frazalar bilan ishlaydi, keyinchalik esa murakkabroq kompozitsion vazifalarga o'tiladi. Masalan, boshlang'ich bosqichda o'quvchilar bir xil ritmni turli variantlarda takrorlaydi, keyingi bosqichda esa ular mustaqil melodiyalar yaratishga o'tadi. Bu izchillik ijodiy qobiliyatlarni asta-sekin rivojlantirishga xizmat qiladi.

Ijodiy faoliyatni rivojlantirishda kompozitsiya metodi ham muhim o'rin tutadi. Kompozitsiya jarayonida o'quvchi musiqiy materialni ongli ravishda tashkil etadi, ya'ni melodik, ritmik va garmonik elementlarni birlashtirib, yaxlit asar yaratadi. Masalan, o'quvchilarga “ikki qismli oddiy kuy yaratish” yoki “xalq kuyini qayta ishlash” kabi topshiriqlar berilishi mumkin. Bu jarayon ularning analitik va ijodiy tafakkurini bir vaqtning o'zida rivojlantiradi.

Ijodiy faoliyat metodlarining muhim xususiyati — ularning shaxsga yo'naltirilganligidir. Har bir o'quvchi musiqani o'ziga xos tarzda idrok etadi va ifodalaydi, shu sababli ijodiy topshiriqlar individual yondashuvni talab qiladi. Masalan, bir o'quvchi melodik improvizatsiyada muvaffaqiyatli bo'lsa, boshqasi ritmik yoki garmonik jihatdan kuchli bo'lishi mumkin. O'qituvchi bu farqlarni hisobga olib, mos metodlarni tanlashi zarur.

Ijodiy faoliyatni rivojlantirishda muammoli va interaktiv metodlar bilan integratsiya qilish samarali natija beradi. Masalan, o'qituvchi “agar bu kuy boshqa tempda ijro etilsa, uning xarakteri qanday o'zgaradi?” kabi savollar orqali o'quvchilarni ijodiy fikrlashga undashi mumkin. Yoki guruhij improvizatsiya mashg'ulotlari orqali o'quvchilar birgalikda yangi musiqiy material yaratadi. Bu jarayon ularning kommunikativ va ijtimoiy ko'nikmalarini ham rivojlantiradi.

Xorijiy pedagogik tajribada improvizatsiya va ijodiy faoliyatga alohida e'tibor qaratilgan. Masalan, K. Orff metodikasida musiqa, harakat va nutq integratsiyasi asosida improvizatsiya markaziy o'rin tutadi. Ushbu yondashuvda o'quvchilar oddiy ritmik va melodik elementlar asosida erkin ijod qiladi. Z. Kodaly tizimida esa improvizatsiya eshitish va kuylash bilan uzviy bog'langan holda qo'llaniladi. Bu metodikalar ijodiy faoliyatni rivojlantirishning samarali yo'llarini ko'rsatadi.

Zamonaviy musiqa ta'limida raqamli texnologiyalar ham ijodiy faoliyatni rivojlantirishda keng imkoniyatlar yaratadi. Maxsus dasturlar yordamida o'quvchilar musiqa yaratish, aranjirovka qilish va tovushlarni tahrirlash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Masalan, o'quvchi oddiy melodiyaning kompyuter dasturida qayta ishlash orqali yangi musiqiy mahsulot yaratishi mumkin. Bu esa ijodiy faoliyatni yanada boyitadi va zamonaviy kompetensiyalarni shakllantiradi.

Metodik jihatdan qaralganda, ijodiy faoliyatni rivojlantirish uchun qulay pedagogik muhit yaratish zarur. O'quvchilar erkin fikr bildiradigan, xatolardan qo'rqmaydigan va ijodiy tajriba qilish imkoniyatiga ega bo'lgan muhitda ishlashi kerak. O'qituvchi bu jarayonda qo'llab-quvvatlovchi va yo'naltiruvchi rolni bajaradi, biroq o'quvchining mustaqilligini cheklamasligi zarur.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, improvizatsiya va ijodiy faoliyat metodlari musiqa ta'limining eng yuqori darajadagi pedagogik natijalariga erishishda muhim vosita hisoblanadi. Ular orqali o'quvchi nafaqat bilim va ko'nikmalarni egallaydi, balki mustaqil fikrlash, ijod qilish va o'zini ifodalash qobiliyatiga ega bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, improvizatsiya va ijodiy faoliyatni rivojlantirish metodlari musiqa ta'limining ajralmas qismi bo'lib, u o'quvchilarning musiqiy tafakkuri, ijodiy salohiyati va estetik didini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Ushbu metodlarni ilmiy asosda va metodik jihatdan to'g'ri qo'llash esa zamonaviy musiqa pedagogining muhim kasbiy vazifalaridan biridir.

6-§. Amaliy mashg'ulotlarni samarali tashkil etish shartlari.

Musiq ta'limida amaliy mashg'ulotlar o'quv jarayonining markaziy komponenti bo'lib, ular orqali nazariy bilimlar amaliy faoliyatga tatbiq etiladi, ijrochilik ko'nikmalari shakllanadi va musiqiy tafakkur rivojlanadi. Shu sababli amaliy mashg'ulotlarni samarali tashkil etish pedagogik, metodik va psixologik omillarning uyg'unligini talab qiladigan murakkab jarayon sifatida qaraladi. Zamonaviy musiq pedagogikasida ushbu jarayonni samarali tashkil etish uchun bir qator muhim shartlar mavjud bo'lib, ular darsning sifatini belgilovchi asosiy omillar hisoblanadi.

Avvalo, amaliy mashg'ulotlarning samaradorligi ularning aniq maqsadga yo'naltirilganligi bilan belgilanadi. Har bir mashg'ulotda o'qituvchi o'quvchilarda qanday ko'nikma yoki kompetensiyani shakllantirmoqchi ekanini aniq belgilashi zarur. Masalan, vokal mashg'ulotda intonatsion aniqlikni rivojlantirish, cholg'u mashg'ulotda texnik harakatlarni mustahkamlash yoki solfeggio mashg'ulotda ritmik sezgini rivojlantirish kabi konkret maqsadlar qo'yilishi lozim. Bu esa mashg'ulotning mazmuni va metodlarini to'g'ri tanlash imkonini beradi.

Amaliy mashg'ulotlarni tashkil etishda tizimlilik va izchillik tamoyili muhim ahamiyatga ega. Ko'nikmalar tasodifiy emas, balki bosqichma-bosqich shakllanishi kerak. Masalan, cholg'u ijrochiligida dastlab oddiy texnik mashqlar, keyinchalik murakkab etyudlar va asarlar o'rganiladi. Agar bu izchillik buzilsa, o'quvchilar qiyinchilikka duch keladi va natijada o'quv jarayoni samaradorligi pasayadi. Shu sababli mashg'ulotlar ketma-ketligi didaktik jihatdan asoslangan bo'lishi zarur.

Metodik jihatdan amaliy mashg'ulotlarning samaradorligi faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv bilan chambarchas bog'liqdir. Dars jarayonida o'quvchilar faol ishtirok etishi, ijro etishi, mashq qilishi va mustaqil ishlashi kerak. Masalan, vokal mashg'ulotda faqat o'qituvchini tinglash emas, balki o'quvchilarning individual va jamoaviy kuylashi tashkil etilishi zarur. Bu yondashuv D. Elliottning praxial

konsepsiyasiga mos keladi, unda musiqa ta'limi faoliyat orqali amalga oshiriladi.

Amaliy mashg'ulotlarni samarali tashkil etishda differensial va individual yondashuv ham muhim shart hisoblanadi. Har bir o'quvchining qobiliyati, tayyorgarlik darajasi va o'zlashtirish tezligi turlicha bo'lganligi sababli, o'qituvchi mashg'ulotlarni moslashtirishi kerak. Masalan, ayrim o'quvchilarga murakkabroq topshiriqlar berilishi mumkin, boshqalarga esa qo'shimcha tushuntirish yoki soddalashtirilgan mashqlar taklif etiladi. Bu yondashuv o'quvchilarning individual rivojlanishini ta'minlaydi.

Psixologik jihatdan qulay o'quv muhitini yaratish ham muhim omildir. Musiqa ijrochiligi emotsional faoliyat bo'lgani sababli, o'quvchilar o'zini erkin his qiladigan, xatolardan qo'rqmaydigan va ijodiy faoliyatga tayyor muhitda ishlashi zarur. O'qituvchi qo'llab-quvvatlovchi va rag'batlantiruvchi pozitsiyada bo'lishi kerak. Masalan, ijrodagi xatolarni tanqid qilish o'rniga ularni konstruktiv tarzda tahlil qilish o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi.

Amaliy mashg'ulotlarning samaradorligi, shuningdek, metod va vositalarning to'g'ri tanlanishiga bog'liqdir. Turli metodlarning uyg'un qo'llanilishi mashg'ulotni samarali qiladi. Masalan, tushuntirish va namoyish metodlari yangi materialni o'zlashtirishda, takrorlash va mashq metodlari esa mustahkamlashda qo'llaniladi. Shu bilan birga, interaktiv va ijodiy metodlardan foydalanish mashg'ulotni yanada qiziqarli va samarali qiladi.

Mashg'ulotlarda vaqtni samarali taqsimlash ham muhim shartlardan biridir. Har bir faoliyat turi uchun optimal vaqt ajratilishi kerak. Masalan, mashg'ulotning bir qismi texnik mashqlarga, bir qismi asar ustida ishlashga, yana bir qismi esa refleksiya va tahlilga bag'ishlanadi. Vaqtni noto'g'ri taqsimlash mashg'ulotning samaradorligini pasaytirishi mumkin.

Zamonaviy ta'lim sharoitida texnologik vositalardan foydalanish amaliy mashg'ulotlarni tashkil etishda muhim rol o'ynaydi. Audio yozuvlar, video materiallar va raqamli dasturlar yordamida o'quvchilar o'z ijrosini tinglab, tahlil qilishi mumkin. Masalan, o'quvchining ijrosi

yozib olinib, keyin tahlil qilinishi uning xatolarini anglash va tuzatishga yordam beradi. Bu esa refleksiv o'rganish jarayonini kuchaytiradi.

Baholash va teskari aloqa (feedback) tizimi ham amaliy mashg'ulotlarning samaradorligini ta'minlovchi muhim omildir. Baholash jarayoni faqat yakuniy natijani emas, balki o'quv jarayonini ham qamrab olishi kerak. Formativ baholash orqali o'qituvchi o'quvchilarning rivojlanishini kuzatadi va zarur hollarda metodlarni o'zgartiradi. Masalan, ijro jarayonida darhol berilgan tavsiyalar o'quvchilarning xatolarini tezda tuzatishga yordam beradi.

Xorijiy pedagogik tajribada amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish "student-centered learning" tamoyiliga asoslanadi. Bu yondashuvda o'quvchi faol subyekt sifatida qaraladi va uning mustaqil faoliyati qo'llab-quvvatlanadi. Musiqa ta'limida bu, masalan, o'quvchilarning mustaqil mashq qilish, ijodiy topshiriqlarni bajarish va o'z ijrosini baholash faoliyatlari orqali namoyon bo'ladi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, amaliy mashg'ulotlarni samarali tashkil etish ko'p omilli pedagogik jarayon bo'lib, u didaktik, metodik va psixologik shartlarning uyg'unligiga asoslanadi. Ushbu shartlarning to'g'ri ta'minlanishi o'quvchilarning musiqiy ko'nikmalarini samarali shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, amaliy mashg'ulotlarni samarali tashkil etish musiqa ta'limining sifatini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Ushbu jarayonni ilmiy asosda va metodik jihatdan to'g'ri tashkil etish o'quvchilarning ijrochilik mahorati, musiqiy tafakkuri va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Mavzu bo'yicha xulosa

Mazkur mavzu doirasida olib borilgan ilmiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, musiqa ta'limida amaliy faoliyat metodikasi o'quv jarayonining markaziy va hal qiluvchi komponentlaridan biri hisoblanadi. Vokal va xor mashg'ulotlarini tashkil etish metodikasining tahlili shuni ko'rsatdiki, ushbu faoliyat turi o'quvchilarning musiqiy eshitish, intonatsiya aniqligi, nafasni boshqarish va jamoaviy ijro madaniyatini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Vokal

faoliyatning fiziologik va pedagogik asoslarini hisobga olgan holda tashkil etilishi uning samaradorligini ta'minlaydi.

Cholg'u asboblarida ijrochilikni o'rgatish bosqichlari esa amaliy faoliyatning izchil va tizimli tashkil etilishini talab qiladi. Boshlang'ich texnik ko'nikmalarni shakllantirishdan boshlab, badiiy interpretatsiyaga o'tish jarayoni o'quvchilarning texnik va ijodiy kompetensiyalarini kompleks rivojlantirishga xizmat qiladi. Ushbu jarayonning bosqichma-bosqich tashkil etilishi pedagogik samaradorlikni ta'minlovchi muhim omil sifatida namoyon bo'ldi.

Musiqqa savodi va solfeggio elementlarini o'qitish usullarining tahlili nazariya va amaliyotning integratsiyasi muhimligini ko'rsatdi. Eshitish, kuylash va nota yozuvi bilan ishlashning uyg'unligi o'quvchilarning ichki eshitish qobiliyatini va musiqiy tafakkurini rivojlantiradi. Ushbu jarayonni ilmiy asosda tashkil etish musiqqa ta'limining fundamental poydevorini mustahkamlaydi.

Musiqani tinglash va tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish esa o'quvchilarning estetik idroki va analitik tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ongli va maqsadga yo'naltirilgan tinglash orqali o'quvchilar musiqaning mazmunini chuqur anglaydi va uni baholashga o'rganadi. Bu jarayon musiqqa madaniyatini shakllantirishning muhim omili sifatida e'tirof etildi.

Improvizatsiya va ijodiy faoliyatni rivojlantirish metodlari o'quvchilarni ijodkor shaxs sifatida shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu metodlar orqali o'quvchilar mustaqil fikrlash, yangi musiqiy g'oyalar yaratish va o'zini erkin ifodalash qobiliyatiga ega bo'ladi. Bu esa zamonaviy musiqqa ta'limining asosiy maqsadlaridan biri hisoblanadi.

Amaliy mashg'ulotlarni samarali tashkil etish shartlarining tahlili esa pedagogik, metodik va psixologik omillarning uyg'unligi zarurligini ko'rsatdi. Maqsadga yo'naltirilganlik, tizimlilik, individual yondashuv, motivatsion muhit va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish amaliy faoliyat samaradorligini belgilovchi asosiy omillar sifatida namoyon bo'ldi.

Umumiy nazariy xulosa sifatida aytish mumkinki, musiqa ta'limida amaliy faoliyat metodikasi nazariya va amaliyotning uzviy integratsiyasiga asoslangan murakkab pedagogik tizimdir. Ushbu tizim o'quvchilarning musiqiy kompetensiyalarini kompleks rivojlantirishga xizmat qiladi va ularni ijodiy faoliyatga tayyorlaydi.

Amaliy jihatdan esa mazkur metodika o'qituvchining kasbiy mahoratini oshirish, ta'lim jarayonini samarali tashkil etish va o'quvchilarning ijrochilik hamda ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kelgusida musiqa ta'limida amaliy faoliyatni yanada takomillashtirish uchun raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, individual ta'lim trayektoriyalarini ishlab chiqish, interaktiv va kreativ metodlarni chuqurlashtirish zarur. Bu esa musiqa pedagogikasining innovatsion rivojlanish istiqbollari belgilaydi va ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqadi.

12-mavzu: MUSIQA TA'LIMIDA BAHOLASH VA DIAGNOSTIKA

Reja:

- 1-§. Musiqa ta'limida baholashning maqsadi va funksiyalari
- 2-§. Formativ va summativ baholash usullari
- 3-§. Musiqiy kompetensiyalarni aniqlash mezonlari
- 4-§. Diagnostika va monitoring metodlari
- 5-§. Portfolio va reyting tizimidan foydalanish
- 6-§. Baholash natijalarini tahlil qilish va takomillashtirish

Annotatsiya: Ushbu mavzuda musiqa ta'limida baholash va diagnostika jarayonlari ilmiy asosda tahlil qilinadi. An'anaviy va zamonaviy baholash usullari, kompetensiyaviy baholash mezonlari hamda musiqiy qobiliyatlarni diagnostika qilish metodlari yoritiladi. Baholashning obyektivligi, shaffofligi va rivojlantiruvchi xarakteri musiqa ta'limi samaradorligini oshiruvchi muhim omil sifatida asoslanadi.

Kalit soʻzlar: Baholash, Diagnostika, Kompetensiyaviy baholash, Test metodlari, Musiqiy qobiliyat, Oʻquv natijalari, Baholash mezonlari, Pedagogik nazorat, Monitoring, Musiqiy idrok, Ijrochilik darajasi, Tahlil qilish, Baholash tizimi, Taʼlim sifati, Diagnostik metodlar, Pedagogik baholash, Refleksiya, Oʻquv jarayoni, Natijaviylik, Musiqa pedagogikasi

Kirish

Zamonaviy taʼlim tizimida baholash va diagnostika jarayonlari oʻquv faoliyatining ajralmas va strategik ahamiyatga ega komponentlari sifatida qaralmoqda. Ayniqsa musiqa taʼlimida baholash nafaqat bilimlarni nazorat qilish, balki oʻquvchilarning ijrochilik mahorati, eshitish qobiliyati, ijodiy tafakkuri va estetik idrokini aniqlash va rivojlantirishga xizmat qiluvchi murakkab pedagogik jarayon sifatida namoyon boʻladi. Shu bois “Musiqa taʼlimida baholash va diagnostika” mavzusi zamonaviy musiqa pedagogikasining dolzarb ilmiy-amaliy yoʻnalishlaridan biri hisoblanadi.

Musiqa pedagogikasining ilmiy-pedagogik ahamiyati shundaki, u shaxsning musiqiy madaniyatini shakllantirish bilan birga, uning emotsional-intellektual rivojlanishini taʼminlaydi. Ushbu jarayonda baholash va diagnostika oʻquvchilarning rivojlanish darajasini aniqlash, taʼlim jarayonining samaradorligini baholash va pedagogik faoliyatni takomillashtirish uchun muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Ayniqsa kompetensiyaviy yondashuv sharoitida baholash jarayoni oʻquvchining faqat bilim darajasini emas, balki uning real musiqiy faoliyatga tayyorgarligini ham aniqlashni talab etadi.

Mazkur mavzuning asosiy maqsadi musiqa taʼlimida baholash va diagnostika jarayonining nazariy asoslarini ochib berish, uning metodik xususiyatlarini tahlil qilish hamda oʻquvchilarning musiqiy kompetensiyalarini aniqlash va rivojlantirish yoʻllarini ilmiy jihatdan asoslashdan iboratdir. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: musiqa taʼlimida baholashning maqsadi va funksiyalarini tahlil qilish; formativ va summativ baholash usullarini aniqlash; musiqiy kompetensiyalarni baholash mezonlarini ishlab

chiqish; diagnostika va monitoring metodlarini asoslash; portfolio va reyting tizimlarining imkoniyatlarini yoritish; baholash natijalarini tahlil qilish va takomillashtirish mexanizmlarini ko'rsatish.

Mavzuni o'rganishda zamonaviy metodologik yondashuvlar muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Tizimli yondashuv baholash va diagnostika jarayonini o'zaro bog'liq komponentlardan iborat yagona pedagogik tizim sifatida ko'rib chiqishga imkon beradi. Kompetensiyaviy yondashuv baholashni o'quvchilarning real musiqiy faoliyatga tayyorgarligini aniqlash vositasi sifatida talqin etadi. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv esa har bir o'quvchining individual rivojlanish trayektoriyasini hisobga olgan holda baholashni tashkil etishni nazarda tutadi. Ushbu yondashuvlarning integratsiyasi musiqa ta'limida baholash va diagnostika jarayonining zamonaviy ilmiy asosini tashkil etadi.

Shunday qilib, musiqa ta'limida baholash va diagnostika tizimini ilmiy asosda o'rganish o'quv jarayonining samaradorligini oshirish, o'quvchilarning musiqiy kompetensiyalarini rivojlantirish va pedagogik faoliyatni takomillashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

1-§. Musiqa ta'limida baholashning maqsadi va funksiyalari.

Musiqa ta'limi jarayonida baholash pedagogik faoliyatning ajralmas tarkibiy qismi bo'lib, u o'quvchilarning bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini aniqlash, tahlil qilish hamda rivojlantirishga xizmat qiluvchi murakkab didaktik jarayon sifatida namoyon bo'ladi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda baholash faqat nazorat vositasi sifatida emas, balki ta'lim jarayonini boshqarish, yo'naltirish va takomillashtirishning muhim mexanizmi sifatida talqin etiladi. Ayniqsa musiqa ta'limida baholashning o'ziga xosligi shundaki, u nafaqat kognitiv natijalarni, balki ijrochilik mahorati, eshitish qobiliyati va estetik idrok kabi murakkab kompetensiyalarni ham qamrab oladi.

Baholashning asosiy maqsadi o'quvchilarning musiqiy rivojlanish darajasini aniqlash va uni yanada takomillashtirishga xizmat qiluvchi pedagogik qarorlarni qabul qilishdan iborat. Bu jarayon o'quvchining mavjud bilim va ko'nikmalarini aniqlash, ularni o'quv dasturidagi

talablar bilan solishtirish hamda rivojlanish dinamikasini kuzatish orqali amalga oshiriladi. Masalan, vokal mashg'ulotda o'quvchining intonatsion aniqligi, ritmni saqlash qobiliyati va ifodaviy ijrosi baholanadi, cholg'u ijrochiligida esa texnik aniqlik, temp barqarorligi va badiiy talqin e'tiborga olinadi.

Pedagogik nazariyada baholashning bir necha muhim funksiyalari ajratib ko'rsatiladi. Ulardan biri — diagnostik funksiyadir. Diagnostik baholash o'quvchining bilim va ko'nikmalari darajasini aniqlashga qaratilgan bo'lib, u o'qituvchiga o'quv jarayonini rejalashtirishda muhim axborot beradi. Masalan, solfeggio mashg'ulotida o'quvchilarning intervalni eshitish qobiliyati aniqlansa, bu keyingi mashg'ulotlarda qaysi metodlarga ko'proq e'tibor qaratish kerakligini belgilaydi.

Baholashning yana bir muhim funksiyasi — nazorat va monitoring funksiyasidir. Ushbu funksiyada baholash o'quv jarayonining borishini kuzatish va nazorat qilish vositasi sifatida xizmat qiladi. Musiqa ta'limida bu, masalan, o'quvchining muntazam ravishda ijro etish darajasini tekshirish, uning rivojlanish dinamikasini aniqlash orqali amalga oshiriladi. Bu jarayon o'qituvchiga o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini doimiy ravishda nazorat qilish imkonini beradi.

Rivojlantiruvchi (formativ) funksiyasi baholashning eng muhim jihatlaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy pedagogikada baholash o'quvchining rivojlanishini qo'llab-quvvatlovchi vosita sifatida qaraladi. Masalan, o'quvchining ijrosi davomida berilgan konstruktiv teskari aloqa (feedback) uning xatolarini anglash va tuzatishga yordam beradi. Bu esa o'quvchining musiqiy ko'nikmalarini takomillashtirishga xizmat qiladi. Black va Wiliam tadqiqotlarida formativ baholashning o'quv natijalariga ijobiy ta'siri alohida ta'kidlangan.

Motivatsion funksiyasi ham musiqa ta'limida muhim ahamiyatga ega. Baholash o'quvchilarning o'qishga bo'lgan qiziqishini oshirishi yoki aksincha pasaytirishi mumkin. Shu sababli baholash jarayoni rag'batlantiruvchi xarakterga ega bo'lishi kerak. Masalan, o'quvchining kichik yutuqlarini e'tirof etish, uning ijrosini ijobiy baholash o'quv

motivatsiyasini kuchaytiradi. Aksincha, faqat tanqidiy yondashuv o'quvchining ishonchini pasaytirishi mumkin.

Baholashning yana bir funksiyasi — yo'naltiruvchi (regulyativ) funksiyadir. Bu funksiyada baholash o'quv jarayonini boshqarish vositasi sifatida xizmat qiladi. O'qituvchi baholash natijalariga asoslanib, metodlarni o'zgartirishi, mashg'ulot mazmunini qayta ko'rib chiqishi yoki individual yondashuvni kuchaytirishi mumkin. Masalan, agar o'quvchilarning aksariyati ritmik xatolarga yo'l qo'yayotgan bo'lsa, bu qo'shimcha ritmik mashqlarni joriy etish zarurligini ko'rsatadi.

Musiq ta'limida baholashning kommunikativ funksiyasi ham muhimdir. Baholash jarayoni o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi muloqotni ta'minlaydi. O'qituvchi o'z fikrini bildiradi, o'quvchi esa o'z faoliyatini tahlil qiladi va savollar beradi. Bu jarayon refleksiv o'rganishni rivojlantiradi. Masalan, ijrodan so'ng o'qituvchi va talaba o'rtasidagi muhokama o'quvchining o'z xatolarini anglashiga yordam beradi.

Musiq ta'limida baholashning o'ziga xos xususiyati shundaki, u subyektiv va obyektiv mezonlarning uyg'unligiga asoslanadi. Texnik aniqlikni nisbatan obyektiv baholash mumkin bo'lsa-da, badiiy ifoda va interpretatsiyani baholashda subyektiv omillar ham mavjud. Shu sababli baholash mezonlari aniq belgilangan bo'lishi va o'qituvchi tomonidan izchil qo'llanilishi zarur.

Xorijiy pedagogik tajribada baholash kompetensiyaviy yondashuv asosida amalga oshiriladi. Bu yondashuvda baholash o'quvchining faqat bilimlarini emas, balki uning amaliy faoliyatini, ijodiy qobiliyatini va kommunikativ ko'nikmalarini ham qamrab oladi. Musiq ta'limida bu, masalan, o'quvchining sahna madaniyati, ansambl ijrosidagi ishtiroki va ijodiy tashabbuskorligini baholash orqali namoyon bo'ladi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, baholash musiq ta'limida ko'p funksiyali pedagogik vosita bo'lib, u diagnostika, nazorat, rivojlantirish, motivatsiya va boshqaruv funksiyalarini o'zida mujassam etadi. Ushbu funksiyalarning uyg'unligi ta'lim jarayonining samaradorligini ta'minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, musiqa ta'limida baholashning maqsadi va funksiyalari ta'lim jarayonini ilmiy asosda tashkil etish, o'quvchilarning musiqiy rivojlanishini ta'minlash va pedagogik faoliyatni takomillashtirishga qaratilgan. Baholashni to'g'ri tashkil etish o'qituvchining kasbiy mahoratini namoyon etadi va ta'lim sifatini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

2-§. Formativ va summativ baholash usullari.

Musiqa ta'limida baholash jarayoni zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida ikki asosiy turga — formativ (rivojlantiruvchi) va summativ (yakuniy) baholashga ajratiladi. Ushbu baholash turlari o'z maqsadi, funksiyasi va qo'llanish metodikasi bilan farqlanadi, biroq ular o'zaro uyg'un holda qo'llanganda ta'lim jarayonining samaradorligini ta'minlaydi. Pedagogik nazariyada, xususan, P. Black va D. Wiliam tadqiqotlarida formativ baholash o'quv jarayonini rivojlantiruvchi asosiy vosita sifatida e'tirof etilgan bo'lsa, summativ baholash ta'lim natijalarini umumlashtirish va rasmiy baholash vazifasini bajaradi.

Formativ baholash — bu o'quv jarayoni davomida muntazam ravishda amalga oshiriladigan, o'quvchilarning rivojlanishini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan baholash turidir. Uning asosiy maqsadi o'quvchining hozirgi bilim va ko'nikma darajasini aniqlash emas, balki uni yanada rivojlantirish uchun zarur pedagogik sharoitlarni yaratishdan iborat. Musiqa ta'limida formativ baholash jarayonida o'qituvchi o'quvchining ijrosi, eshitish qobiliyati yoki nazariy tushunchalarni o'zlashtirish darajasini kuzatadi va darhol teskari aloqa beradi.

Masalan, vokal mashg'ulotda o'quvchi qo'shiqni ijro etayotganda o'qituvchi uning intonatsiyasidagi noaniqliklarni darhol ko'rsatib, qanday qilib to'g'rilash mumkinligini tushuntiradi. Bu jarayonda baho qo'yishdan ko'ra, o'quvchining rivojlanishiga yordam beruvchi metodik tavsiyalar muhimroq hisoblanadi. Shu tarzda formativ baholash o'quvchini faol o'rganishga undaydi va uning o'z-o'zini baholash ko'nikmasini rivojlantiradi.

Formativ baholashning samarali usullaridan biri — og'zaki va yozma teskari aloqa (feedback) hisoblanadi. Masalan, cholg'u mashg'ulotida o'qituvchi o'quvchining texnik ijrosini baholab,

“barmoq harakatlari to‘g‘ri, ammo temp barqaror emas” kabi aniq izohlar beradi. Bu izohlar o‘quvchiga o‘z xatolarini anglash va ularni tuzatish imkonini beradi. Shu bilan birga, o‘zaro baholash (peer assessment) va o‘z-o‘zini baholash (self-assessment) metodlari ham formativ baholashning muhim komponentlari hisoblanadi. Masalan, talabalar bir-birining ijrosini tinglab, konstruktiv fikr bildirishi mumkin.

Solfeggio mashg‘ulotlarida formativ baholash ritmik mashqlarni bajarish, intervalni eshitish yoki melodiyaning kuylash jarayonida amalga oshiriladi. O‘qituvchi o‘quvchilarning javoblarini darhol tahlil qilib, zarur hollarda qo‘shimcha mashqlar beradi. Bu jarayon uzluksiz rivojlanishni ta‘minlaydi va o‘quvchilarning bilimlarini mustahkamlaydi.

Summativ baholash esa ma‘lum bir o‘quv bosqichi yakunida amalga oshiriladi va o‘quvchilarning erishgan natijalarini umumlashtirishga qaratilgan. Uning asosiy maqsadi o‘quvchining bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarini belgilangan mezonlar asosida baholash va rasmiy natijani qayd etishdir. Musiqa ta‘limida summativ baholash odatda nazorat ishlari, imtihonlar, konsert chiqishlari yoki ijro sinovlari orqali amalga oshiriladi.

Masalan, semestr yakunida talabalar vokal yoki cholg‘u ijrosi bo‘yicha chiqish qiladi va ularning ijrosi oldindan belgilangan mezonlar asosida baholanadi. Bu mezonlar qatoriga intonatsion aniqlik, ritmik barqarorlik, texnik daraja va badiiy ifoda kiradi. Shu tarzda summativ baholash o‘quvchining umumiy tayyorgarlik darajasini aniqlash imkonini beradi.

Summativ baholashning yana bir shakli — nazariy bilimlarni tekshirishdir. Masalan, musiqa savodi bo‘yicha test yoki yozma ishlar orqali o‘quvchilarning nota yozuvi, ritm va lad haqidagi bilimlari baholanadi. Bu jarayon nazariy tayyorgarlik darajasini aniqlashga xizmat qiladi.

Pedagogik nuqtai nazardan formativ va summativ baholash bir-birini to‘ldiruvchi tizim sifatida qaraladi. Formativ baholash o‘quv jarayonini boshqarish va rivojlantirishga xizmat qilsa, summativ baholash uning natijalarini umumlashtiradi. Agar ta‘lim jarayonida

faqat summativ baholash ustunlik qilsa, o'quvchilar natijaga yo'naltirilgan bo'lib qoladi va o'rganish jarayonining o'zi e'tibordan chetda qoladi. Aksincha, faqat formativ baholash qo'llansa, natijalarni rasmiy baholash imkoniyati cheklanadi. Shu sababli ularning uyg'unligi muhimdir.

Xorijiy pedagogik tajribada, xususan, kompetensiyaviy yondashuv asosida formativ baholash ustuvor ahamiyat kasb etadi. Bu yondashuvda baholash o'quvchining rivojlanishiga xizmat qiluvchi jarayon sifatida tashkil etiladi. Musiqa ta'limida bu, masalan, o'quvchining ijodiy faoliyatini, ansambl ijrosidagi ishtirokini va mustaqil ishlash qobiliyatini baholash orqali amalga oshiriladi.

Metodik jihatdan qaralganda, formativ baholashni samarali tashkil etish uchun aniq mezonlar va ochiq baholash tizimi zarur. O'quvchilar baholash mezonlarini bilishi va o'z faoliyatini shu mezonlar asosida tahlil qila olishi kerak. Bu esa ularning metakognitiv ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, formativ va summativ baholash usullari musiqa ta'limida o'quv jarayonini samarali tashkil etishning muhim vositalari hisoblanadi. Ular orqali o'qituvchi o'quvchilarning rivojlanishini boshqaradi, natijalarni baholaydi va ta'lim jarayonini takomillashtiradi.

Xulosa qilib aytganda, formativ va summativ baholash usullarining uyg'un qo'llanilishi musiqa ta'limining sifatini oshiradi, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini chuqurlashtiradi hamda ularni mustaqil va ijodiy fikrlovchi shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

3-§. Musiqiy kompetensiyalarni aniqlash mezonlari.

Zamonaviy musiqa ta'limida baholash jarayoni kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilib, bunda o'quvchilarning faqat nazariy bilimlari emas, balki ularning amaliy faoliyati, ijrochilik mahorati, eshitish qobiliyati va ijodiy tafakkuri ham kompleks tarzda baholanadi. Shu sababli musiqiy kompetensiyalarni aniqlash mezonlarini ishlab chiqish musiqa pedagogikasining dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Mazkur mezonlar o'quvchilarning musiqiy rivojlanish

darajasini obyektiv baholash, ularning yutuq va kamchiliklarini aniqlash hamda ta'lim jarayonini takomillashtirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Pedagogik nazariyada kompetensiya — bu bilim, ko'nikma, malaka va shaxsiy sifatlarning integratsiyalashgan tizimi sifatida talqin etiladi. Musiqa ta'limida esa kompetensiya o'quvchining musiqani tushunish, ijro etish, tahlil qilish va ijodiy faoliyatda qo'llash qobiliyatini o'z ichiga oladi. Shu bois musiqiy kompetensiyalarni baholashda alohida komponentlar emas, balki ularning o'zaro uyg'unligi e'tiborga olinadi.

Musiqiy kompetensiyalarni aniqlash mezonlari bir necha asosiy yo'nalishlarni qamrab oladi. Ulardan biri — ijrochilik kompetensiyasidir. Bu kompetensiya vokal yoki cholg'u ijrosining sifatini baholash bilan bog'liq bo'lib, unda intonatsion aniqlik, ritmik barqarorlik, texnik daraja va badiiy ifoda mezonlari asosiy o'rin tutadi. Masalan, vokal ijroda o'quvchining tovushni to'g'ri chiqarishi, diapazonni erkin egallashi va matnni ifodali yetkazishi muhim baholash mezonlari hisoblanadi. Cholg'u ijrochiligida esa barmoqlar texnikasi, tempni saqlash va asarni stilistik jihatdan to'g'ri talqin qilish e'tiborga olinadi.

Keyingi muhim yo'nalish — eshitish (auditiv) kompetensiyasidir. Bu kompetensiya o'quvchining musiqiy tovushlarni farqlash, interval va akkordlarni eshitish, ritmni idrok etish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Masalan, solfeggio mashg'ulotlarida o'quvchining intervalni aniqlay olishi, melodiyanı eshitib qayta kuylashi yoki ritmik naqshni takrorlashi uning eshitish kompetensiyasini baholash mezoni sifatida xizmat qiladi. Bu jarayon E. Gordonning audiatsiya nazariyasiga mos ravishda ichki eshitish qobiliyatini aniqlashga qaratilgan.

Nazariy (kognitiv) kompetensiya ham muhim baholash mezonlaridan biridir. Bu yo'nalishda o'quvchining musiqa savodi, nazariy tushunchalarni bilishi va ularni amaliyotda qo'llay olishi baholanadi. Masalan, o'quvchi nota yozuvini o'qiy olishi, lad va tonallikni aniqlay olishi yoki asarning shakliy tuzilishini tahlil qila olishi

kerak. Shu bilan birga, nazariy bilimlarning amaliy faoliyat bilan bogʻliqligi ham muhim mezon hisoblanadi.

Musiqani tinglash va tahlil qilish kompetensiyasi oʻquvchining analitik va estetik tafakkurini aks ettiradi. Bu kompetensiyani baholashda oʻquvchining asarning mazmunini anglash, uning tuzilishini tahlil qilish va badiiy xulosalar chiqarish qobiliyati eʼtiborga olinadi. Masalan, oʻquvchidan tinglangan asarning xarakterini aniqlash, undagi dinamika yoki temp oʻzgarishlarini tushuntirish talab qilinishi mumkin. Bu esa uning musiqiy tafakkur darajasini koʻrsatadi.

Ijodiy kompetensiya musiqa taʼlimining eng yuqori darajadagi natijalaridan biri hisoblanadi. Bu kompetensiya oʻquvchining improvizatsiya qilish, yangi melodiylar yaratish yoki mavjud asarni qayta ishlash qobiliyatini oʻz ichiga oladi. Masalan, oʻquvchiga oddiy melodiyaning davom ettirish yoki yangi ritmik variant yaratish topshirigʻi berilishi mumkin. Bu jarayon uning kreativ fikrlashini baholash imkonini beradi.

Kommunikativ va ijtimoiy kompetensiyalar ham musiqa taʼlimida muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa xor yoki ansambl ijrosida oʻquvchining jamoa bilan ishlash, boshqa ijrochilarni eshitish va umumiy natijaga hissa qoʻshish qobiliyati baholanadi. Masalan, ansambl ijrosida oʻquvchining umumiy tempni saqlashi, boshqa ovozlarning bilan uygʻunlashuvi uning kommunikativ kompetensiyasini koʻrsatadi.

Musiqiy kompetensiyalarni baholashda mezonlarning aniqligi va ochiqligi muhim ahamiyatga ega. Oʻquvchilar baholash mezonlarini oldindan bilishi va oʻz faoliyatini shu mezonlar asosida tahlil qila olishi kerak. Bu esa ularning oʻz-oʻzini baholash va refleksiya koʻnikmalarini rivojlantiradi. Masalan, ijro baholash mezonlari sifatida “intonatsiya”, “ritm”, “ifoda” kabi aniq indikatorlar belgilanishi mumkin.

Xorijiy pedagogik tajribada musiqiy kompetensiyalarni baholash “rubrika”lar asosida amalga oshiriladi. Rubrika — bu baholash mezonlari va ularning darajalarini aniq koʻrsatib beruvchi vosita boʻlib, u baholashning obyektivligini taʼminlaydi. Masalan, ijrochilik kompetensiyasi “yuqori”, “oʻrta” va “boshlangʻich” darajalarga

ajratilib, har bir daraja uchun aniq tavsif beriladi. Bu yondashuv baholash jarayonini shaffof va tushunarli qiladi.

Metodik jihatdan qaralganda, musiqiy kompetensiyalarni aniqlashda kompleks yondashuv zarur. Ya'ni baholash jarayonida bir vaqtning o'zida bir nechta kompetensiyalar hisobga olinadi. Masalan, o'quvchining ijrosi baholanayotganda uning texnik darajasi bilan birga badiiy ifodasi va emotsional yetkazib berish qobiliyati ham e'tiborga olinadi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, musiqiy kompetensiyalarni aniqlash mezonlari musiqa ta'limining sifatini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Ushbu mezonlarning ilmiy asosda ishlab chiqilishi baholash jarayonining obyektivligi va samaradorligini ta'minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, musiqiy kompetensiyalarni aniqlash mezonlari o'quvchilarning bilim, ko'nikma va ijodiy qobiliyatlarini kompleks baholashga xizmat qiladi. Ushbu mezonlarni to'g'ri ishlab chiqish va amaliyotda qo'llash musiqa ta'limining samaradorligini oshiradi hamda o'quvchilarning musiqiy rivojlanishini ta'minlaydi.

4-§. Diagnostika va monitoring metodlari.

Musiqa ta'limi jarayonida diagnostika va monitoring pedagogik boshqaruvning muhim komponentlari sifatida namoyon bo'ladi. Ular orqali o'quvchilarning musiqiy rivojlanish darajasi aniqlanadi, ta'lim jarayonining samaradorligi baholanadi va zarur pedagogik tuzatishlar kiritiladi. Zamonaviy pedagogikada diagnostika — bu o'quvchilarning bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini aniqlashga qaratilgan tizimli jarayon bo'lsa, monitoring esa ushbu jarayonni muntazam kuzatish va rivojlanish dinamikasini tahlil qilishni anglatadi. Musiqa ta'limining o'ziga xosligi shundaki, diagnostika nafaqat kognitiv natijalarni, balki eshitish, ijrochilik va ijodiy qobiliyatlarni ham qamrab oladi.

Nazariy jihatdan diagnostika pedagogik tizimning tahliliy komponenti bo'lib, u o'quv jarayonining boshlang'ich, joriy va yakuniy bosqichlarida amalga oshiriladi. Boshlang'ich diagnostika o'quvchilarning tayyorgarlik darajasini aniqlashga xizmat qiladi. Masalan, yangi o'quv yilining boshida talabalar bilan o'tkaziladigan eshitish mashqlari, oddiy melodiyalarni kuylash yoki ritmik naqshlarni

takrorlash orqali ularning musiqiy qobiliyatlari aniqlanadi. Bu ma'lumotlar keyingi ta'lim jarayonini rejalashtirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Joriy diagnostika esa o'quv jarayoni davomida muntazam ravishda amalga oshiriladi va o'quvchilarning rivojlanish dinamikasini kuzatishga qaratilgan. Masalan, vokal mashg'ulotda o'quvchining intonatsion aniqligi, cholg'u darsida texnik rivoji yoki solfeggio mashg'ulotida eshitish qobiliyatining o'sishi muntazam ravishda tekshiriladi. Bu jarayon o'qituvchiga ta'lim metodlarini moslashtirish va individual yondashuvni kuchaytirish imkonini beradi.

Yakuniy diagnostika esa ma'lum bir bosqich oxirida o'quvchilarning umumiy natijalarini aniqlashga xizmat qiladi. Bu jarayon odatda imtihonlar, konsert chiqishlari yoki kompleks baholash ishlari orqali amalga oshiriladi. Masalan, semestr yakunida o'quvchining ijrochilik mahorati, nazariy bilimlari va ijodiy qobiliyati kompleks tarzda baholanadi. Bu esa uning umumiy musiqiy kompetensiyasini aniqlash imkonini beradi.

Diagnostika metodlari turli shakllarda amalga oshiriladi va ular musiqa ta'limining xususiyatlariga mos ravishda tanlanadi. Kuzatish metodi eng ko'p qo'llaniladigan usullardan biri bo'lib, unda o'qituvchi o'quvchilarning dars jarayonidagi faoliyatini tahlil qiladi. Masalan, o'quvchining ijro paytidagi xatti-harakati, diqqat darajasi va emotsional ifodasi kuzatiladi. Bu metod tabiiy sharoitda ma'lumot olish imkonini beradi.

Amaliy topshiriqlar asosidagi diagnostika ham muhim ahamiyatga ega. Masalan, o'quvchiga ma'lum bir melodiyanı kuylash, ritmik naqshni takrorlash yoki kichik kompozitsiya yaratish topshirig'i beriladi. Ushbu topshiriqlar orqali uning real amaliy ko'nikmalari aniqlanadi. Bu metod musiqa ta'limining faoliyatga yo'naltirilgan xususiyatiga to'liq mos keladi.

Test va yozma ishlar orqali diagnostika nazariy bilimlarni aniqlashda qo'llaniladi. Masalan, nota yozuvi, lad va interval bo'yicha testlar o'quvchilarning nazariy tayyorgarligini baholash imkonini

beradi. Biroq musiqa ta'limida faqat test metodlari yetarli emas, chunki bu fan amaliy faoliyatga asoslangan.

Audio va video yozuvlardan foydalanish diagnostika jarayonini yanada samarali qiladi. Masalan, o'quvchining ijrosi yozib olinib, keyinchalik tahlil qilinadi. Bu usul refleksiv o'rganishni rivojlantiradi va o'quvchining o'z faoliyatini obyektiv baholashiga yordam beradi. Shu bilan birga, o'qituvchi ham o'quvchining rivojlanish dinamikasini aniq kuzata oladi.

Monitoring esa diagnostika natijalarini tizimli ravishda kuzatish va tahlil qilish jarayonidir. Monitoringning asosiy maqsadi o'quvchilarning rivojlanish dinamikasini aniqlash va ta'lim jarayonining samaradorligini baholashdan iborat. Musiqa ta'limida monitoring, masalan, o'quvchining ijrochilik darajasining vaqt o'tishi bilan qanday o'zgarayotganini kuzatish orqali amalga oshiriladi.

Monitoring jarayonida ma'lumotlarni muntazam yig'ish va tahlil qilish muhimdir. Masalan, har bir o'quvchining ijrosi bo'yicha baholar, izohlar va tavsiyalar yozib boriladi. Keyinchalik bu ma'lumotlar tahlil qilinib, rivojlanish tendensiyalari aniqlanadi. Bu esa individual ta'lim trayektoriyasini shakllantirish imkonini beradi.

Xorijiy pedagogik tajribada diagnostika va monitoring "data-driven education" tamoyiliga asoslanadi. Bu yondashuvda o'quv jarayonini boshqarish aniq ma'lumotlar va tahlillar asosida amalga oshiriladi. Musiqa ta'limida bu, masalan, o'quvchilarning eshitish, ijrochilik va nazariy bilimlari bo'yicha to'plangan ma'lumotlarni tizimli tahlil qilish orqali namoyon bo'ladi.

Metodik jihatdan diagnostika va monitoringni samarali tashkil etish uchun aniq mezonlar, tizimli yondashuv va muntazamlilik zarur. Diagnostika natijalari faqat qayd etilib qolmasdan, ular asosida pedagogik qarorlar qabul qilinishi kerak. Masalan, agar o'quvchilarning aksariyati ritmik xatolarga yo'l qo'yayotgan bo'lsa, bu qo'shimcha ritmik mashg'ulotlarni joriy etish zarurligini ko'rsatadi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, diagnostika va monitoring metodlari musiqa ta'limini boshqarishning muhim vositalari hisoblanadi. Ular orqali o'quvchilarning rivojlanishi nazorat qilinadi,

ta'lim jarayoni takomillashtiriladi va individual yondashuv ta'minlanadi.

Xulosa qilib aytganda, diagnostika va monitoring metodlari musiqa ta'limining sifatini oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lib, ular o'quvchilarning musiqiy kompetensiyalarini aniqlash, rivojlantirish va baholashda muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Ushbu jarayonni ilmiy asosda va tizimli ravishda tashkil etish zamonaviy musiqa pedagogining muhim kasbiy vazifalaridan biridir.

5-§. Portfolio va reyting tizimidan foydalanish.

Zamonaviy musiqa ta'limida baholash tizimi an'anaviy yondashuvlardan kompetensiyaviy va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlarga o'tib borayotganligi sababli, portfolio va reyting tizimlaridan foydalanish alohida ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu vositalar o'quvchilarning musiqiy rivojlanishini kompleks baholash, ularning individual yutuqlarini aks ettirish va ta'lim jarayonini shaffof hamda tizimli tashkil etishga xizmat qiladi. Musiqa pedagogikasida portfolio va reyting tizimlari baholashning zamonaviy shakllari sifatida keng qo'llanilib, ular o'quvchining faqat yakuniy natijasini emas, balki uning rivojlanish jarayonini ham aks ettiradi.

Portfolio pedagogik tushuncha sifatida o'quvchining ma'lum vaqt davomida erishgan natijalari, ishlari va ijodiy faoliyatini jamlovchi tizimli to'plamdir. Musiqa ta'limida portfolio o'quvchining ijrochilik faoliyati, nazariy ishlari, ijodiy loyihalari va refleksiv yozuvlarini o'z ichiga olishi mumkin. Bu esa o'quvchining rivojlanish dinamikasini ko'rsatishga imkon beradi.

Nazariy jihatdan portfolio konstruktivistik pedagogika g'oyalariga asoslanadi, bunda o'quvchi o'z bilim va ko'nikmalarini faol ravishda shakllantiruvchi subyekt sifatida qaraladi. Portfolio bu jarayonda o'quvchining o'z faoliyatini tahlil qilish va baholash vositasiga aylanadi. Masalan, o'quvchi o'z ijrosini audio yoki video yozuv shaklida portfolio tarkibiga kiritib, vaqt o'tishi bilan uning qanday o'zgarganini tahlil qilishi mumkin.

Musiqa ta'limida portfolio bir nechta turda tashkil etilishi mumkin. Ishchi (process) portfolio o'quvchining o'rganish jarayonidagi ishlarini

aks ettiradi. Unda mashg'ulotlar davomida bajarilgan topshiriqlar, mashqlar va dastlabki ijro variantlari jamlanadi. Baholash (assessment) portfolio esa o'quvchining eng yaxshi ishlari asosida shakllanadi va uning kompetensiya darajasini aniqlashga xizmat qiladi. Masalan, o'quvchining eng muvaffaqiyatli ijrosi, yozma tahlili yoki ijodiy kompozitsiyasi ushbu portfolio tarkibiga kiritiladi.

Portfolio metodining muhim afzalligi shundaki, u baholashni subyekt-subyekt munosabatiga asoslaydi. O'qituvchi va o'quvchi birgalikda portfolio materiallarini tahlil qiladi, yutuq va kamchiliklarni aniqlaydi va keyingi rivojlanish yo'nalishlarini belgilaydi. Bu jarayon refleksiya va o'z-o'zini baholash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, o'quvchi o'z ijrosi haqida yozma fikr bildirishi va uni o'qituvchi fikri bilan taqqoslashi mumkin.

Musiq ta'limida portfolio tarkibiga turli materiallar kiritilishi mumkin. Jumladan, vokal yoki cholg'u ijrosining audio-video yozuvlari, solfeggio mashqlari, nazariy ishlanmalar, ijodiy topshiriqlar va loyiha ishlari. Masalan, o'quvchi yaratgan kichik kompozitsiya yoki improvizatsiya namunasi portfolio orqali baholanadi. Bu esa uning ijodiy kompetensiyasini aniqlash imkonini beradi.

Reyting tizimi esa o'quvchilarning faoliyatini ballar asosida baholash va ularni muayyan tartibda joylashtirishga xizmat qiluvchi tizimdir. Ushbu tizim, ayniqsa, Oliy ta'lim muassasalarida keng qo'llanilib, u o'quvchilarning muntazam faoliyatini rag'batlantirish va baholash jarayonini tizimlashtirish imkonini beradi. Reyting tizimi odatda joriy, oraliq va yakuniy nazorat natijalarini o'z ichiga oladi.

Musiq ta'limida reyting tizimini qo'llashda baholash komponentlarini aniq belgilash muhimdir. Masalan, umumiy reyting quyidagi elementlardan tashkil topishi mumkin: ijrochilik faoliyati (vokal yoki cholg'u), nazariy bilimlar (test yoki yozma ishlar), ijodiy faoliyat (improvizatsiya, kompozitsiya) va darsdagi faollik. Har bir komponent uchun muayyan ball ajratiladi va yakuniy baho ushbu ballarning yig'indisi asosida shakllanadi.

Reyting tizimining pedagogik ahamiyati shundaki, u o'quvchilarni muntazam ishlashga undaydi va ularning har bir faoliyat turini baholash

imkonini beradi. Masalan, faqat yakuniy imtihonga emas, balki semestr davomida bajarilgan barcha topshiriqlarga baho berilishi o'quvchining uzluksiz rivojlanishini ta'minlaydi. Shu bilan birga, reyting tizimi baholash jarayonining shaffofligini oshiradi, chunki o'quvchi o'z bahosining qanday shakllanganini aniq ko'ra oladi.

Xorijiy pedagogik tajribada portfolio va reyting tizimlari integratsiyalashgan holda qo'llaniladi. Masalan, o'quvchining portfolio materiallari uning reyting bahosini shakllantirishda asosiy manba sifatida xizmat qiladi. Bu yondashuv baholashning kompleks va obyektiv bo'lishini ta'minlaydi. Shuningdek, elektron portfolio (e-portfolio) tizimlari ham keng qo'llanilib, ular o'quvchilarning ishlarini raqamli shaklda saqlash va tahlil qilish imkonini beradi.

Metodik jihatdan qaralganda, portfolio va reyting tizimidan samarali foydalanish uchun aniq mezonlar, tizimli yondashuv va muntazamlilik zarur. O'qituvchi portfolio materiallarini tanlashda ularning pedagogik qiymatini hisobga olishi, reyting tizimini esa adolatli va shaffof tashkil etishi kerak. Shu bilan birga, o'quvchilarga ushbu tizimlarning maqsadi va ishlash mexanizmi tushuntirilishi zarur.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, portfolio va reyting tizimlari musiqa ta'limida baholashning zamonaviy va samarali vositalari hisoblanadi. Ular o'quvchilarning individual rivojlanishini aks ettiradi, baholash jarayonini tizimlashtiradi va ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, portfolio va reyting tizimidan foydalanish musiqa ta'limida baholash jarayonini yanada mukammallashtiradi, o'quvchilarning ijodiy va amaliy faoliyatini kompleks baholash imkonini beradi hamda ularni mustaqil va refleksiv fikrlovchi shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

6-§. Baholash natijalarini tahlil qilish va takomillashtirish.

Musiqa ta'limida baholash jarayoni yakuniy natijalarni qayd etish bilan cheklanib qolmay, balki ularni chuqur tahlil qilish va shu asosda ta'lim jarayonini takomillashtirishni ham o'z ichiga oladi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda baholash natijalari diagnostik va refleksiv axborot manbai sifatida qaraladi. Ya'ni baholash natijalari o'quvchining

erishgan darajasini ko'rsatish bilan birga, uning rivojlanish yo'nalishlarini aniqlash va pedagogik faoliyatni optimallashtirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Nazariy jihatdan baholash natijalarini tahlil qilish pedagogik refleksiya va tahliliy faoliyat bilan bog'liq bo'lib, u ta'lim jarayonining samaradorligini aniqlashga qaratilgan. Ushbu jarayon o'qituvchi tomonidan ham, o'quvchi tomonidan ham amalga oshiriladi. D. Schönning refleksiv amaliyot nazariyasiga ko'ra, pedagog o'z faoliyatini muntazam tahlil qilishi orqali professional rivojlanishga erishadi. Musiqa ta'limida bu, masalan, o'qituvchining dars natijalarini tahlil qilib, metodlarni qayta ko'rib chiqishi orqali namoyon bo'ladi.

Baholash natijalarini tahlil qilishning birinchi bosqichi — ma'lumotlarni tizimlashtirish va umumlashtirishdir. Bu jarayonda o'quvchilarning baholari, izohlar va diagnostik natijalar yig'ilib, ularning umumiy tendensiyalari aniqlanadi. Masalan, agar guruhdagi o'quvchilarning aksariyati ritmik xatolarga yo'l qo'yayotgan bo'lsa, bu ritm bo'yicha qo'shimcha mashg'ulotlar zarurligini ko'rsatadi. Shu tarzda baholash natijalari o'quv jarayonini takomillashtirish uchun muhim signal vazifasini bajaradi.

Keyingi bosqich — natijalarni tahliliy baholashdir. Bu bosqichda o'quvchilarning yutuq va kamchiliklari aniqlanadi hamda ularning sabablari tahlil qilinadi. Masalan, vokal mashg'ulotda o'quvchilarning intonatsion aniqligi past bo'lsa, bu nafas olish texnikasining yetarlicha shakllanmaganligi yoki eshitish qobiliyatining rivojlanmaganligi bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Shu sababli tahlil jarayoni faqat natijani qayd etish emas, balki uning sabablarini aniqlashga qaratilgan bo'lishi kerak.

Baholash natijalarini tahlil qilishda individual yondashuv muhim ahamiyatga ega. Har bir o'quvchining rivojlanish dinamikasi alohida ko'rib chiqilishi lozim. Masalan, bir o'quvchi yuqori natijaga erishmagan bo'lsa ham, uning oldingi natijalari bilan solishtirganda ijobiy o'sish kuzatilishi mumkin. Bu esa uning rivojlanish jarayoni ijobiy ekanligini ko'rsatadi. Shu sababli baholash natijalarini tahlil qilishda faqat absolyut natijalar emas, balki individual rivojlanish ham e'tiborga olinadi.

Refleksiya jarayoni baholash natijalarini tahlil qilishning muhim komponenti hisoblanadi. O‘quvchilar o‘z faoliyatini tahlil qilish orqali o‘z xatolarini anglaydi va ularni tuzatish yo‘llarini topadi. Masalan, o‘quvchidan “sizning ijroingizda qaysi jihatlar muvaffaqiyatli bo‘ldi?” yoki “qaysi jihatlarni yaxshilash kerak?” kabi savollar orqali refleksiya tashkil etilishi mumkin. Bu jarayon o‘quvchining metakognitiv ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Baholash natijalarini takomillashtirish bosqichi esa pedagogik qarorlar qabul qilish bilan bog‘liqdir. O‘qituvchi tahlil natijalariga asoslanib, ta’lim metodlarini, mazmunini yoki mashg‘ulot shakllarini o‘zgartiradi. Masalan, agar o‘quvchilarning aksariyati nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llay olmayotgan bo‘lsa, bu nazariya va amaliyot integratsiyasini kuchaytirish zarurligini ko‘rsatadi. Yoki ijodiy topshiriqlarda qiyinchiliklar kuzatilsa, improvizatsiya mashg‘ulotlarini ko‘paytirish talab etiladi.

Zamonaviy pedagogikada baholash natijalarini takomillashtirish “feedback loop” (teskari aloqa sikli) orqali amalga oshiriladi. Bu yondashuvda baholash natijalari tahlil qilinadi, ular asosida o‘zgarishlar kiritiladi va keyingi bosqichda yana baholash amalga oshiriladi. Shu tarzda uzluksiz rivojlanish ta’minlanadi. Musiqa ta’limida bu, masalan, o‘quvchining ijrosi baholanib, unga tavsiyalar berilishi va keyingi ijroda ushbu tavsiyalarni qo‘llash orqali namoyon bo‘ladi.

Xorijiy pedagogik tajribada baholash natijalarini tahlil qilish “data-driven instruction” tamoyiliga asoslanadi. Bu yondashuvda pedagogik qarorlar aniq ma’lumotlar va tahlillar asosida qabul qilinadi. Musiqa ta’limida bu, masalan, o‘quvchilarning ijrochilik darajasi, eshitish qobiliyati va nazariy bilimlari bo‘yicha to‘plangan ma’lumotlarni tizimli tahlil qilish orqali amalga oshiriladi.

Metodik jihatdan qaralganda, baholash natijalarini samarali tahlil qilish uchun aniq mezonlar, tizimli yondashuv va muntazamlilik zarur. Baholash natijalari faqat qayd etilib qolmasdan, ular asosida konkret pedagogik choralar ishlab chiqilishi kerak. Shu bilan birga, o‘quvchilarni ushbu jarayonga jalb qilish, ya’ni ularning o‘z natijalarini tahlil qilishiga imkon yaratish muhimdir.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, baholash natijalarini tahlil qilish va takomillashtirish musiqa ta'limini boshqarishning muhim mexanizmi hisoblanadi. Ushbu jarayon orqali ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarning musiqiy kompetensiyalarini rivojlantirish va pedagogik faoliyatni takomillashtirish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, baholash natijalarini tahlil qilish va takomillashtirish musiqa ta'limining uzluksiz rivojlanishini ta'minlovchi muhim jarayon bo'lib, u o'qituvchi va o'quvchining refleksiv faoliyatiga asoslanadi. Ushbu jarayonni ilmiy asosda va tizimli ravishda tashkil etish zamonaviy musiqa pedagogining muhim kasbiy vazifalaridan biridir.

Mavzu bo'yicha xulosa

Mazkur mavzu doirasida olib borilgan ilmiy tahlillar shuni ko'rsatdiki, musiqa ta'limida baholash va diagnostika jarayonlari ta'lim tizimining muhim boshqaruv mexanizmi hisoblanadi. Musiqa ta'limida baholashning maqsadi va funksiyalarini tahlil qilish natijasida uning diagnostik, rivojlantiruvchi, nazorat, motivatsion va regulativ funksiyalari o'zaro uyg'un holda ta'lim jarayonining samaradorligini ta'minlashi aniqlandi. Baholash nafaqat natijani qayd etish, balki o'quv jarayonini yo'naltirish va takomillashtirish vositasi sifatida namoyon bo'ldi.

Formativ va summativ baholash usullarining tahlili ularning o'zaro to'ldiruvchi xususiyatga ega ekanligini ko'rsatdi. Formativ baholash o'quvchilarning rivojlanishini qo'llab-quvvatlovchi va ularning o'z-o'zini baholash ko'nikmalarini shakllantiruvchi jarayon sifatida ahamiyat kasb etsa, summativ baholash ta'lim natijalarini umumlashtirish va rasmiy baholash vazifasini bajaradi. Ushbu ikki yondashuvning uyg'unligi ta'lim sifatini oshirishda muhim omil sifatida namoyon bo'ldi.

Musiqiy kompetensiyalarni aniqlash mezonlari tahlili shuni ko'rsatdiki, baholash jarayoni kompleks xarakterga ega bo'lib, unda ijrochilik, eshitish, nazariy, analitik va ijodiy kompetensiyalar birgalikda baholanadi. Mezonlarning aniq va shaffof belgilanishi

baholashning obyektivligini ta'minlaydi hamda o'quvchilarning rivojlanish yo'nalishlarini aniqlash imkonini beradi.

Diagnostika va monitoring metodlari esa o'quvchilarning rivojlanish dinamikasini aniqlash va ta'lim jarayonini boshqarishda muhim vosita sifatida e'tirof etildi. Boshlang'ich, joriy va yakuniy diagnostika bosqichlarining izchil qo'llanilishi o'quvchilarning musiqiy kompetensiyalarini tizimli ravishda rivojlantirishga xizmat qiladi. Monitoring esa ushbu jarayonni uzluksiz kuzatish va tahlil qilish imkonini beradi.

Portfolio va reyting tizimlarining qo'llanilishi baholash jarayonini yanada takomillashtiruvchi zamonaviy vositalar sifatida baholandi. Portfolio o'quvchilarning individual rivojlanishini aks ettirsa, reyting tizimi baholashni tizimlashtirish va shaffofligini ta'minlaydi. Ushbu tizimlarning integratsiyasi baholash jarayonining kompleksligini oshiradi.

Baholash natijalarini tahlil qilish va takomillashtirish jarayoni esa pedagogik refleksiya va innovatsion faoliyat bilan bevosita bog'liq ekanligi aniqlandi. Baholash natijalari asosida qabul qilingan pedagogik qarorlar ta'lim jarayonini optimallashtirish va o'quvchilarning rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Umumiy nazariy xulosa sifatida aytish mumkinki, musiqa ta'limida baholash va diagnostika tizimi kompetensiyaviy va tizimli yondashuvlarga asoslangan murakkab pedagogik jarayon bo'lib, u o'quvchilarning musiqiy rivojlanishini boshqarishning asosiy vositasi hisoblanadi.

Amaliy jihatdan esa ushbu tizim o'qituvchining kasbiy mahoratini oshirish, ta'lim jarayonining sifatini yaxshilash va o'quvchilarning ijrochilik hamda ijodiy kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kelgusida musiqa ta'limida baholash va diagnostika tizimini takomillashtirish uchun raqamli texnologiyalarni joriy etish, elektron portfolio tizimlarini rivojlantirish, individual ta'lim trayektoriyalarini ishlab chiqish va ma'lumotlarga asoslangan pedagogik qarorlarni kuchaytirish muhim istiqbolli yo'nalishlar sifatida namoyon bo'ladi. Bu

esa musiqa pedagogikasining zamonaviy rivojlanish bosqichini belgilaydi va ta'lim sifatini yangi darajaga olib chiqadi.

13-mavzu: RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA INKLYUZIV MUSIQA TA'LIMI

Reja:

1-§. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining musiqa ta'limidagi o'rni

2-§. Onlayn va masofaviy musiqa ta'limi shakllari

3-§. Raqamli platformalar va dasturiy vositalardan foydalanish

4-§. Inklyuziv ta'limning mohiyati va tamoyillari

5-§. Maxsus ehtiyojli o'quvchilar bilan ishlash metodikasi

6-§. Raqamli va inklyuziv ta'limdagi muammolar va yechimlar

Annotatsiya: Mazkur mavzuda raqamli texnologiyalar va inklyuziv musiqa ta'limining nazariy va amaliy asoslari yoritiladi. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining musiqa ta'limiga integratsiyasi, onlayn platformalar, musiqiy dasturlar va inkluziv yondashuv asosida barcha o'quvchilar uchun teng imkoniyatlar yaratish masalalari tahlil qilinadi. Ushbu yondashuvlar ta'lim jarayonining individuallasuvi va moslashuvchanligini ta'minlovchi muhim omil sifatida asoslanadi.

Kalit so'zlar: Raqamli texnologiyalar, Inklyuziv ta'lim, Musiqa ta'limi, AKT, Onlayn platforma, Musiqiy dasturlar, Individual yondashuv, Moslashuvchan ta'lim, Innovatsiya, Ta'lim muhiti, Pedagogik texnologiya, Raqamli vositalar, Interaktiv ta'lim, Musiqiy faoliyat, Teng imkoniyatlar, Maxsus ehtiyojlar, Ta'lim sifati, Zamonaviy yondashuv, Multimedia, Musiqa pedagogikasi

Kirish

XXI asrda ta'lim tizimining raqamli transformatsiyasi barcha fanlar qatori musiqa ta'limiga ham chuqur ta'sir ko'rsatmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivoji, global ta'lim

muhitining kengayishi va inklyuziv ta'lim g'oyalarining ilgari surilishi musiqa pedagogikasining mazmuni, metodlari va tashkiliy shakllarini tubdan yangilash zaruratini yuzaga keltirdi. Shu nuqtai nazardan, "Raqamli texnologiyalar va inklyuziv musiqa ta'limi" mavzusi zamonaviy musiqa pedagogikasining eng dolzarb ilmiy-amaliy yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etiladi.

Mavzuning dolzarbligi, bir tomondan, raqamli texnologiyalar orqali ta'lim jarayonini individuallashtirish, interaktivlashtirish va uzluksizligini ta'minlash imkoniyatlari bilan bog'liq bo'lsa, ikkinchi tomondan, inklyuziv ta'lim tamoyillari asosida barcha o'quvchilar, jumladan maxsus ehtiyojli shaxslar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini yaratish zarurati bilan belgilanadi. Musiqa ta'limi o'zining emotsional-ekspressiv tabiati, kommunikativ xususiyatlari va universalligi bilan inklyuziv ta'limni amalga oshirish uchun eng qulay pedagogik muhitlardan biri hisoblanadi.

Musiqa pedagogikasining ilmiy-pedagogik ahamiyati shundaki, u shaxsning estetik didini shakllantirish, emotsional-intellektual rivojlanishini ta'minlash hamda ijodiy salohiyatini ochib berishga xizmat qiladi. Raqamli texnologiyalar ushbu jarayonni yangi bosqichga olib chiqib, o'quvchilarga keng imkoniyatlar yaratadi: masofaviy ta'lim, multimediaviy resurslar, interaktiv dasturlar va raqamli platformalar orqali bilimlarni chuqurlashtirish imkonini beradi. Inklyuziv yondashuv esa ushbu imkoniyatlarni barcha o'quvchilar uchun teng darajada taqdim etishni taqozo etadi.

Mazkur mavzuning asosiy maqsadi musiqa ta'limida raqamli texnologiyalar va inklyuziv yondashuvning nazariy asoslarini ochib berish, ularning pedagogik imkoniyatlarini tahlil qilish hamda zamonaviy ta'lim jarayonida samarali qo'llash yo'llarini ilmiy jihatdan asoslashdan iboratdir. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining musiqa ta'limidagi o'rnini aniqlash; onlayn va masofaviy ta'lim shakllarini tahlil qilish; raqamli platformalar va dasturiy vositalardan foydalanish metodikasini yoritish; inklyuziv ta'limning mohiyati va tamoyillarini asoslash; maxsus ehtiyojli o'quvchilar bilan ishlash

metodikasini ishlab chiqish; raqamli va inklyuziv ta'limdagi muammolar va ularning yechimlarini aniqlash.

Mavzuni o'rganishda zamonaviy metodologik yondashuvlar muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Tizimli yondashuv musiqa ta'limida raqamli va inklyuziv komponentlarni o'zaro bog'liq yagona tizim sifatida ko'rib chiqishni ta'minlaydi. Kompetensiyaviy yondashuv o'quvchilarning musiqiy faoliyatga tayyorgarligini, ya'ni bilim, ko'nikma va malakalarni integratsiyalashgan holda rivojlantirishni nazarda tutadi. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv esa har bir o'quvchining individual xususiyatlari, ehtiyojlari va qobiliyatlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etishni talab qiladi. Ushbu yondashuvlarning uyg'unligi musiqa ta'limining zamonaviy modelini shakllantiradi.

Shunday qilib, raqamli texnologiyalar va inklyuziv yondashuvlar asosida musiqa ta'limini tashkil etish o'quvchilarning musiqiy kompetensiyalarini rivojlantirish, ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish va zamonaviy pedagogik talablarga javob beruvchi innovatsion muhitni yaratishda muhim ahamiyat kasb etadi.

1-§. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining musiqa ta'limidagi o'rni.

Zamonaviy ta'lim tizimida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) ta'lim jarayonining ajralmas komponentiga aylanib, musiqa ta'limining mazmuni, shakli va metodlarini tubdan yangilashga xizmat qilmoqda. AKT vositalari yordamida musiqa ta'limi an'anaviy chegaralardan chiqib, interaktiv, multimedaviy va individuallashtirilgan ta'lim muhiti sifatida rivojlanmoqda. Shu sababli AKTning musiqa ta'limidagi o'rni nafaqat texnik vosita sifatida, balki pedagogik jarayonni modernizatsiya qiluvchi strategik omil sifatida baholanadi.

Nazariy jihatdan AKTdan foydalanish konstruktivistik va faoliyatga yo'naltirilgan pedagogik yondashuvlarga asoslanadi. Ushbu yondashuvlarga ko'ra, o'quvchi bilimni passiv qabul qiluvchi emas, balki faol ravishda yaratuvchi subyekt sifatida qaraladi. Raqamli

texnologiyalar aynan shu jarayonni qo‘llab-quvvatlab, o‘quvchilarga mustaqil o‘rganish, tajriba qilish va ijodiy faoliyatni amalga oshirish imkonini beradi. Masalan, musiqa yaratish dasturlari orqali o‘quvchilar mustaqil ravishda melodiylar tuzishi yoki mavjud asarlarni qayta ishlashi mumkin.

AKTning musiqa ta’limidagi asosiy funksiyalaridan biri — ta’lim mazmunini vizual va eshitish jihatdan boyitishdir. Multimedia vositalari orqali musiqa asarlarini nafaqat tinglash, balki ularning ijro jarayonini ko‘rish, notalarini kuzatish va strukturaviy tahlil qilish imkoniyati yaratiladi. Masalan, orkestr asarini video orqali tinglash o‘quvchilarga cholg‘u asboblarni vizual ravishda ajratib ko‘rish va ularning funksiyasini tushunishga yordam beradi. Bu esa musiqiy idrokning chuqurlashuviga olib keladi.

Musiqa savodi va solfeggio elementlarini o‘qitishda AKT vositalari ayniqsa samarali hisoblanadi. Maxsus dasturlar yordamida o‘quvchilar interval, ritm va lادلarni mustaqil ravishda mashq qilishi mumkin. Masalan, interaktiv ilovalar orqali o‘quvchi berilgan melodiyni eshitib, uni notaga tushirishi yoki aksincha, notani ko‘rib, kuylashi mumkin. Bu jarayon eshitish va nazariy bilimlarning integratsiyasini ta’minlaydi.

Cholg‘u va vokal mashg‘ulotlarda ham AKT keng qo‘llaniladi. Masalan, metronom va tuner dasturlari o‘quvchilarga tempni saqlash va tovushni to‘g‘ri sozlashda yordam beradi. Audio yozuvlar yordamida o‘quvchi o‘z ijrosini tinglab, xatolarini aniqlashi va ularni tuzatishi mumkin. Bu esa refleksiv o‘rganish jarayonini kuchaytiradi va o‘quvchining o‘z-o‘zini nazorat qilish ko‘nikmasini rivojlantiradi.

AKTning yana bir muhim jihati — ta’limni individuallashtirish imkoniyatidir. Har bir o‘quvchi o‘z tezligida va o‘z qiziqishlariga mos ravishda o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Masalan, ayrim o‘quvchilar uchun qo‘shimcha audio materiallar yoki video darslar taqdim etilishi mumkin, bu esa ularning bilimlarini mustahkamlashga yordam beradi. Shu bilan birga, yuqori darajadagi o‘quvchilar uchun murakkabroq topshiriqlar va ijodiy loyihalar taklif etilishi mumkin.

Xorijiy pedagogik tadqiqotlarda AKTdan foydalanish “digital learning” va “blended learning” konsepsiyalari asosida ko‘rib chiqiladi. Ushbu yondashuvlarda an‘anaviy va raqamli ta‘lim shakllari uyg‘unlashtiriladi. Musiqa ta‘limida bu, masalan, dars jarayonida o‘qituvchi tomonidan tushuntirish berilib, keyinchalik o‘quvchilar raqamli platformalarda mustaqil mashq qilish orqali amalga oshiriladi. Bu esa ta‘lim jarayonining uzluksizligini ta‘minlaydi.

AKT vositalari, shuningdek, musiqani tahlil qilish va tadqiq etishda ham keng imkoniyatlar yaratadi. Masalan, notatsiya dasturlari yordamida asarning strukturasi vizual tarzda tahlil qilinadi, audio tahrirlash dasturlari orqali esa tovush parametrlari o‘rganiladi. Bu esa o‘quvchilarning analitik va tadqiqotchilik ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Pedagogik jihatdan AKTdan samarali foydalanish o‘qituvchining metodik savodxonligiga bog‘liqdir. Texnologiyalarni faqat texnik vosita sifatida emas, balki didaktik maqsadga xizmat qiluvchi vosita sifatida qo‘llash zarur. Masalan, video materiallardan foydalanish faqat ko‘rsatish bilan cheklanib qolmasdan, muhokama va tahlil bilan davom ettirilishi kerak. Bu esa o‘quvchilarning faol ishtirokini ta‘minlaydi.

Shu bilan birga, AKTdan foydalanishda muvozanatni saqlash muhimdir. Raqamli vositalar an‘anaviy pedagogik metodlarni to‘liq almashtirmasligi, balki ularni to‘ldirishi kerak. Musiqa ta‘limi jonli ijro va bevosita muloqotga asoslanganligi sababli, texnologiyalar ushbu jarayonni qo‘llab-quvvatlovchi vosita sifatida qo‘llanilishi lozim.

Nazariy tahlil shuni ko‘rsatadiki, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari musiqa ta‘limining samaradorligini oshiruvchi, uni zamonaviy talablar darajasiga olib chiquvchi muhim omil hisoblanadi. Ular orqali ta‘lim jarayoni interaktiv, moslashuvchan va individuallashtirilgan shaklga ega bo‘ladi.

Xulosa qilib aytganda, AKTning musiqa ta‘limidagi o‘rni ko‘p qirrali bo‘lib, u ta‘lim mazmunini boyitadi, metodlarni takomillashtiradi va o‘quvchilarning musiqiy hamda ijodiy rivojlanishini ta‘minlaydi. Ushbu texnologiyalarni ilmiy asosda va metodik jihatdan to‘g‘ri qo‘llash zamonaviy musiqa pedagogining muhim kasbiy vazifalaridan biridir.

2-§. Onlayn va masofaviy musiqa ta'limi shakllari.

Raqamli transformatsiya jarayonlari ta'lim tizimining barcha bosqichlariga sezilarli ta'sir ko'rsatib, musiqa ta'limida ham yangi shakl va metodlarning shakllanishiga olib keldi. Xususan, onlayn va masofaviy ta'lim shakllari musiqa pedagogikasida muhim yo'nalishlardan biriga aylanib, ta'lim jarayonining makon va vaqt bilan bog'liq cheklovlarini bartaraf etish imkonini yaratdi. Ushbu shakllar nafaqat favqulodda sharoitlarda (masalan, pandemiya davrida), balki doimiy ta'lim modeli sifatida ham qo'llanilmoqda.

Nazariy jihatdan onlayn va masofaviy ta'lim konstruktivistik va ochiq ta'lim (open education) konsepsiyalariga asoslanadi. Bu yondashuvda o'quvchi mustaqil o'rganish subyekti sifatida qaraladi, o'qituvchi esa yo'naltiruvchi va fasilitator rolini bajaradi. Musiqa ta'limida bu, masalan, talabaning mustaqil ravishda audio va video materiallar asosida mashq qilishi, keyinchalik esa o'qituvchi bilan onlayn muloqot orqali tahlil va tuzatish ishlari olib borilishi orqali amalga oshiriladi.

Onlayn musiqa ta'limi asosan sinxron va asinxron shakllarda tashkil etiladi. Sinxron ta'lim real vaqt rejimida amalga oshiriladi va unda o'qituvchi hamda o'quvchi bir vaqtning o'zida onlayn platforma orqali muloqot qiladi. Masalan, vokal yoki cholg'u mashg'ulotlari videokonferensiya orqali o'tkazilib, o'qituvchi o'quvchining ijrosini tinglaydi va darhol tavsiyalar beradi. Bu shakl an'anaviy darsga yaqin bo'lib, unda jonli muloqot va tezkor teskari aloqa ta'minlanadi.

Asinxron ta'lim esa vaqtga bog'liq bo'lmagan holda amalga oshiriladi. Bu shaklda o'quvchilar oldindan tayyorlangan materiallar — video darslar, audio yozuvlar, elektron qo'llanmalar asosida mustaqil ishlaydi. Masalan, o'quvchi notani o'rganish bo'yicha video darsni ko'rib, mustaqil mashq qiladi va keyinchalik o'z ijrosini yozib, o'qituvchiga yuboradi. Bu yondashuv o'quvchining mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Musiqa ta'limining o'ziga xosligi shundaki, unda amaliy faoliyat — ijro, eshitish va tahlil markaziy o'rin tutadi. Shu sababli onlayn ta'limda ushbu faoliyatlarni samarali tashkil etish alohida metodik

yondashuvni talab qiladi. Masalan, vokal mashgʻulotlarda oʻqituvchi oʻquvchiga oldindan yozilgan vokal mashqlarni taqdim etadi, oʻquvchi esa ularni mustaqil bajarib, natijasini yuboradi. Keyin oʻqituvchi ushbu ijroni tahlil qilib, yozma yoki audio tarzda tavsiyalar beradi.

Cholgʻu asboblarda oʻqitishda ham onlayn shakllar keng qoʻllaniladi. Masalan, oʻqituvchi murakkab texnik harakatlarni video orqali koʻrsatadi, oʻquvchi esa uni takrorlab, oʻz ijrosini yozib yuboradi. Bu jarayonda koʻp marotaba qayta koʻrish va tinglash imkoniyati oʻquvchining oʻzlashtirish darajasini oshiradi. Shu bilan birga, metronom va tuner kabi raqamli vositalar masofaviy mashgʻulotlarda muhim yordamchi rol oʻynaydi.

Solfeggio va musiqa savodini oʻqitishda onlayn platformalar interaktiv imkoniyatlar yaratadi. Masalan, oʻquvchilar maxsus dasturlar yordamida interval, ritm va ladlarni mustaqil mashq qilishi mumkin. Bu jarayon avtomatlashtirilgan baholash tizimlari orqali nazorat qilinadi. Shu tariqa oʻquvchining bilimlari doimiy ravishda monitoring qilinadi.

Xorijiy pedagogik tajribada onlayn musiqa taʼlimi “blended learning” (aralash taʼlim) modeli asosida tashkil etiladi. Bu modelda anʼanaviy va masofaviy taʼlim shakllari uygʻunlashtiriladi. Masalan, oʻquvchilar darsning nazariy qismini onlayn oʻzlashtiradi, amaliy mashgʻulotlar esa anʼanaviy shaklda amalga oshiriladi. Bu yondashuv taʼlimning samaradorligini oshiradi va vaqt resurslaridan optimal foydalanishga imkon beradi.

Shu bilan birga, onlayn musiqa taʼlimida muayyan muammolar ham mavjud. Masalan, internet tezligi, texnik vositalarning yetishmasligi yoki ovoz sifatining pastligi ijro faoliyatini toʻliq baholashga toʻsqinlik qilishi mumkin. Ayniqsa ansambl yoki xor mashgʻulotlarini onlayn tashkil etishda sinxronlik muammosi yuzaga keladi. Shu sababli oʻqituvchi metodlarni moslashtirishi va muqobil yechimlar ishlab chiqishi zarur.

Metodik jihatdan qaralganda, onlayn va masofaviy taʼlimda motivatsiyani saqlash muhim omil hisoblanadi. Oʻquvchilar mustaqil ishlashga koʻproq jalb etilganligi sababli, ularga aniq vazifalar, muntazam teskari aloqa va ragʻbatlantiruvchi topshiriqlar berilishi

zarur. Masalan, ijodiy loyihalar, onlayn konsertlar yoki virtual tanlovlar o'quvchilarning qiziqishini oshiradi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, onlayn va masofaviy musiqa ta'limi shakllari ta'lim jarayonini moslashuvchan, individuallashtirilgan va zamonaviy talablarga mos holga keltiradi. Ular orqali o'quvchilar kengroq ta'lim resurslariga ega bo'ladi va mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Xulosa qilib aytganda, onlayn va masofaviy musiqa ta'limi shakllari musiqa pedagogikasining zamonaviy yo'nalishlaridan biri bo'lib, u ta'lim jarayonini yangi bosqichga olib chiqadi. Ushbu shakllarni ilmiy asosda va metodik jihatdan to'g'ri tashkil etish o'qituvchining kasbiy mahoratini talab qiladi va o'quvchilarning musiqiy hamda ijodiy rivojlanishiga samarali ta'sir ko'rsatadi.

3-§. Raqamli platformalar va dasturiy vositalardan foydalanish.

Zamonaviy musiqa ta'limida raqamli platformalar va dasturiy vositalardan foydalanish pedagogik jarayonni innovatsion asosda tashkil etishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi natijasida musiqa ta'limi an'anaviy shakldan interaktiv, multimedaviy va individuallashtirilgan tizimga o'tmoqda. Raqamli platformalar o'quvchilarga keng ko'lamli ta'lim resurslaridan foydalanish, o'z bilim va ko'nikmalarini mustaqil rivojlantirish hamda o'qituvchi bilan samarali muloqot qilish imkonini yaratadi.

Nazariy jihatdan raqamli platformalardan foydalanish konstruktivistik va texnologiyaga asoslangan ta'lim (technology-enhanced learning) konsepsiyalariga tayanadi. Ushbu yondashuvda o'quvchi bilimni faol ravishda o'zlashtiruvchi subyekt sifatida qaraladi, raqamli vositalar esa ushbu jarayonni qo'llab-quvvatlovchi didaktik muhitni yaratadi. Musiqa ta'limida bu, masalan, o'quvchining mustaqil ravishda nota yozuvi dasturlarida ishlashi, audio yozuvlarni tahlil qilishi yoki virtual asboblardan yordamida ijro mashqlarini bajarishi orqali namoyon bo'ladi.

Raqamli platformalar musiqa ta'limida bir nechta asosiy funksiyalarni bajaradi. Birinchidan, ular ta'lim resurslarini taqdim etish vositasi hisoblanadi. Masalan, video darslar, audio yozuvlar, elektron darsliklar va interaktiv mashqlar o'quvchilarga mustaqil o'rganish imkonini beradi. Bu esa ta'lim jarayonining moslashuvchanligini oshiradi. Ikkinchidan, platformalar kommunikativ vosita sifatida xizmat qilib, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida doimiy aloqani ta'minlaydi. Masalan, onlayn platformalarda topshiriqlar yuborish, fikr almashish va baholash jarayonlarini tashkil etish mumkin.

Musiqa ta'limida qo'llaniladigan dasturiy vositalar funksional jihatdan turli guruhlariga ajratiladi. Notatsiya dasturlari (masalan, nota yozish dasturlari) o'quvchilarga musiqiy matnni yaratish, tahrirlash va tahlil qilish imkonini beradi. Bu vositalar yordamida o'quvchilar kompozitsiya asoslarini o'rganadi va o'z ijodiy ishlanmalarini yaratadi. Masalan, o'quvchi oddiy melodiyaning notaga tushirib, uning ritmik va melodik tuzilishini tahlil qilishi mumkin.

Audio va MIDI tahrirlash dasturlari musiqa yozish va qayta ishlash jarayonida muhim rol o'ynaydi. Ushbu vositalar yordamida o'quvchilar tovushni yozib olish, uni tahrirlash va effektlar qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu jarayon musiqaning texnologik tomonlarini o'rganishga xizmat qiladi. Masalan, o'quvchi o'z ijrosini yozib olib, uning dinamikasi va tembrini tahlil qilishi mumkin.

Virtual cholg'u asboblari va simulyatorlar ham musiqa ta'limida keng qo'llaniladi. Bu vositalar real asboblarning bilan ishlash imkoniyati cheklangan sharoitda muhim ahamiyatga ega. Masalan, pianino simulyatori orqali o'quvchi klaviatura tuzilishini o'rganishi va asosiy mashqlarni bajarishi mumkin. Bu ayniqsa boshlang'ich bosqichda samarali hisoblanadi.

Solfeggio va eshitish qobiliyatini rivojlantirish uchun mo'ljallangan dasturlar ham muhim o'rin tutadi. Interaktiv ilovalar yordamida o'quvchilar interval, akkord va ritmni aniqlash bo'yicha mashqlarni bajaradi. Bu jarayon avtomatlashtirilgan baholash tizimi orqali nazorat qilinadi, natijada o'quvchi darhol o'z natijasini ko'ra

oladi. Bu esa o‘z-o‘zini baholash va refleksiya ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Raqamli platformalar orqali musiqani tinglash va tahlil qilish jarayoni ham yangi bosqichga ko‘tariladi. Masalan, audio platformalar orqali turli janr va uslubdagi asarlarni tinglash, ularni taqqoslash va tahlil qilish imkoniyati yaratiladi. Bu o‘quvchilarning musiqiy tafakkurini kengaytiradi va estetik didini shakllantiradi.

Xorijiy pedagogik tajribada raqamli platformalardan foydalanish “learning management system” (LMS) tizimlari orqali amalga oshiriladi. Ushbu tizimlar ta’lim jarayonini boshqarish, materiallarni joylashtirish, topshiriqlarni nazorat qilish va baholashni avtomatlashtirish imkonini beradi. Musiqa ta’limida LMS tizimlari orqali o‘quvchilarning ijodiy ishlari, audio yozuvlari va nazariy topshiriqlari tizimli ravishda yig‘iladi va tahlil qilinadi.

Pedagogik jihatdan raqamli vositalardan foydalanishda didaktik maqsadning ustuvorligi muhimdir. Texnologiya vosita sifatida xizmat qilishi, ammo ta’lim mazmunini belgilamasligi kerak. Masalan, notatsiya dasturidan foydalanish faqat texnik ko‘nikma emas, balki kompozitsion tafakkurni rivojlantirishga xizmat qilishi lozim. Shu bilan birga, o‘qituvchi raqamli vositalarni tanlashda ularning pedagogik samaradorligini hisobga olishi zarur.

Raqamli vositalardan foydalanishda metodik muvozanatni saqlash ham muhimdir. An’anaviy ijro, jonli tinglash va bevosita pedagogik muloqot musiqa ta’limining asosiy komponentlari bo‘lib qoladi. Raqamli texnologiyalar ushbu jarayonlarni to‘ldiruvchi va boyituvchi vosita sifatida qo‘llanilishi kerak.

Nazariy tahlil shuni ko‘rsatadiki, raqamli platformalar va dasturiy vositalardan foydalanish musiqa ta’limining samaradorligini oshiradi, o‘quvchilarning mustaqil o‘rganish va ijodiy faoliyat ko‘nikmalarini rivojlantiradi hamda ta’lim jarayonini zamonaviy talablarga moslashtiradi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli platformalar va dasturiy vositalar musiqa ta’limida innovatsion pedagogik muhitni shakllantiradi, o‘quvchilarning musiqiy kompetensiyalarini kompleks rivojlantirishga

xizmat qiladi va zamonaviy musiqa pedagogining kasbiy faoliyatida muhim o‘rin egallaydi.

4-§. Inklyuziv ta’limning mohiyati va tamoyillari.

Zamonaviy ta’lim tizimida inklyuziv yondashuv insonparvarlik va teng imkoniyatlar tamoyillariga asoslangan muhim pedagogik paradigma sifatida shakllanmoqda. Inklyuziv ta’lim — bu barcha o‘quvchilar, jumladan, jismoniy, psixik yoki ijtimoiy xususiyatlariga ko‘ra farqlanuvchi shaxslarning umumiy ta’lim muhitida birgalikda ta’lim olishini ta’minlovchi tizimdir. Musiqa ta’limi kontekstida inklyuziv yondashuv alohida ahamiyat kasb etadi, chunki musiqa universalligi, emotsional ta’sir kuchi va kommunikativ imkoniyatlari orqali har bir o‘quvchini ta’lim jarayoniga jalb etish imkonini beradi.

Inklyuziv ta’limning mohiyati shundaki, unda ta’lim tizimi o‘quvchiga moslashtiriladi, aksincha emas. Ya’ni pedagogik jarayon o‘quvchilarning individual ehtiyojlari, qobiliyatlari va rivojlanish xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etiladi. Musiqa ta’limida bu, masalan, eshitish qobiliyati cheklangan o‘quvchilar uchun ritmik mashqlarni vizual va kinestetik shaklda tashkil etish yoki harakat orqali musiqani his qilish imkoniyatlarini yaratish orqali amalga oshiriladi.

Inklyuziv ta’limning nazariy asoslari L.S. Vygotskiyning ijtimoiy-madaniy rivojlanish nazariyasiga borib taqaladi. Vygotskiy fikricha, har bir bola ijtimoiy muhitda rivojlanadi va to‘g‘ri tashkil etilgan pedagogik qo‘llab-quvvatlash orqali yuqori natijalarga erishishi mumkin. Bu g‘oya inklyuziv ta’limda muhim ahamiyat kasb etib, o‘qituvchining roli faqat bilim beruvchi emas, balki rivojlantiruvchi va qo‘llab-quvvatlovchi sifatida talqin etiladi.

Inklyuziv musiqa ta’limining asosiy tamoyillaridan biri — tenglik va adolat tamoyilidir. Bu tamoyilga ko‘ra, barcha o‘quvchilar ta’lim olishda teng huquqqa ega bo‘lib, ularning ehtiyojlariga mos sharoit yaratilishi zarur. Masalan, jismoniy imkoniyati cheklangan o‘quvchilar uchun moslashtirilgan cholg‘u asboblari yoki maxsus texnologik vositalardan foydalanish bu tamoyilning amaliy ifodasidir.

Keyingi muhim tamoyil — individuallashtirish tamoyilidir. Har bir o‘quvchining musiqiy qobiliyati, qiziqishi va rivojlanish darajasi

turlicha bo‘lganligi sababli, ta’lim jarayoni individual yondashuv asosida tashkil etilishi lozim. Masalan, ba’zi o‘quvchilar vokal faoliyatda faol bo‘lsa, boshqalari ritmik mashqlarda yoki cholg‘u ijrochiligida muvaffaqiyatli bo‘lishi mumkin. Shu sababli o‘qituvchi topshiriqlarni differensial tarzda taqdim etishi kerak.

Moslashuvchanlik tamoyili inklyuziv ta’limning yana bir muhim jihati hisoblanadi. Bu tamoyilga ko‘ra, ta’lim mazmuni, metodlari va vositalari o‘quvchilarning ehtiyojlariga qarab moslashtiriladi. Masalan, ko‘rish qobiliyati cheklangan o‘quvchilar uchun audio materiallar, eshitish qobiliyati cheklanganlar uchun esa vizual vositalar qo‘llaniladi. Musiqa ta’limida bu multimodal yondashuvni talab qiladi.

Hamkorlik va ijtimoiy integratsiya tamoyili ham inklyuziv ta’limning muhim tarkibiy qismidir. Musiqa jamoaviy faoliyatga asoslanganligi sababli, u o‘quvchilar o‘rtasida ijtimoiy aloqalarni rivojlantirish uchun qulay imkoniyat yaratadi. Masalan, xor yoki ansambl mashg‘ulotlarida turli imkoniyatlarga ega o‘quvchilar birgalikda faoliyat yuritib, o‘zaro hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bu esa ijtimoiy moslashuvni kuchaytiradi.

Inklyuziv ta’limda differensial baholash tamoyili ham muhimdir. Bunda barcha o‘quvchilar bir xil mezon asosida emas, balki ularning individual imkoniyatlari va rivojlanish dinamikasiga qarab baholanadi. Masalan, bir o‘quvchi uchun murakkab melodiyaning to‘g‘ri ijro etish asosiy mezon bo‘lsa, boshqa o‘quvchi uchun ritmni to‘g‘ri his qilish yoki faol ishtirok etish muhim bo‘lishi mumkin.

Musiqa ta’limida inklyuziv yondashuvning yana bir muhim jihati — emotsional qo‘llab-quvvatlashdir. Musiqa o‘zining terapevtik xususiyatlari bilan ajralib turadi va u o‘quvchilarning psixologik holatini barqarorlashtirishga yordam beradi. Masalan, musiqiy faoliyat orqali o‘quvchilar o‘z his-tuyg‘ularini ifoda etadi, bu esa ularning emotsional rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Xorijiy pedagogik tajribada inklyuziv musiqa ta’limi “universal design for learning” (UDL) tamoyiliga asoslanadi. Ushbu yondashuv ta’lim jarayonini barcha o‘quvchilar uchun qulay va moslashuvchan qilishga qaratilgan. Masalan, bir xil o‘quv materialini turli shakllarda —

audio, video va matn ko‘rinishida taqdim etish orqali har bir o‘quvchining ehtiyojiga moslashish ta‘minlanadi.

Pedagogik jihatdan inklyuziv ta‘limni samarali tashkil etish o‘qituvchidan yuqori darajadagi kasbiy kompetensiyani talab qiladi. O‘qituvchi nafaqat musiqiy bilimlarga, balki psixologik va metodik tayyorgarlikka ham ega bo‘lishi zarur. Shu bilan birga, ota-onalar va mutaxassislar bilan hamkorlik ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Nazariy tahlil shuni ko‘rsatadiki, inklyuziv ta‘lim musiqa pedagogikasining insonparvarlikka asoslangan zamonaviy yo‘nalishi bo‘lib, u barcha o‘quvchilarning ta‘lim jarayonida faol ishtirok etishini ta‘minlaydi. Ushbu yondashuv orqali ta‘lim tizimi yanada adolatli, moslashuvchan va samarali bo‘ladi.

Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta‘limning mohiyati va tamoyillari musiqa ta‘limida har bir o‘quvchining imkoniyatlarini ochishga, ularning ijodiy va shaxsiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Ushbu tamoyillarni amaliyotga tatbiq etish zamonaviy musiqa pedagogining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

5-§. Maxsus ehtiyojli o‘quvchilar bilan ishlash metodikasi.

Musiqa ta‘limida maxsus ehtiyojli o‘quvchilar bilan ishlash pedagogik jarayonning eng mas‘uliyatli va murakkab yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u inklyuziv ta‘lim tamoyillariga asoslangan holda tashkil etiladi. Maxsus ehtiyojli o‘quvchilar deganda jismoniy, sensor, psixik yoki intellektual rivojlanishida o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lgan shaxslar tushuniladi. Ushbu toifadagi o‘quvchilar bilan ishlashda asosiy vazifa — ularning individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda musiqiy faoliyatga jalb etish va rivojlantirishdan iboratdir.

Nazariy jihatdan maxsus ehtiyojli o‘quvchilar bilan ishlash metodikasi differensial va individuallashtirilgan yondashuvlarga asoslanadi. L.S. Vygotskiyning “yaqin rivojlanish zonasi” konsepsiyasiga ko‘ra, har bir o‘quvchi o‘z imkoniyatlari doirasida, pedagogik qo‘llab-quvvatlash orqali yuqori natijalarga erishishi mumkin. Musiqa ta‘limida bu, masalan, o‘quvchining mavjud qobiliyatlariga mos topshiriqlar berish va ularni bosqichma-bosqich murakkablashtirish orqali amalga oshiriladi.

Maxsus ehtiyojli o'quvchilar bilan ishlashda diagnostika asosiy boshlang'ich bosqich hisoblanadi. O'qituvchi o'quvchining psixofiziologik xususiyatlari, musiqiy qobiliyati va qiziqishlarini aniqlashi zarur. Masalan, eshitish qobiliyati cheklangan o'quvchilar uchun ritmik sezgi kuchliroq bo'lishi mumkin, bu esa ritmik mashg'ulotlarga ko'proq e'tibor qaratishni talab qiladi. Shu tarzda individual o'quv yo'nalishi belgilanadi.

Eshitish qobiliyati cheklangan o'quvchilar bilan ishlashda vizual va kinestetik metodlar ustuvor ahamiyatga ega. Masalan, ritmni o'rgatishda qo'l harakatlari, tana harakatlari yoki yorug'lik signallaridan foydalanish mumkin. Musiqani "his qilish" orqali o'rganish, ya'ni vibratsiyalarni sezish ham samarali metod hisoblanadi. Bu yondashuv musiqaning faqat eshitish orqali emas, balki kompleks idrok etilishini ta'minlaydi.

Ko'rish qobiliyati cheklangan o'quvchilar bilan ishlashda esa eshitish va taktil (sezgi orqali idrok etish) metodlari muhim o'rin tutadi. Masalan, audio materiallar orqali musiqiy asarlarni o'rganish, Braille notasi yordamida musiqa savodini egallash yoki cholg'u asboblarni sezgi orqali o'rganish mumkin. Bu jarayonda o'qituvchining og'zaki tushuntirishlari va yo'naltiruvchi izohlari katta ahamiyatga ega.

Intellectual rivojlanishida o'ziga xos xususiyatlarga ega o'quvchilar bilan ishlashda soddalashtirilgan va bosqichma-bosqich o'qitish metodlari qo'llaniladi. Masalan, murakkab musiqiy asarlarni kichik qismlarga ajratib o'rgatish, takrorlash metodidan keng foydalanish va vizual yordamchi vositalarni qo'llash samarali hisoblanadi. Shu bilan birga, musiqiy faoliyatni o'yin elementlari bilan boyitish o'quvchilarning qiziqishini oshiradi.

Autizm spektridagi o'quvchilar bilan ishlashda strukturaviy va oldindan rejalashtirilgan yondashuv muhimdir. Bunday o'quvchilar uchun dars jarayoni aniq va tushunarli bo'lishi kerak. Masalan, darsning har bir bosqichi oldindan belgilanadi va o'quvchiga tushuntiriladi. Musiqa bu toifadagi o'quvchilar uchun kommunikativ vosita sifatida ham xizmat qilishi mumkin, chunki ular ko'pincha musiqaga yuqori darajada qiziqish bildiradi.

Musiqqa terapiyasi elementlarini qo'llash ham maxsus ehtiyojli o'quvchilar bilan ishlashda samarali hisoblanadi. Musiqqa orqali emotsional holatni barqarorlashtirish, stressni kamaytirish va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish mumkin. Masalan, oddiy ritmik mashqlar yoki guruhii musiqii o'yinlar o'quvchilarning ijtimoiy moslashuviga yordam beradi.

Raqamli texnologiyalar maxsus ehtiyojli o'quvchilar bilan ishlashda keng imkoniyatlar yaratadi. Masalan, vizual effektlarga ega interaktiv dasturlar, audio tavsiflar, subtitrlar yoki maxsus moslashtirilgan ilovalar ta'lim jarayonini yanada qulay qiladi. Bu esa inklyuziv ta'limning samaradorligini oshiradi.

Pedagogik jihatdan muhim omillardan biri — emotsional qo'llab-quvvatlash va motivatsiyani ta'minlashdir. Maxsus ehtiyojli o'quvchilar ko'pincha o'ziga ishonchsizlik hissini boshdan kechiradi, shu sababli o'qituvchi ularni rag'batlantirishi, kichik yutuqlarini e'tirof etishi zarur. Masalan, oddiy ritmik topshiriqni muvaffaqiyatli bajargan o'quvchini maqtash uning motivatsiyasini oshiradi.

Xorijii pedagogik tajribada maxsus ehtiyojli o'quvchilar bilan ishlash "individual education plan" (IEP) asosida tashkil etiladi. Ushbu rejada o'quvchining individual maqsadlari, metodlari va baholash mezonlari aniq belgilab qo'yiladi. Musiqqa ta'limida bu, masalan, o'quvchining ijrochilik yoki eshitish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan individual dastur orqali amalga oshiriladi.

Metodik jihatdan qaralganda, maxsus ehtiyojli o'quvchilar bilan ishlashda moslashuvchanlik, sabr-toqat va kreativ yondashuv zarur. O'qituvchi har bir o'quvchining ehtiyojini chuqur tushunishi va unga mos pedagogik strategiyalarni tanlashi kerak. Shu bilan birga, otanonalar va mutaxassislar bilan hamkorlik ham muhim ahamiyatga ega.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, maxsus ehtiyojli o'quvchilar bilan ishlash metodikasi musiqqa ta'limining insonparvarlikka asoslangan yo'nalishi bo'lib, u har bir o'quvchining individual imkoniyatlarini ochishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, maxsus ehtiyojli o'quvchilar bilan ishlash metodikasi musiqqa ta'limida differensial, moslashuvchan va qo'llab-

quvvatlovchi yondashuvni talab qiladi. Ushbu metodikani ilmiy asosda tashkil etish o'quvchilarning musiqiy va shaxsiy rivojlanishini ta'minlaydi hamda inklyuziv ta'limning samaradorligini oshiradi.

6-§. Raqamli va inklyuziv ta'limdagi muammolar va yechimlar.

Raqamli texnologiyalar va inklyuziv yondashuvlar musiqa ta'limini zamonaviylashtirishda muhim omil bo'lishiga qaramay, ularni amaliyotga joriy etish jarayoni qator muammolar bilan ham bog'liqdir. Ushbu muammolar texnologik, pedagogik, metodik va psixologik omillar bilan belgilanib, ularni ilmiy asosda tahlil qilish va samarali yechimlar ishlab chiqish musiqa pedagogikasining dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Raqamli ta'lim bilan bog'liq muammolarning birinchi guruhi texnologik infratuzilma bilan bog'liqdir. Ko'plab ta'lim muassasalarida zarur texnik vositalar, barqaror internet aloqasi yoki sifatli audio-video uskunalar yetarli emas. Ayniqsa musiqa ta'limida tovush sifati hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lganligi sababli, past sifatli uzatish o'quvchining ijrosini to'liq baholashga to'sqinlik qiladi. Masalan, onlayn vokal mashg'ulotda tovush kechikishi yoki buzilishi intonatsion aniqlikni baholashni qiyinlashtiradi. Bu muammoni hal etish uchun texnik bazani mustahkamlash, maxsus musiqa uchun moslashtirilgan platformalardan foydalanish va offline (asinxron) ishlash usullarini qo'llash zarur.

Ikkinchi muammo — pedagoglarning raqamli kompetensiyasining yetarli darajada rivojlanmaganligidir. Ko'plab o'qituvchilar texnologik vositalardan foydalanish ko'nikmasiga ega bo'lsa-da, ularni didaktik maqsadga muvofiq qo'llashda qiyinchiliklarga duch keladi. Masalan, raqamli platformadan faqat material yuborish vositasi sifatida foydalanish, uning interaktiv imkoniyatlaridan to'liq foydalanmaslik holatlari uchraydi. Ushbu muammoni hal etish uchun pedagoglarning raqamli pedagogika bo'yicha malakasini oshirish, metodik seminarlar va treninglar tashkil etish muhimdir.

Metodik muammolar ham alohida e'tiborni talab qiladi. An'anaviy musiqa o'qitish metodlarini to'g'ridan-to'g'ri raqamli muhitga

ko'chirish har doim ham samarali natija bermaydi. Masalan, ansambl yoki xor mashg'ulotlarini real vaqt rejimida tashkil etishda texnik cheklovlar mavjud. Shu sababli yangi metodik yondashuvlar ishlab chiqilishi zarur. Masalan, ansambl ijrosini alohida yozuvlar asosida birlashtirish (multitrack recording) yoki kichik guruhlar bilan ishlash samarali yechim bo'lishi mumkin.

Raqamli ta'limda motivatsiya bilan bog'liq muammolar ham kuzatiladi. Masofaviy ta'lim sharoitida o'quvchilarning diqqatini saqlash va ularni faol ishtirok etishga undash murakkablashadi. Musiqa ta'limida bu ayniqsa dolzarb, chunki ushbu fan emotsional va interaktiv faoliyatga asoslangan. Ushbu muammoni hal etish uchun interaktiv topshiriqlar, ijodiy loyihalar, virtual konsertlar va musobaqalar tashkil etish muhimdir.

Inklyuziv ta'lim bilan bog'liq muammolar esa yanada murakkab va ko'p qirrali xarakterga ega. Birinchi navbatda, maxsus ehtiyojli o'quvchilar uchun moslashtirilgan o'quv materiallari va texnologik vositalarning yetishmasligi muammo hisoblanadi. Masalan, eshitish qobiliyati cheklangan o'quvchilar uchun subtitrli yoki vizual materiallar yetarli emasligi ularning ta'lim jarayonida to'liq ishtirok etishiga to'sqinlik qiladi. Bu muammoni hal etish uchun universal dizayn tamoyiliga asoslangan o'quv materiallarini yaratish zarur.

Pedagogik tayyorgarlik bilan bog'liq muammolar ham inklyuziv ta'limda muhim o'rin tutadi. Har bir o'qituvchi maxsus ehtiyojli o'quvchilar bilan ishlash uchun zarur bilim va ko'nikmalarga ega bo'lavermaydi. Bu esa ta'lim jarayonining samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli o'qituvchilarni inklyuziv pedagogika, maxsus psixologiya va metodika bo'yicha tayyorlash muhim hisoblanadi.

Ijtimoiy-psixologik muammolar ham inklyuziv ta'limda uchraydi. Ba'zan o'quvchilar o'rtasida ijtimoiy moslashuv qiyinchiliklari, o'zaro tushunmovchilik yoki stereotiplar mavjud bo'lishi mumkin. Musiqa ta'limi bu muammoni hal etishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi, chunki jamoaviy ijro faoliyati o'quvchilar o'rtasida hamkorlik va empatiyani rivojlantiradi.

Raqamli va inklyuziv ta'limning kesishgan nuqtasida yangi turdagi muammolar ham yuzaga keladi. Masalan, raqamli platformalarning barcha o'quvchilar uchun teng darajada qulay emasligi yoki maxsus ehtiyojli o'quvchilar uchun interfeysning murakkabligi. Bu muammoni hal etish uchun adaptiv va moslashtirilgan texnologik yechimlar ishlab chiqilishi zarur.

Xorijiy pedagogik tajribada ushbu muammolarni hal etish "universal design for learning" (UDL) va "assistive technologies" (yordamchi texnologiyalar) orqali amalga oshiriladi. Masalan, matnni ovozga aylantiruvchi dasturlar, subtitrlar tizimlari yoki maxsus interaktiv ilovalar inklyuziv ta'limni qo'llab-quvvatlaydi. Musiqa ta'limida esa bu, masalan, vizual notatsiya, rangli belgilar yoki sensorli qurilmalar orqali amalga oshiriladi.

Metodik jihatdan qaralganda, muammolarni hal etishda kompleks yondashuv zarur. Bu yondashuv texnologik, pedagogik va psixologik omillarning uyg'unligini talab qiladi. O'qituvchi ta'lim jarayonini moslashuvchan tashkil etishi, individual yondashuvni ta'minlashi va innovatsion metodlardan foydalanishi zarur.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, raqamli va inklyuziv ta'limdagi muammolarni samarali hal etish ta'lim tizimining umumiy rivojlanish darajasi, pedagoglarning kasbiy kompetensiyasi va texnologik imkoniyatlarga bevosita bog'liqdir.

Xulosa qilib aytganda, raqamli va inklyuziv musiqa ta'limidagi muammolarni aniqlash va ularni ilmiy asosda hal etish ta'lim sifatini oshirishning muhim sharti hisoblanadi. Ushbu muammolarni yechishda innovatsion texnologiyalar, metodik yondashuvlar va insonparvarlik tamoyillarining uyg'unligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Mavzu bo'yicha xulosa

Mazkur mavzu doirasida olib borilgan ilmiy tahlillar shuni ko'rsatdiki, raqamli texnologiyalar va inklyuziv yondashuvlar musiqa ta'limining zamonaviy rivojlanishida hal qiluvchi omillar hisoblanadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining musiqa ta'limidagi o'rnini tahlili natijasida ularning ta'lim mazmunini boyitish, o'quv jarayonini interaktivlashtirish va individuallashtirishdagi ahamiyati asoslandi.

AKT vositalari orqali o'quvchilarning musiqiy eshitish, ijrochilik va analitik ko'nikmalarini rivojlantirish imkoniyati kengayadi.

Onlayn va masofaviy musiqa ta'limi shakllarining tahlili ularning ta'lim jarayonini moslashuvchan va uzluksiz tashkil etishdagi rolini ko'rsatdi. Sinxron va asinxron ta'lim shakllarining uyg'unligi o'quvchilarning mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantirish bilan birga, pedagogik nazorat va teskari aloqani ham ta'minlaydi. Shu bilan birga, ushbu shakllarni samarali qo'llash metodik moslashuvni talab etadi.

Raqamli platformalar va dasturiy vositalardan foydalanish musiqa ta'limida innovatsion pedagogik muhitni shakllantirishga xizmat qilishi aniqlandi. Notatsiya dasturlari, audio tahrirlash vositalari va interaktiv ilovalar o'quvchilarning ijodiy va amaliy faoliyatini rivojlantirishga imkon beradi. Bu esa ta'lim jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Inklyuziv ta'limning mohiyati va tamoyillarini tahlil qilish natijasida uning insonparvarlik, tenglik, individuallashtirish va moslashuvchanlik prinsiplariga asoslanishi aniqlanib, musiqa ta'limida ushbu tamoyillarni amalga oshirishning yuqori samaradorligi asoslandi. Musiqa faoliyati orqali turli imkoniyatlarga ega o'quvchilarni birlashtirish va ularning ijtimoiy integratsiyasini ta'minlash mumkinligi ilmiy jihatdan asoslandi.

Maxsus ehtiyojli o'quvchilar bilan ishlash metodikasi tahlili differensial va individual yondashuvlarning muhimligini ko'rsatdi. Vizual, kinestetik va eshitish metodlarining uyg'un qo'llanilishi o'quvchilarning musiqiy rivojlanishini ta'minlaydi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar ushbu jarayonni yanada qulay va samarali tashkil etish imkonini beradi.

Raqamli va inklyuziv ta'limdagi muammolar tahlili esa texnologik, metodik va pedagogik qiyinchiliklarning mavjudligini ko'rsatdi. Ushbu muammolarni hal etish uchun kompleks yondashuv, pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini oshirish va zamonaviy texnologik yechimlardan foydalanish zarurligi asoslandi.

Umumiy nazariy xulosa sifatida aytish mumkinki, raqamli texnologiyalar va inklyuziv yondashuvlar musiqa pedagogikasining zamonaviy paradigmasini tashkil etuvchi muhim komponentlar bo'lib, ular ta'lim jarayonini tizimli, kompetensiyaviy va shaxsga yo'naltirilgan asosda tashkil etishga xizmat qiladi.

Amaliy jihatdan esa ushbu yondashuvlar o'qituvchining pedagogik faoliyatini takomillashtirish, ta'lim sifatini oshirish va o'quvchilarning musiqiy hamda ijodiy kompetensiyalarini kompleks rivojlantirish imkonini beradi.

Kelgusida musiqa ta'limida raqamli va inklyuziv yondashuvlarni rivojlantirish uchun adaptiv texnologiyalarni joriy etish, universal dizayn tamoyillarini keng qo'llash, elektron ta'lim resurslarini takomillashtirish va individual ta'lim trayektoriyalarini ishlab chiqish muhim istiqbolli yo'nalishlar sifatida namoyon bo'ladi. Bu esa musiqa pedagogikasining innovatsion rivojlanishini ta'minlaydi va ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqadi.

14-mavzu: XORIJIY MUSIQA PEDAGOGIKASI MODELLARI VA TAQQOSHLASH

Reja:

- 1-§. Yevropa musiqa ta'limi tizimining asosiy xususiyatlari
- 2-§. AQSH musiqa ta'limida amaliy va kreativ yondashuvlar
- 3-§. Yaponiya musiqa ta'limida intizom va tizimlilik tamoyillari
- 4-§. Orff, Kodaly, Suzuki metodlarining nazariy va amaliy asoslari
- 5-§. Xorijiy modellarning o'zaro taqqoshlanishi
- 6-§. Xorijiy tajribalarni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish

Annotatsiya: Ushbu mavzuda xorijiy musiqa pedagogikasi modellari tahlil qilinib, ularning metodik xususiyatlari va amaliy ahamiyati yoritiladi. Kodaly, Orff, Suzuki kabi metodik tizimlar qiyosiy tahlil qilinib, ularning musiqa ta'limiga qo'shgan hissassi asoslanadi. Milliy va xorijiy tajribalarning integratsiyasi orqali samarali pedagogik model yaratish imkoniyatlari ko'rsatib beriladi.

Kalit soʻzlar: Xorijiy tajriba, Kodaly metodi, Orff tizimi, Suzuki metodi, Taqqoshlash, Pedagogik model, Musiqa metodikasi, Integratsiya, Musiqiy taʼlim, Xalqaro tajriba, Metodik tizim, Ijrochilik, Musiqiy rivojlanish, Pedagogik innovatsiya, Taʼlim modeli, Musiqiy idrok, Taʼlim strategiyasi, Zamonaviy yondashuv, Pedagogik tahlil, Musiqa pedagogikasi

Kirish

Globalashuv va madaniyatlararo integratsiya sharoitida musiqa taʼlimi tizimlari oʻrtasidagi oʻzaro taʼsir kuchayib, xorijiy pedagogik tajribalarni oʻrganish va ularni ilmiy asosda tahlil qilish dolzarb masalaga aylanmoqda. Ayniqsa, turli mamlakatlarda shakllangan musiqa pedagogikasi modellari — Yevropa, AQSH va Yaponiya tajribalari, shuningdek Orff, Kodály va Suzuki metodlari — zamonaviy musiqa taʼlimining nazariy va amaliy asoslarini boyituvchi muhim ilmiy manba sifatida namoyon boʻladi. Shu bois “Xorijiy musiqa pedagogikasi modellari va taqqoshlash” mavzusi musiqa pedagogikasining dolzarb ilmiy yoʻnalishlaridan biri sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

Mazkur mavzuning dolzarbligi, bir tomondan, turli pedagogik tizimlarning samarali jihatlarini aniqlash va ularni integratsiyalash zarurati bilan, ikkinchi tomondan esa milliy musiqa taʼlimi tizimini takomillashtirish ehtiyoji bilan belgilanadi. Xorijiy tajribalarni chuqur tahlil qilish orqali musiqa taʼlimining umumiy qonuniyatlari, metodik tamoyillari va innovatsion yondashuvlarini aniqlash mumkin boʻladi. Bu esa oʻqituvchilarning kasbiy kompetensiyasini oshirish va taʼlim sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Musiqa pedagogikasining ilmiy-pedagogik ahamiyati shundaki, u turli madaniy va pedagogik maktablar tajribasini umumlashtirish orqali shaxsning estetik, emotsional va ijodiy rivojlanishini taʼminlovchi samarali taʼlim modelini shakllantiradi. Xorijiy modellarning oʻrganilishi esa musiqa taʼlimini universal va moslashuvchan tizim sifatida rivojlantirish imkonini beradi. Shu nuqtai nazardan, mazkur

mavzu musiqa pedagogikasining nazariy bazasini kengaytirish va amaliy metodikasini takomillashtirishda muhim ilmiy ahamiyatga ega.

Mavzuning asosiy maqsadi xorijiy musiqa pedagogikasi modellari va metodlarini tizimli ravishda tahlil qilish, ularning o'ziga xos xususiyatlari va umumiy qonuniyatlarini aniqlash hamda ularni milliy ta'lim tizimiga moslashtirishning ilmiy asoslarini ishlab chiqishdan iboratdir. Ushbu maqsadni amalga oshirish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: Yevropa musiqa ta'limi tizimining asosiy xususiyatlarini aniqlash; AQSH musiqa ta'limidagi amaliy va kreativ yondashuvlarni tahlil qilish; Yaponiya musiqa ta'limida intizom va tizimlilik tamoyillarini o'rganish; Orff, Kodály va Suzuki metodlarining nazariy va amaliy asoslarini yoritish; xorijiy modellarning o'zaro taqqoslanishini amalga oshirish; ularni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish yo'llarini asoslash.

Mazkur mavzuni o'rganishda zamonaviy metodologik yondashuvlar muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Tizimli yondashuv xorijiy musiqa ta'limi modellari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik va ularning ichki tuzilmasini aniqlashga imkon beradi. Kompetensiyaviy yondashuv esa o'quvchilarning musiqiy bilim, ko'nikma va malakalarini integratsiyalashgan holda rivojlantirishni nazarda tutadi. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv esa har bir o'quvchining individual qobiliyatlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etishni talab qiladi. Ushbu yondashuvlarning uyg'unligi xorijiy tajribalarni samarali o'zlashtirish va amaliyotga joriy etishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Shunday qilib, xorijiy musiqa pedagogikasi modellari va ularni taqqoslash masalasi nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham katta ahamiyatga ega bo'lib, u musiqa ta'limining zamonaviy rivojlanish tendensiyalarini belgilashda muhim omil hisoblanadi.

1-§. Yevropa musiqa ta'limi tizimining asosiy xususiyatlari.

Yevropa musiqa ta'limi tizimi ko'p asrlik tarixiy tajriba, ilmiy-nazariy maktablar va amaliy pedagogik an'analar asosida shakllangan

bo'lib, u zamonaviy musiqa pedagogikasining muhim manbalaridan biri hisoblanadi. Ushbu tizimning asosiy xususiyati uning tizimlilik, uzviylik va yuqori darajadagi kasbiy yo'naltirilganlikka asoslanganligidadir. Yevropa mamlakatlarida musiqa ta'limi maktabgacha bosqichdan boshlab oliy ta'limgacha bo'lgan uzluksiz tizim sifatida tashkil etilib, har bir bosqichda aniq maqsad va vazifalar belgilangan.

Nazariy jihatdan Yevropa musiqa ta'limi gumanistik pedagogika va estetik tarbiya konsepsiyalariga tayanadi. Ushbu yondashuvda musiqa shaxsning ma'naviy va estetik rivojlanishining muhim vositasi sifatida qaraladi. Masalan, I. Kant va G. Hegelning estetik qarashlari, shuningdek, keyinchalik shakllangan musiqa-pedagogik nazariyalar musiqa orqali shaxsni har tomonlama rivojlantirish g'oyasini ilgari suradi. Bu esa Yevropa ta'lim tizimida musiqa fanining muhim o'rin egallashiga olib kelgan.

Yevropa musiqa ta'limi tizimining muhim xususiyatlaridan biri — uning institutlashtirilgan va ixtisoslashgan tuzilmasidir. Ko'plab Yevropa mamlakatlarida musiqa maktablari, konservatoriyalar va akademiyalar mustaqil ta'lim muassasalari sifatida faoliyat yuritadi. Masalan, Germaniya va Avstriyada “musikschule” tizimi keng rivojlangan bo'lib, unda bolalar erta yoshdan boshlab professional darajada musiqa ta'limi oladi. Bu tizimda nazariy va amaliy mashg'ulotlar uzviy bog'langan holda olib boriladi.

Musiqa ta'limining mazmuni Yevropa tizimida kompleks xarakterga ega bo'lib, unda ijrochilik, nazariya, musiqa tarixi va tinglash faoliyati bir-biri bilan integratsiyalashgan holda o'qitiladi. Masalan, o'quvchilar bir vaqtning o'zida cholg'u asbobida ijro etish, solfeggio mashg'ulotlarida qatnashish va musiqa tarixini o'rganish orqali keng qamrovli musiqiy kompetensiyaga ega bo'ladi. Bu yondashuv o'quvchilarning musiqiy tafakkurini kompleks rivojlantirishga xizmat qiladi.

Yevropa musiqa ta'limining yana bir muhim xususiyati — individual yondashuv va differensial ta'limdir. Har bir o'quvchining qobiliyati, qiziqishi va rivojlanish darajasi hisobga olinadi. Masalan,

cholgʻu ijrochiligida individual darslar keng qoʻllanilib, oʻqituvchi har bir oʻquvchi bilan alohida ishlaydi. Bu esa ijrochilik mahoratini chuqur rivojlantirish imkonini beradi.

Metodik jihatdan Yevropa tizimi faol va interaktiv yondashuvlarga asoslanadi. Anʼanaviy tushuntirish va takrorlash metodlari bilan bir qatorda, ijodiy topshiriqlar, improvizatsiya va ansambl faoliyati keng qoʻllaniladi. Masalan, oʻquvchilar kichik guruhlarda ansambl ijrosini amalga oshirib, jamoaviy ishlash koʻnikmalarini rivojlantiradi. Bu esa musiqiy faoliyatni ijtimoiy va kommunikativ jarayon sifatida shakllantiradi.

Yevropa musiqa taʼlimida baholash tizimi ham oʻziga xos xususiyatlarga ega. Baholash faqat yakuniy natijani emas, balki oʻquvchining rivojlanish jarayonini ham qamrab oladi. Masalan, oʻquvchilarning konsert chiqishlari, ijodiy loyihalari va portfoliolari baholashning muhim komponentlari hisoblanadi. Bu esa formativ baholash yondashuvining keng qoʻllanilishini koʻrsatadi.

Xorijiy pedagogik tadqiqotlarda Yevropa musiqa taʼlimi tizimi koʻpincha Orff, Kodály va Dalcroze kabi metodik tizimlar bilan bogʻliq holda tahlil qilinadi. Ushbu metodlar oʻquvchilarning musiqiy qobiliyatlarini tabiiy rivojlantirishga qaratilgan boʻlib, ular harakat, nutq va musiqa integratsiyasiga asoslanadi. Masalan, Dalcroze metodida ritmni tanaviy harakat orqali his qilish asosiy oʻrin tutadi, bu esa musiqani chuqurroq idrok etishga yordam beradi.

Raqamli texnologiyalar ham Yevropa musiqa taʼlimida faol qoʻllanilmoqda. Zamonaviy konservatoriya va musiqa maktablarida raqamli platformalar, notatsiya dasturlari va audio tahrirlash vositalari oʻquv jarayonining ajralmas qismiga aylangan. Bu esa taʼlim jarayonining innovatsion xarakter kasb etishiga xizmat qiladi.

Pedagogik jihatdan Yevropa tizimining muhim afzalliklaridan biri — uning moslashuvchanligi va ochiqligidir. Taʼlim dasturlari doimiy ravishda yangilanib boradi, yangi metodlar va texnologiyalar joriy etiladi. Shu bilan birga, xalqaro hamkorlik va tajriba almashinuvi ham keng yoʻlga qoʻyilgan.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, Yevropa musiqa ta'limi tizimi o'zining tizimliligi, kompleksligi va innovatsion yondashuvlari bilan ajralib turadi. Ushbu tizim o'quvchilarning musiqiy kompetensiyalarini har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, u zamonaviy musiqa pedagogikasining rivojlanishida muhim rol o'ynaydi.

Xulosa qilib aytganda, Yevropa musiqa ta'limi tizimining asosiy xususiyatlari uning uzluksizligi, individualligi, kompleksligi va innovatsionligi bilan belgilanadi. Ushbu tajriba musiqa ta'limini takomillashtirishda muhim metodik va nazariy asos bo'lib xizmat qiladi hamda milliy ta'lim tizimini rivojlantirishda samarali foydalanilishi mumkin.

2-§. AQSH musiqa ta'limida amaliy va kreativ yondashuvlar.

AQSH musiqa ta'limi tizimi zamonaviy pedagogik paradigmalarga asoslangan bo'lib, unda amaliy faoliyat va kreativ yondashuvlar ustuvor o'rin egallaydi. Ushbu tizimning asosiy xususiyati — o'quvchini passiv bilim oluvchi emas, balki faol ijodkor va musiqiy faoliyat subyekti sifatida shakllantirishga qaratilganligidadir. Shu sababli AQSH musiqa pedagogikasida ta'lim jarayoni ko'proq amaliy mashg'ulotlar, ijodiy topshiriqlar va loyiha faoliyati asosida tashkil etiladi.

Nazariy jihatdan AQSH musiqa ta'limi konstruktivizm, pragmatizm va faoliyatga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyalariga tayanadi. J. Deweyning ta'lim haqidagi g'oyalari bu tizimning metodologik asosini tashkil etadi. Dewey ta'limni tajriba orqali o'rganish jarayoni sifatida talqin etib, o'quvchining faol ishtirokini asosiy omil sifatida ko'rsatadi. Musiqa ta'limida bu yondashuv o'quvchining ijro etish, yaratish va tahlil qilish jarayonlarida bevosita ishtirok etishi orqali amalga oshiriladi.

AQSH musiqa ta'limida amaliy yondashuvning markazida "learning by doing" tamoyili turadi. Bu tamoyilga ko'ra, o'quvchilar musiqani faqat nazariy jihatdan emas, balki bevosita ijro va tajriba orqali o'zlashtiradi. Masalan, umumta'lim maktablarida o'quvchilar orkestr, xor yoki band (ansambl) tarkibida faol ishtirok etadi. Bu jarayon

ularga nafaqat ijrochilik ko'nikmalarini, balki jamoaviy ishlash va kommunikativ kompetensiyalarni ham rivojlantirish imkonini beradi.

Kreativ yondashuv AQSH musiqa ta'limining asosiy ustunliklaridan biridir. O'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirish maqsadida improvizatsiya, kompozitsiya va aranjirovka kabi faoliyat turlari keng qo'llaniladi. Masalan, o'quvchilarga oddiy melodiyan yaratish, unga ritmik variantlar qo'shish yoki mavjud asarni qayta ishlash topshiriqlari beriladi. Bu jarayon o'quvchilarning musiqiy tafakkurini rivojlantiradi va ularni mustaqil ijodkor sifatida shakllantiradi.

AQSH musiqa ta'limida janr va uslublarning xilma-xilligi ham muhim xususiyat hisoblanadi. An'anaviy akademik musiqa bilan bir qatorda jazz, pop, rock va boshqa zamonaviy janrlar ham o'quv jarayoniga kiritiladi. Masalan, o'quvchilar jazz improvizatsiyasi asoslarini o'rganib, mustaqil ravishda musiqiy frazalar yaratadi. Bu esa ularning ijodiy erkinligini oshiradi va musiqaga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi.

Metodik jihatdan AQSH tizimida loyiha asosida o'qitish (project-based learning) keng qo'llaniladi. Bu yondashuvda o'quvchilar ma'lum bir loyiha ustida ishlaydi, masalan, kichik konsert dasturini tayyorlash, musiqiy asar yaratish yoki multimedia loyiha ishlab chiqish. Ushbu jarayon o'quvchilarning mustaqil fikrlash, rejalashtirish va natijani taqdim etish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Baholash tizimi ham kreativ va amaliy faoliyatga yo'naltirilgan. Baholashda faqat yakuniy natija emas, balki o'quvchining jarayondagi ishtiroki, ijodiy yondashuvi va rivojlanish dinamikasi ham hisobga olinadi. Masalan, o'quvchining improvizatsiya jarayonidagi faolligi yoki loyiha ishiga qo'shgan hissiy baholash mezonini sifatida xizmat qiladi. Bu esa formativ baholashning ustuvorligini ko'rsatadi.

AQSH musiqa ta'limida texnologiyalardan foydalanish ham keng rivojlangan. Raqamli dasturlar yordamida o'quvchilar musiqa yaratish, yozish va tahrirlash imkoniyatiga ega bo'ladi. Masalan, audio tahrirlash dasturlari orqali o'quvchilar o'z kompozitsiyalarini yozib, ularni tahlil

qiladi. Bu jarayon musiqiy ijod va texnologiyaning integratsiyasini ta'minlaydi.

Xorijiy tadqiqotchilar, jumladan D. Elliottning "musiqiy amaliyot" (musicning) konsepsiyasi AQSH musiqa ta'limida muhim o'rin tutadi. Ushbu yondashuvga ko'ra, musiqa — bu faoliyat bo'lib, uni tushunish uchun uni ijro etish, yaratish va tajriba qilish zarur. Bu g'oya AQSH tizimida amaliy va kreativ yondashuvlarning ustuvorligini asoslaydi.

Pedagogik jihatdan AQSH modeli o'qituvchidan yuqori darajadagi metodik moslashuvchanlikni talab qiladi. O'qituvchi turli metod va vositalarni uyg'unlashtirib, o'quvchilarning individual qiziqishlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etadi. Shu bilan birga, o'quvchilarni mustaqil qaror qabul qilish va o'z fikrini erkin ifoda etishga undaydi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, AQSH musiqa ta'limi tizimi amaliy faoliyat va kreativ yondashuvlarning uyg'unligi asosida qurilgan bo'lib, u o'quvchilarning musiqiy kompetensiyalarini kompleks rivojlantirishga qaratilgan. Ushbu tizim o'quvchilarni nafaqat ijrochi, balki ijodkor shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, AQSH musiqa ta'limida amaliy va kreativ yondashuvlar ta'lim jarayonining asosiy mazmunini tashkil etadi. Ushbu yondashuvlar orqali o'quvchilarning ijodiy tafakkuri, mustaqil faoliyati va musiqiy kompetensiyalari rivojlanadi. Bu tajriba zamonaviy musiqa pedagogikasini takomillashtirishda muhim metodik asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

3-§. Yaponiya musiqa ta'limida intizom va tizimlilik tamoyillari.

Yaponiya musiqa ta'limi tizimi Sharq pedagogik an'analari, milliy madaniy qadriyatlar va zamonaviy didaktik yondashuvlarning uyg'unligi asosida shakllangan bo'lib, unda intizom, tizimlilik va uzluksiz rivojlanish tamoyillari ustuvor ahamiyat kasb etadi. Ushbu tizimning o'ziga xosligi shundaki, u nafaqat musiqiy bilim va ko'nikmalarni shakllantirishga, balki o'quvchilarning shaxsiy sifatlarini

— mas’uliyat, sabr-toqat, diqqat va jamoaviylikni rivojlantirishga ham qaratilgan.

Nazariy jihatdan Yaponiya ta’lim tizimi konfutsiychilik falsafasi ta’sirida shakllangan bo’lib, unda tartib-intizom, mehnatsevarlik va ustoz-shogird an’analari muhim o’rin tutadi. Musiqa ta’limida bu tamoyillar o’quv jarayonining aniq rejalashtirilganligi, mashg’ulotlarning muntazamligi va o’quvchilarning o’z ustida doimiy ishlashga yo’naltirilganligi orqali namoyon bo’ladi. Masalan, o’quvchilar har kuni ma’lum vaqtni mashq qilishga bag’ishlaydi va bu jarayon qat’iy tartib asosida olib boriladi.

Yaponiya musiqa ta’limining asosiy xususiyatlaridan biri — tizimlilik tamoyilidir. Ta’lim jarayoni bosqichma-bosqich va izchil tashkil etilib, har bir bosqich oldingi bilim va ko’nikmalarga tayanadi. Masalan, boshlang’ich bosqichda o’quvchilar oddiy ritmik mashqlar va qo’shiqlar orqali musiqiy sezgilarini rivojlantiradi, keyingi bosqichlarda esa murakkabroq ijrochilik va nazariy bilimlar o’rganiladi. Bu yondashuv o’quvchilarning musiqiy rivojlanishini izchil va barqaror amalga oshirish imkonini beradi.

Intizom tamoyili Yaponiya musiqa ta’limining markaziy elementi hisoblanadi. Bu tamoyil o’quvchilarning darsga bo’lgan munosabatida, mashg’ulotlarni bajarish jarayonida va jamoaviy faoliyatda o’z aksini topadi. Masalan, xor yoki ansambl mashg’ulotlarida har bir o’quvchi o’z rolini aniq bajarishi, umumiy temp va ritmga rioya qilishi talab etiladi. Bu esa nafaqat musiqiy aniqlikni, balki jamoaviy mas’uliyatni ham shakllantiradi.

Yaponiya musiqa ta’limida takrorlash va mashq qilish metodlari muhim o’rin tutadi. Bu metodlar orqali o’quvchilar ijrochilik texnikasini mukammallashtiradi va musiqiy materialni chuqur o’zlashtiradi. Masalan, pianino yoki skripka mashg’ulotlarida bir xil fragmentni ko’p marotaba takrorlash orqali texnik aniqlik va ifodaviylikka erishiladi. Bu yondashuv sabr-toqat va diqqatni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Yaponiya tizimida ustoz-shogird munosabatlari ham alohida ahamiyatga ega. O’qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki shaxsiy

namuna ko'rsatuvchi mentor sifatida qaraladi. O'quvchilar o'qituvchining harakatlarini diqqat bilan kuzatadi va uni takrorlash orqali o'rganadi. Bu metod imitativ o'rganish (learning by imitation) asosida shakllanadi. Masalan, o'qituvchi asarni ijro etib beradi, o'quvchi esa uni maksimal darajada takrorlashga harakat qiladi.

Yaponiya musiqa ta'limida jamoaviylik va ijtimoiy hamkorlik tamoyillari ham muhim o'rin tutadi. Xor, orkestr va ansambl mashg'ulotlari orqali o'quvchilar birgalikda ishlash, boshqalarni eshitish va umumiy natijaga erishish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bu jarayon ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Xorijiy pedagogik tadqiqotlarda Yaponiya musiqa ta'limi ko'pincha S. Suzuki metodikasi bilan bog'liq holda tahlil qilinadi. Suzuki yondashuvi "ona tilini o'rganish" analogiyasiga asoslanib, musiqani tabiiy ravishda, eshitish va takrorlash orqali o'zlashtirishni nazarda tutadi. Masalan, bolalar avval musiqani eshitadi, keyin uni ijro etadi va faqat undan keyin nazariy tushunchalarni o'rganadi. Bu yondashuv tizimlilik va izchillik tamoyillariga mos keladi.

Yaponiya musiqa ta'limida baholash jarayoni ham tizimli va uzoq muddatli rivojlanishga yo'naltirilgan. Baholash faqat yakuniy natijani emas, balki o'quvchining mehnati, intizomi va rivojlanish dinamikasini ham hisobga oladi. Masalan, o'quvchining muntazam mashq qilishi va darsdagi faolligi muhim baholash mezonlari sifatida qaraladi.

Raqamli texnologiyalar Yaponiya musiqa ta'limida ham qo'llanilmoqda, biroq ular an'anaviy metodlarni to'ldiruvchi vosita sifatida qaraladi. Texnologiyalar yordamida o'quvchilar o'z ijrosini yozib, tahlil qilishi yoki qo'shimcha materiallardan foydalanishi mumkin. Shu bilan birga, asosiy e'tibor baribir jonli ijro va ustoz bilan bevosita muloqotga qaratiladi.

Pedagogik jihatdan Yaponiya modeli o'qituvchidan yuqori darajadagi tashkiliy va metodik tayyorgarlikni talab qiladi. O'qituvchi dars jarayonini aniq rejalashtirishi, o'quvchilarning individual rivojlanishini kuzatishi va ularni doimiy ravishda rag'batlantirib borishi zarur.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, Yaponiya musiqa ta'limi tizimi intizom, tizimlilik va uzluksiz rivojlanish tamoyillariga asoslangan bo'lib, u o'quvchilarning nafaqat musiqiy, balki shaxsiy sifatlarini ham rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, Yaponiya musiqa ta'limida intizom va tizimlilik tamoyillari ta'lim jarayonining samaradorligini ta'minlovchi asosiy omillar hisoblanadi. Ushbu tajriba musiqa pedagogikasida barqaror va izchil rivojlanishni ta'minlash uchun muhim metodik asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

4-§. Orff, Kodaly, Suzuki metodlarining nazariy va amaliy asoslari.

Zamonaviy musiqa pedagogikasida Orff, Kodály va Suzuki metodlari eng samarali va keng tarqalgan pedagogik tizimlar sifatida e'tirof etiladi. Ushbu metodlar turli madaniy va pedagogik muhitlarda shakllangan bo'lsa-da, ularni birlashtiruvchi umumiy jihat — musiqani faol, tabiiy va bolaga mos shaklda o'rgatish g'oyasidir. Har bir metod o'ziga xos nazariy asos va amaliy yondashuvga ega bo'lib, ular musiqa ta'limining turli jihatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Orff metodikasi nemis pedagogi Karl Orff tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, u musiqani harakat, nutq va ritm bilan integratsiyada o'rganishga asoslanadi. Ushbu yondashuvning nazariy asosi "elementar musiqa" tushunchasiga borib taqaladi. Orff nazariyasiga ko'ra, musiqa insonning tabiiy ifoda shakli bo'lib, uni o'rganish jarayoni ham tabiiy va ijodiy faoliyatga asoslanishi kerak. Bu metodda o'quvchilar musiqani faqat tinglash yoki ijro etish orqali emas, balki harakat, ritmik mashqlar va improvizatsiya orqali o'zlashtiradi.

Amaliy jihatdan Orff metodida ritm markaziy o'rin tutadi. Masalan, o'quvchilar she'rlarni ritmik tarzda talaffuz qilish, tana harakatlari orqali ritmni ifodalash yoki oddiy zarbli cholg'ular yordamida ritmik kompozitsiyalar yaratish orqali musiqani o'rganadi. Bu yondashuv ayniqsa boshlang'ich bosqichda samarali bo'lib, o'quvchilarning musiqiy sezgi va koordinatsiya qobiliyatlarini rivojlantiradi. Shu bilan birga, improvizatsiya elementlari o'quvchilarning kreativ fikrlashini shakllantiradi.

Kodály metodikasi vengriyalik pedagog Zoltán Kodály tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lib, u musiqa ta’limida vokal faoliyatni asosiy vosita sifatida qaraydi. Ushbu metodning nazariy asosida “musiqa savodxonligi” g‘oyasi yotadi. Kodály fikricha, har bir inson musiqani tushunish va o‘qish qobiliyatiga ega bo‘lishi kerak, buning uchun esa ta’lim jarayoni tizimli va izchil tashkil etilishi zarur.

Kodály metodining muhim komponentlaridan biri — solmization tizimi (do-re-mi) va qo‘l ishoralari orqali notalarni o‘rganishdir. Bu usul o‘quvchilarning eshitish qobiliyatini va intonatsion aniqligini rivojlantiradi. Masalan, o‘quvchilar melodiyanı kuylash jarayonida qo‘l ishoralari yordamida notalarning balandligini vizual tarzda idrok etadi. Bu esa eshitish va vizual idrokning integratsiyasini ta’minlaydi.

Amaliy jihatdan Kodály metodida xalq qo‘shiqlari muhim o‘rin tutadi. O‘quvchilar avvalo oddiy va tanish melodiyalarni kuylash orqali musiqiy materialni o‘zlashtiradi, keyinchalik esa murakkabroq asarlarga o‘tiladi. Bu yondashuv o‘quvchilarning musiqiy tajribasini boyitadi va ularni milliy hamda umumjahon musiqiy merosi bilan tanishtiradi.

Suzuki metodikasi yapon pedagogi Shinichi Suzuki tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lib, u “ona tilini o‘rganish” prinsipiga asoslanadi. Ushbu metodning nazariy g‘oyasiga ko‘ra, har bir bola musiqa qobiliyatiga ega bo‘lib, u to‘g‘ri pedagogik muhitda rivojlantirilishi mumkin. Suzuki metodida eshitish va takrorlash asosiy o‘rganish mexanizmi sifatida qaraladi.

Amaliy jihatdan Suzuki metodida bolalar avval musiqani eshitadi, keyin uni ijro etadi va faqat undan keyin nota savodini o‘rganadi. Masalan, skripka darslarida o‘quvchilar asarni ko‘p marotaba tinglab, uni eshitish orqali yodlaydi va keyin ijro etadi. Bu jarayon tabiiy til o‘rganishga o‘xshash bo‘lib, o‘quvchilarning musiqiy xotirasini va eshitish qobiliyatini rivojlantiradi.

Suzuki metodida ota-onalarning ishtiroki ham muhim ahamiyatga ega. Ota-onalar dars jarayonida faol qatnashadi va uyda mashg‘ulotlarni nazorat qiladi. Bu esa o‘quvchining rivojlanishini yanada samarali

qiladi. Shu bilan birga, bu metodda ijobiy muhit yaratish va o'quvchini rag'batlantirish asosiy pedagogik tamoyil hisoblanadi.

Ushbu uch metodni nazariy jihatdan tahlil qilganda, ularning umumiy va farqli jihatlari yaqqol ko'rinadi. Orff metodida harakat va ritm, Kodály metodida vokal va musiqa savodi, Suzuki metodida esa eshitish va takrorlash ustuvor ahamiyatga ega. Shu bilan birga, ularning barchasi o'quvchini faol subyekt sifatida ko'radi va musiqani tabiiy jarayon sifatida o'rgatishga qaratilgan.

Pedagogik jihatdan ushbu metodlar integratsiyalashgan holda qo'llanilganda yanada samarali natija beradi. Masalan, dars jarayonida Orff metodining ritmik mashqlari, Kodály metodining vokal yondashuvi va Suzuki metodining eshitishga asoslangan o'rganish usullari birgalikda qo'llanilishi mumkin. Bu esa o'quvchilarning musiqiy kompetensiyalarini kompleks rivojlantirish imkonini beradi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, Orff, Kodály va Suzuki metodlari musiqa pedagogikasining zamonaviy va samarali yo'nalishlari bo'lib, ular o'quvchilarning musiqiy qobiliyatlarini tabiiy va izchil rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, ushbu metodlarning nazariy va amaliy asoslari musiqa ta'limini takomillashtirishda muhim ahamiyatga ega bo'lib, ular o'quvchilarning ijodiy, eshitish va ijrochilik kompetensiyalarini rivojlantirish uchun samarali pedagogik vosita sifatida qo'llanilishi mumkin.

5-§. Xorijiy modellarning o'zaro taqqoshlanishi.

Zamonaviy musiqa pedagogikasida turli mamlakatlar va metodik maktablar tomonidan ishlab chiqilgan ta'lim modellari o'zining nazariy asoslari, metodik yondashuvlari va amaliy natijalari bilan farqlanadi. Yevropa, AQSH va Yaponiya musiqa ta'limi tizimlari, shuningdek Orff, Kodály va Suzuki metodlari o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularni o'zaro taqqoshlash musiqa ta'limining umumiy qonuniyatlarini aniqlash va samarali pedagogik yondashuvlarni integratsiya qilish imkonini beradi.

Nazariy jihatdan ushbu modellarning barchasi gumanistik va kompetensiyaviy yondashuvlarga asoslangan bo'lsa-da, ularning

metodologik ustuvorliklari turlicha. Yevropa modeli tizimlilik, akademiklik va komplekslikka asoslangan bo'lib, unda musiqa ta'limi nazariy va amaliy komponentlarning integratsiyasi orqali tashkil etiladi. AQSH modeli esa pragmatik va konstruktivistik yondashuvlarga tayangan holda amaliy faoliyat va kreativlikni markazga qo'yadi. Yaponiya modeli esa intizom, takrorlash va izchillik tamoyillariga asoslanib, o'quvchilarning barqaror rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan.

Amaliy jihatdan qaralganda, Yevropa tizimida individual va professional tayyorgarlikka katta e'tibor qaratiladi. Masalan, konservatoriya tizimida o'quvchilar yuqori darajadagi ijrochilik mahoratini egallashga yo'naltiriladi. AQSH tizimida esa jamoaviy faoliyat — orkestr, xor va band mashg'ulotlari ustuvor bo'lib, o'quvchilarning ijtimoiy va kommunikativ kompetensiyalari rivojlantiriladi. Yaponiya tizimida esa individual mashq va muntazamlilik asosiy o'rin tutadi, bunda har bir o'quvchi o'z ustida tizimli ishlash orqali natijaga erishadi.

Orff, Kodály va Suzuki metodlarini taqqoslash ham muhim ilmiy xulosalar chiqarish imkonini beradi. Orff metodida ritm, harakat va improvizatsiya asosiy vosita sifatida qo'llanilib, o'quvchilarning kreativligi rivojlantiriladi. Kodály metodida vokal faoliyat va musiqa savodi ustuvor bo'lib, u tizimli nazariy tayyorgarlikni ta'minlaydi. Suzuki metodida esa eshitish va takrorlash orqali o'rganish asosiy mexanizm sifatida qaraladi, bunda musiqani tabiiy o'zlashtirish jarayoni ta'kidlanadi.

Ushbu metodlarning o'zaro taqqoslanishi shuni ko'rsatadiki, ular turli pedagogik vazifalarni hal etishga yo'naltirilgan. Masalan, Orff metodi boshlang'ich bosqichda o'quvchilarning musiqaga qiziqishini oshirish va ijodiy faolligini rivojlantirish uchun samarali bo'lsa, Kodály metodi musiqiy savodxonlikni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Suzuki metodi esa erta yoshdagi bolalar bilan ishlashda va eshitish qobiliyatini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega.

Pedagogik nuqtai nazardan, ushbu modellarning yana bir muhim farqi o'qituvchining rovida namoyon bo'ladi. Yevropa tizimida

o‘qituvchi ko‘proq ekspert va nazorat qiluvchi sifatida faoliyat yuritisa, AQSH modelida fasilitator va hamkor rolini bajaradi. Yaponiya tizimida esa o‘qituvchi mentor va namunaviy shaxs sifatida qaraladi. Orff, Kodály va Suzuki metodlarida ham o‘qituvchining roli turlicha talqin qilinadi, biroq ularning barchasida pedagogik qo‘llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega.

Baholash tizimlari ham modellarning o‘ziga xos jihatlarini aks ettiradi. Yevropa tizimida an‘anaviy va akademik baholash ustun bo‘lsa, AQSH tizimida formativ baholash va portfolioga asoslangan yondashuv keng qo‘llaniladi. Yaponiya tizimida esa baholash jarayoni o‘quvchining mehnati va intizomini ham hisobga olgan holda amalga oshiriladi.

Shuningdek, ushbu modellarning umumiy jihatlari ham mavjud. Ularning barchasi musiqani shaxsni rivojlantiruvchi vosita sifatida qaraydi, o‘quvchining faol ishtirokini ta‘minlashga intiladi va ta‘lim jarayonida tizimlilik hamda izchillikka e‘tibor qaratadi. Bu esa musiqa pedagogikasining universal qonuniyatlarini aks ettiradi.

Xorijiy tadqiqotchilar ushbu modellarning integrativ qo‘llanilishini samarali deb hisoblaydi. Masalan, D. Elliott va boshqa olimlar musiqa ta‘limida turli metodlarning uyg‘unligini ta‘minlash orqali o‘quvchilarning musiqiy kompetensiyalarini kompleks rivojlantirish mumkinligini ta‘kidlaydi. Bu yondashuv zamonaviy pedagogik amaliyotda keng qo‘llanilmoqda.

Metodik jihatdan qaralganda, xorijiy modellarning o‘zaro taqqoshlanishi o‘qituvchiga turli yondashuvlarning afzallik va kamchiliklarini aniqlash, ularni konkret pedagogik vaziyatga moslashtirish imkonini beradi. Masalan, boshlang‘ich bosqichda Orff metodining ijodiy mashqlari, o‘rta bosqichda Kodály metodining nazariy tizimi va yuqori bosqichda Yevropa modelining professional tayyorgarlik elementlari qo‘llanilishi mumkin.

Nazariy tahlil shuni ko‘rsatadiki, xorijiy musiqa pedagogikasi modellari o‘zaro farqlanishiga qaramay, ular umumiy maqsad — o‘quvchilarning musiqiy va shaxsiy rivojlanishini ta‘minlashga xizmat

qiladi. Ushbu modellarning taqqoshlanishi esa samarali pedagogik strategiyalarni ishlab chiqish uchun muhim ilmiy asos yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, xorijiy musiqa pedagogikasi modellari o‘zaro taqqoshlanganda ularning har biri muayyan pedagogik vazifalarni hal etishga qaratilganligi aniqlanadi. Ularni integratsiyalashgan holda qo‘llash esa musiqa ta’limining samaradorligini oshirish va o‘quvchilarning musiqiy kompetensiyalarini har tomonlama rivojlantirish imkonini beradi.

6-§. Xorijiy tajribalarni milliy ta’lim tizimiga moslashtirish.

Zamonaviy globallashtirish sharoitida musiqa ta’limini rivojlantirish jarayonida xorijiy pedagogik tajribalarni o‘rganish va ularni milliy ta’lim tizimiga moslashtirish muhim ilmiy-metodik vazifa hisoblanadi. Bunda asosiy e’tibor xorijiy modellarning bevosita ko‘chirib olinishi emas, balki ularning nazariy asoslari va samarali jihatlarini milliy madaniyat, an’ana va pedagogik muhitga uyg‘unlashtirishga qaratilishi lozim.

Nazariy jihatdan ushbu jarayon “pedagogik transfer” va “adaptatsiya” tushunchalari bilan bog‘liq bo‘lib, u ta’lim tizimlari o‘rtasida tajriba almashinuvi va uni yangi sharoitga moslashtirishni anglatadi. Bu jarayonda milliy identifikatsiya va madaniy kontekst asosiy mezon sifatida qoraladi. Masalan, xorijiy metodlarni joriy etishda o‘zbek milliy musiqasi, maqom an’analari va folklor elementlarini hisobga olish zarur.

Yevropa musiqa ta’limi tizimining tizimlilik va komplekslik tamoyillarini milliy ta’limga moslashtirish, avvalo, o‘quv dasturlarini integratsiyalash orqali amalga oshirilishi mumkin. Masalan, musiqa nazariyasi, ijrochilik va tinglash faoliyatini uzviy bog‘langan holda o‘qitish o‘quvchilarning musiqiy tafakkurini kompleks rivojlantiradi. Shu bilan birga, konservatoriya va ixtisoslashgan musiqa maktablari tajribasidan foydalanish professional kadrlar tayyorlash sifatini oshiradi.

AQSH musiqa ta’limidagi amaliy va kreativ yondashuvlarni milliy tizimga moslashtirish o‘quvchilarning ijodiy faolligini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Masalan, loyiha asosida o‘qitish metodini joriy

etish orqali o'quvchilar milliy musiqiy meros asosida ijodiy loyihalar ishlab chiqishi mumkin. Bu jarayonda ular xalq qo'shiqlarini qayta ishlash, yangi aranjirovkalar yaratish yoki musiqiy kompozitsiyalar tuzish orqali kreativ kompetensiyalarini rivojlantiradi.

Yaponiya musiqa ta'limidagi intizom va tizimlilik tamoyillarini milliy ta'limga tatbiq etish esa o'quvchilarda mas'uliyat va muntazamlilikni shakllantirishga xizmat qiladi. Masalan, har kuni belgilangan vaqt davomida mashq qilish odatini shakllantirish, individual mashg'ulotlarni tizimli tashkil etish va natijalarni bosqichma-bosqich nazorat qilish samarali metodik yechim hisoblanadi. Bu yondashuv ayniqsa ijrochilik mahoratini rivojlantirishda muhimdir.

Orff, Kodály va Suzuki metodlarini milliy ta'lim tizimiga moslashtirishda ularning asosiy pedagogik g'oyalarini mahalliy sharoitga uyg'unlashtirish zarur. Masalan, Orff metodidagi ritmik mashqlarni o'zbek xalq o'yinlari va milliy ritmlar asosida tashkil etish mumkin. Bu o'quvchilarning musiqiy sezgisini rivojlantirish bilan birga, milliy madaniyatga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

Kodály metodidagi vokal yondashuvni milliy qo'shiqchilik an'analari bilan uyg'unlashtirish ham samarali natija beradi. Masalan, solfeggio mashg'ulotlarida xalq qo'shiqlaridan foydalanish o'quvchilarning eshitish qobiliyatini rivojlantiradi va ularni milliy musiqa bilan chuqurroq tanishtiradi. Shu bilan birga, qo'l ishoralari tizimini qo'llash orqali notalarni o'rganish jarayoni yanada samarali tashkil etilishi mumkin.

Suzuki metodining eshitishga asoslangan o'rganish prinsipini milliy ta'limga moslashtirish esa bolalarning musiqani tabiiy idrok etish qobiliyatini rivojlantiradi. Masalan, o'quvchilar avvalo milliy cholg'u asarlarining audio yozuvlarini tinglab, keyinchalik ularni ijro etishga o'tadi. Bu yondashuv musiqiy xotira va eshitish qobiliyatini mustahkamlaydi.

Pedagogik jihatdan xorijiy tajribalarni moslashtirishda o'qituvchining roli hal qiluvchi ahamiyatga ega. O'qituvchi turli metodlarni tanlash va ularni konkret pedagogik vaziyatga

moslashtirishda yuqori darajadagi metodik kompetensiyaga ega bo'lishi lozim. Shu bilan birga, u milliy qadriyatlar va zamonaviy pedagogik yondashuvlar o'rtasida muvozanatni ta'minlashi kerak.

Raqamli texnologiyalar ham ushbu jarayonda muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Xorijiy tajribalarni o'rganish, ularni amaliyotga joriy etish va natijalarni tahlil qilishda raqamli platformalar va ta'lim resurslari keng imkoniyatlar yaratadi. Masalan, xalqaro onlayn kurslar, video darslar va metodik materiallar o'qituvchilarning malakasini oshirishga yordam beradi.

Xorijiy olimlar, jumladan D. Elliott va boshqa tadqiqotchilar, ta'lim tizimlarini rivojlantirishda integrativ yondashuvning muhimligini ta'kidlaydi. Ularning fikricha, turli metod va modellarning uyg'unligi o'quvchilarning musiqiy kompetensiyalarini kompleks rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu yondashuv milliy ta'lim tizimini takomillashtirishda ham dolzarb hisoblanadi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, xorijiy tajribalarni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish jarayoni selektiv va kreativ xarakterga ega bo'lishi kerak. Ya'ni, har bir metod yoki model to'liq emas, balki uning eng samarali jihatlari tanlab olinib, mahalliy sharoitga moslashtiriladi.

Xulosa qilib aytganda, xorijiy musiqa pedagogikasi tajribalarini milliy ta'lim tizimiga moslashtirish musiqa ta'limining sifatini oshirish, uning mazmunini boyitish va o'quvchilarning musiqiy kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Ushbu jarayonda milliylik va zamonaviylikning uyg'unligi ta'lim samaradorligini ta'minlovchi asosiy mezon bo'lib xizmat qiladi.

Mavzu bo'yicha xulosa

Mazkur mavzu doirasida olib borilgan ilmiy tahlillar xorijiy musiqa pedagogikasi modellari o'zining nazariy asoslari, metodik yondashuvlari va amaliy natijalari bilan bir-biridan farqlanishini, shu bilan birga umumiy pedagogik qonuniyatlarga ham ega ekanligini ko'rsatdi. Yevropa musiqa ta'limi tizimi tahlili uning tizimlilik, uzluksizlik va komplekslik tamoyillariga asoslanganligini, nazariy va amaliy komponentlarning integratsiyasi orqali o'quvchilarning musiqiy kompetensiyalarini chuqur rivojlantirishga qaratilganligini tasdiqladi.

AQSH musiqa ta'limi modelining o'rganilishi natijasida unda amaliy faoliyat va kreativ yondashuvlar ustuvor o'rin egallashi, o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirish va ularni faol subyekt sifatida shakllantirish asosiy maqsad ekanligi aniqlandi. "Learning by doing" tamoyiliga asoslangan ushbu tizim o'quvchilarning musiqiy faoliyatga faol jalb etilishini ta'minlaydi.

Yaponiya musiqa ta'limi tizimining tahlili esa unda intizom, tizimlilik va izchillik tamoyillari ustuvor ekanligini ko'rsatdi. Ushbu model o'quvchilarning nafaqat musiqiy, balki shaxsiy sifatlarini — mas'uliyat, sabr-toqat va jamoaviylikni rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu esa musiqa ta'limining tarbiyaviy funksiyasini yanada kuchaytiradi.

Orff, Kodály va Suzuki metodlarining nazariy va amaliy asoslarini o'rganish natijasida ularning har biri musiqani o'qitishda o'ziga xos pedagogik yondashuvni taklif etishi aniqlandi. Orff metodida ritm va harakat, Kodály metodida vokal va musiqa savodi, Suzuki metodida esa eshitish va takrorlash ustuvor ahamiyat kasb etadi. Ushbu metodlarning integratsiyalashgan holda qo'llanilishi o'quvchilarning musiqiy kompetensiyalarini kompleks rivojlantirish imkonini beradi.

Xorijiy modellarning o'zaro taqqoshlanishi ularning umumiy va farqli jihatlarini aniqlash imkonini berdi. Barcha modellarda o'quvchining faol ishtiroki, tizimlilik va izchillik tamoyillari muhim o'rin tutadi. Shu bilan birga, ularning metodik ustuvorliklari turlicha bo'lib, bu esa turli pedagogik vazifalarni hal etishda moslashuvchan yondashuvni talab qiladi.

Xorijiy tajribalarni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish masalasi tahlili shuni ko'rsatdiki, ushbu jarayon selektiv va kreativ xarakterga ega bo'lishi zarur. Ya'ni, xorijiy metodlarning eng samarali jihatlarini tanlab olib, ularni milliy madaniyat va pedagogik an'analar bilan uyg'unlashtirish lozim. Bu esa ta'lim tizimining milliylik va zamonaviylik tamoyillari asosida rivojlanishini ta'minlaydi.

Umumiy nazariy xulosa sifatida aytish mumkinki, xorijiy musiqa pedagogikasi modellari musiqa ta'limining universal qonuniyatlarini aks ettiruvchi muhim ilmiy manba bo'lib, ularni chuqur tahlil qilish va

taqqoslash zamonaviy pedagogik strategiyalarni ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Amaliy jihatdan esa ushbu modellarning ilg'or tajribalaridan foydalanish musiqa ta'limi sifatini oshirish, o'qituvchilarning metodik kompetensiyasini rivojlantirish va o'quvchilarning musiqiy hamda ijodiy salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarish imkonini beradi.

Kelgusida musiqa pedagogikasining rivojlanish istiqbollari xorijiy tajribalarni chuqur integratsiyalash, innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish va milliy ta'lim tizimini global pedagogik makon bilan uyg'unlashtirish bilan bog'liq bo'ladi. Bu esa musiqa ta'limining samaradorligini oshirish va uni yangi sifat bosqichiga olib chiqishga xizmat qiladi.

15-mavzu: MUSIQA PEDAGOGINING KASBIY KOMPETENSIYASI VA ILMIY-TADQIQOT FAOLIYATI

Reja:

- 1-§. Musiqa o'qituvchisining kasbiy kompetensiyalari tuzilmasi
- 2-§. Pedagogik mahorat va ijodiy faoliyatning mazmuni
- 3-§. Musiqa pedagogikasida ilmiy tadqiqot metodologiyasi
- 4-§. Magistrlik dissertatsiyasini tayyorlash bosqichlari
- 5-§. Innovatsion pedagogik faoliyat va refleksiya
- 6-§. Kasbiy rivojlanish va uzluksiz ta'lim strategiyalari

Annotatsiya: Mazkur mavzuda musiqa pedagogining kasbiy kompetensiyasi va ilmiy-tadqiqot faoliyati kompleks tarzda yoritiladi. O'qituvchining kasbiy kompetensiyalari tuzilmasi, pedagogik mahorat va ijodiy faoliyat mazmuni, ilmiy tadqiqot metodologiyasi hamda innovatsion faoliyat va refleksiya jarayonlari tahlil qilinadi. Shuningdek, uzluksiz kasbiy rivojlanish strategiyalari va zamonaviy pedagogik faoliyat talablari asoslab berilib, musiqa pedagogining ilmiy va amaliy tayyorgarligi masalasi yoritiladi.

Kalit so'zlar: Kasbiy kompetensiya, Musiqa pedagogi, Pedagogik mahorat, Ijodiy faoliyat, Ilmiy tadqiqot, Metodologiya, Refleksiya,

Innovatsion faoliyat, Uzluksiz ta'lim, Kasbiy rivojlanish, Pedagogik kompetensiya, Tadqiqotchilik, Ta'lim jarayoni, Metodik tayyorgarlik, Pedagogik faoliyat, Ilmiy yondashuv, Ta'lim sifati, O'qituvchi faoliyati, Zamonaviy pedagogika, Musiqa pedagogikasi

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimining rivojlanishi sharoitida musiqa pedagogining kasbiy faoliyati tobora murakkablashib, ko'p qirrali mazmun kasb etmoqda. Ta'lim jarayonining innovatsion xarakterga ega bo'lishi, kompetensiyaviy yondashuvning ustuvorligi hamda ilmiy-tadqiqot faoliyatining kengayib borishi musiqa o'qituvchisidan nafaqat yuqori darajadagi musiqiy va pedagogik bilimlarni, balki ilmiy fikrlash, metodologik tayyorgarlik va reflektiv yondashuvni ham talab etadi. Shu nuqtai nazardan, "Musiqa pedagogining kasbiy kompetensiyasi va ilmiy-tadqiqot faoliyati" mavzusi zamonaviy musiqa pedagogikasining dolzarb ilmiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Mazkur mavzuning dolzarbligi, bir tomondan, ta'lim tizimida kompetensiyaviy modelning joriy etilishi bilan, ikkinchi tomondan esa musiqa pedagogining kasbiy faoliyatida ilmiy-tadqiqot yondashuvining kuchayib borishi bilan izohlanadi. Bugungi kunda musiqa o'qituvchisi nafaqat bilim beruvchi, balki innovator, tadqiqotchi va reflektiv mutaxassis sifatida shakllanishi zarur. Bu esa uning kasbiy kompetensiyalarini kompleks rivojlantirishni taqozo etadi.

Musiqa pedagogikasining ilmiy-pedagogik ahamiyati shundaki, u o'qituvchining kasbiy faoliyatini nazariy va metodologik jihatdan asoslab beradi hamda ta'lim jarayonini ilmiy asosda tashkil etish imkonini yaratadi. Musiqa ta'limi o'zining emotsional-estetik tabiati bilan boshqa fanlardan farq qilgan holda, o'qituvchidan yuqori darajadagi ijodiylik, kommunikativlik va metodik mahoratni talab qiladi. Shu bilan birga, ilmiy-tadqiqot faoliyati o'qituvchining kasbiy rivojlanishida muhim omil bo'lib, u ta'lim jarayonini tahlil qilish, muammolarni aniqlash va ularni ilmiy asosda hal etish imkonini beradi.

Mazkur mavzuning asosiy maqsadi musiqa pedagogining kasbiy kompetensiyalari tuzilmasini ilmiy jihatdan asoslash, pedagogik

mahorat va ijodiy faoliyatning mazmunini ochib berish, musiqa pedagogikasida ilmiy tadqiqot metodologiyasini tahlil qilish hamda kasbiy rivojlanish va uzluksiz ta'lim strategiyalarini aniqlashdan iboratdir. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: musiqa o'qituvchisining kasbiy kompetensiyalari tarkibini aniqlash; pedagogik mahorat va ijodiy faoliyatning mohiyatini yoritish; ilmiy tadqiqot metodologiyasining nazariy asoslarini tahlil qilish; magistrlik dissertatsiyasini tayyorlash bosqichlarini asoslash; innovatsion pedagogik faoliyat va refleksiya jarayonini yoritish; kasbiy rivojlanish va uzluksiz ta'lim strategiyalarini aniqlash.

Mazkur mavzuni o'rganishda zamonaviy metodologik yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etadi. Tizimli yondashuv musiqa pedagogining kasbiy kompetensiyalarini o'zaro bog'liq yagona tizim sifatida ko'rib chiqishga imkon beradi. Kompetensiyaviy yondashuv o'qituvchining bilim, ko'nikma va malakalarini integratsiyalashgan holda rivojlantirishni nazarda tutadi. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv esa o'qituvchining individual kasbiy rivojlanishini, uning ijodiy salohiyatini va reflektiv faoliyatini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan.

Shunday qilib, musiqa pedagogining kasbiy kompetensiyasi va ilmiy-tadqiqot faoliyati masalasi nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham muhim bo'lib, u zamonaviy ta'lim tizimida yuqori malakali, innovatsion va reflektiv pedagoglarni tayyorlashning asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

1-§. Musiqa o'qituvchisining kasbiy kompetensiyalari tuzilmasi.

Zamonaviy ta'lim tizimida musiqa o'qituvchisining kasbiy faoliyati murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, u nafaqat musiqiy bilim va ko'nikmalarni egallashni, balki pedagogik, metodik, kommunikativ va tadqiqotchilik kompetensiyalarining integratsiyasini talab etadi. Shu nuqtai nazardan, musiqa o'qituvchisining kasbiy kompetensiyalari tuzilmasi kompleks tizim sifatida qaraladi va u bir-biri bilan uzviy bog'langan komponentlardan tashkil topadi.

Nazariy jihatdan “kasbiy kompetensiya” tushunchasi o‘qituvchining muayyan faoliyatni samarali amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma, malaka va shaxsiy sifatlar majmuini anglatadi. Pedagogik adabiyotlarda (V.A. Slastenin, A.K. Markova va boshqalar) kompetensiya faqat bilim emas, balki uni amaliyotda qo‘llash qobiliyati sifatida talqin etiladi. Musiqa pedagogikasida esa bu tushuncha musiqiy-ijrochilik, pedagogik va metodik faoliyatning uyg‘unligini o‘z ichiga oladi.

Musiqa o‘qituvchisining kasbiy kompetensiyalari tuzilmasida birinchi navbatda musiqiy-kompetensiya alohida ahamiyat kasb etadi. Bu kompetensiya o‘qituvchining musiqa nazariyasi, tarix, solfeggio, garmoniya, shaklshunoslik kabi bilimlarga ega bo‘lishi bilan birga, ijrochilik mahoratini ham qamrab oladi. Masalan, o‘qituvchi dars jarayonida asarni jonli ijro etib berishi, uning ifodaviy xususiyatlarini tushuntirishi va o‘quvchilarga namuna ko‘rsatishi zarur. Bu esa o‘quvchilarning musiqani chuqurroq idrok etishiga yordam beradi.

Pedagogik kompetensiya musiqa o‘qituvchisining kasbiy faoliyatida markaziy o‘rin tutadi. Ushbu kompetensiya o‘qituvchining ta’lim jarayonini rejalashtirish, tashkil etish, boshqarish va baholash qobiliyatlarini o‘z ichiga oladi. Masalan, o‘qituvchi dars maqsadini aniq belgilashi, mos metodlarni tanlashi va o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etishi lozim. Bu jarayonda didaktik prinsiplarga amal qilish muhim ahamiyatga ega.

Metodik kompetensiya esa musiqa ta’limining o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda samarali o‘qitish usullarini tanlash va qo‘llashni nazarda tutadi. Masalan, vokal mashg‘ulotlarda nafas olish texnikasini o‘rgatish, solfeggio darslarida intonatsion mashqlarni tashkil etish yoki cholg‘u mashg‘ulotlarida texnik elementlarni bosqichma-bosqich o‘rgatish metodik kompetensiyaning namunasidir. Bu kompetensiya o‘qituvchidan nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq etish qobiliyatini talab qiladi.

Kommunikativ kompetensiya ham musiqa o‘qituvchisining kasbiy tuzilmasida muhim o‘rin tutadi. Musiqa ta’limi jarayonida o‘qituvchi

o‘quvchilar bilan samarali muloqot o‘rnatishi, ularni rag‘batlantirishi va ijodiy faoliyatga jalb etishi zarur. Masalan, xor mashg‘ulotlarida o‘qituvchi jamoani birlashtirishi, umumiy ijro sifatini boshqarishi va har bir o‘quvchining ovozi muvofiqlashtirishi kerak. Bu esa yuqori darajadagi kommunikativ mahoratni talab etadi.

Innovatsion kompetensiya zamonaviy musiqa o‘qituvchisi uchun muhim talab hisoblanadi. Ushbu kompetensiya o‘qituvchining yangi pedagogik texnologiyalar, raqamli vositalar va innovatsion metodlardan foydalanish qobiliyatini anglatadi. Masalan, raqamli notatsiya dasturlari, audio tahrirlash vositalari yoki onlayn ta’lim platformalaridan foydalanish o‘quv jarayonini yanada samarali tashkil etish imkonini beradi.

Refleksiv kompetensiya o‘qituvchining o‘z faoliyatini tahlil qilish, kamchiliklarni aniqlash va ularni bartaraf etish qobiliyatini o‘z ichiga oladi. Masalan, darsdan so‘ng o‘qituvchi o‘z metodlarini baholaydi, o‘quvchilarning natijalarini tahlil qiladi va keyingi darslar uchun xulosalar chiqaradi. Bu jarayon pedagogik mahoratni doimiy ravishda takomillashtirishga xizmat qiladi.

Tadqiqotchilik kompetensiyasi esa musiqa o‘qituvchisining ilmiy faoliyat bilan shug‘ullanish qobiliyatini ifodalaydi. Magistratura bosqichida bu kompetensiya ayniqsa muhim bo‘lib, u ilmiy muammoni aniqlash, tadqiqot metodlarini tanlash, natijalarni tahlil qilish va xulosa chiqarishni o‘z ichiga oladi. Masalan, o‘qituvchi musiqa ta’limida yangi metodlarning samaradorligini o‘rganish orqali ilmiy izlanish olib borishi mumkin.

Xorijiy pedagogik tadqiqotlarda (masalan, Shulman konsepsiyasida) o‘qituvchining “pedagogik mazmuniy bilim” (pedagogical content knowledge) tushunchasi alohida ta’kidlanadi. Bu yondashuvga ko‘ra, o‘qituvchi nafaqat fan mazmunini, balki uni qanday o‘qitishni ham chuqur bilishi kerak. Musiqa pedagogikasida bu, masalan, murakkab musiqiy tushunchalarni oddiy va tushunarli shaklda yetkazish qobiliyatida namoyon bo‘ladi.

Pedagogik jihatdan qaralganda, ushbu kompetensiyalar bir-biri bilan uzviy bog‘langan bo‘lib, ular kompleks tizimni tashkil etadi. Biror

kompetensiyaning yetishmasligi ta'lim jarayonining samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli musiqa o'qituvchisini tayyorlash jarayonida barcha kompetensiyalarni kompleks rivojlantirish zarur.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, musiqa o'qituvchisining kasbiy kompetensiyalari tuzilmasi ko'p komponentli va dinamik tizim bo'lib, u zamonaviy ta'lim talablariga mos ravishda doimiy ravishda rivojlanib boradi.

Xulosa qilib aytganda, musiqa o'qituvchisining kasbiy kompetensiyalari tuzilmasi uning professional faoliyatini samarali amalga oshirishning asosiy omili hisoblanadi. Ushbu kompetensiyalarni kompleks rivojlantirish orqali o'qituvchi nafaqat sifatli ta'limni ta'minlaydi, balki o'quvchilarning musiqiy va shaxsiy rivojlanishiga ham katta hissa qo'shadi.

2-§. Pedagogik mahorat va ijodiy faoliyatning mazmuni.

Zamonaviy musiqa ta'limi sharoitida pedagogik mahorat va ijodiy faoliyat o'qituvchining kasbiy muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida qaraladi. Musiqa pedagogining faoliyati faqat bilim berish bilan cheklanmay, balki o'quvchilarning estetik didini shakllantirish, ijodiy tafakkurini rivojlantirish va ularni san'at orqali tarbiyalashni ham o'z ichiga oladi. Shu sababli pedagogik mahorat va ijodiy faoliyat o'zaro uzviy bog'liq bo'lgan murakkab pedagogik tizim sifatida namoyon bo'ladi.

Nazariy jihatdan pedagogik mahorat o'qituvchining kasbiy bilimlari, metodik ko'nikmalari, kommunikativ qobiliyatlari va shaxsiy fazilatlarining uyg'unlashgan holda namoyon bo'lishidir. A.K. Markova va V.A. Slavenin kabi olimlar pedagogik mahoratni o'qituvchining faoliyatni yuqori darajada tashkil eta olish qobiliyati sifatida talqin qiladi. Musiqa pedagogikasida esa bu tushuncha o'ziga xos mazmunga ega bo'lib, u ijrochilik, eshitish, interpretatsiya va estetik idrok bilan bevosita bog'liqdir.

Pedagogik mahoratning muhim komponentlaridan biri — didaktik mahoratdir. Bu o'qituvchining o'quv materialini ilmiy asosda tanlash, uni o'quvchilarga tushunarli va qiziqarli shaklda yetkazish qobiliyatini

anglatadi. Masalan, murakkab musiqiy tushunchalarni (ritm, tonallik, shakl) o'quvchilarga sodda misollar va amaliy mashqlar orqali tushuntirish didaktik mahoratning namunasidir. Bu jarayonda o'qituvchi abstrakt tushunchalarni konkret faoliyat bilan bog'lay olishi zarur.

Metodik mahorat pedagogik mahoratning yana bir muhim tarkibiy qismi bo'lib, u ta'lim metodlarini to'g'ri tanlash va samarali qo'llashni nazarda tutadi. Masalan, vokal mashg'ulotlarda nafas olish texnikasini bosqichma-bosqich o'rgatish, xor mashg'ulotlarida ovozlarni muvofiqlashtirish yoki cholg'u darslarida texnik elementlarni tizimli rivojlantirish metodik mahoratning ifodasidir. Bu yerda o'qituvchi har bir metodning pedagogik maqsadga muvofiqligini chuqur anglagan holda harakat qilishi lozim.

Kommunikativ mahorat ham musiqa pedagogining faoliyatida muhim o'rin tutadi. Musiqa darslari emotsional va interaktiv xarakterga ega bo'lgani sababli o'qituvchi o'quvchilar bilan samarali muloqot o'rnatishi, ularni ruhlantirishi va ijodiy faoliyatga jalb etishi zarur. Masalan, dars jarayonida o'qituvchi o'z nutqi, intonatsiyasi va mimikasi orqali musiqaning obrazli mazmunini yetkazadi. Bu esa o'quvchilarning estetik idrokini kuchaytiradi.

Ijodiy faoliyat esa musiqa pedagogining kasbiy faoliyatida alohida o'rin tutadi. Ijodiylik pedagogik jarayonni standart qoliplardan chiqarib, uni yangi va samarali shakllarda tashkil etish imkonini beradi. Masalan, o'qituvchi darsda improvizatsiya elementlarini qo'llashi, o'quvchilarni mustaqil kompozitsiya yaratishga undashi yoki musiqiy asarlarni turli uslublarda talqin etish vazifalarini berishi mumkin. Bu jarayon o'quvchilarning kreativ fikrlashini rivojlantiradi.

Ijodiy faoliyatning yana bir muhim jihat — pedagogik innovatsiyalarni qo'llashdir. Zamonaviy musiqa ta'limida raqamli texnologiyalar, interaktiv metodlar va loyiha asosida o'qitish keng qo'llanilmoqda. Masalan, o'quvchilar raqamli dasturlar yordamida musiqa yaratishi yoki virtual ansambl loyihalarida ishtirok etishi mumkin. Bu esa ta'lim jarayonining zamonaviy va qiziqarli bo'lishini ta'minlaydi.

Xorijiy pedagogik tadqiqotlarda pedagogik mahorat va ijodiy faoliyat o'rtasidagi bog'liqlik alohida ta'kidlanadi. Masalan, D. Elliott o'zining "musicizing" konsepsiyasida musiqani faoliyat sifatida talqin qilib, o'qituvchining ijodiy yondashuvi o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Bu yondashuv musiqa ta'limida ijodiylikni markaziy element sifatida qarash zarurligini asoslaydi.

Pedagogik jihatdan qaralganda, pedagogik mahorat va ijodiy faoliyat o'zaro to'ldiruvchi kategoriyalar hisoblanadi. Pedagogik mahorat ijodiy faoliyatni samarali tashkil etish uchun zarur bo'lgan asosiy shart bo'lsa, ijodiy faoliyat pedagogik mahoratning eng yuqori namoyon bo'lish shaklidir. Masalan, tajribali o'qituvchi darsni standart reja asosida emas, balki o'quvchilarning ehtiyojlari va qiziqishlariga mos ravishda ijodiy tashkil etadi.

Refleksiya jarayoni ham pedagogik mahorat va ijodiy faoliyatni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. O'qituvchi o'z faoliyatini tahlil qilib, samarali va samarasiz jihatlarni aniqlaydi va kelgusi faoliyatini takomillashtiradi. Bu jarayon pedagogik o'sishni ta'minlaydi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, pedagogik mahorat va ijodiy faoliyat musiqa o'qituvchisining kasbiy faoliyatida ajralmas va o'zaro bog'liq komponentlar bo'lib, ular ta'lim jarayonining samaradorligini belgilaydi.

Xulosa qilib aytganda, pedagogik mahorat va ijodiy faoliyatning uyg'unligi musiqa ta'limining sifatini oshirish, o'quvchilarning ijodiy va estetik rivojlanishini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Ushbu sifatlarni rivojlantirish esa musiqa pedagogining doimiy kasbiy o'sishi va o'z ustida ishlashini talab etadi.

3-§. Musiqa pedagogikasida ilmiy tadqiqot metodologiyasi.

Musiqa pedagogikasi zamonaviy ilmiy yo'nalish sifatida nafaqat amaliy ta'lim jarayonini tashkil etish bilan, balki ushbu jarayonni ilmiy asosda o'rganish, tahlil qilish va takomillashtirish vazifalarini ham o'z zimmasiga oladi. Shu bois musiqa pedagogikasida ilmiy tadqiqot metodologiyasi o'qituvchi va tadqiqotchining kasbiy faoliyatida muhim o'rin egallaydi. Metodologiya tushunchasi ilmiy bilishning nazariy

asoslari, prinsiplari, metodlari va usullarini o‘z ichiga olgan tizim sifatida talqin etiladi.

Nazariy jihatdan metodologiya falsafiy, umumilmiy va maxsus ilmiy darajalarda namoyon bo‘ladi. Falsafiy darajada musiqa pedagogikasidagi tadqiqotlar dialektik yondashuv, tizimli tahlil va gumanistik prinsiplar asosida olib boriladi. Bu esa ta’lim jarayonini rivojlanishda, o‘zgarishda va o‘zaro bog‘liqlikda o‘rganishni taqozo etadi. Umumilmiy darajada esa tizimlilik, komplekslik, obyektivlik va ilmiylik prinsiplari ustuvor hisoblanadi. Maxsus ilmiy darajada esa musiqa pedagogikasiga xos metodlar va yondashuvlar qo‘llaniladi.

Musiqa pedagogikasida ilmiy tadqiqot obyekti sifatida ta’lim jarayoni, o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyati, musiqiy qobiliyatlarning shakllanishi va rivojlanishi, metodik tizimlar hamda pedagogik texnologiyalar qaraladi. Predmet esa ushbu jarayonlarning ichki qonuniyatlari, mexanizmlari va samaradorligini belgilovchi omillarni o‘rganishni o‘z ichiga oladi. Masalan, vokal mashg‘ulotlarida intonatsiya aniqligini rivojlantirish metodlarini o‘rganish yoki xor mashg‘ulotlarida jamoaviy uyg‘unlikni shakllantirish mexanizmlarini tadqiq etish musiqa pedagogikasining muhim ilmiy yo‘nalishlaridan biridir.

Ilmiy tadqiqot metodlari musiqa pedagogikasida turli shakllarda qo‘llaniladi. Empirik metodlar — kuzatish, suhbat, anketa, test, pedagogik tajriba — ta’lim jarayonini bevosita o‘rganishga xizmat qiladi. Masalan, o‘qituvchi dars jarayonida o‘quvchilarning ijro faoliyatini kuzatib, ularning musiqiy rivojlanish darajasini aniqlaydi. Yoki anketa orqali o‘quvchilarning musiqa faniga bo‘lgan munosabatini o‘rganadi.

Eksperimental metod musiqa pedagogikasida alohida ahamiyatga ega. Bu metod yordamida yangi pedagogik yondashuvlar yoki metodlarning samaradorligi sinovdan o‘tkaziladi. Masalan, improvizatsiyaga asoslangan metodni joriy etib, uning o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatiga ta’siri aniqlanishi mumkin. Eksperiment natijalari esa ilmiy xulosalar chiqarish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.

Nazariy metodlar — tahlil, sintez, taqqoslash, umumlashtirish — ilmiy ma'lumotlarni qayta ishlash va tizimlashtirishda qo'llaniladi. Masalan, turli xorijiy metodik tizimlarni taqqoslash orqali ularning umumiy va farqli jihatlarini aniqlash mumkin. Bu esa yangi metodik yondashuvlarni ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega.

Musika pedagogikasida statistik metodlar ham qo'llanilib, ular tadqiqot natijalarining ishonchliligini ta'minlashga xizmat qiladi. Masalan, o'quvchilarning musiqiy rivojlanish darajasini baholash natijalarini statistik tahlil qilish orqali metodning samaradorligi aniqlanadi. Bu yondashuv ilmiy tadqiqotning obyektivligini oshiradi.

Xorijiy pedagogik tadqiqotlarda, jumladan, D. Elliott va L. Webster ishlarida musika pedagogikasida "amaliy tadqiqot" (practice-based research) yondashuvi keng qo'llaniladi. Ushbu yondashuvda tadqiqot o'qituvchining bevosita pedagogik faoliyati bilan bog'liq holda olib boriladi. Masalan, o'qituvchi dars jarayonida yangi metodni qo'llab, uning natijalarini tahlil qiladi va ilmiy xulosalar chiqaradi.

Metodologik jihatdan muhim masalalardan biri — tadqiqotning mantiqiy tuzilmasini to'g'ri belgilashdir. Har qanday ilmiy tadqiqot muammo qo'yish, maqsad va vazifalarni aniqlash, gipoteza ilgari surish, metodlarni tanlash, natijalarni tahlil qilish va xulosa chiqarish bosqichlaridan iborat bo'ladi. Masalan, "xor mashg'ulotlarida interaktiv metodlarning samaradorligi" mavzusida tadqiqot olib borishda avvalo muammo aniqlanadi, so'ngra eksperiment orqali uning yechimi tekshiriladi.

Musika pedagogikasida ilmiy tadqiqot olib borishda etika masalalari ham muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot jarayonida o'quvchilarning shaxsiy huquqlari, psixologik holati va individual xususiyatlari hisobga olinishi zarur. Bu ilmiy tadqiqotning insonparvarlik tamoyillariga mos kelishini ta'minlaydi.

Pedagogik jihatdan qaralganda, ilmiy tadqiqot metodologiyasini egallash musika o'qituvchisining kasbiy kompetensiyasini oshiradi. Bu o'qituvchiga ta'lim jarayonini tahlil qilish, muammolarni aniqlash va ularni ilmiy asosda hal etish imkonini beradi. Shu bilan birga, u innovatsion metodlarni joriy etishda ilmiy yondashuvni ta'minlaydi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, musiqa pedagogikasida ilmiy tadqiqot metodologiyasi fan rivojining asosiy omillaridan biri bo'lib, u pedagogik amaliyotni takomillashtirish va yangi bilimlar yaratishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, musiqa pedagogikasida ilmiy tadqiqot metodologiyasi o'qituvchining ilmiy fikrlashini shakllantiradi, uning kasbiy faoliyatini chuqurlashtiradi va ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga imkon beradi. Ushbu metodologiyani puxta egallash esa zamonaviy musiqa pedagogining ajralmas kasbiy talabi hisoblanadi.

4-§. Magistrlik dissertatsiyasini tayyorlash bosqichlari

Musiqa pedagogikasi yo'nalishida magistrlik dissertatsiyasi ilmiy-tadqiqot faoliyatining yakuniy va muhim bosqichi bo'lib, u talabaning nazariy bilimlari, metodologik tayyorgarligi hamda amaliy pedagogik tajribasini integratsiyalashgan holda namoyon etadi. Dissertatsiya tayyorlash jarayoni izchil, tizimli va ilmiy asoslangan bosqichlardan iborat bo'lib, u ilmiy izlanish madaniyatini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ilmiy tadqiqotning dastlabki bosqichi mavzuni tanlash va muammoni aniqlashdan iboratdir. Bu bosqichda magistrant musiqa pedagogikasining dolzarb yo'nalishlarini tahlil qilib, amaliy va nazariy ahamiyatga ega bo'lgan muammoni aniqlaydi. Masalan, "musiqa darslarida interaktiv metodlarning o'quvchilarning ijodiy qobiliyatiga ta'siri" yoki "xor mashg'ulotlarida ansambl uyg'unligini rivojlantirish metodikasi" kabi mavzular ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb hisoblanadi. Mavzu tanlashda uning yangiligi, ilmiy ahamiyati va amaliy qo'llanish imkoniyati muhim mezon sifatida qaraladi.

Keyingi bosqich ilmiy adabiyotlarni o'rganish va nazariy tahlilni amalga oshirishdan iborat. Bu jarayonda magistrant mahalliy va xorijiy olimlarning tadqiqotlarini o'rganib, mavzuning ilmiy darajada qay darajada yoritilganligini aniqlaydi. Masalan, Orff, Kodály yoki Suzuki metodlari bo'yicha olib borilgan tadqiqotlarni tahlil qilish orqali mavjud yondashuvlar va ularning samaradorligi haqida xulosa chiqariladi. Bu

bosqich ilmiy apparatni shakllantirish — tushunchalar, kategoriyalar va nazariy asoslarni aniqlash uchun xizmat qiladi.

Uchinchi bosqichda tadqiqotning maqsadi, vazifalari, obyekti va predmeti aniqlanadi hamda ilmiy gipoteza ilgari suriladi. Masalan, agar tadqiqot mavzusi musiqa ta'limida kreativ metodlarning samaradorligini o'rganishga qaratilgan bo'lsa, gipoteza sifatida ushbu metodlar o'quvchilarning ijodiy fikrlashini sezilarli darajada rivojlantiradi degan ilmiy taxmin ilgari surilishi mumkin. Bu bosqich tadqiqotning mantiqiy asosini belgilaydi.

Tadqiqot metodlarini tanlash va ilmiy izlanishni tashkil etish keyingi muhim bosqich hisoblanadi. Musiqa pedagogikasida empirik (kuzatish, suhbat, test, pedagogik tajriba) va nazariy (tahlil, sintez, taqqoslash) metodlar keng qo'llaniladi. Masalan, pedagogik tajriba orqali yangi metodning samaradorligi sinovdan o'tkaziladi. Bu jarayonda tajriba va nazorat guruhlarini tashkil etilib, natijalar solishtiriladi.

Amaliy tadqiqot bosqichida magistrant tanlangan metodlar asosida tajriba-sinov ishlarini amalga oshiradi. Masalan, musiqa darslarida improvizatsiya metodini joriy etib, uning o'quvchilarning musiqiy rivojlanishiga ta'siri kuzatiladi. Ushbu bosqichda yig'ilgan ma'lumotlar tizimlashtiriladi va keyingi tahlil uchun tayyorlanadi.

Natijalarni tahlil qilish va umumlashtirish bosqichi ilmiy tadqiqotning eng muhim qismi hisoblanadi. Bu jarayonda statistik va mantiqiy tahlil usullari qo'llanilib, olingan ma'lumotlar ilmiy jihatdan asoslanadi. Masalan, o'quvchilarning tajriba oldi va keyingi natijalari solishtirilib, metodning samaradorligi aniqlanadi. Bu bosqichda ilmiy xulosalar chiqariladi va gipotezaning tasdiqlanishi yoki rad etilishi aniqlanadi.

Dissertatsiyani rasmiylashtirish bosqichi ilmiy ishni belgilangan talablar asosida yozishni o'z ichiga oladi. Bu jarayonda ilmiy uslub, terminologiya, iqtiboslar va bibliografik talablar qat'iy saqlanishi zarur. Matn mantiqiy izchillikda, kirish, asosiy qism va xulosa bo'limlaridan iborat holda tuziladi. Har bir bob va paragraf o'zaro bog'langan bo'lishi kerak.

Himoya bosqichi magistrlik dissertatsiyasining yakuniy bosqichi bo'lib, unda magistrant o'z ilmiy ishini taqdim etadi va asoslaydi. Bu jarayonda u tadqiqotning dolzarbligi, maqsadi, metodlari va natijalarini aniq va lo'nda bayon etishi zarur. Himoya jarayoni ilmiy muloqot va bahs shaklida o'tib, magistrantning ilmiy fikrlash darajasini namoyon etadi.

Xorijiy ilmiy tajribada (masalan, B. Creswell tadqiqot metodologiyasi yondashuvida) ilmiy ishni tayyorlash jarayoni qat'iy bosqichlarga ajratilib, har bir bosqichning metodologik asoslari aniq belgilangan. Bu yondashuv ilmiy tadqiqotning tizimlilik va ishonchliligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Pedagogik jihatdan magistrlik dissertatsiyasini tayyorlash jarayoni talabaning mustaqil ilmiy faoliyatini rivojlantiradi, uning analitik va tanqidiy fikrlash qobiliyatini shakllantiradi. Shu bilan birga, bu jarayon o'qituvchining kelajakdagi ilmiy-pedagogik faoliyati uchun muhim tayyorgarlik bosqichi hisoblanadi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, magistrlik dissertatsiyasini tayyorlash bosqichlari o'zaro uzviy bog'langan bo'lib, ularning har biri ilmiy tadqiqotning sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, magistrlik dissertatsiyasini tayyorlash jarayoni tizimli, izchil va ilmiy asoslangan faoliyat bo'lib, u magistrantning kasbiy va ilmiy kompetensiyalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu jarayonni samarali tashkil etish esa yuqori malakali musiqa pedagoglarini tayyorlashning muhim sharti hisoblanadi.

5-§. Innovatsion pedagogik faoliyat va refleksiya.

Zamonaviy ta'lim tizimida musiqa pedagogining kasbiy faoliyati innovatsion yondashuvlar bilan boyitilishi zarur bo'lgan dinamik jarayon sifatida qaraladi. Innovatsion pedagogik faoliyat o'qituvchining an'anaviy metodlardan tashqariga chiqib, yangi pedagogik texnologiyalar, metodlar va tashkiliy shakllarni qo'llash orqali ta'lim jarayonini takomillashtirishga qaratilgan ijodiy faoliyatidir. Bu jarayon refleksiya bilan uzviy bog'liq bo'lib, u pedagogik faoliyatni tahlil qilish va takomillashtirishning muhim mexanizmi hisoblanadi.

Nazariy jihatdan innovatsion pedagogik faoliyat “innovatsiya” tushunchasi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, u ta’lim jarayoniga yangilik kiritish, yangi g‘oya va texnologiyalarni amaliyotga tatbiq etishni anglatadi. Pedagogik adabiyotlarda (V.I. Zagvyazinskiy, E.F. Zeer va boshqalar) innovatsiya o‘qituvchining kasbiy faoliyatini modernizatsiya qilish vositasi sifatida talqin etiladi. Musiqa pedagogikasida esa bu jarayon ijodiy yondashuv, interaktiv metodlar va raqamli texnologiyalarni qo‘llash orqali namoyon bo‘ladi.

Musiqa ta’limida innovatsion faoliyatning muhim yo‘nalishlaridan biri — interaktiv va faol metodlarni qo‘llashdir. Masalan, muammoli o‘qitish, loyiha asosida ta’lim yoki improvizatsiyaga asoslangan mashg‘ulotlar o‘quvchilarning faolligini oshiradi va ularni mustaqil fikrlashga undaydi. Masalan, o‘quvchilarga berilgan musiqiy mavzu asosida mustaqil kompozitsiya yaratish topshirig‘i ularning kreativ tafakkurini rivojlantiradi.

Raqamli texnologiyalarni joriy etish ham innovatsion pedagogik faoliyatning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Masalan, musiqa yaratish dasturlari, virtual ansambl platformalari yoki audio tahrirlash vositalari yordamida o‘quvchilar nafaqat ijrochi, balki yaratuvchi sifatida faoliyat yuritadi. Bu esa musiqiy ta’limni zamonaviy va qiziqarli shaklda tashkil etish imkonini beradi.

Innovatsion faoliyatning yana bir muhim jihat — integratsiyalashgan ta’limni tashkil etishdir. Musiqa ta’limini boshqa fanlar bilan bog‘lash orqali o‘quvchilarning umumiy dunyoqarashi kengaytiriladi. Masalan, musiqa va adabiyot integratsiyasi asosida qo‘shiqlarning matni va musiqiy ifodasi o‘rtasidagi bog‘liqlikni tahlil qilish mumkin. Bu yondashuv o‘quvchilarning estetik tafakkurini chuqurlashtiradi.

Refleksiya esa pedagogik faoliyatni anglash, tahlil qilish va baholash jarayoni sifatida qaraladi. Bu tushuncha D. Schön tomonidan ishlab chiqilgan “reflektiv amaliyot” nazariyasida keng yoritilgan bo‘lib, unda o‘qituvchi o‘z faoliyatini doimiy ravishda tahlil qilib borishi zarurligi ta’kidlanadi. Musiqa pedagogikasida refleksiya dars

jarayonini, qo'llanilgan metodlarni va o'quvchilarning natijalarini baholash orqali amalga oshiriladi.

Amaliy jihatdan refleksiya turli shakllarda namoyon bo'ladi. Masalan, o'qituvchi darsdan so'ng o'z faoliyatini tahlil qilib, qaysi metodlar samarali bo'lganini va qaysilari kutilgan natijani bermaganini aniqlaydi. Shu bilan birga, o'quvchilarning fikr-mulohazalarini o'rganish ham refleksiya jarayonining muhim qismi hisoblanadi. Masalan, o'quvchilardan dars haqida fikr so'rash yoki qisqa yozma refleksiya topshiriqlarini berish orqali ta'lim jarayoni takomillashtiriladi.

Refleksiya innovatsion faoliyatning ajralmas qismi bo'lib, u o'qituvchiga o'z faoliyatini doimiy ravishda rivojlantirish imkonini beradi. Masalan, yangi metodni qo'llagan o'qituvchi uning samaradorligini refleksiya orqali tahlil qiladi va zarur o'zgartirishlar kiritadi. Bu esa innovatsion jarayonning uzluksizligini ta'minlaydi.

Pedagogik jihatdan innovatsion faoliyat va refleksiya o'rtasidagi bog'liqlik o'qituvchining kasbiy rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Innovatsion faoliyat yangi g'oyalarni amaliyotga joriy etishni ta'minlasa, refleksiya ushbu faoliyatning natijalarini tahlil qilish va takomillashtirishga xizmat qiladi. Bu ikki jarayonning uyg'unligi pedagogik mahoratning yuqori darajada shakllanishiga olib keladi.

Xorijiy pedagogik tadqiqotlarda innovatsion faoliyat va refleksiya o'qituvchining "professional learning" jarayonining asosiy komponentlari sifatida qaraladi. Bu yondashuvga ko'ra, o'qituvchi doimiy ravishda yangi bilim va ko'nikmalarni egallab, ularni refleksiya asosida amaliyotga tatbiq etadi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, innovatsion pedagogik faoliyat va refleksiya zamonaviy musiqa pedagogikasining ajralmas elementlari bo'lib, ular ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish va o'qituvchining kasbiy rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, innovatsion pedagogik faoliyat va refleksiya o'zaro bog'liq holda musiqa ta'limini takomillashtirishning muhim vositasi hisoblanadi. Ushbu jarayonlarni samarali tashkil etish orqali o'qituvchi o'z faoliyatini doimiy ravishda rivojlantiradi va

o'quvchilarning musiqiy hamda ijodiy kompetensiyalarini yuqori darajada shakllantiradi.

6-8. Kasbiy rivojlanish va uzluksiz ta'lim strategiyalari.

Zamonaviy ta'lim tizimida musiqa pedagogining kasbiy rivojlanishi uzluksiz va dinamik jarayon sifatida qaraladi. Bu jarayon o'qituvchining o'z kasbiy kompetensiyalarini muntazam ravishda yangilab borishi, yangi pedagogik yondashuvlarni egallashi va o'z faoliyatini reflektiv tahlil asosida takomillashtirishini nazarda tutadi. Shu bois uzluksiz ta'lim strategiyalari musiqa pedagogining professional shakllanishi va rivojlanishida muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Nazariy jihatdan "uzluksiz ta'lim" (lifelong learning) konsepsiyasi shaxsning butun hayoti davomida bilim va ko'nikmalarni egallash jarayonini anglatadi. Ushbu konsepsiya UNESCO va boshqa xalqaro tashkilotlar tomonidan ilgari surilgan bo'lib, zamonaviy jamiyatda kasbiy faoliyatni samarali olib borishning asosiy sharti sifatida qaraladi. Musiqa pedagogikasida esa bu yondashuv o'qituvchining musiqiy, pedagogik va metodik bilimlarini doimiy ravishda rivojlantirib borishini talab etadi.

Kasbiy rivojlanishning muhim yo'nalishlaridan biri — o'z-o'zini rivojlantirish (self-development) hisoblanadi. Bu jarayonda o'qituvchi mustaqil ravishda ilmiy adabiyotlarni o'rganadi, yangi metodlarni sinab ko'radi va o'z pedagogik tajribasini boyitadi. Masalan, o'qituvchi xorijiy musiqa pedagogikasi metodlarini o'rganib, ularni dars jarayonida moslashtirgan holda qo'llashi mumkin. Bu esa uning kasbiy salohiyatini oshiradi.

Malaka oshirish va qayta tayyorlash tizimi ham kasbiy rivojlanishning muhim komponentidir. Ushbu jarayon seminarlar, treninglar, kurslar va ilmiy konferensiyalar orqali amalga oshiriladi. Masalan, musiqa o'qituvchilari uchun tashkil etilgan metodik seminarlar yangi pedagogik texnologiyalarni o'rganish va tajriba almashish imkonini beradi. Bu esa ta'lim jarayonining sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Ilmiy-tadqiqot faoliyati kasbiy rivojlanishning muhim yoʻnalishlaridan biri sifatida qaraladi. Oʻqituvchi ilmiy izlanishlar olib borish orqali oʻz faoliyatini chuqur tahlil qiladi va yangi metodik yondashuvlarni ishlab chiqadi. Masalan, musiqa taʼlimida innovatsion metodlarning samaradorligini oʻrganish orqali oʻqituvchi oʻz darslarini ilmiy asosda takomillashtiradi. Bu jarayon pedagogik faoliyatning ilmiylik darajasini oshiradi.

Raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish ham zamonaviy musiqa pedagogining kasbiy rivojlanishida muhim oʻrin tutadi. Raqamli texnologiyalarni egallash orqali oʻqituvchi taʼlim jarayonini yanada samarali tashkil etishi mumkin. Masalan, onlayn platformalar, musiqa yaratish dasturlari va multimedia vositalaridan foydalanish oʻquvchilarning qiziqishini oshiradi va taʼlimni interaktiv shaklda tashkil etish imkonini beradi.

Kasbiy rivojlanishda refleksiya muhim strategik vosita hisoblanadi. Oʻqituvchi oʻz faoliyatini muntazam tahlil qilib, kuchli va zaif tomonlarini aniqlaydi hamda kelgusi faoliyatini rejalashtiradi. Masalan, dars jarayonida qoʻllanilgan metodlarning samaradorligini baholash orqali oʻqituvchi oʻz metodikasini takomillashtiradi. Bu jarayon uzluksiz rivojlanishni taʼminlaydi.

Xorijiy pedagogik tadqiqotlarda (masalan, D. Schönning reflektiv amaliyot nazariyasida) kasbiy rivojlanish oʻqituvchining oʻz faoliyatini tahlil qilish va tajriba asosida oʻrganish jarayoni sifatida talqin etiladi. Shuningdek, “professional learning community” (kasbiy hamjamiyat) tushunchasi ham muhim ahamiyatga ega boʻlib, unda oʻqituvchilar birgalikda tajriba almashadi va oʻzaro oʻrganadi. Bu yondashuv musiqa pedagogikasida ham samarali qoʻllanilishi mumkin.

Metodik jihatdan kasbiy rivojlanish strategiyalari individual va kollektiv shakllarda amalga oshiriladi. Individual strategiyalarga mustaqil oʻrganish, refleksiya va oʻz ustida ishlash kirsas, kollektiv strategiyalarga metodik birlashmalar, seminarlar va jamoaviy loyiha faoliyati kiradi. Masalan, musiqa oʻqituvchilari birgalikda yangi oʻquv dasturini ishlab chiqishi yoki metodik qoʻllanma yaratishi mumkin.

Pedagogik jihatdan qaralganda, kasbiy rivojlanish o'qituvchining shaxsiy motivatsiyasi va kasbiy ehtiyojlariga ham bog'liq. O'qituvchi o'z faoliyatini takomillashtirishga intilsa, u doimiy ravishda yangi bilim va ko'nikmalarni egallashga harakat qiladi. Bu esa uning professional o'sishini ta'minlaydi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, kasbiy rivojlanish va uzluksiz ta'lim strategiyalari musiqa pedagogining kompetensiyalarini rivojlantirishning asosiy mexanizmi bo'lib, ular ta'lim jarayonining sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, musiqa pedagogining kasbiy rivojlanishi uzluksiz va tizimli jarayon bo'lib, u o'z-o'zini rivojlantirish, ilmiy faoliyat, innovatsion yondashuvlar va refleksiya orqali amalga oshiriladi. Ushbu strategiyalarni samarali qo'llash esa zamonaviy, raqobatbardosh va yuqori malakali musiqa pedagoglarini tayyorlashning muhim sharti hisoblanadi.

Mavzu bo'yicha xulosa

Mazkur mavzu doirasida olib borilgan ilmiy tahlillar shuni ko'rsatdiki, musiqa pedagogining kasbiy kompetensiyalari murakkab va ko'p komponentli tizim bo'lib, u musiqiy, pedagogik, metodik, kommunikativ, innovatsion, refleksiv va tadqiqotchilik kompetensiyalarining o'zaro integratsiyasidan iborat. Ushbu kompetensiyalar o'qituvchining professional faoliyatini samarali amalga oshirishda hal qiluvchi omil sifatida namoyon bo'ladi.

Pedagogik mahorat va ijodiy faoliyatning mazmuni tahlili natijasida ularning o'zaro uzviy bog'liqligi aniqlandi. Pedagogik mahorat o'qituvchining kasbiy faoliyatni yuqori darajada tashkil etish qobiliyatini ifodalasa, ijodiy faoliyat ushbu mahoratning eng yuqori darajada namoyon bo'lish shakli hisoblanadi. Ushbu ikki komponentning uyg'unligi ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi va o'qituvchilarning ijodiy rivojlanishini ta'minlaydi.

Musiqa pedagogikasida ilmiy tadqiqot metodologiyasining tahlili ushbu yo'nalishning fan rivojida muhim o'rnini ko'rsatdi. Empirik, nazariy va eksperimental metodlarning uyg'un qo'llanilishi ta'lim jarayonini chuqur o'rganish va takomillashtirish imkonini beradi. Ilmiy-

tadqiqot faoliyati esa o'qituvchining analitik fikrlashini rivojlantiradi va uning kasbiy kompetensiyasini oshiradi.

Magistrlik dissertatsiyasini tayyorlash bosqichlari tahlili ilmiy tadqiqotning tizimli va izchil xarakterga ega ekanligini tasdiqladi. Mavzuni tanlashdan boshlab natijalarni tahlil qilish va himoya qilishgacha bo'lgan jarayon o'qituvchining ilmiy salohiyatini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Innovatsion pedagogik faoliyat va refleksiya masalalarining o'rganilishi zamonaviy musiqa pedagogikasida ushbu jarayonlarning muhimligini ko'rsatdi. Innovatsion faoliyat ta'lim jarayonini modernizatsiya qilishga xizmat qilsa, refleksiya ushbu faoliyatni tahlil qilish va takomillashtirish imkonini beradi. Ularning uyg'unligi o'qituvchining kasbiy rivojlanishini ta'minlaydi.

Kasbiy rivojlanish va uzluksiz ta'lim strategiyalarining tahlili shuni ko'rsatdiki, zamonaviy musiqa pedagogi doimiy ravishda o'z ustida ishlashi, yangi bilim va ko'nikmalarni egallashi hamda o'z faoliyatini reflektiv asosda takomillashtirib borishi zarur. Uzluksiz ta'lim konsepsiyasi o'qituvchining professional o'sishini ta'minlovchi asosiy mexanizm sifatida namoyon bo'ladi.

Umumiy nazariy xulosa sifatida aytish mumkinki, musiqa pedagogining kasbiy kompetensiyasi va ilmiy-tadqiqot faoliyati o'zaro bog'liq bo'lgan yagona tizimni tashkil etadi. Ushbu tizim o'qituvchining professional faoliyatini ilmiy asosda tashkil etish va takomillashtirishga xizmat qiladi.

Amaliy jihatdan esa mazkur yondashuvlar ta'lim sifatini oshirish, o'qituvchilarning metodik va ilmiy tayyorgarligini rivojlantirish hamda o'qituvchilarning musiqiy va ijodiy kompetensiyalarini kompleks shakllantirish imkonini beradi.

Kelgusida musiqa pedagogikasining rivojlanish istiqbollari innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish, ilmiy-tadqiqot faoliyatini kengaytirish, reflektiv yondashuvni kuchaytirish va uzluksiz kasbiy rivojlanish strategiyalarini takomillashtirish bilan bog'liq bo'ladi. Bu esa zamonaviy, raqobatbardosh va yuqori malakali musiqa pedagoglarini tayyorlashga xizmat qiladi.

MUSTAQIL TA'LIM MAVZULARI

I. Musiqa pedagogikasining nazariy asoslari

1. Musiqa pedagogikasining fan sifatidagi mohiyati
2. Musiqa pedagogikasining boshqa fanlar bilan aloqasi
3. Musiqa pedagogikasining metodologik asoslari
4. Musiqa ta'limining maqsad va vazifalari
5. Musiqa pedagogikasining asosiy kategoriyalari
6. Musiqa pedagogikasida ilmiy apparat tushunchasi
7. Musiqa ta'limida tizimli yondashuv
8. Kompetensiyaviy yondashuv mohiyati
9. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyasi
10. Musiqa pedagogikasida nazariya va amaliyot birligi
11. Musiqa pedagogikasining tarixiy rivojlanishi
12. Sharq allomalari qarashlarida musiqa ta'limi
13. G'arb pedagogikasida musiqa ta'limi rivoji
14. Musiqa pedagogikasida innovatsion yondashuvlar
15. Musiqa pedagogikasida ilmiy tadqiqot metodlari
16. Pedagogik tajriba va uning ahamiyati
17. Musiqa pedagogikasida integratsiya masalalari
18. Musiqa ta'limida milliy qadriyatlar
19. Zamonaviy musiqa ta'limining muammolari
20. Musiqa pedagogikasining istiqbollari

II. Musiqa ta'limi jarayoni

21. Musiqa darsining tuzilishi
22. Musiqa darsining didaktik asoslari
23. Musiqa darsini rejalashtirish
24. Dars maqsadini to'g'ri belgilash
25. Musiqa darsida metod tanlash
26. Musiqa darsida motivatsiya yaratish
27. O'quvchilarning faolligini oshirish usullari
28. Musiqa darsida individual yondashuv
29. Differensial ta'lim metodlari
30. Musiqa darsida baholash mezonlari

31. Formativ baholash usullari
32. Summativ baholash xususiyatlari
33. Musiqa darsida refleksiya
34. O‘quvchilarning mustaqil faoliyatini tashkil etish
35. Musiqa darsida muammoli ta’lim
36. Interaktiv metodlardan foydalanish
37. Musiqa darsida o‘yin texnologiyalari
38. Dars samaradorligini oshirish omillari
39. Pedagogik muloqot madaniyati
40. Musiqa darsida vaqtni boshqarish

III. Musiqiy qobiliyatlarni rivojlantirish

41. Musiqiy qobiliyat tushunchasi
42. Musiqiy eshitishni rivojlantirish
43. Ritm hissini shakllantirish
44. Intonatsion aniqlikni rivojlantirish
45. Musiqiy xotira va uning turlari
46. Musiqiy tafakkur rivoji
47. Musiqiy tasavvur va ijodkorlik
48. Musiqiy didni shakllantirish
49. Musiqiy idrokni rivojlantirish metodlari
50. Bolalarda musiqiy qobiliyat rivoji
51. O‘smirlarda musiqiy qiziqish
52. Individual farqlar va qobiliyat
53. Iste’dod va uning rivojlanishi
54. Musiqiy qobiliyat diagnostikasi
55. Musiqiy mashqlarning roli
56. Musiqiy faoliyatda motivatsiya
57. Emotsional sezgirlikni rivojlantirish
58. Musiqiy tafakkur va intellekt
59. Musiqiy qobiliyat va muhit
60. Ijodiy salohiyatni rivojlantirish

IV. Musiqa o'qitish metodikasi

61. Musiqa o'qitish metodlari tasnifi
62. Tinglash faoliyatini tashkil etish
63. Kuylashni o'rgatish metodikasi
64. Cholg'u ijrosini o'rgatish
65. Solfeggio mashg'ulotlari
66. Musiqiy tahlil metodlari
67. Ijodiy topshiriqlar tizimi
68. Musiqa darsida improvizatsiya
69. Musiqa o'qitishda integratsiya
70. Fanlararo yondashuv
71. Multimedia vositalari bilan ishlash
72. Audio va video materiallardan foydalanish
73. Onlayn ta'lim imkoniyatlari
74. Masofaviy musiqa ta'limi
75. Musiqa darsida texnologiyalar
76. Pedagogik texnologiyalar mohiyati
77. Loyiha asosida o'qitish
78. Amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish
79. Musiqa darsida innovatsiyalar
80. O'qituvchi mahoratini rivojlantirish

V. Musiqa tarbiyasi va shaxs rivoji

81. Musiqaning tarbiyaviy ahamiyati
82. Estetik tarbiya mohiyati
83. Musiqa va ma'naviy tarbiya
84. Milliy musiqa merosining roli
85. Musiqa orqali axloqiy tarbiya
86. Musiqa va emotsional rivojlanish
87. Musiqa va shaxs kamoloti
88. Musiqa va ijtimoiylashuv
89. Jamoaviy ijro tarbiyaviy ahamiyati
90. Musiqa va kommunikativ ko'nikmalar
91. Musiqa va kreativ tafakkur

92. Musiqa va motivatsiya
93. Musiqa va psixologik barqarorlik
94. Musiqa va stressni kamaytirish
95. Musiqa va san'at integratsiyasi
96. Musiqa va madaniyatlararo muloqot
97. Musiqa va global ta'lim
98. Musiqa va raqamli madaniyat
99. Musiqa pedagogining shaxsiy fazilatlar
100. Zamonaviy musiqa o'qituvchisi modeli

Mustaqil ishlarni bajarish bo'yicha tavsiyalar

“Musiqa pedagogikasi” fanini mustaqil o'zlashtirish jarayoni talabaning nafaqat nazariy bilimlarini mustahkamlash, balki uning ijodiy, tahliliy va pedagogik fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bois mustaqil ta'lim faoliyati tizimli, maqsadli va ilmiy asosda tashkil etilishi zarur.

Talabalar mustaqil ishlarni bajarishda, avvalo, mavzuning nazariy asoslarini chuqur o'rganishi, asosiy tushuncha va kategoriyalarni aniqlab olishi hamda ularni pedagogik amaliyot bilan bog'lay olishi lozim. Har bir mavzu ustida ishlash jarayonida ilmiy adabiyotlar, darsliklar, maqolalar va zamonaviy elektron manbalardan foydalanish tavsiya etiladi.

Referat yozish jarayonida talaba mavzuni oddiy bayon qilish bilan cheklanib qolmasdan, uni tahlil qilishi, turli ilmiy qarashlarni solishtirishi va o'z xulosalarini asoslab berishi zarur. Referat ilmiy uslubda, mantiqiy izchillikda va dalillarga tayangan holda yozilishi muhim.

Prezentatsiya tayyorlashda mavzuning asosiy g'oyalari vizual va interaktiv shaklda ifodalanishi lozim. Slaydlar ortiqcha matn bilan to'ldirilmasdan, asosiy tushunchalar, sxema, jadval va misollar orqali yoritilishi talab etiladi. Taqdimot jarayonida talabaning nutq madaniyati, mantiqiy izchilligi va auditoriya bilan ishlash ko'nikmalari rivojlanadi.

Ijodiy topshiriqlarni bajarishda talabalar musiqiy faoliyat bilan bevosita shug'ullanishi, masalan, kichik kompozitsiyalar yaratish, musiqa asarlarini tahlil qilish, dars ishlanmalari tuzish yoki pedagogik vaziyatlarni modellashtirish orqali o'z ijodiy salohiyatini namoyon etishi lozim.

Shuningdek, talabalar musiqiy asarlarni mustaqil tinglash, ularni tahlil qilish, badiiy obrazni anglash va pedagogik nuqtai nazardan baholash ko'nikmalarini rivojlantirishlari zarur. Bu jarayon musiqiy idrok va tafakkurning chuqurlashishiga xizmat qiladi.

Amaliy topshiriqlarni bajarishda talabalar musiqa darslarini rejalashtirish, metodlarni tanlash, baholash mezonlarini ishlab chiqish kabi pedagogik faoliyat elementlarini o'zlashtirishi muhimdir. Bu esa ularning kelajakdagi kasbiy faoliyatiga bevosita tayyorgarlik vazifasini bajaradi.

Mustaqil ish jarayonida talaba o'z faoliyatini tahlil qilish, kamchiliklarini aniqlash va ularni bartaraf etish ustida ishlashi lozim. Bu pedagogik refleksiya ko'nikmasini shakllantiradi.

Zamonaviy sharoitda mustaqil ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalar, multimedia vositalari va onlayn platformalardan foydalanish ham katta ahamiyatga ega. Bu talabaning axborot bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantiradi.

Umuman olganda, mustaqil ta'lim talabaning bilimini mustahkamlash, ijodiy tafakkurini rivojlantirish, pedagogik va psixologik kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiluvchi muhim jarayon bo'lib, u muntazam va ongli ravishda amalga oshirilishi lozim.

XULOSA

“Musika pedagogikasi” fani o‘z mazmuni va yo‘nalishiga ko‘ra, musika ta’limining nazariy, metodik va amaliy jihatlarini yagona ilmiy-pedagogik tizimda mujassamlashtiruvchi, zamonaviy ta’lim jarayonida strategik ahamiyatga ega bo‘lgan muhim fanlardan biridir. Ushbu fan musiqani san’at turi sifatida emas, balki shaxsni estetik, ma’naviy, emotsional va ijodiy jihatdan rivojlantiruvchi kuchli pedagogik vosita sifatida talqin etadi. Fan doirasida magistrantlarda musiqiy-ta’limiy jarayonni ilmiy asosda anglash, uni tahlil qilish va pedagogik jihatdan ongli ravishda tashkil etish kompetensiyalari shakllanadi. Natijada ular musiqani shaxs rivojiga yo‘naltirilgan ta’lim-tarbiya vositasi sifatida samarali qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Darslikda yoritilgan mavzular musika pedagogikasining fan sifatidagi mohiyatini, uning metodologik asoslarini, zamonaviy ta’lim tizimidagi o‘rni va vazifalarini izchil va mantiqiy ketma-ketlikda ochib beradi. Ushbu mavzular orqali magistrantlar musiqiy-ta’limiy jarayonni yaxlit tizim sifatida idrok etishni, unda nazariya va amaliyot birligini ta’minlashni o‘rganadilar. Masalan, musiqani o‘qitish metodlari, musiqiy idrok va tafakkur masalalari, ijodiy faoliyatni tashkil etish, jamoaviy ijrochilik va pedagogik muloqot kabi yo‘nalishlar o‘zaro bog‘liq holda yoritilib, musiqani pedagogik jarayonning markaziga qo‘yish imkonini beradi. Bu esa estetik, ijodiy va ijtimoiy rivojlanishni bir vaqtda ta’minlashga xizmat qiladi.

Musika pedagogikasi orqali magistrantlarda musiqiy idrok va musiqiy tafakkur tizimli ravishda rivojlanadi, estetik baholash va badiiy tahlil qobiliyatlari mustahkamlanadi, ijodiy tashabbus va mustaqil fikrlash ko‘nikmalari shakllanadi. Masalan, musiqiy asarlarni tahlil qilish jarayonida talaba faqat shakl va uslubni emas, balki asarning pedagogik va tarbiyaviy imkoniyatlarini ham baholashni o‘rganadi. Ijodiy topshiriqlar, improvizatsiya va mustaqil talqinlar orqali esa talabaning ijodiy tasavvuri va o‘ziga bo‘lgan ishonchi kuchayadi. Ayniqsa, xor, ansambl va orkestr kabi jamoaviy musiqiy faoliyat shakllari magistrantlarda muloqot madaniyati, hamkorlik, mas’uliyat va

pedagogik yetakchilik sifatlarini rivojlantiruvchi muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Mazkur fan pedagogik refleksiya va individual yondashuv malakalarini shakllantirishga ham alohida e’tibor qaratadi. Magistrantlar o‘z pedagogik faoliyatini tahlil qilish, musiqiy mashg‘ulotlarning samaradorligini baholash va talabalarning individual musiqiy qobiliyatlarini hisobga olgan holda ta’lim jarayonini moslashtirish ko‘nikmalariga ega bo‘ladilar. Bu esa ularni nafaqat bilim beruvchi, balki pedagogik jarayonni boshqaruvchi, tahlil qiluvchi va takomillashtiruvchi mutaxassis sifatida shakllantiradi.

Xulosa qilib aytganda, mazkur darslik “Musika pedagogikasi” fanining ilmiy asoslarini chuqur va tizimli o‘zlashtirishga, musiqiy-ta’limiy faoliyatni zamonaviy ta’lim talablari, kompetensiyaviy yondashuv va innovatsion texnologiyalar asosida samarali tashkil etishga xizmat qiladi. U kelajakda musika ta’limi tizimini rivojlantirishga qodir, ilmiy tafakkurga ega, pedagogik madaniyati yuksak va ijodkor mutaxassislarni tayyorlashga yo‘naltirilgan mustahkam ilmiy-uslubiy manba hisoblanadi. Shu jihatdan mazkur darslik musika pedagogikasining nazariy va amaliy taraqqiyotiga munosib hissa qo‘shuvchi, zamonaviy musika ta’limi ehtiyojlariga javob beradigan muhim ilmiy ish sifatida e’tirof etiladi.

GLOSSARIY

1. **Akademik tizimlilik** – ta’limning izchil va ilmiy asosda tashkil etilishi.

2. **Aksiologik yondashuv** – qadriyatlar asosida ta’limni tashkil etish.

3. **Amaliy ijrochilik** – musiqani bevosita ijro orqali o’rganish shakli.

4. **Amaliy ko‘nikmalar** – bilimlarni real faoliyatda qo‘llash malakasi.

5. **Amaliy mashg‘ulot** – bilimlarni faol musiqiy faoliyatda mustahkamlash shakli.

6. **Amaliy metodlar** – faoliyatga asoslangan musiqa o‘qitish usullari.

7. **An’anaviy metodlar** – tarixan shakllangan va keng qo‘llaniladigan metodlar.

8. **An’anaviy musiqa** – og‘zaki-professional merosga tayangan milliy musiqa.

9. **An’anaviy musiqa ta’limi** – og‘zaki va ustoz–shogird tizimiga asoslangan ta’lim shakli.

10. **An’anaviy ta’lim shakllari** – tarixan shakllangan va sinovdan o‘tgan tashkiliy shakllar.

11. **An’anaviylik** – milliy musiqiy merosga sodiqlik.

12. **Antik davr** – Qadimgi Yunon va Rim madaniyati hukmron bo‘lgan tarixiy bosqich.

13. **Aqliy tarbiya** – tafakkur va bilish qobiliyatlarini rivojlantirish jarayoni.

14. **Aqliy va hissiy birlik** – tafakkur va hissiyot uyg‘unligi konsepsiyasi.

15. **AQSH musiqa ta’limi modeli** – ijodiylik va erkinlikka asoslangan pedagogik tizim.

16. **Axborot texnologiyalari** – ta’limda raqamli vositalardan foydalanish tizimi.

17. **Axloqiy kamolot** – shaxsning ma’naviy-axloqiy yetukligi.

18. **Axloqiy tarbiya** – shaxsda axloqiy me’yor va fazilatlarni shakllantirish jarayoni.

19. **Badiiy did** – san’at asarlarini estetik baholash qobiliyati.

20.**Badiiylik** – musiqiy asarning estetik va obrazli mohiyatini ochish.

21.**Baholash tizimi** – ta’lim natijalarini aniqlash va rivojlantirish mexanizmi.

22.**Barqaror rivojlanish** – ta’lim tizimining izchil va uzoq muddatli taraqqiyoti.

23.**Barqaror rivojlanish** – ta’lim tizimining uzluksiz va izchil taraqqiyoti.

24.**Dars modeli** – mashg‘ulotning tuzilishi va metodik sxemasi.

25.**Davlat ta’lim standartlari (DTS)** – ta’lim mazmuni va natijalarini belgilovchi me’yorlar.

26.**Davomiylik** – bilim va ko‘nikmalarning izchil rivoji.

27.**Didaktika** – ta’limning maqsadi, mazmuni, metodlari va shakllarini o‘rganuvchi soha.

28.**Diniy-marosimiy musiqa** – ibodat va marosimlar bilan bog‘liq musiqiy amaliyot.

29.**Emotsional ta’sir** – musiqaning hissiyotlarga bevosita ta’sir etish xususiyati.

30.**Emotionallik** – musiqani hissiy-idrokiy asosda o‘rganish.

31.**Empatiya** – boshqalarning hissiy holatini anglay olish qobiliyati.

32.**Erkinlik** – ta’limda tanlov va ijodiy mustaqillik tamoyili.

33.**Eshitish metodi** – musiqani ongli tinglash asosidagi metod.

34.**Eshitish rivoji** – musiqiy idrok va intonatsion sezgirlikni shakllantirish.

35.**Estetik did** – san’at hodisalarini baholash qobiliyati.

36.**Estetik tarbiya** – go‘zallikni anglash va badiiy didni rivojlantirishga qaratilgan tarbiya; – go‘zallikni his etish va baholashni rivojlantirish jarayoni; – musiqiy go‘zallikni idrok etish qobiliyatini rivojlantirish va baholash (qobiliyatini) jarayoni shakllantirish; – shaxsda estetik ong va badiiy didni shakllantirish jarayoni.

37.**Estetika** – go‘zallik va badiiy idrok qonuniyatlarini o‘rganuvchi fan.

38.**Fanlararo bog‘liqlik** – musiqaning boshqa fanlar bilan aloqasi.

39.Fanlararo integratsiya – fanlar o‘rtasidagi mazmuniy uyg‘unlik; – ilm-fan uyg‘unligi; – turli fanlar yutuqlarini uyg‘unlashtirish jarayoni; – turli fanlar yutuqlarini yagona ta’lim tizimida uyg‘unlashtirish jarayoni.

40.Fanlararo kompetensiya – turli fanlar bilimlarini uyg‘un qo‘llay olish qobiliyati.

41.Faoliyat orqali ta’lim – bilimlarning amaliy faoliyatda o‘zlashtirilishi.

42.Faollik – talabaning bilish jarayonida faol ishtiroki.

43.Globallashuv – ta’lim va madaniyatlarning xalqaro integratsiyasi jarayoni.

44.Hissiy tarbiya – emotsional sezgirlikni shakllantirish jarayoni.

45.Ibodatxona musiqasi – diniy marosimlarda ijro etiladigan muqaddas musiqa.

46.Ichki motivatsiya – faoliyatdan olinadigan ichki qoniqishga asoslangan rag‘bat.

47.Ijod metodi – musiqiy ijod va improvizatsiyaga yo‘naltirilgan metod.

48.Ijodiy erkinlik – musiqiy faoliyatda mustaqil ifoda imkoniyati.

49.Ijodiy faoliyat – yangicha g‘oya va yechimlar yaratishga yo‘naltirilgan faoliyat.

50.Ijodiy faoliyat – yangilik yaratishga yo‘naltirilgan pedagogik jarayon.

51.Ijodiy qobiliyat – yangi badiiy g‘oyalarni yaratish imkoniyati.

52.Ijodiy rivojlanish – musiqiy tafakkur va improvizatsiya qobiliyatining o‘shishi.

53.Ijodiylik – yangi musiqiy va pedagogik g‘oyalar yaratish qobiliyati; – mustaqil va kreativ musiqiy tafakkur.

54.Ijro metodi – musiqani bevosita ijro etish orqali o‘rganish.

55.Ijrochilik mahorati – musiqiy asarni badiiy va pedagogik talqin qila olish.

56.Ijtimoiy tartib – jamiyatda qabul qilingan me’yor va qoidalar majmui.

57.Ijtimoiy vazifa – ta’limning jamiyat ehtiyojlariga xizmat qilishi.

58.**Ijtimoiylashuv** – shaxsning jamiyat me'yorlarini o'zlashtirish jarayoni.

59.**Ilmiy-musiqiy meros** – tarixiy davrlarda yaratilgan musiqiy-nazariy tajriba.

60.**Ilmiy-tadqiqot faoliyati** – pedagogik muammolarni ilmiy o'rganish.

61.**Ilmiy-tadqiqot kompetensiyasi** – pedagogik muammolarni ilmiy asosda o'rganish qobiliyati.

62.**Innovatsion kompetensiya** – yangicha fikrlash va texnologiyalarni qo'llash layoqati.

63.**Innovatsion metodlar** – zamonaviy pedagogik texnologiyalarga asoslangan usullar.

64.**Innovatsion ta'lim** – yangi (yangicha) metod va texnologiyalarga asoslangan ta'lim.

65.**Innovatsion yondashuv** – zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash.

66.**Integrativ ta'lim** – aqliy, estetik va axloqiy tarbiyani birlashtirgan ta'lim modeli.

67.**Integrativ ta'lim modeli** – bilim, tarbiya va rivojlanishni uyg'unlashtiruvchi ta'lim modeli.

68.**Integratsiya** – fanlararo va mazmuniy uyg'unlashuv jarayoni; – fanlararo va metodik uyg'unlik; – turli ta'lim elementlarining uyg'unlashuvi.

69.**Interfaol ta'lim** – talaba va o'qituvchi hamkorligiga asoslangan ta'lim shakli.

70.**Interfaol texnologiyalar** – faol muloqot va hamkorlikka asoslangan texnologiyalar.

71.**Intizom** – pedagogik jarayonda tartib va mas'uliyat.

72.**Istiqbolli rivojlanish** – kelajak strategiyasiga yo'naltirilgan ta'lim.

73.**Izchillik** – bilimlarning bosqichma-bosqich shakllanishi.

74.**Jadidchilik** – ma'rifatparvarlikka asoslangan ijtimoiy-pedagogik harakat.

75.**Jamoaviy ijro** – musiqani guruh bo'lib ijro etish shakli.

76.**Jamoaviy ijro** – musiqaning birgalikda bajarilishi shakli.

77.**Jamoaviylik** – guruhda hamkorlikka asoslangan ta'lim tamoyili.

78.**Kasbiy kompetensiya** – mutaxassisning kasbiy bilim va mahorati majmui; – pedagogning kasbiy bilim, ko'nikma va malakalari majmui; – pedagogning kasbiy faoliyatni samarali bajarishga tayyorligi.

79.**Kasbiy o'sish** – pedagog shaxsining doimiy rivojlanish jarayoni.

80.**Kasbiy refleksiya** – pedagogning o'z faoliyatini baholashi va takomillashtirishi.

81.**Katarsis** – musiqaning ruhiy poklanish va hissiy yengillik berish xususiyati.

82.**Kommunikativ kompetensiya** – samarali pedagogik muloqot yurita olish mahorati.

83.**Kompetensiyaviy yondashuv** – bilim va amaliy faoliyat birligiga asoslangan ta'lim; – bilim, ko'nikma va munosabatlar birligiga asoslangan ta'lim; – bilim, ko'nikma va shaxsiy sifatlar birligiga asoslangan ta'lim; – bilim, ko'nikma va shaxsiy sifatlar integratsiyasiga asoslangan ta'lim modeli.

84.**Kompleks yondashuv** – ta'limni ko'p omilli va tizimli tashkil etish usuli.

85.**Kosmik uyg'unlik** – koinotdagi mutanosiblik va tartib g'oyasi.

86.**Kredit-modul tizimi** – ta'limni modullar va kreditlar asosida tashkil etish tizimi.

87.**Loyiha asosida ta'lim** – amaliy loyiha orqali bilim va ko'nikma shakllantirish; – muammoli vazifalar asosida tashkil etilgan faoliyat; – muammoli vazifalar orqali bilim va ko'nikma shakllantirish.

88.**Ma'naviy tarbiya** – shaxsning axloqiy va ruhiy kamoloti.

89.**Ma'ruza** – nazariy bilimlarni tizimli bayon etish shakli.

90.**Madaniy meros** – avloddan avlodga o'tuvchi musiqiy va pedagogik tajriba.

91.**Madaniy modernizatsiya** – madaniyatning yangi shakl va mazmunda yangilanishi.

92.**Madaniy muhit** – jamiyatda ilm-fan va san'at rivoji uchun yaratilgan sharoitlar majmui.

93. **Madaniy siyosat** – davlatning madaniyat va ta’lim sohasidagi strategik faoliyati.

94. **Madaniyatshunoslik** – madaniyatni ijtimoiy hodisa sifatida o‘rganuvchi fan.

95. **Madrassa ta’limi** – diniy-ilmiy asosdagi ta’lim tizimi.

96. **Mafkuraviy yo‘nalish** – ta’lim mazmunining siyosiy g‘oyalarga bo‘ysundirilishi.

97. **Magistratura tayyorgarligi** – ilmiy-pedagogik yetuklik bosqichi.

98. **Maktab musiqa ta’limi** – umumta’lim maktablarida olib boriladigan musiqiy tarbiya.

99. **Markazlashgan boshqaruv** – ta’limning davlat tomonidan yagona nazoratda olib borilishi.

100. **Mashq metodi** – ko‘nikmalarni takroriy faoliyat orqali shakllantirish usuli.

101. **Master-klass** – ilg‘or tajribani bevosita namoyish etish shakli.

102. **Maxsus bilim yurtlari** – kasbiy musiqa ta’limi beruvchi muassasalar.

103. **Maxsus prinsiplar** – musiqa san‘atiga xos didaktik yondashuvlar.

104. **Metod** – ta’lim maqsadlariga erishish yo‘li va pedagogik ta’sir shakli.

105. **Metod tanlash mezonlari** – metodni tanlashda hisobga olinadigan pedagogik omillar.

106. **Metodik bilim** – o‘qitish jarayonini tashkil etish haqidagi ilmiy bilimlar majmui.

107. **Metodik ta’minot** – o‘qitish usullari va vositalari tizimi.

108. **Metodik tizim** – o‘qitish usullari va dars modellari majmui.

109. **Metodlar samaradorligi** – metodlarning kutilgan natijaga erishish darajasi.

110. **Metodlar tasnifi** – metodlarni ilmiy mezonlar asosida guruhlash.

111. **Metodologik asos** – fan tadqiqotiga yo‘naltiruvchi ilmiy tamoyillar majmui.

112. **Milliy model** – milliy musiqiy-pedagogik tizim.
113. **Milliy musiqa ta’limi modeli** – milliy meros va zamonaviy yondashuvlarga asoslangan ta’lim tizimi.
114. **Milliy musiqiy meros** – xalqning tarixiy musiqiy qadriyatlari majmui.
115. **Milliy prinsiplar** – milliy musiqa va madaniy qadriyatlarga tayanish.
116. **Milliy ta’limga tatbiq** – xorijiy tajribani mahalliy sharoitga moslashtirish jarayoni.
117. **Milliy tiklanish** – milliy o‘zlik va tarixiy xotirani tiklash jarayoni.
118. **Modul tizimi** – moslashuvchan va natijaviy ta’lim modeli.
119. **Monitoring** – ta’lim jarayonini tizimli kuzatish va tahlil qilish.
120. **Motivatsiya** – shaxs faoliyatini rag‘batlantiruvchi ichki va tashqi omillar majmui.
121. **Multimedia vositalari** – audio, video va vizual materiallar majmui.
122. **Musiqa orqali tarbiya** – musiqaning tarbiyaviy ta’siriga asoslangan yondashuv.
123. **Musiqa pedagogikasi** – musiqani o‘qitish va tarbiyalash nazariyasi; musiqiy ta’lim (musiqani o‘qitish) va tarbiyalash (tarbiyaning) qonuniyatlarini o‘rganuvchi fan.
124. **Musiqa risolalari** – musiqaning nazariy va pedagogik asoslarini bayon etuvchi ilmiy asarlar.
125. **Musiqa ta’limi (Musiqiy ta’lim)** – musiqiy bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantirish jarayoni; – shaxsda musiqiy bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarni shakllantirish jarayoni.
126. **Musiqa ta’limi metodlari** – musiqani o‘qitish va o‘zlashtirish usullari majmui.
127. **Musiqa tarbiyasi** – musiqaning estetik va axloqiy ta’siri orqali shaxsni kamol toptirish jarayoni; – musiqaning tarbiyaviy ta’siri orqali shaxs kamolotini ta’minlash; – musiqaning tarbiyaviy ta’siri orqali shaxsni shakllantirish jarayoni.

128. **Musiq** va **adabiyot uygʻunligi** – soʻz va kuy birligiga asoslangan estetik hodisa.

129. **Musiq** va **axloq** – musiqaning inson xulq-atvoriga taʼsirini ifodalovchi tushuncha.

130. **Musiq** va **falsafa** – musiqaning borliq va tafakkur bilan bogʻliqligini ifodalovchi yondashuv.

131. **Musiqachilar tayyorlash** – kasbiy va axloqiy jihatdan musiqachini shakllantirish tizimi.

132. **Musiqiy dunyo** – musiqaga oid tasavvurlar, bilimlar va hissiy kechinmalar majmui; – insonning musiqani idrok etishi, anglash va unga munosabat bildirish orqali shakllanadigan ichki maʼnaviy olami.

133. **Musiqiy fikr** – musiqiy obraz va gʻoyalarni ongda shakllantirish hamda ifodalash jarayoni; – ohang, ritm va ifoda vositalari orqali musiqiy mazmunni anglash va yaratishga yoʻnaltirilgan tafakkur shakli.

134. **Musiqiy idrok** – musiqani obrazli va ongli, hissiy, obrazli qabul qilish jarayoni.

135. **Musiqiy jarayon** – musiqaning yaratilishi, ijro etilishi va idrok qilinishi bosqichlarini oʻz ichiga oluvchi uzluksiz faoliyat; – musiqiy faoliyat davomida tovushlar, obrazlar va his-tuygʻularning rivojlanib borish jarayoni.

136. **Musiqiy kompetensiya** – nazariy bilim, ijrochilik, tahlil va ijod birligi.

137. **Musiqiy madaniyat** – shaxsning musiqaga oid bilim, did va qadriyatlar majmui.

138. **Musiqiy nisbatlar** – tovushlar oʻrtasidagi matematik munosabatlar.

139. **Musiqiy ohang** – musiqadagi tovushlarning maʼlum balandlik va davomiylikda tartibli ketma-ketligi; – asarning asosiy ifoda vositasi boʻlib, musiqiy obraz va kayfiyatni shakllantiruvchi melodik tuzilma.

140. **Musiqiy ong** – musiqani idrok etish, anglash va unga ongli munosabat bildirish qobiliyati; – musiqiy faoliyat jarayonida shakllanadigan, tovush, ohang va obrazlarni tushunishga xizmat qiluvchi ong shakli.

141. **Musiqiy qarash** – musiqaga bo‘lgan shaxsiy munosabat va estetik baho berish qobiliyati; – musiqiy asarlarni anglash, tahlil qilish va ularga nisbatan fikr shakllantirishga yo‘naltirilgan dunyoqarash shakli.

142. **Musiqiy ritm** – musiqadagi tovush va pauzalarning vaqt bo‘yicha tartibli almashinuvi; – ohangning harakatini, uning tezligi va davomiyligini ifodalovchi muhim musiqiy element.

143. **Musiqiy savodxonlik** – nota va musiqiy belgilarni bilish malakasi.

144. **Musiqiy tafakkur** – musiqani ongli idrok etish va tahlil qilish qobiliyati; – musiqiy obrazlarni anglash va tahlil qilishga yo‘naltirilgan fikrlash shakli.

145. **Musiqiy tahlil** – musiqiy asarni ilmiy va badiiy jihatdan o‘rganish.

146. **Musiqiy tajriba** – musiqiy faoliyat jarayonida orttirilgan bilim, ko‘nikma va malakalar yig‘indisi; – tinglash, ijro etish va tahlil qilish orqali shakllanadigan individual musiqiy amaliyot va tajriba.

147. **Musiqiy tasavvur** – eshitilgan yoki eshitilmagan musiqiy tovushlarni ongda qayta tiklash va tasvirlash qobiliyati; – musiqiy obrazlar, ohang va ritmlarni ichki eshitish orqali tasavvur qilishga yo‘naltirilgan psixik jarayon.

148. **Musiqiy xotira** – musiqiy materialni eslab qolish qobiliyati.

149. **Musiqiy-pedagogik faoliyat** – musiqiy ta’lim va tarbiya jarayonini tashkil etish faoliyati.

150. **Mustaqil ta’lim** – talabaning o‘z-o‘zini rivojlantirishga yo‘naltirilgan faoliyati.

151. **Mustaqillik davri** – O‘zbekistonning siyosiy, madaniy va ta’limiy jihatdan yangilanish bosqichi.

152. **Namuna ko‘rsatish** – ijroi model orqali o‘rgatish metodi.

153. **Natijaviylik** – bilimlarning amaliy va kasbiy samaradorligi; – ta’lim maqsadlariga erishilganlik darajasi.

154. **Nazariy bilimlar** – musiqiy va pedagogik tushunchalar tizimi.

155. **Nazariya va amaliyot birligi** – bilimlarning faoliyatda qo‘llanishi; – ilmiy bilimlarni ta’lim amaliyotida qo‘llash tamoyili.

156. **Nazariya va amaliyot birligi** – ilmiy tushunchalar va ijro tajribasining uygʻunligi.

157. **Nota savodxonligi** – musiqani yozma belgilar asosida oʻqish va yozish malakasi.

158. **Obyekt** – pedagogik taʼsir jarayonidagi shaxs.

159. **Ogʻzaki anʼana** – musiqani eshitish va yodlash orqali oʻrganish usuli; – musiqiy bilimlarning eshitish va takrorlash orqali uzatilish shakli.

160. **Ogʻzaki taʼlim** – musiqiy bilimlarni eshitish va takrorlash orqali uzatish usuli.

161. **Ogʻzaki tushuntirish** – musiqiy tushunchalarni nutq orqali bayon etish metodi.

162. **Oliy musiqa taʼlimi** – professional musiqachilar va pedagoglar tayyorlash bosqichi.

163. **Onglilik** – bilimlarni mazmunan anglab oʻzlashtirish tamoyili.

164. **Onlayn taʼlim** – raqamli platformalar asosida tashkil etilgan taʼlim.

165. **Oʻrta asr Sharq madaniyati** – ilm-fan va sanʼat integratsiyalashgan tarixiy sivilizatsiya bosqichi.

166. **Paideia** – qadimgi yunonlarda barkamol insonni tarbiyalash tizimi.

167. **Pedagogik jarayon** – maqsadga yoʻnaltirilgan taʼlim-tarbiya faoliyati tizimi.

168. **Pedagogik kompetensiya** – kasbiy faoliyatga tayyorlik; – taʼlim jarayonini ilmiy asosda tashkil etish qobiliyati.

169. **Pedagogik mahorat** – bilim, tajriba va shaxsiy fazilatlar uygʻunligi; – pedagogning kasbiy bilim va malakalari majmui.

170. **Pedagogik maqsad** – taʼlim jarayonida erishilishi lozim boʻlgan natija.

171. **Pedagogik metodika** – taʼlimni tashkil etish usullari majmui.

172. **Pedagogik model** – taʼlim jarayonini tashkil etishning konseptual namunasi.

173. **Pedagogik nazorat** – taʼlim jarayonini baholash va boshqarish mexanizmi.

174. **Pedagogik samaradorlik** – ta’limning sifat va ta’sir darajasi.
175. **Pedagogik takt** – ta’lim jarayonida nozik va odobli munosabat yuritish.
176. **Pedagogik texnologiya** – ta’lim jarayonini tizimli tashkil etish usullari majmui.
177. **Pedagogik texnologiyalar** – ta’limni samarali tashkil etish usullari tizimi.
178. **Pedagogik vazifa** – maqsadni amalga oshirishga xizmat qiluvchi aniq faoliyat yo‘nalishi.
179. **Predmet** – fan o‘rganadigan pedagogik jarayon va munosabatlar majmui.
180. **Professional musiqa ta’limi** – tizimli va ilmiy asoslangan musiqa o‘qitish.
181. **Psixologik integratsiya** – psixik jarayonlarni musiqa ta’limida hisobga olish yondashuvi.
182. **Qadimgi Sharq** – insoniyat sivilizatsiyasining dastlabki madaniy o‘choqlari shakllangan hududlar majmui.
183. **Qiyosiy tahlil** – pedagogik tizimlarni solishtirish orqali xulosa chiqarish usuli.
184. **Raqamli texnologiyalar** – ta’limda multimedia va elektron vositalar majmui.
185. **Raqobatbardosh pedagog** – zamonaviy talablarga mos, innovatsion fikrlovchi mutaxassis.
186. **Raqobatbardoshlik** – bitiruvchining global ta’lim va mehnat bozoridagi ustunligi.
187. **Refleksiya** – pedagogik faoliyatni ongli tahlil qilish jarayoni; – shaxsning o‘z faoliyatini anglash va baholash jarayoni.
188. **Repertuar siyosati** – o‘qitiladigan musiqiy asarlarni tanlash tizimi.
189. **Ruhiy muvozanat** – hissiy va psixologik barqarorlik holati.
190. **Ruhiy tarbiya** – hissiy muvozanat va ichki barqarorlikni shakllantirish.
191. **Ruhiy-regulyativ funksiya** – musiqaning ruhiy holatni tartibga solish xususiyati.

192. **San'atshunoslik** – san'at turlarining tarixiy va nazariy tahlili bilan shug'ullanuvchi fan.
193. **Saroy musiqasi** – davlat va hukmdor marosimlariga xizmat qiluvchi musiqa; – saroy hayoti va marosimlariga xizmat qiluvchi professional musiqa; – saroy muhitida rivojlangan professional musiqa.
194. **Seminar** – tahlil va ilmiy munozaraga asoslangan ta'lim shakli.
195. **Sharq mutafakkirlari** – ilm-fan va falsafani rivojlantirgan o'rta asr allomalari.
196. **Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim** – o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga oluvchi yondashuv; – talabani individual rivojiga qaratilgan yondashuv.
197. **She'riyat va kuy** – adabiy mazmun va musiqiy ohangning integratsiyasi.
198. **Sinkretizm** – musiqa, so'z va harakatning bir butun tizimda namoyon bo'lishi.
199. **Sintez jarayoni** – milliy va yevropa ta'lim an'alarining uyg'unlashuvi.
200. **Sovet davri** – XX asrda sotsialistik mafkura asosida shakllangan tarixiy bosqich.
201. **Ta'lim bosqichlari** – maktabgacha, umumiy, oliy va magistratura ta'limi.
202. **Ta'lim mazmuni** – bilim, ko'nikma va qadriyatlar majmui.
203. **Ta'lim prinsiplari** – ta'lim jarayonini ilmiy asosda yo'naltiruvchi yetakchi g'oyalar.
204. **Ta'lim qonuniyatlari** – ta'lim jarayonidagi obyektiv va barqaror bog'lanishlar.
205. **Ta'lim samaradorligi** – ta'lim maqsadlariga erishilganlik darajasi.
206. **Ta'lim shakllari** – ta'lim jarayonining tashkiliy modeli va amalga oshirish ko'rinishi.
207. **Ta'lim sifati** – mazmun, metod va natijaning uyg'unligi; – pedagogik jarayon natijadorligi darajasi; – ta'lim jarayonining samaradorlik darajasi.
208. **Ta'lim tizimi** – ta'lim bosqichlari va muassasalari majmui.

209. **Ta'lim tuzilmasi** – ta'lim bosqichlari va mexanizmlarining tizimi.

210. **Tahlil metodi** – musiqiy asarning tuzilishi va mazmunini o'rganish usuli.

211. **Takrorlash metodi** – bilim va malakalarni mustahkamlashga qaratilgan metod.

212. **Takrorlash qonuniyati** – bilimlarni mustahkamlash mexanizmi.

213. **Tarbiyaviy komponent** – shaxsning estetik va axloqiy kamolotiga xizmat qiluvchi omil.

214. **Tarixiy-pedagogik jarayon** – ta'lim va tarbiyaning tarixiy sharoitda shakllanishi va rivoji.

215. **Tarixiy-pedagogik meros** – o'tmish ta'lim tajribalarining ilmiy qiymati.

216. **Tarixiy-pedagogik tahlil** – ta'lim jarayonlarini tarixiy nuqtayi nazardan o'rganish usuli.

217. **Tarixiy-pedagogik tajriba** – o'tmish ta'lim va tarbiya amaliyotining ilmiy ahamiyati.

218. **Texnik ta'minot** – ta'limni amalga oshirish uchun zarur texnik vositalar.

219. **Texnologik savodxonlik** – zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish layoqati.

220. **Tizimlashuv** – ta'lim jarayonining uzviy va bosqichma-bosqich tashkil etilishi.

221. **Tizimlilik** – ta'lim komponentlarining yaxlitligi va uyg'unligi.

222. **Trening** – kasbiy-amaliy kompetensiyalarni rivojlantiruvchi shakl.

223. **Umumdidaktik prinsiplar** – barcha fanlar uchun umumiy bo'lgan ta'lim mezonlari.

224. **Umumiy pedagogika** – ta'lim va tarbiyaning universal qonuniyatlarini tadqiq etuvchi fan.

225. **Ustoz–shogird an'anasi** – bilim va ma'naviyatni vorisiy uzatish tizimi; – bilim va mahoratni bevosita pedagogik muloqot orqali uzatish tizimi; – musiqiy bilimlarni bevosita tajriba orqali uzatish tizimi.

226. **Uzluksiz ta'lim** – shaxs rivojlanishining uzilishsiz pedagogik jarayoni; – ta'limning bosqichlararo davomiyligi.

227. **Uzviylik** – ta'lim mazmuni va bosqichlarining mantiqiy bog'liqligi.

228. **Xalqaro tajriba** – xorijiy pedagogik yondashuvlar majmui.

229. **XIX–XX asrlar musiqasi** – o'tish davriga xos milliy va yevropacha unsurlar uyg'unlashgan musiqa.

230. **Xor ijrochiligi** – jamoaviy kuylash shakli.

231. **Xorijiy musiqa pedagogikasi modellari** – turli mamlakatlarda shakllangan musiqa ta'limi tizimlari majmui.

232. **Yaponiya modeli** – an'anaviylik va intizomga tayangan musiqa ta'limi tizimi.

233. **Yevropa modeli** – akademik va kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan musiqa ta'limi tizimi.

234. **Yevropa musiqa ta'limi** – akademik va yozma tizimga asoslangan pedagogik model.

235. **Zamonaviy muammolar** – ta'lim oldida turgan dolzarb masalalar.

236. **Zamonaviy musiqa pedagogikasi** – tarixiy merosga tayangan holda rivojlanayotgan ta'lim sohasi.

237. **Zamonaviy musiqa ta'limi** – shaxsga yo'naltirilgan, natijaviy va innovatsion ta'lim tizimi.

238. **Zamonaviy pedagogik paradigma** – innovatsion va ilmiy asoslangan ta'lim modeli.

239. **Zamonaviy ta'lim paradigmalari** – ta'limni yangicha ilmiy konsepsiyalar asosida tashkil etish modeli.

240. **Zamonaviy ta'lim shakllari** – innovatsion va faoliyatga yo'naltirilgan shakllar majmui.

241. **Zamonaviy ta'lim talablari** – sifat, natijaviylik va innovatsionlikka yo'naltirilgan talablar.

Foydalangan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 27-fevraldagi PQ-4623-son “Pedagogik ta’lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 28.02.2020-y., 07/20/4623/0220-son. URL: <https://lex.uz/docs/-4749364>
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi PF-6108-son “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni. Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 07.11.2020-y., 06/20/6108/1483-son. URL: <https://lex.uz/docs/-5085999>
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi PF-158-son “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi farmoni. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 12.09.2023-y., 06/23/158/0694-son. URL: <https://lex.uz/docs/-6600413>
4. O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentyabrida qabul qilingan O‘RQ-637-sonli “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonuni. Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 24.09.2020-y., 03/20/637/1313-son. URL: <https://lex.uz/docs/-5013007>
5. O‘zbekiston Respublikasining 2024-yil 15-noyabrdagi PQ-391-sonli “Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida musiqa madaniyati fani o‘qitilishini tubdan takomillashtirish hamda ushbu fan o‘qituvchilarining kasbiy faoliyatini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 16.11.2024-y., 07/24/391/0931-son. URL: <https://lex.uz/uz/docs/-7221711>
6. Adxamjonova M. Musiqiy-pedagogik ta’lim jarayoni tamoyillari. Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies, 1(15),2024 140-143.
7. Allaniyazov B. Musiqa fanini o‘qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish. Eurasian Journal of Social Sciences,

Philosophy and Culture, Volume 4, Issue 2, February 2024 ISSN 2181-2888, UIF=8,2 SJIF=6,051 21-24-p.

8. Allayarova N. Musiqiy ta'lim tizimida zamonaviy axborot vositalarini qo'llash samaradorligi. Central Asian Journal of Education and Innovation, Volume 3, Issue 2, Part 2 February 2024, SJIF = 5.281 24-27-p.

9. Anderson C. "Innovative Technologies in Education: Applications for Music Education." Journal of Music Education Technology, 23(2), 2015 45-59.

10. Aripdjanova A. Ta'limni axborotlashtirish sharoitida oliy ta'lim muassasalari pedagoglarining kreativ salohiyatini rivojlantirish: ped. fanl. bo'yicha falsafa doktori (PhD)... dissertatsiyasi. – T.: 2017. – 129 b

11. Asomova D. Musiqa ta'limining samaradorligini oshirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash uslublari. Central Asian Journal of Education and Innovation, Volume 3, Issue 2, February 2024, SJIF = 5.281 70-72-p.

12. Bahriyev A.R. Maktab repertuari asosida 5–7 sinf o'quvchilarida musiqiy tinglovchilik madaniyatini rivojlantirish. Pedagogika fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi. – Toshkent, 2022. – 244 b.

13. Brown S. "The Impact of Technology on Music Education: Current Trends and Future Directions." Music Education Research, 20(3), 2018. 289-302-pages.

14. Crawford R. "A Multidisciplinary Approach to Music Learning and Teaching: Utilising Technology in the Classroom." In Australian Journal of Music Education, 1, 2023. 41-51-pages.

15. Dushabayev A. Raqamli texnologiyalardan foydalanish samaradorligini oshirish vositasi sifatida maktab o'quv jarayoni sifatini boshqarishning pedagogik shart sharoitlari. Экономика и социум, (10-1 (125)), 2024 79-81.

16. Egamnazarova S. Xorijiy mamlakatlarda raqamli ta'lim platformalarining o'rganilishi va ulardan foydalanish tajribalari. Экономика и социум, (11-1 (126)), 2024 118-121.

- 17.Finney J. "The Impact of Music Technology on Student Engagement in Secondary Schools". 2015
- 18.Garrison S. Washington, DC Public School Educators' Perspectives on the Implementation of Educational Technology in Music Education. Dissertation (Doctoral Study) for the degree of Doctor of Education (Ed.D.) in Educational Technology. – Walden University, College of Education and Human Sciences, 2024. – 202 p.
- 19.Guilbeaux-James J. The Effect of Rhythm-Based Computer-Assisted Music Instruction Designed for Individual Learning Style Preferences on the Learning of Preservice Elementary Education Majors. Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy (PhD) in Music Education. – Louisiana State University and Agricultural and Mechanical College, 2009. – 134 p.
- 20.Gulov S. Umumta'lim maktablarida musiqa madaniyati darslarini tashkil etishning asosiy shakllari. Scientific progress, 1 (5),2021 570-575.
- 21.Hargreaves D. "Musical Hearing and Musical Memory: Theory and Practice". 2010
- 22.Hickey M. Music Education and Innovation: Exploring New Frontiers. Oxford University Press, 2015. 135-142.
- 23.Himonides E. "The Misunderstanding of Music-Technology-Education: A Meta-Perspective." In G. E. McPherson & G. F. Welch (Eds.), The Oxford Handbook of Music Education (Vol. 2, 2012 pp. 465-480)
- 24.Hojiyeva Z. Oliy ta'lim jarayonida musiqa ta'limi o'quv jarayonini rivojlantirish. Inter education & global study, (9), 2024 157-163.
- 25.Ibragimov B. Musiqa madaniyati fanini o'qitishda kompyuter dasturlarini qo'llash usullari. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2 (1), 2022 151-157.
- 26.Ibragimov B. Musiqa san'atiga axborot texnologiyalarining kirib kelishi va shakllanishida muammo va yechimlar. Inter education & global study, (8 (1)),2024. 82-89-pages

27.Ibragimov B. NOTATION of complex examples of uzbek musical heritage. European International Journal of Pedagogics, 4(12),2024 21–23.

28.Ibragimova G. Interfaol o‘qitish metodlari va texnologiyalari asosida talabalarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish: ped. fanl. bo‘yicha falsafa doktori (PhD). ... diss. – T.: 2017. – 155 b.

29.Ikromova F. "Musiqiy-nazariy fanlarni o‘qitishda innovatsion ta’lim texnologiyalari." Nordic Journal of Art and Education, 5(5), 2024 98-105.

30.Karimova D. Musiqa o‘qitish metodikasi: boshlang‘ich sinflarda musiqa tinglash faoliyati. "Science and Education" Scientific Journal. ISSN 2181-0842. Impact Factor 3.848 March 2023 / Volume 4 Issue 3.

31.Karimova D. Musiqiy pedagogik mahorat asoslari. O‘quv qo‘llama. T.: 2008. – 104 b

32.Kashina N. Music-Digital Technologies as a Means of Developing Creative Independence of Students of Colleges and Higher Schools in China and Russia. Proceedings of the International Scientific Conference “Digitalization of Education: History, Trends and Prospects” (DETP 2020), 2020, 27–31.

33.Kim E. Music technology-mediated teaching and learning approach for music education: A case study from an elementary school in South Korea. International Journal of Music Education, 31(4)2013, 413-427.

34.Kiyamov N.S. Oliy ta’lim muassasalari talabalarida musiqiy madaniyatni shakllantirishning pedagogik asoslarini takomillashtirish. Ped. fanl. doktori dissertatsiyasi. Samarqand – 2019. – 254 b.

35.Kushaev I. Musical and pedagogical foundations of the art of dastan. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(11),2022, 80–86-pages.

36.Latipovna Z. Applying innovative technology at music lessons. Проблемы современной науки и образования, 4(2),2020. 30-32-pages.

37.Levitin D. "The Psychology of Music" (2012)

38.Macrides E. Music cognition and affect in the design of technology-enhanced music lessons. In *Frontiers in education* (Vol. 5, 2020, September. p. 518209). Frontiers Media SA.

39.Mamirov Q. Jamoa qo‘shiqchiligi va amaliyoti. O‘quv qo‘llanma. T.: «ILM ZIYO», 2012. – 144 b.

40.Mangum C.C. Technology-Based Music Teachers as Practitioners of STEAM Teaching and Learning: Music, Again, as a Liberal Art? Dissertation for the degree of Doctor of Education (Ed.D.). – Teachers College, Columbia University, 2024. – 260 p.

41.Matyakubova U. Musiqiy ta’limda o‘zbek xalq musiqa cholg‘u ijrochiligining pedagogik imkoniyatlari. *Inter education & global study*, (10), 2024 284-290.

42.McKinney T. "The Impact of Music Technology on Student Engagement in Secondary Schools" (2015)

43.Mōri Y. Technology, music education, and innovation in Japan: The integration of electronic instruments in schools. *Journal of Music, Technology & Education*, 9 (2), 2016, 177–192.

44.Musayeva D. Musiqa qobiliyatini rivojlantirish yo‘llari. "Oriental Art and Culture" Scientific Methodical Journal / <http://oac.dsmi-qf.uz> Volume 4 Issue 4 / August 2023 / ISSN 2181-063X / Impact Factor 4.34 (SJIF 2023) 53-57.

45.Nart S. Music software in the technology integrated music education. *Turkish Online Journal of Educational Technology-TOJET*, 15(2),2016 78-84.

46.Nurullayev F. Maxsus musiqiy belgilar (notalar) vositasida ko‘rishda nuqsoni bor o‘quvchilarni musiqiy bilimini oshirish. *Образование и инновационные исследования* (5)2024 год No 5)

47.Omanqulova Sh.N. Bo‘lajak musiqa ta’limi o‘qituvchilarini modulli o‘qitish texnologiyalari asosida kasbiy kompetentligini takomillashtirish. Ped. fanl. bo‘yicha falsafa doktori (PhD). ... diss. – Samarqand 2022. – 147 b.

48.Oripova R. Musiqiy to‘garaklar faoliyatida o‘smirlarda milliy g‘oya tushunchalarini shakllantirish (maktabdan tashqari ta’lim misolida). Ped. fanl. nomzodi. diss-ya. Toshkent, 2011. – 20 b.

- 49.O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi. Davlat ilmiy nashriyoti. Toshkent, 2004.
- 50.Prolybnikova K. Using multimedia technologies in music lessons. Вестник, (2),2019 171-176.
- 51.Reese S. "The Role of Technology in Supporting Music Education." Music Educators Journal, 87(6),2001 17-18
- 52.Robert F. "Music Cognition and Computerized Music Tutorials" (2003)
- 53.Ruthmann S. "Music learning and new media in virtual and online environments." In G. E. McPherson & G. F. Welch (Eds.), The Oxford Handbook of Music Education (Vol. 2, 2012 pp. 567-583). Oxford University Press.
- 54.Ruziyeva N. Musiqaning inson hayotida tutgan o‘rni. Nordic_Press, 5(0005). 2024
- 55.Salavuo M. "Open and informal online communities as forums of collaborative musical activities and learning." British Journal of Music Education, 23(3), 2006. 253-271.
- 56.Scott W. "Using Technology to Unlock Musical Creativity". 2011
- 57.Shodmonova Sh. Oliy o‘quv yurtlari talabalarida mustaqillik tafakkurini shakllantirish va rivojlantirish (Kasb ta’limi yo‘nalishi misolida): ped. fanl. doktori. ... diss. – T.: 2010. – 300 b.
- 58.Soliyev A. Musiq ta’limida kompyuter texnologiyalaridan samarali foydalanish. Vol. 2 No. 19 (2022): IJODKOR O‘QITUVCHI
- 59.Spruce G. Creativity in Music Education. Routledge. 89-96. 2012
- 60.Thompson D. Music Education Technology Curriculum and Development in the United States: Theory, Design, and Orientations. Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy (PhD) in Music Education. – Kent State University, College of the Arts, 2022. – 162 p.
- 61.Todea D. The use of the MuseScore software in musical e-learning. Virtual Learn, 88. 2015

62. Umbarova M. Xorijiy davlatlar musiqiy pedagogikasi tajribasini o'rganish va O'zbekistonda tatbiq etish masalalari. Central Asian Journal of Academic Research, 2 (10-1), 2024 61-63.

63. Wise S.L. Variations on the Loops: An Investigation into the Use of Digital Technology in Music Education in Secondary Schools. Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy (PhD) in Music Education. – University of Canterbury, 2013. – 371 p.

64. Xo'jayev B. Umumta'lim maktabi o'quvchilarida tarixiy tafakkurni modernizatsiyalashgan didaktik ta'minot vositasida rivojlantirish: ped. fanl. doktori ... diss. – T.: 2016. – 290 b.

65. Yuldoshev U. Musiqa ta'limida maqom asarlarini o'zlashtirishga zamonaviy metod va texnologiyalarni tatbiq qilish usullari. Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi, 23(1), 2024 61–66.

66. Аскарова С. Особенности певческого мастерства школьников в подростковом возрасте. Oriental Art and Culture, 4 (1), 2023 874-878.

67. Асриева О. Музыкально-эстетическое воспитание обучающихся на ступени основного общего образования. – Автореф. дис. ... кан. пед. наук. – Омск: Омский государственный педагогический университет, 2020. – 24 с.

68. Беличенко В. Музыкально-компьютерные технологии в системе современного музыкального образования. Научно-технический вестник информационных технологий, механики и оптики, (2 (78))2012, 148-151.

69. Демиденко А. Музыка будущего: Искусственный интеллект и новые жанры. 2025

70. Медушевский В. Музыкальная академия. Выпуск № 3 (783) | 2023

71. Овсянкина Г. Музыкальная психология, Санкт-Петербург.: 2007. – 240 с.

72. Шастина Т. Основы обучения детей народному пению средствами традиционной певческой культуры. Международный журнал экспериментального образования, (12)2010, 18-19.

MUNDARIJA

So‘zboshi	3
Kirish	5
1-mavzu: Musiqa pedagogikasining nazariy-metodologik asoslari	8
2-mavzu: Musiqa pedagogikasining fanlararo integratsiyasi va ilmiy asoslari	29
3-mavzu: Musiqa ta’limining tarixiy evolyutsiyasi (Qadimgi davr)	50
4-mavzu: Sharq mutafakkirlarining musiqa-pedagogik qarashlari	72
5-mavzu: O‘zbekiston hududida musiqa ta’limining tarixiy rivoji	93
6-mavzu: Musiqa ta’limida yosh xususiyatlari va psixologik asoslar	114
7-mavzu: Zamonaviy musiqa ta’limining mazmuni va kompetensiyaviy modeli	134
8-mavzu: Musiqa ta’limi prinsiplari va qonuniyatlari	152
9-mavzu: Musiqa ta’limi metodlari va innovatsion yondashuvlar	171
10-mavzu: Musiqa darsini loyihalash va pedagogik dizayn	193
11-mavzu: Musiqa ta’limida amaliy faoliyat metodikasi	214
12-mavzu: Musiqa ta’limida baholash va diagnostika	235
13-mavzu: Raqamli texnologiyalar va inklyuziv musiqa ta’limi	255
14-mavzu: Xorijiy musiqa pedagogikasi modellari va taqqoslash	274
15-mavzu: Musiqa pedagogining kasbiy kompetensiyasi va ilmiy-tadqiqot faoliyati	293
Mustaqil ta’lim mavzulari	312
Mustaqil ishlarni bajarish bo‘yicha tavsiyalar	315
XULOSA	317
GLOSSARIY	319
Foydalangan adabiyotlar	333

MUSIQA

PEDAGOGIKASI

(DARSLIK)

Muharrir: O.Abdullayev

Dizayner: J.Qobilov

“OMADBEK PRINT NUMBER ONE” MCHJ

Andijon shaxri, Boburshox ko'chasi, 39 a uy.

Nashriyot litsenziya raqami: № 156677.

2023-yil 7-noyabrda berilgan.

Tijoriy takliflar uchun: 99-906-90-71

Bosmaxonaga 2026 yil 26 martda berildi.

Bosishga 2026 yil 31 martda ruxsat etildi.

Bichimi 84x108 1/16. Hajmi 21,3 bosma taboq.

Times New Roman garniturası,

ofset qog'ozi, ofset usulida chop etildi.

Buyurtma 271 Adadi 50 dona.

Ushbu kitobning hech bir qismidan mualliflarning yozma ruxsatisiz elektron yoxud bosma shaklda tijoriy maqsadlarda foydalanish uchun chop etish hamda internet, ijtimoiy tarmoqlar orqali tarqatish mumkin emas.

Mualliflik huquqlari qonun bilan himoya qilinadi.

“OMADBEK PRINT NUMBER ONE” MCHJ

bosmaxonasida chop etildi.

Andijon shahar Boburshoh ko'chasi, 39 a uy.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi

huzuridagi Axborot va ommaviy

Kommunikatsiyalar agentligining **19.02.2025** dagi

627268 raqamli guvohnomasi.

